LIMBA ROMÂNĂ

Nr. 3-5 1999 • ANUL IX • CHIȘINĂU

LIMBA ROMÂNĂ

REVISTĂ
de ştiinţă şi cultură

Nr. 3-5 (45-47) 1999
martie — mai

REDACTOR-ŞEF
Alexandru BANTOŞ

REDACTORI-ŞEFI ADJUNCŢI
Ana BANTOŞ, Leo BORDEIANU

COLEGIUL DE REDACŢIE
Eugen BELTECHI (Cluj), Silviu BEREJAN, Vladimir BEŞLEAGĂ, Cătălin BORDEIANU (Iaşi), Leo BUTNARU, Valentina BUTNARU, Augustin BUZURA (Bucureşti), Gheorghe CHIVU (Bucureşti), Mihai CIMPOI, Anatol CIOBANU, Ion CIOCANU, Anatol CODRU, Eugeniu COŞERIU (Germania), Nicolae DABIJA, Boris DENIS, Stelian DUMISTRĂCEL (Iaşi), Andrei EŞANU, Corneliu FLOREA (Canada), Ion HADÂRCĂ, Ion IACHIM, Dumitru IRIMIA (Iaşi), Dan MĂNUCĂ (Iaşi), Nicolae MĂTCAŞ, Vasile MELNIC, Ion MELNICIUC, Valeriu RUSU (Franţa), Petru ŢARANU (Vatra Dornei), Vasile ŢÂRA (Timişoara), Dumitru TIUTIUCA (Galaţi), Ion UNGUREANU, Grigore VIERU

REDACŢIA
Casa Presei, str. Puşkin nr. 22, Chişinău.
Pentru corespondenţă: Căsuţa poştală nr. 83, bd. Ştefan cel Mare nr. 134, Chişinău, 2012, Republica Moldova.
Tel.: 23 76 63, 23 44 12, 23 25 83.

... a învăţa să înveţi
în aşa fel
încît să-ţi însuşeşti
cunoştinţele noi
de-a lungul întregii vieţi;
a învăţa să gîndeşti
liber şi critic;
a învăţa să iubeşti lumea
şi s-o faci mai umană;
a învăţa să te desăvîrşeşti
în şi prin muncă creatoare.

Edgar FAURE, ***A învăţa să fii***

LIMBA ROMÂNĂ

REVISTĂ
DE ŞTIINŢĂ ŞI CULTURĂ

FONDATOR
colectivul redacţiei
ISSN 0235—9111

PROCESARE COMPUTER
Maria FRUNZĂ, Galina ZAVTUR

CORECTOR
Ilinca ROŞCA

Copertele I, IV.
Gheorghe VRABIE. Ilustraţii la cartea **Vita nova** de Dante Alighieri şi la poemul **Odă secretă** de Paul Valery

Com. nr. 8105
Concernul PRESA

Acest număr de revistă
este ilustrat cu lucrări
de Gheorghe VRABIE.

SUMAR

ARGUMENT
Valeriu RUSU. Urbea Chişinăului
5

ASTERISC
Gavril ISTRATE. De la *Dacia Literară* la *Limba Română*
7

ZECE ANI DE LA ADOPTAREA LEGISLAŢIEI LINGVISTICE
Tamara RĂILEANU. Pledoarie pentru unitatea limbii române
11

VIN DIN MUNŢII LATINIEI
Ion ROTARU. Dimitrie Cantemir şi scrierea cu litere latine
24

EMINESCU AL NOSTRU
Dan MĂNUCĂ. Locus amoenus
36
Dumitru TIUTIUCA. Testamente artistice eminesciene; Francmasoneria "junimistă" şi M. Eminescu
47
Alexandru HUSAR. Eminescu precursor
57
Ludmila BRANIŞTE. Mihai Eminescu despre roman
64

GRAMATICĂ ŞI ORTOGRAFIE
Ion BĂRBUŢĂ. Diateza şi construcţiile diateziale în limba română
68
Ana VRĂJITORU. Genul pronumelor din limba română
72
Liliana CIUDIN. Structuri propoziţionale cu valoare de nominativ temic
80

ŞTIINŢA TEXTULUI
Alexandra GHERASIM. Virtualităţile gramaticii
82
Sabina CORNICIUC. Interogaţiile autoriceşti — purtătoare de informaţie valorizată
86

STILISTICĂ
Anatol IONAŞ. Valorile semantico-stilistice ale termenului cromatic *roşu* în zona semantică *omul*
92

ÎMPĂRĂTEASĂ ŞI CERŞETOARE
Ion CIOCANU. Importanţa contextului; Conştientizarea greşelii; Cît e ora?; Ciubucul; În culise
94

OBÎRŞII
Ion DRON. Carpaţi
99

DRAMA LIMBII ROMÂNE
Lidia COLESNIC. Manifestări ale interferenţei lingvistice în texte româneşti din Basarabia (1812-1918)
101

CENTENAR BORGES
Leo BUTNARU. Lumea de după cuvînt
105

ARS POETICA
Cristina CÎRSTEA. Hunc legio comitatur agrestis; Într-o zi sfîrşitul; Sîmbătă seara în Chişinău. Şapte imagini. Fotograful nud
112
Nicolae COANDE. daruri otrăvite; vin din infernul muncii; fundătura homer; soarele pubelei noastre
115
Anatol CIOCANU. Am murmurat; Firele ierbii, *Frumoasa cu prunci*...; Înainte de-a-mi dărui pacea trupului tău...; Robinson
117
Serafim BELICOV. Monolog în doi; Cumva; Echilibru; Umbre; A plouat; Pe curat
120
Bianca MARCOVICI. pîntecul viorii; lesa; ochiul cuvîntului
124

PRO DIDACTICA
Ioan ŞERDEAN. Limba română în şcoala primară. 1. Specificul limbii române ca obiect de învăţămînt; obiectul metodicii predării limbii române în clasele primare
126
Florin GRINEA. Vocabularul limbii române (fişă-conspect); Tudor Arghezi. I. Ars poetica; II. Nehotărîre; III. Psalm ("*Tare sînt singur*...")
134

ANALIZE ŞI INTERPRETĂRI
Theodor CODREANU. Altfel despre *O scrisoare pierdută*
142

INEDIT
Sava PÎNZARU. Gheorghe V. Madan: Cîteva scrisori inedite
154

Vlad CHIRIAC. Un transnistrean în anturajul literar basarabean
161
Dominte TIMONU. Ion Minulescu; Magda Isanos; Ionel Teodoreanu; Al. Robot
163

RESPIRO
Corneliu PHILIP. Nunta din lunetă
169
Ştefan CARAMAN. Cimitirul cu elefanţi vii (fragment)
174

BUTURUGA MICĂ
Efim TARLAPAN. *Contra*atacuri *epi*gramafice
179

LUMINĂ DIN LUMINĂ
Nicolae FUŞTEI. Mitropolitul Dosoftei şi problema epiclezei euharistice
181

IN MEMORIAM
Ion DUMBRĂVEANU. Ne-a părăsit un savant de talie europeană
188

LECŢIILE ISTORIEI
Nicolae CORLĂTEANU. Romanizare şi reromanizare
189

CONCURS DE CREAŢIE
Alina JUNCU. Reflecţii; Metamorfoze
197
Ana BLAGA. Poem; Gîndacii; Planul; Iazul şi cada
200
Olga VOIEVUDSCHI. Ploaia cu numele tău; Descoperire; Neuitare; Anotimpule drag...
202
Sorin POAMĂ. Mihai
204
Eugeniu MITROFAN. Adevărata viaţă
208

PATRIMONIU
Anul bibliologic 1998
210
Vera OSOIANU. Biblioteca, legislaţia şi ideea de democratizare
212
Salonul de carte pentru copii
215
Ana BANTOŞ. Lectura: cantitate şi calitate
215

DIALOGUL ARTELOR
Vasile MALANEŢCHI. Testamentul lui Alexandru Plămădeală
219
"Mă frămîntă ideea unei lucrări demne de istoria şi vocaţia neamului nostru". Interviu cu artistul plastic Gheorghe VRABIE
223

CASA LIMBII ROMÂNE
"Prin victoria noastră învinge limba română"
227
Ilinca ROŞCA. Axa Chişinău—Ungheni
228

PREZENTĂRI ŞI RECENZII
Constantin OSTAP. De strajă la apa Nistrului...
230
Niculina IACOB. Gheorghe C. Moldoveanu: *Limba română în Bucovina*. Statutul socio-cultural şi politic
233
Silvia MAZNIC. Reflecţii pe marginea unui studiu de toponimie
234
Vitalie RĂILEANU. Candoarea — atitudine în faţa realului
236
Ion STRUŢ. Singură în *Grădina de Taină*
238
Leo BORDEIANU. *Colinda* de la Galaţi
239

IMPORTANT!

Revista LIMBA ROMÂNĂ, care, din anul curent, apare lunar, anunţă cititorii că se pot abona începînd cu orice număr al ei.

Preţul abonamentului pentru jumătate de an este de 18 lei plus cheltuielile poştale (pentru elevi, studenţi, pensionari şi invalizi de toate gradele — 15 lei plus cheltuielile poştale).

ABONAŢI-VĂ LA REVISTA *LIMBA ROMÂNĂ*

şi veţi avea la dispoziţie un bun ghid pentru cunoaşterea limbii şi literaturii române, a vieţii spirituale din întreg spaţiul românesc.

URBEA CHIŞINĂULUI

Satul este, fără îndoială, forma originară, autentică, exemplară de viaţă comunitară în spaţiul românesc.

Şi această constatare nu se referă numai la un trecut mai mult sau mai puţin îndepărtat, ci chiar şi la epoca modernă.

Afară de populaţia rurală care nu a părăsit, **niciodată, satul** — ceea ce reprezintă aproape 50% din populaţia românească — observăm, ca o consecinţă a reformelor economice, necesare dar severe, din ultimul deceniu, o revenire a unei părţi semnificative a populaţiei de la oraş, "la origine", "spre satul natal".

Satul îşi afirmă, astfel, astăzi, vocaţia eternităţii, a "veşniciei", cum spunea Lucian Blaga, nu numai ca o **nostalgie legată de trecut**, ci şi ca o replică **prezentă** la dinamica societăţii contemporane, cu afirmare în **viitor**.

S-o spunem deschis: satul se afirmă ca o şansă oferită OMULUI, supus discriminărilor economico-sociale moderne (industriale şi deci, orăşeneşti, în primul rînd), de a-şi salva identitatea sa culturală, sufletul său.

Lucruri profunde, grave, cum ar fi cele din **Mioriţa**, nu puteau fi exprimate pe cale **scrisă** (scrisul fiind o formă ulterioară, relativ recentă de manifestare a limbajului uman), ci numai pe cale **orală** — forma originară, de bază a limbajului, deopotrivă cu **satul**, ca formă de bază, originară de viaţă comunitară.

Emil Cioran exclamase: "O, lumea orală, cît era ea superioară lumii noastre" (a scrisului) (**De l'inconvénient d'être né**, Gallimard, 1973, p. 82-83).

Iată de ce poetul Vasile Romanciuc primeşte mesajul tulburător din satul său natal, nu printr-o scrisoare (de aceea titlul poeziei sale este: **În loc de scrisoare**), ci prin **viul grai** al **viţei de vie**, care s-a urcat, venind din satul său, pînă la fereastra apartamentului de la etajul al treilea dintr-un bloc orăşenesc, pentru a-l "mustra" părinteşte: în satul tău totul e bine, dar tu ce faci aici, aşa departe de pămînt?

În acelaşi timp, trebuie s-o spunem clar, că prin forţa lucrurilor, a istoriei, **urbele** vor rămîne, se vor dezvolta, se vor înmulţi. Ca formă de viaţă comunitară modernă şi ca expresie a unei culturi moderne, savante.

Ce e de făcut?

Trebuie mai întîi asigurată o **continuă** înrîurire reciprocă, profundă, pozitivă între cele două forme de viaţă comunitară, **satul şi urbea**. Prin arterele societăţii întregi trebuie să circule, fără nici un orgoliu, dintr-o parte sau alta, *ambiţia tuturor părţilor* de a construi o *societate prosperă, civilizată şi dreaptă.*

Şi în această dinamică, în ambele sensuri, **satul** trebuie să iasă din *amorţirea* în care deceniile de asuprire, de nepăsare şi de distrugere l-au aruncat, este necesar, imperios necesar, să-şi trezească şi să-şi valorifice toate energiile umane şi materiale, cu ambiţie exemplară, iar

urbea nu trebuie să uite niciodată că derivă din sat, — din **săteni**, **deveniţi astăzi orăşeni** —, şi că mica ei şansă de a ocupa un loc de seamă, în geografia Ţării este să nu uite niciodată, nici o clipă, că oamenii trebuie să simtă **pămîntul sub picioare** (chiar dacă intervine, se interpune pavajul modern!) şi au nevoie să adulmece, măcar în ceasul de taină al fiecărei zile, **miresmele poeziei, ale culturii**.

Cred că urbea Chişinăului are toate şansele, acum mai mult decît oricînd, să se afirme semnificativ în această geografie spirituală generoasă.

... Ca expresie a sufletului românesc, cu **iluminări spre Europa**.

Căci aşa cum afirma recent Jean d'Ormesson, de la Academia Franceză (în **Une autre histoire de la littérature française**, 1998, vol. II, p. 319): "*Nous devons beaucoup aux Roumains*" (Noi datorăm mult Românior), vorbind de prezenţa lui Mircea Eliade, Emil Cioran, Eugen Ionescu în cultura franceză, în concordanţă cu ce spuseseră altădată un Iorga sau un Mircea Eliade.

Românii au avut şi vor avea întotdeauna de oferit Europei, *Umanităţii întregi*, un gest, o idee, o construcţie, o scînteie, cum spunea Blaga, care să lumineze şi asupra capetelor altor popoare.

Noi nu sîntem cerşetori — nu trebuie să fim cerşetori —, la porţile (băncile) Europei. Noi avem dreptul să primim ... cu condiţia să utilizăm cu folos, chibzuit fiecare leu.

Aşa cum am mai spus ("Literatura şi Arta", 20 mai 1999), **Primarul general al municipiului Chişinău**, domnul Serafim Urecheanu, pe care îl ştiu, îl simt apropiat de Pămîntul Ţării, şi cu picioarele pe pămînt , apropiat de oameni, şi, în acelaşi timp, sensibil la Poezie, la Cultură, apropiat de Poeţi ("Casa Limbii Române" din Chişinău şi din alte oraşe, revista "Limba Română", Aleea Scriitorilor, atîtea şi atîtea monumente de istorie, artă şi cultură din Chişinău, antologia bilingvă, franco-română, **Ecouri poetice din Basarabia (Moldova)**, apărută în 1998 la Editura "Ştiinţa", stau mărturie!) este o garanţie a acestui statut de excepţie al **Urbei Chişinăului**.

Serafim Urecheanu se înscrie în cea mai nobilă tradiţie a pîrcălabilor-primari ai urbelor şi satelor noastre, constructori de BINE şi FRUMOS pentru toţi cetăţenii.

Este o gîndire politică naţională care se continuă, fără zăgazuri, de la Ştefan cel Mare şi Sfînt pînă la Voievodul Mihai de la Ipoteşti ... şi pînă în ziua de astăzi.

Valeriu RUSU
Aix-en-Provence (Franţa),
1 iunie 1999, ora 23^{00}

DE LA *DACIA LITERARĂ* LA *LIMBA ROMÂNĂ*

S-a spus, de multă vreme, că în dezvoltarea culturii unui popor, presa şi, în general, publicaţiile periodice au avut şi au un rol hotărîtor. De faptul acesta ne putem convinge la cea mai uşoară "întoarcere" înapoi, urmărind drumul parcurs de istoria culturii noastre naţionale. Cine ne-a cunoscut şi, mai ales, cine ne-a putut preţui pînă pe la începutul secolului al XIX-lea, cînd aproape nimeni din afară nu ştia nimic despre existenţa noastră? Nu ne cunoşteam nici măcar noi între noi. Abia în anul 1829 muntenii şi moldovenii au iniţiat cîte un ziar al lor, *Curierul românesc* la Bucureşti şi *Albina românească* la Iaşi, din care aveau să se desprindă, foarte curînd, cîte o revistă propriu-zisă: *Curier de ambe sexe*, în Muntenia, şi *Alăuta românească*, în Moldova. Flacăra pusă în mişcare de I. Heliade-Rădulescu şi de Gheorghe Asachi a deschis apetitul românilor de peste munţi şi încă în anul 1838 a început să apară un periodic şi la Braşov, sub numele de *Foaie pentru minte, inimă şi literatură*, al cărui animator a fost Gheorghe Bariţ, un adevărat Kogălniceanu al provinciilor situate la vest de Carpaţi.

Asachi şi-a asociat, repede, cîţiva tineri, printre care şi M. Kogălniceanu, cel care avea să preia de la îndrumătorul lui răspunderea apariţiei *Alăutei româneşti*. Tînărul Kogălniceanu avea să se dovedească a fi unul dintre cei mai luminaţi oameni ai epocii. El nu s-a putut mulţumi cu realizările publicistice de pînă atunci. Visa o revistă mult mai cuprinzătoare, cu preocupări de literatură, de istorie şi, în general, de cultură, care să nu satisfacă doar dorinţele românilor dintr-o singură provincie; el visa o publicaţie pentru toţi românii, una sub numele cuprinzător de *Dacia literară*, care a apărut în anul 1840, cînd programul ei orientativ, foarte modern a fost salutat cu mare satisfacţie de toată lumea.

Kogălniceanu pleca, în anunţarea programului respectiv, de la constatarea că publicaţiile de pînă atunci "aveau mai mult o coloră locală" şi-şi exprima dorinţa de a putea scoate "o foaie, carea, părăsind politica, s-ar îndeletnici numai cu literatura naţională, o foaie carea, făcînd abstracţie de loc, ar fi numai o foaie românească şi, prin urmare, s-ar îndeletnici cu producţiile româneşti, fie din orice parte a Daciei.... O asemenea foaie ne vom sili ca să fie *Dacia literară*. (...) Aşa dar, foaia noastră va fi un repertoriu general al literaturii româneşti, în carele, ca într-o oglindă, se vor vede scriitorii moldoveni, munteni, ardeleni, bănăţeni, bucovineni, fieştecarele cu ideile sale, cu limba sa, cu tipul său".

Şi se ştie, astăzi ştie toată lumea, că aşa s-a făcut.

"Literatura noastră are nevoie de unire", spune Kogălniceanu mai departe. "În sfîrşit, ţălul nostru este realizaţia dorinţii ca românii să aibă o limbă şi o literatură pentru toţi."

Pe urmele publicaţiei dirijată de Kogălniceanu ni se pare că merge frumoasa revistă de la Chişinău *Limba Română*, în paginile căreia găsim articole şi studii obţinute de pe întreg teritoriul de limbă românească, de la creatori şi cărturari de toate categoriile, studii din care se desprinde nu numai ideea directoare sub semnul căreia acţionează fiecare autor, ci şi modul cum îi bate inima. Sîntem, cu alte cuvinte, pe urmele braşovenilor lui Bariţ. *Limba Română* este o publicaţie care se adresează de-o potrivă minţii şi inimii cititorilor. În paginile ei nu sînt urmărite numai problemele de strictă specialitate, ca în revista cu acelaşi nume de la Bucureşti; se deosebeşte de aceasta prin preocupări mai largi, de istorie literară şi de istorie proriu-zisă, de etnografie şi folclor. Urmăreşte mişcarea literară şi culturală de pe tot cuprinsul pămîntului pe care se vorbeşte româneşte. Este caracteristică, pe de altă parte, componenţa însăşi a colectivului redacţional,

CONVORBIRI LITERARE

Revistă editată de Uniunea Scriitorilor din Romania
Casa cu absidă - Centrul civic - Iaşi

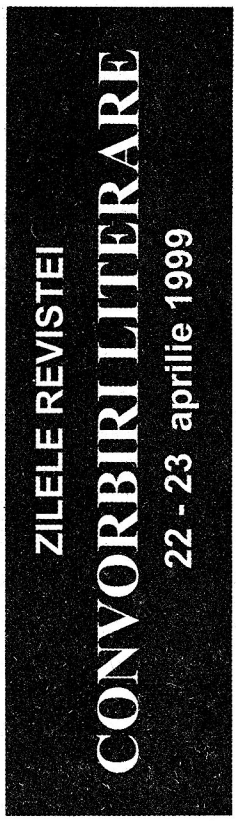

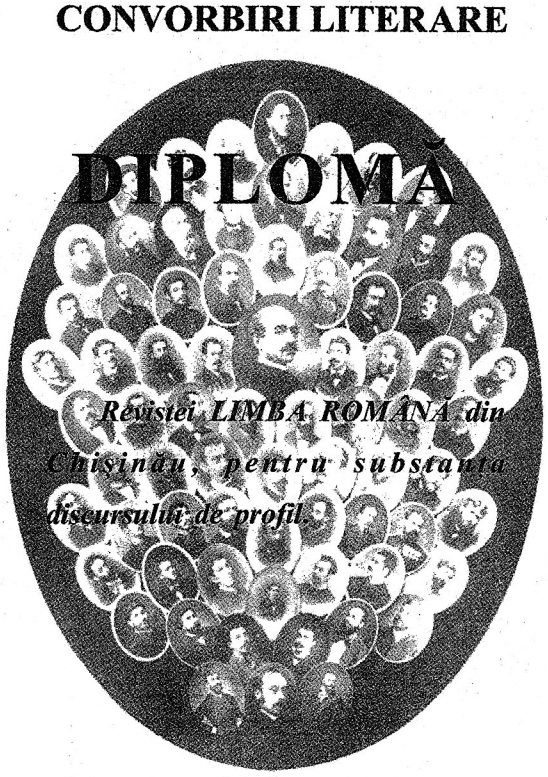

În aprilie curent, la Iaşi a avut loc ediţia a III-a a zilelor revistei *Convorbiri Literare*. Anunţăm cititorii că printre premianţii prestigioasei publicaţii ieşene este şi revista noastră, distinsă la compartimentul *Realizări editoriale* "Pentru substanţa discursului de profil". Mulţumim domnului redactor-şef Cassian Maria SPIRIDON pentru aprecierea dată *Limbii Române* de la Chişinău şi dorim tuturor colegilor de la *Convorbiri Literare* succese în promovarea literaturii şi culturii întregului neam.

alcătuit din specialişti de la cele mai importante universităţi româneşti (Bucureşti, Iaşi, Chişinău, Timişoara, Cluj), ba şi din alte ţări. Toţi aceşti membri ai redacţiei sînt adevăraţi păzitori ai solului nostru veşnic, cum ar spune George Călinescu, servesc aceleaşi idealuri şi ţintesc spre acelaşi ţel. Prin ei este asigurată difuzarea cea mai largă a conţinutului studiilor publicate în revistă şi, mai ales, unitatea de vederi şi unitatea scrisului, care duc la solidaritatea dintre noi. Ceea ce în secolul trecut se realiza prin "schimbul" permanent dintre *Dacia literară*, de la Iaşi şi *Curierul românesc,* din Bucureşti, cu *Foaia pentru minte, inimă şi literatură* şi cu *Gazeta Transilvaniei,* de peste munţi, se realizează astăzi în paginile unei singure publicaţii, care este *Limba Română* de la Chişinău. Ea a preluat sarcinile *Daciei literare* de acum o sută şasezeci de ani, despre care se ştie că a contribuit enorm la unitatea culturală dintre români, că a premers actul săvîrşirii unităţii politice din ianuarie 1859.

Revista pare o mică enciclopedie din care cititorul se poate familiariza cu problemele cu care ne confruntăm noi astăzi. O deschid, totdeauna, cu sentimentul că asist la o dezbatere dintre cele mai animate, găsesc în ea tot ce mă poate interesa, de la problema limbii de stat la mişcarea naţională din trecut ori la prezentarea unor mari figuri literare şi culturale din trecut, care ne-au trasat drumul de la care nu trebuie să ne abatem. Chipurile lui B.P. Hasdeu şi Constantin Stere se desprind luminoase, din paginile revistei, actualizîndu-ne eforturile pe care aceşti cărturari le-au depus pentru a ne asigura unitatea de limbă şi de simţire.

Colaboratorii revistei, autorii de articole, vreau să zic, ţin seama de toate categoriile de cititori, de la specialiştii propriu-zişi pînă la elevii ajunşi în pragul bacalaureatului şi al examenului de admitere la Universitate. De aici şi varietatea tematică în care problemele de istorie naţională ocupă un loc prioritar. Se publică multă poezie tînără, se recenzează publicaţiile periodice, se dau informaţii asupra spectacolelor teatrale. Numeroasele informaţii de natură istorică duc la convingerea că studiul limbii materne nu poate fi separat de cel al istoriei naţionale. Să ne aducem aminte că *Astra* ardeleană şi-a fundamentat programul tocmai pe ideea acestei convieţuiri. Cuvintele lui Timotei Cipariu, referitoare la rolul limbii, şi cele ale lui Bariţ, privitoare la rostul istoriei, s-au constituit în adevărate table ale legii şi au căpătat valoarea unor adevărate testamente.

Ca *Astra* a procedat şi Academia Română, care a preluat, fără modificări importante, programul Asociaţiunii Transilvane. Pe acest program mi se pare că s-a fundamentat şi activitatea colectivului redacţional al *Limbii Române*. Oricum, eu nu citesc nici o pagină a ei să nu mă duc cu gîndul la tot ce poate consolida legătura dintre noi. Momente deosebite din istoria poporului, locuri scumpe prin ceea ce s-a săvîrşit la un moment dat pe ele, personalităţi care au schimbat drumurile sorţii poporului nostru, monumente, case memoriale, mănăstiri şi instituţii de cultură mi se strecoară printre rîndurile pe care le descifrez din paginile revistei.

Dragostea pentru pămîntul care ne ţine şi ne hrăneşte, ca şi solidaritatea dintre generaţii şi puterea de a păstra neştirbită moştenirea lăsată de strămoşi pot fi exprimate în chipuri diverse, în versuri ca şi în proză, în doine ca şi în rugăciuni, în cîntece ca şi în poveşti. Să ne oprim doar la un scurt fragment din dialogul dintre Pîrcălabul Soroceanu şi nepotul său, Bogdănuţ, din cartea lui Sadoveanu **Nunta Domniţei Ruxanda**, ediţia din 1932, p. 167-168:

— Uncheşule, am grăit eu, văd că toate ale vieţii şi ale lumii sînt împotriva mea. Dă-mi un sfat; ce pot face?

Pîrcălabul mi-a cuprins fruntea cu palma şi mi-a ţinut strîns lîngă inima lui capul.

— Ascultă, Bogdănuţ, a zis el încet, amărăciunea ta mă înveninează mai mult pe mine. Căci dacă tu te prăpădeşti, nu pier numai eu. Piere tot neamul nostru cel viitor. Ştiu eu că tinereţea ta nu poate pătrunde asemenea adevăr. Cearcă, însă, şi-l înţelege. Fă orişice. Suie-te în lună; scufundă-te în pămînt; însă păstrează-ţi fiinţa. Dumnezeu îţi va da alinare. ***Ai să vezi cît de înşelătoare***

sînt toate ale tinereţii şi ale iubirii. Statornică e numai această simţire care mă leagă pe mine de tine şi care, la vreme, are să te lege şi pe tine de altul ieşit din sîngele tău. *Mi-a spus odată un învăţat de la Eghipet că omul, în acest chip, se poate socoti fără moarte şi numai aceasta e dragostea cea adevărată, cu prelungiri în viitorul necunoscut şi-n fundul mormintelor.*

Asemenea pagini revin în sufletul meu, în momentele de reculegere din care mă împărtăşesc la orice întîlnire cu trecutul, cu monumentele şi cu eroii lui. Am simţit lucrul acesta de cîte ori am poposit la Curtea de Argeş ori la Putna, la Sibiu în Palatul Asociaţiunii, ca şi la Blaj, unde paşii mei se "armonizau" cu cei ai "feţilor frumoşi, cu opinci de oţel" şi cu cei ai lui Timotei Cipariu, ori la Braşov unde a fost răspîndită, pe foi volante, poezia lui Alecsandri **Deşteptarea României**, în Maramureş, unde oamenii vorbesc ca în secolul al XVI-lea, şi în Ţara Moţilor, unde fluierul lui Iancu nu încetează de a impresiona apele şi munţii pe care continuă să curgă cîntecele ţîşnite din suferinţele şi bucuriile unui popor care a trăit şi-şi duce existenţa sub semnul unor lupte fără sfîrşit. Mi-am plecat fruntea şi am îngenuncheat la Ipoteştii lui Eminescu şi la Mirceştii lui Alecsandri, la Şiria lui Slavici, la Hordoul lui Coşbuc şi la Prislopul lui Rebreanu, la Paşcanii lui Sadoveanu şi la Lancrămul lui Lucian Blaga. Dar unde n-am fost să stau de vorbă cu cei care au trăit în alt veac, dar de care mă simt tot atît de legat ca şi de contemporanii cu care îmi încrucişez paşii în fiecare zi. Mă visez tot mai des în parcul din Chişinău, populat, în ultimul timp, cu alte chipuri de scriitori români, în faţa statuii lui Ştefan cel Mare, unde am vorbit de cîteva ori, sau la Criuleni, în faţa statuii lui Eminescu, unde de asemenea, am vorbit, ca şi în curtea bisericii Sfîntului Dimitrie din Orhei, unde am stat de vorbă nu numai cu domnitorul Vasile Lupu ci şi cu mitropolitul Varlaam, alcătuitorul acelei minunate **Cărţi româneşti de învăţătură**. Am poposit, apoi, şi la Cahul, unde veghează umbra lui Ion Vodă şi s-a născut neuitatul meu prieten Ion Osadcenco, decanul Facultăţii de Litere din Chişinău, acum treizeci şi cinci de ani, cînd eu, decan, la rîndul meu, la Iaşi, mă găseam în vizită la Universitatea din capitala Republicii Moldova. La Cahul am avut o întîlnire de neuitat cu tineretul din cadrul Colegiului, aşa cum la Edineţ aveam să mă întîlnesc cu elevii şi profesorii de la liceul "Panteleimon Halippa". Şi ultima mea vizită, de pînă acuma, s-a încheiat la Soroca, unde am vizitat liceul "Constantin Stere" şi am urcat în vestita cetate de acolo, încărcată de istorie. Jos, la picioarele noastre, Nistrul curgea liniştit, nepăsător şi apele lui duceau spre alte tărîmuri fragmente din poveştile neamului nostru şi cîntece de demult, prin care strămoşii noştri cei mai îndepărtaţi "dau mîna cu nepoţii lor", cum ar zice George Coşbuc.

În lecturile mele din paginile revistei *Limba Română* coboară totdeauna, pe nesimţite, înaintaşii care, după o expresie a lui Sadoveanu din volumul **Neamul Şoimăreştilor**, "poruncesc urmaşilor" şi le îndrumă paşii. Aud, în permanenţă, îndemnurile Pîrcălabului de la Soroca adresate nepotului Bogdănuţ şi mă simt înviorat că mai pot auzi îndemnurile lui Kogălniceanu, că învăţătura lui a descins din coloanele *Daciei literare* în paginile *Limbii Române*.

Prof. dr. doc.Gavril ISTRATE
Iaşi

(Literatura şi arta, nr. 9, 4 martie 1999)

Tamara RĂILEANU
Institutul de Lingvistică
al A. Ş. M.

PLEDOARIE PENTRU UNITATEA LIMBII ROMÂNE

STUDIU LINGVO-SOCIO-CULTURAL

ARGUMENT

Ajunşi, cu voia Domnului, în al zecelea an (dată remarcabilă pentru a face o crestătură specială pe răboj) de la începutul redeşteptării naţionale a românilor de la est de Prut, — iar pentru cele cîteva generaţii născute în perioada postbelică şi maturizate în deplină epocă a totalitarismului sovietic şi a bilingvismului "armonios" acesta a fost abia un început al deşteptării naţionale —, avem convingerea că am izbutit totuşi să ne smulgem din vîrtejul mancurtizării, că am făcut primul pas în învingerea fricii şi a timidităţii, că am depăşit întrucîtva "mioriticul" din noi, sentimentul de resemnare şi nepăsarea. Drept dovadă sînt atît manifestările publice de amploare din diferite zone, culminînd cu Marea Adunare Naţională din Chişinău, cît şi luările de atitudine la conferinţe, colocvii, seminare, precum şi numeroasele materiale publicate în ziare, în reviste etc. Dar, ironia soartei, lăsători cum sîntem, n u a m c o n s o l i d a t victoria obţinută şi, chiar la jumătatea acestui deceniu, ne-am acoperit de ruşine prin faptele unor potentaţi conaţionali "iudiţi". Consemna la 1994 prof. Nicolae Mătcaş în zguduitoarea sa "Scrisoare dincolo de moarte" publicată iniţial în revista "Limba Română",nr. 4, 1994: "Am pierdut una după alta, fulgerător de repede şi incredibil de stupid, cele cîteva însemne, cucerite prin luptă, ale verticalităţii noastre ca neam: independenţa de imperiu, imnul de la 1848 "Deşteaptă-te, române!", integritatea acestei palme de pămînt, funcţionarea nestingherită a limbii române la ea acasă, dreptul nostru la propriul nume de român, la propria istorie, la propria limbă..." [N. Mătcaş, 1998, p. 244]. În următorii cinci ani n-am avansat prea mult, cufundîndu-ne parcă într-un fel de inerţie; nici chiar neagra mizerie ce ne striveşte nu numai spiritual, ci şi fizic — la propriu! — nu ne-a dezmorţit încă... Dar, speranţa mai pîlpîie, şi demnitatea — umană, naţională — ar fi ultimul lucru ce-am avea de pierdut.

Se reîncepem dar munca noastră de zi cu zi, să ne întoarcem cu faţa spre carte, spre imensul nostru tezaur cultural, să ne însuşim cît mai bine, vorba poetului, firul ce ne leagă şi ne face să ne simţim fraţi — limba română.

În acest scop, e bine şi util să ne amintim ce i s-a întîmplat limbii române la est de Prut în perioadele cînd a fost smulsă de la matcă, în special — după

aşa-numita mare revoluţie socialistă din octombrie, care a aruncat în urmă cu cel puţin 100 de ani popoarele prinse în păienjenişul ei, precum şi care au fost efectele contactului limbii române cu limba dominantă — limba rusă.

"... PREA V-AŢI BĂTUT JOC DE LIMBĂ, DE STRĂBUNI ŞI OBICEI..."

Pe parcursul a mai multe secole, limba română, ca expresie verbală şi ca cetate spirituală a populaţiei băştinaşe din spaţiul carpato-pontico-danubian, — în virtutea amplasării geografice a acestuia, dar şi a migrării nestăvilite a celor mai diferite neamuri pe aceste pămînturi —, a resimţit efectele contactului cu elementul slav, în general [vezi, de ex., G. Ivănescu, 1980, p. 379, passim], fapt care, fără îndoială, a marcat fiinţa limbii române încă în perioada preliterară. Însă o dată cu constituirea şi consolidarea limbii literare unice, a normelor ei literare, datorate atît evoluţiei sociale, cît şi, mai ales, coeziunii naţionale, se făcuse tot mai pronunţată tendinţa de autoconservare, de păstrare şi de dezvoltare a elementului romanic din structura limbii române şi, respectiv, de respingere a ceea ce era străin.

În spaţiul general românesc, "momentul de apogeu" în evoluţia limbii literare unice şi a normelor ei "este considerat a fi perioada interbelică, de după Marea Unire din 1918" [M. Avram, 1993, p. 36]. Exact în aceeaşi secvenţă temporală însă, soarta limbii române n-a fost la fel şi în extrema estică a masivului romanic răsăritean, mai precis — în teritoriile din stînga Nistrului locuite compact de români, numiţi, din motive preponderent politice, moldoveni.

În 1918, la mai bine de o sută de ani de aflare forţată în Imperiul rus, — cu consecinţele respective în plan etno-lingvo-cultural —, aici se adăugase odiosul regim bolşevic cu distructivele lui principii proletcultiste. Potrivit cu aceste principii, în condiţiile terorii staliniste, autorităţile nou-createi R.A.S.S.M., izgonind limba română, considerată de ele "limbă burgheză", şi "ridicînd la rang de limbă de stat (de limbă literară — T. R.) graiul moldovenesc transnistrean ..., i-au văduvit pe fraţii noştri de sînge din partea locului de limba română literară făurită de-a lungul secolelor de cele mai luminate minţi ale înaintaşilor" [T. Cotelnic, 1996, p. 81]. De altfel, această pretinsă "limbă de stat","nici măcar grai autentic moldovenesc nu era, ci mai degrabă un surogat de vorbire locală, împăienjenit şi înceţoşat de vocabule, calcuri şi construcţii sintactice ruseşti, inapt de a exprima chiar şi cele mai elementare noţiuni" [V. Pavel, 1995, p. 86].

Sînt greu de imaginat proporţiile pe care avea să le ia poluarea limbii române în acest teritoriu, unde continua procesul de rusificare şi se fabricau masiv termeni noi, diferiţi, desigur, de cei din limba română, cum ar fi: *apofăcător* (cf. rus. *водород;* rom. *hidrogen*), *aburomergător* (cf. rus. *паровоз;* rom. *locomotivă*), *păstrelniţî* (cf. rus. хранилище; rom. *arhivă*), *răşitornic* (cf. rus. холодильник; rom. *frigider*), *şerodrumnic* (cf. rus. *железнодорожный*; rom. *feroviar*), *apăcad* (cf. rus. *водопад*; rom. *cascadă*) etc., editîndu-se lucrări normative (gramatici, dicţionare) care preconizau respectarea strictă a "noii lindi moldoveneşti". Abaterile sau neacceptarea noii realităţi, de cele mai multe ori, echivalau cu exterminarea fizică [vezi, de ex., T. Cotelnic, 1996; A. Dîrul, I. Eţcu, 1995; I. Eţcu, 1996].

Aceasta era situaţia şi la mijlocul anului 1940 (comparabilă doar cu dezmăţul medieval), cu care, — după "eliberarea de sub jugul burghezo-moşieresc român" (cum li se spunea copiilor în şcoală), alias r e a n e x a r e a Basarabiei la U.R.S.S. ca urmare a Protocolului adiţional secret la Pactul

Molotov-Ribbentrop şi ca urmare a şantajului politic exercitat asupra României de mai multe state europene —, românii din stînga Prutului trebuiau să se conformeze pe deplin, întrucît "într-un timp extrem de scurt, populaţia Basarabiei avea să fie supusă unui proces de lichidare fizică şi spirituală nemaiîntîlnit în istoria sa" [I. Şişcanu, 1998, p. 32]. "Dezmăţul dezlănţuit în anii 30 în R.A.S.S.M. şi represaliile din 1940 ... în Basarabia şi-au avut efectul scontat, "băgîndu-le minţile în cap" şi filologilor care erau gata să recunoască legitimitatea nu numai a termenului de limbă moldovenească, ci chiar şi a celui de limbă tiraspolenească, dacă lucrul acesta li s-ar fi cerut" [A. Dîrul, I. Eţcu, 1995, p. 39].

Deprimanta situaţie începuse a se schimba doar după moartea "tătucului" I. Stalin şi "abia prin anii 60, cînd au început să fie reabilitaţi cei care au contribuit la introducerea, în 1932, în Republica Autonomă Moldovenească a alfabetului latin şi reuşiseră chiar să publice cîte ceva din literatura clasică, faptă pentru care au şi fost declaraţi "duşmani ai norodului", filologii moldoveni au mai prins la curaj" [A. Dîrul, I. Eţcu, 1995, p. 39]. Dar pînă la descătuşarea din 1988-1989 mai era mult, timpul făcîndu-şi nemilos lucrul, adică perpetuînd anumite stări defavorabile funcţionării şi dezvoltării limbii române, impuse de regimurile totalitare ruseşti şi sovietice.

"... CĂCI ÎNTREB, LA CE-AM ÎNCEPE SĂ-NCERCĂM ÎN LUPTĂ DREAPTĂ A TURNA ÎN FORMĂ NOUĂ LIMBA VECHE ŞI-NŢELEAPTĂ?..."

Chiar şi după "dezgheţ", "limba moldovenească" în R.S.S.M. continua să funcţioneze în baza grafiei ruse, ceea ce nu numai că îi deosebea "haina" de cea a limbii române din Ţară, dar şi influenţa, mai bine zis, deforma normele ortoepice şi ortografice literare. Această ortografie rusoidă, — "care a fost concepută ca un îndreptar ortologic normativ" [Dicţionar ortografic, 1978, p. 3] şi care a fost în vigoare pînă la revenirea la grafia latină în 1989 (!) —, preconiza următoarele:

— scrierea şi pronunţarea sunetului *î* la iniţiala cuvintelor *a întra* (în locul formei literare ***a intra***), *a întroduce* (în loc de ***a introduce***), *a îmbla* (forma literară: ***a umbla***) ş.a.; nici pînă astăzi nu ne putem debarasa de această pronunţie defectuoasă, neconformă cu normele literare; de exemplu: "La ora 14[30] priviţi un film american *întitulat* **"Nik şi Eddy"** (TVM, "Avanpremiera TV", 1998, 29 iulie), "În fiecare casă în care *întru*, îi rog să se aşeze" (TVM, "Telematinal", 1998, 14 august) etc. — exemple de acest fel atestăm, spre regretul nostru, mai la tot pasul — şi în stilul oral, şi în cel scris;

— scrierea şi pronunţarea sunetului "*a* (şi nu *ea*) după *s, ţ, z* în rădăcina cuvîntului în silabă accentuată", după *j, ş* în cuvinte cu sufixele *-ală, -aţă, -an, -ască* [vezi Dicţionar ortografic, 1978, p. 530, 534, 538]: *samă* (conform normei literare urma să fie: ***seamă***), *sarbăd* (literar: ***searbăd***), *ţapăn* (literar: ***ţeapăn***), *ţastă* (literar: ***ţeastă***), *ţavă* (literar: ***ţeavă***), *zamă* (literar: ***zeamă***), *greşală* (literar: ***greşeală***), *oblojală* (literar: ***oblojeală***), *roşaţă* (literar: ***roşeaţă***), *clujan* (literar: ***clujean***), *călărăşan* (literar: ***călărăşean***), *strămoşască* (literar: ***strămoşească***) etc.; această eroare persistă şi în zilele noastre: "Juriul a notat fiecare *greşală*" (TVM, "Vivat profesia", 1998, 19 iulie), "Am frică să nu fac o *greşală*" (TVM, "Portretul generaţiei mele", 1998, 18 august) etc.;

— scrierea şi pronunţarea sunetului *e* (în loc de *ie*) după consoanele labiale *b, p, m* şi labio-dentale *f, v* în cuvinte ca: *dezmerdare* (în loc de ***dezmierdare***), *mercuri* (în loc de ***miercuri***), *a ferbe* (corect: ***a fierbe***), *perzanie* (corect: ***pierzanie***), *persică* (corect: ***piersică***), *peptene* (corect: ***pieptene***), *pele* (corect:

piele), *petriş* (corect: ***pietriş***), *pedică* (corect: ***piedică***), *pept* (corect: ***piept***), *a veţui* (corect: ***a vieţui***), *belorus* (corect: ***bielorus***) etc.; unul din multele exemple recente ce vădesc perpetuarea aceleiaşi stări de lucruri: "*Mercuri* (rostirea literară: ***miercuri***) vizionaţi emisiunea..."(TVM, "Avanpremiera TV", 1998, 19 iulie);

— scrierea şi pronunţarea sunetului *î* (nu *îi*) în cuvintele: *cîne* (normativ: ***cîine***), *mîne* (normativ: ***mîine***), *pîne* (normativ: ***pîine***);

— scrierea şi pronunţarea sunetului *z* (şi nu *s*) în secvenţele fonice *-azm(ă), -eazm(ă)* şi sufixul *-izm(ă)* din cuvintele de tipul: *marazm* (forma literară: ***marasm***), *sarcazm* (forma literară: ***sarcasm***), *pleonazm* (literar: ***pleonasm***), *plazmă* (forma literară: ***plasmă***), *agheazmă* (literar: ***agheasmă***), *mireazmă* (literar: ***mireasmă***), *schizmă* (literar: ***schismă***), *simbolizm* (literar: ***simbolism***), *sofizm* (literar: ***sofism***), *totalitarizm* (literar: ***totalitarism***) etc.; la fel, în cuvintele: *balzam* (corect: ***balsam***), *cenz* (corect: ***cens***), *concluziv* (corect: ***conclusiv***), *coroziv* (corect: ***corosiv***), *dezinenţă* (corect: ***desinenţă***), *epizod* (corect: ***episod***), *lazer* (corect: ***laser***), *peizaj* (corect: ***peisaj***), *premiză* (corect: ***premisă***), *a zmunci* (corect: ***a smuci***; var. ***a smunci***), *a zmulge* (corect: ***a smulge***) etc.;

— şi invers: scrierea şi pronunţarea sunetului *s* (în loc de *z*) în cuvinte de tipul: *atlas* (în loc de ***atlaz*** 'stofă'), *autobus* (corect: ***autobuz***), *matros* (corect: ***matroz***), *microbus* (corect: ***microbuz***), *troleibus* (corect: ***troleibuz***), *ovăs* (corect: ***ovăz***), *virtuos* (corect: ***virtuoz*** 'artist') etc.

O adevărată calamitate pentru sistemul ortografic şi ortoepic românesc în spaţiul est-prutean a fost şi mai rămîne problema sunetului africat *g* [vezi şi V. Pohilă, 1990, p. 29], care pînă în 1967 nici nu era notat în lucrările normative, pronunţîndu-se, chiar şi de către purtătorii limbii literare, fie după una din variantele regionale, fie după forma rusească, de exemplu, *бюджет*, sunetul fricativ *j* aproape în toate cuvintele din limba română care conţin acest sunet africat şi introducîndu-se astfel încă o "noutate deosebitoare" cacofonică: *bujet* (conform normei literare: ***buget***), *jeneral* (corect: ***general***), *jeantă* (corect: ***geantă***), *Jermania* (corect: ***Germania***), *exijent* (corect: ***exigent***), *jintă* (corect: ***gintă***), *jeometrie* (corect: ***geometrie***), *jeneză* (corect: ***geneză***), *jenunchi* (corect: ***genunchi***) etc. Uzul, chiar şi cel literar, abundă încă în asemenea mostre de pronunţie neexemplară. Mai mult decît atît, din teama de a nu greşi la rostirea acestor două sunete distincte, foarte mulţi vorbitori greşesc şi în direcţia opusă, adică în raport cu sunetul fricativ *j*, pronunţîndu-l ca pe unul africat; exemple: "I-a răspuns fără pic de *genă*" (corect: ***jenă***), "Acest *sprigin* (corect: ***sprijin***) este acordat de talibani" (TVM, "Telematinal", 1998, 15 august).

Norma literară este încălcată sub influenţa limbii ruse şi la accentuarea unor cuvinte ce au acelaşi complex sonor şi în limba rusă, şi în română; unul dintre exemple: "Părintele Pavel a fost şi *organizátor*" (corect: ***organizatór***) (TVM, "Baştina", 1998, 19 iulie); greşeală se comite şi în situaţii în care cuvîntul românesc diferă de cel rusesc printr-un singur sunet; de exemplu: "Faci *ingalaţii* (corect: ***inhalaţii***; cf. rus. *ингаляция*) cu scoarţă de tei" (TVM, "Doi într-un fotoliu", 1998, 9 august).

Alterarea sistemului fonetic, — parţială, desigur —, determinată şi de "codificarea intenţionat divergentă, inclusiv sub aspectul grafiei" [M. Avram, 1993, p. 36], s-a manifestat atît prin "fenomene fonetice care merg de la pronunţarea unor vocale şi consoane la accent şi intonaţie"[M. Avram, 1992, p. 59] (ca în exemplele citate mai sus), cît şi prin deformarea unor paradigme morfologice, în raport cu normele limbii literare unice. Astfel, căzînd sub acţiunea regulii de a pronunţa *a* (şi nu *ea*) după *j*, *ş* în cuvintele din clasele verbelor de conjugarea I şi a IV-a ce se conjugă cu sufix [vezi Dicţionar ortografic, 1978, p.

532, 538], paradigmele acestora erau modificate sub aspectul ortografierii şi al pronunţiei:

(a) la imperfect: *tînjam, tînjai, tînja, tînjam, tînjaţi, tînjau* (în loc de norma literară: ***tînjeam, tînjeai, tînjea, tînjeam, tînjeaţi, tînjeau***) sau: *prăşam, prăşai, prăşa, prăşam, prăşaţi, prăşau* (în loc de norma literară: ***prăşeam, prăşeai, prăşea, prăşeam, prăşeaţi, prăşeau***); deosebit de caraghioasă pentru auzul românesc era, — şi mai este, căci, în condiţiile în care sîntem, "nu putem încă pretinde salturi spectaculoase în sensul folosirii corecte a limbii" [I. Oprea, 1993, p. 48] —, rostirea, conform "normei" [vezi Dicţionar ortografic, 1978, p. 539], a imperfectului pentru verbul *a ieşi: ieşam, ieşai, ieşa, ieşam, ieşaţi, ieşau* (norma literară: ***ieşeam, ieşeai, ieşea, ieşeam, ieşeaţi, ieşeau***);

(b) la indicativ prezent persoana a 3-a singular şi plural: *angajază* (corect: ***angajează***), *îmbrăţişază* (corect: ***îmbrăţişează***), *înfăţişază* (corect: ***înfăţişează***) etc.; unul dintre ultimele exemple: "Mă *deranjază* (corect: ***deranjează***) mult că nu este totul compact" (TVM, "Portretul generaţiei mele", 1998, 18 august);

(c) la conjunctiv prezent persoana a 3-a singular şi plural: *prăjască* (corect: ***prăjească***), *prăbuşască* (corect: ***prăbuşească***), *mînjască* (corect: ***mînjească***) etc.; conjunctivul prezent a avut de suferit şi în cazul aşa-numitelor verbe neregulate: *(să) beie* (literar: ***(să) bea***), *(să) vreie* (literar: ***(să) vrea***), *(să) deie* (literar: ***(să) dea***), *(să) ieie* (literar: ***(să) ia***), *(să) steie* (literar: ***(să) stea***).

Unele cuvinte au fost trecute dintr-o conjugare în alta prin substituirea sunetului iniţial şi prin deplasarea accentului, modificîndu-li-se şi paradigmele. Astfel, *a umple*, prin forma regională preconizată de Dicţionarul ortografic (1978) *a împlea*, a trecut din conjugarea a III-a în cea de-a II-a, luînd următoarele forme "deosebitoare", de exemplu, la indicativ prezent: *împlu, împli, împle, împlém, împléţi, împlu* (cf. norma literară: ***umplu, umpli, umple, úmplem, úmpleţi, umplu***). Cuvîntul *a curăţa* din clasa verbului de conjugarea I a fost trecut în cea de-a IV-a (varianta regională *a curăţi* [vezi şi M. Avram, 1997, p. 199]), luînd formă divergentă, de exemplu, la participiu: *curăţit* (conform normei literare: ***curăţat***), la fel întîlnită şi astăzi în uzul literar în spaţiul nostru: "Băieţii *au curăţit* (literar: ***au curăţat***) drumul" (TVM, "Vivat profesia", 1998, 19 iulie), "Sînt gata *curăţiţi* (literar: ***curăţaţi***) ardeii..." (TVM, "Teleamic", 1998, 19 iulie) etc.

Tot ca urmare a unor preconizări ale ortografiei rusoide, — diametral opuse în comparaţie cu norma literară românească —, au fost şi modificările în cadrul unor paradigme de declinare; cf.: n.-a. *tinereţă*, art. *tinereţa*, pl. *tinereţe*, g.-d. *tinereţei* (norma literară: n.-a. ***tinereţe***, art. ***tinereţea***, pl. ***tinereţi***, g.-d. ***tinereţii***); n.-a. *tusă*, art. *tusa*, (normativ: n.-a. ***tuse***, art. ***tusea***); n.-a. *dorinţă*, pl. *dorinţi*, g.-d. *dorinţii* (normativ: n.-a. ***dorinţă***, pl. ***dorinţe***, g.-d. ***dorinţei***); n.-a. *raţă*, pl. răţi, g.-d. *răţii* (normativ: n.-a. ***raţă***, pl. ***raţe***, g.-d. ***raţei***) etc.

Am insistat asupra acestor amănunte de scriere şi de rostire, pentru că numai ştiind a n u m e în ce greşim, vom putea să ne apropiem de norma literară românească, mai ales că, deocamdată, "vorbirea orală, chiar şi a multor intelectuali bine intenţionaţi, ne oferă prea puţine modele de limbă literară. Iar dacă e să ne referim la uzul general, la comportamentul verbal al maselor largi, aici vom constata dominaţia nestingherită a normelor necodificate (unele — chiar codificate, pînă nu demult — T.R.) de origine moldo-ruso-babiloneană" [I. Eţcu, 1993, p. 55].

Revenind la situaţia etno-socio-politico-culturală din perioada aşa-numitului "dezgheţ", — la care ne-am oprit şi de la care am vrea să reluăm firul desfăşurării evenimentelor —, menţionăm, în mod special, elanul cu care se încadrase intelectualitatea filologică (dar nu numai filologică) din R.S.S.M. în promovarea

limbii literare numite pe atunci moldovenească, editînd pentru cititorul local o întreagă bibliotecă de cultivare a vorbirii. Mai întîi de toate, e vorba de enorma contribuţie a colaboratorilor de la Institutul de Limbă şi Literatură al Academiei de Ştiinţe a Moldovei, care, începînd cu anul 1961, au editat 15 fascicule cu titlul generic "Cultivarea limbii" (vezi la bibliografie), apoi trebuie remarcate lucrările profesorilor universitari [vezi: N. Corlăteanu, 1980, 1981, 1985; A. Ciobanu, 1970; V. Marin, 1980; I. Melniciuc, 1983], ale altor autori [V. Mîndîcanu, 1979, 1987; V. Gherman, 1984], precum şi numeroase articole în presa periodică, mai multe emisiuni la radio şi televiziune ş.a.m.d. Satisfacţia deplină însă în urma acelor considerabile eforturi nu a fost să fie, pentru cea mai mare parte a populaţiei abaterile de la norma literară fiind "combătute zadarnic pe parcursul a trei decenii" [I. Eţcu, 1993, p. 55], astfel că şi astăzi mulţi parlamentari mai "*precaută o întrebare*", "*hotărăsc aceste întrebări*", "*se determină într-o problemă*", "*necătînd la greutăţi*" etc., ca să nu mai spunem de unii specialişti în diferite domenii, pentru care terminologiile profesionale încă nu sînt cele româneşti literare; or, "e o greşeală ... grosolană să admiţi, de exemplu, ca la nivelul culturii superioare a unei naţiuni şi î n v i a ţ a p u b l i c ă a unei comunităţi statale să se vorbească un limbaj familiar sau vulgar, sau să se vorbească i n c o r e c t (e.n. — T. R.)" [E. Coşeriu, 1997, p. 84].

Principala cauză a acestei stări de lucruri a fost, mai întîi de toate, izolarea de matca românească şi îngustarea maximală a sferelor de funcţionare a limbii române la est de Prut, apoi — introducerea, d e f a c t o, a limbii ruse ca limbă oficială în R.S.S.M. şi crearea planificată a condiţiilor ideale pentru însuşirea "benevolă" a acesteia, promovîndu-se la nivel de stat ideea unui bilingvism "armonios", care de fapt era u n i d i r e c ţ i o n a l: numai moldovenilor li se pretindea să fie bilingvi, nu şi ruşilor. Trebuie menţionat că, resemnîndu-se şi conformîndu-se realităţii sovietice (totalitarismul odios plana mereu asupra imperiului) şi nedîndu-şi seama de anumite consecinţe, chiar oameni de bună-credinţă revendicau, pînă inclusiv în 1989, stabilirea unui bilingvism pretins "echitabil" — adică, şi pentru rusofoni. Or, mentalitatea şovino-imperială a acestora din urmă nu le permitea să coboare la nivelul băştinaşilor, astfel că viaţa l-a determinat pe românul basarabean să înveţe el însuşi cît mai bine limba oficială de contact — limba rusă. Şi trebuie să spunem că i-a reuşit excelent acest lucru, îndeosebi cînd e vorba de generaţiile care s-au născut în perioada sovietică, "scăldate" din faşă în două albii: una — maternă şi alta — a mediului rusolingv. Ce e drept, această "reuşită" nu putea să nu fie în detrimentul limbii materne — româna, după cum subtil a observat şi cercetătorul V. Bahnaru: "Cînd se pleda la noi pentru două limbi de stat, se urmărea, de fapt, oficializarea concurenţei dintre limbi, or concurenţa dintre două elemente întotdeauna şi pretutindeni a dus în mod obligatoriu la dispariţia unuia dintre ele. ... Bilingvismul c u c a r a c t e r d e m a s ă (e.n. — T. R.) este o rătăcire, iniţiatorii lui ştiindu-i foarte bine consecinţele. ... Cu alte cuvinte, se punea la cale dispariţia limbii române în Moldova, iar o dată cu ea şi dispariţia noastră ca parte componentă a poporului român" [V. Bahnaru, 1991, p. 7].

Din fericire, noua şi ultima zguduire a marelui imperiu sovietic de la sfîrşitul anilor 80 şi începutul anilor 90, provocată de aşa-numita restructurare iniţiată de M. Gorbaciov, — care, de altfel, recunoştea mai tîrziu că nu avusese în vedere întocmai şi efectele "nedorite" în republicile unionale —, ne-a reaşezat în albia noastră firească — cea a românismului. Acum, de noi înşine (căci tocmai ieşisem din cadrul U.R.S.S.) depindea, — şi continuă să depindă —, dacă nu vom rata şi această şansă, pentru că, pe de o parte, avem de înfruntat atitudinea ostilă a unor concetăţeni — "persoane aparte, grupuri de persoane

rău intenţionate, unele partide, care au declanşat o aprigă campanie de românofobie, difuzînd prin presă şi pe cale orală tot felul de inepţii şi enormităţi" [A. Ciobanu, 1998, p. 42] şi care şi astăzi "se pronunţă, în mod public, pentru declararea limbii ruse ca a doua limbă de stat în Republica Moldova" [A. Ciobanu, 1998, p. 44], iar pe de altă parte, urmează, — printr-un act de voinţă —, să conştientizăm efectele negative ale aşa-numitului "bilingvism armonios" din ultima perioadă de influenţă rusească, să le identificăm şi să încercăm, — cu toţii împreună şi fiecare în parte —, a le depăşi. În acest scop, ne vom strădui să le examinăm, după cum urmează.

"... DEŞI VORBEŞTI PE ÎNŢELES, EU NU TE POT PRICEPE..."

Cel mai grav prejudiciu adus limbii române în această perioadă, — caracterizată prin extinderea excesivă a fenomenului calchierii lexico-semantice, gramaticale, frazeologice etc. după modele ruseşti [vezi şi M. Avram, 1992, p. 59, passim] —, a fost, credem, crearea, din motivul arătat mai sus, a unor structuri verbale ininteligibile în cadrul limbii române unitare. O sesizare în acest sens a făcut-o şi dl prof. dr. Dumitru Irimia de la Universitatea "Al. I. Cuza" din Iaşi la ediţia a treia a Conferinţei Naţionale "Limba română azi", spunînd că a avut durerea să audă din gura unor vorbitori de la noi cuvinte româneşti, dar "legate" într-un mod cu totul străin, ceea ce, credem, în ultimă instanţă, poate periclita actul comunicării între românii din diferite regiuni şi ceea ce, desigur, ar turna apă la moara "pro moldoveniştilor" care, din considerente doar de ordin politic, ar dori să-şi creeze şi o limbă separată, ridicînd la un atare statut unele graiuri ale dialectului dacoromân al românei unitare. A ne îngriji limba este deci o datorie sfîntă a noastră a tuturor.

S-ar părea că basarabenii, — care şi-au însuşit bine limba rusă —, nu ar avea dificultăţi în receptarea unui mesaj în limba română exprimat printr-un calc după model rusesc. Ba bine că nu! Chiar la începutul acestui an, în una dintre ediţiile ghidului radiofonic al "Undei dimineţii" de la Radio Moldova, scriitorul A. Gromov, pare-mi-se, exemplificase două calcuri cu totul caraghioase şi confuze chiar şi pentru noi: (1) "... (ceva) a fost construit bine şi *cu stafide*" (!) (cf. rus. *с изюминкой*), (2) "... *datoria e roşie* (!), dacă e plătită" (cf. rus. *долг платежом красен*).

Cititorul din dreapta Prutului, pentru care limba rusă nu a devenit "o a doua limbă maternă", va rămîne nedumerit şi în cazul în care va constata în paginile unui ziar de la noi că există, bunăoară, "... cifre ... *luate din tavan*" ("Moldova socialistă", 1989, 5 octombrie, p. 4). Îmbinarea dată a fost calchiată după expresia frazeologică rusească *взять с потолка*. În limba română autorul urma să spună fie că e vorba de ***cifre luate, scoase te miri de unde***, fie că "le-a spus cum i-a trăsnit prin cap". Sau, o altă situaţie: ce a înţeles telespectatorul, — tot din acea zonă —, cînd a auzit că cineva "... visează la *bani lungi*"? (TVM, "Unda tineretului", 1988, 8 septembrie). E vorba, desigur, de calcul după rus. *длинный рубль*, care urma să fie redat în română prin ***ban cîştigat uşor; cîştig mare şi uşor***.

Se vede că ne atenţiona şi pe noi, basarabenii, dna prof. dr. Mioara Avram, cînd scria: "... traducerile grăbite riscă să introducă unităţi frazeologice inutile şi nefireşti alături sau în loc de cele consacrate" [M. Avram, 1987, p. 261]. Or, în special sub influenţa limbii ruse, anume aceasta s-a şi întîmplat la noi. De exemplu: "V-*aţi făcut* şi unele *concluzii* privind omenia" (TVM, "Orologiu sen-

timental", 1998, 15 august) — calchiat după rus. *сделать вывод*, substituindu-se astfel expresia românească ***a trage o concluzie*** [vezi şi G. Duda ş.a., 1985]; "Instrumentele produse pentru vînzare ... *nu suportă nici o critică*" (TVM, "Unda tineretului", 1988, 18 februarie) — s-a tradus servil frazeologismul rusesc *не выдерживать критики*, fără a se ţine cont că în română există echivalentul — ***(a fi) sub orice critică***.

Tot sub influenţa modelelor ruseşti (de tipul: *только что, как только, пока что)* au fost create o serie de locuţiuni adverbiale inutile, mai ales că acestea, pe de o parte, dublează în planul conţinutului unităţi lexicale neaoşe, iar pe de altă parte, — se suprapun pe structuri similare existente deja în limba română, dar care au o cu totul altă semnificaţie. Exemple: "*Numai ce* (corect: ***chiar acum, adineauri, acum o clipă*** — în funcţie de mesaj) în baraca voastră a intrat un om" ("Steluţa", 1985, nr. 2, p. 5); "Problema care a fost *numai ce* atinsă este o problemă mare" (TVM, "Capitala", 1998, 29 iulie); "*Cùm numai* (corect: ***(de) îndată ce, imediat***) rămîne singur acasă, aleargă la bucătărie" ("Steluţa", 1985, nr. 3, p. 12); "*Pînă ce* (corect: ***deocamdată***) sîntem nevoiţi să colectăm acest produs din Bielorusia" (TVM, "Publicitatea restructurării", 1988, 21 martie); "În zilele apropiate ... ne vor da un răspuns concret. *Pînă cînd* (corect: ***deocamdată***) rămînem în aşteptare" (TVM, "Viaţa satului", 1988, 3 martie); "Industria *pînă cînd* (corect: ***deocamdată; pînă una, alta***) ne aduce pierderi" (TVM, "Ora parlamentului", 1998, 3 august) etc. — "inovaţii" ce nu se lasă nicidecum uitate în spaţiul nostru.

Sub influenţa rus. *от имени* a fost deformată şi expresia românească ***în numele (cuiva)***: "*De la numele* colectivului vă facem un cadou" (TVM, "Vivat profesia", 1998, 19 iulie) [vezi şi V. Mîndîcanu, 1987].

Un alt calc mot à mot, — după rus. *в зависимости от* —, este locuţiunea *în dependenţă de*, care o dublează, fără necesitate, pe cea românească — ***în funcţie de*** [vezi şi V. Guţu, 1998]. Exemple: "*În dependenţă de* aceasta se pot prezice perturbaţiile..." (TVM, "O seară cu noi", 1998, 7 august); "E important să menţionăm că *în dependenţă de* conjugarea verbului se schimbă şi sufixul..." (TVM, "Norma literară şi uzul", 1998, 20 iulie).

Traducerea liberă a rus. *впадать в крайности* nu numai că este nereuşită, ci şi provoacă hazul, — prin actualizarea sensului propriu, denotativ al elementelor componente: "Şi mai rău e că unele persoane *cad în extremităţi* (corect: ***cad dintr-o extremă în alta***), ignorînd recomandările Comisiei interdepartamentale ale savanţilor" ("Viaţa satului", 1989, 11 aprilie, p. 4). Asemenea curiozităţi se produc atunci cînd nu îngrijim "tezaurul cel mai de preţ", în special cînd e vorba de locuţiuni şi expresii, "care totdeauna revin organizate în a c e e a ş i structură" [V. Guţu Romalo, 1972, p. 238].

Acelaşi efect de confuzie îl creează traducerile unor îmbinări libere, după calapod rusesc: "Eu *privesc treaz* (cf. rus. *трезво смотрю*) la lucruri şi înţeleg de minune că ... e nevoie de a depune şi pe viitor eforturi" ("Vocea poporului", 1990, 20 noiembrie, p. 7) — versiunea românească este "să privească lucrurile ***în mod realist***"; "Amînările ne pot numai *cauza rău*" ("Viaţa satului", 1989, 6 aprilie, p. 3) — e tradusă literalmente îmbinarea *причинить зло*, neţinîndu-se cont că în limba română se spune ***a face rău (cuiva)***, dar ***a cauza — neplăceri, daune*** etc.

Cunoaşterea parţială a capacităţii combinatorii a cuvintelor, pe de o parte, şi "dibuirea", aproximativă desigur, a versiunilor româneşti, — prin t r a d u c e r e —, pe de altă parte, au generat în perioada bilingvismului "armonios", — în special, în presă, care era tradusă aproape integral din limba rusă —, un limbaj profund marcat de această procedură a traducerii [vezi şi A. Dîrul, 1986].

Astfel, au apărut în româna vorbită la est de Prut structuri nefireşti, care, spre regretul nostru, mai pot fi auzite sau citite şi în prezent. Unele exemple: "... necesită mari eforturi munca, care are menirea *să ducă pînă la conştiinţa maselor* (corect în limba română: ***să aducă la cunoştinţă; să comunice; să facă cunoscut***) sarcinile şi esenţa restructurării" ("Tineretul Moldovei", 1989, 20 ianuarie, p. 3); "Acuma noi *ducem* (corect: ***suportăm***) *cheltuieli* mari" (TVM, "Capitala", 1998, 29 iulie); "Membrii comisiei electorale *duc explicaţii* cu persoanele indicate" (Radio Moldova, "Unda dimineţii", 1999, 25 martie) — corect: ***dau explicaţii; explică; lămuresc***; "Mă pronunţ pentru *întruchiparea* (corect: ***aplicarea***) cu succes a *Legilor* R.S.S.M. cu privire la limbi" ("Chişinău. Gazetă de seară", 1990, 21 februarie, p. 2); "A fost *scoasă* (corect: ***adoptată***) *o hotărîre* ca să fie ocrotită această zonă" (TVM, "Ave natura", 1998, 15 august); "... trebuie urgentată *primirea* (corect: ***adoptarea***) *legilor*" (TVM, "Telematinal", 1998, 16 august); "*S-a primit* (corect: ***s-a luat***) *decizia* să fie convocată adunarea generală" (TVM, "Mesager", 1998, 6 august); "Am vorbit despre aceasta la *şedinţa petrecută* de Minister" (TVM, "Telematinal", 1998, 21 august) — corect: ***a face / a ţine o şedinţă***, iar în acest context, posibil, ***convocată***; "*Am petrecut marşul* cu succes, deşi traseul a fost complicat" (TVM, "La datorie", 1998, 9 august) — mai curînd, *marşul* poate fi ***parcurs***, poate ***să se desfăşoare*** sau chiar poate fi ***executat***; "Din păcate, administraţia uzinei, aflînd despre scrisoare, *a efectuat o presiune* mare asupra multor oameni..." ("Tineretul Moldovei", 1988, 11 decembrie, p. 4) — îmbinarea românească e următoarea: ***a exercita presiuni (asupra cuiva)***; "Va trebui ... să încerc să le ajut oamenilor care *mi-au oferit* (corect: ***mi-au acordat***) *încrederea*" ("Chişinău. Gazetă de seară", 1990, 21 februarie, p. 1).

La fel, aduc prejudicii actului de comunicare între românii de pretutindeni şi calchierile lexico-semantice abuzive. Pe teren est-prutean, sub influenţa limbii ruse, au fost "fabricate" — vorba maestrului V. Mîndîcanu [ed. a II-a, p. 229], mai multe cuvinte inutile, care continuă să persiste atît în stilul scris, cît şi în cel oral. Unele exemple: "Să *precătăm* (cf. rus. *рассмотреть*) acuma problemele tacticii" (TVM, "În ajutor şcolii", 1988, 21 octombrie) — româneşte s-ar putea spune: ***să examinăm, să analizăm*** etc.; "Familia trebuie să fie unită, *necătînd la* (cf. rus. *несмотря на*) divergenţe" (TVM, "Vino marţi "La Victor", 1998, 28 iulie) — româneşte se spune: "***deşi*** există divergenţe", "***în pofida*** divergenţelor" etc.; "În privinţa *oformării* (cf. rus. *оформление*) actelor oficiale ... legislatorii ... vorbesc în doi peri" ("Viaţa satului", 1989, 6 aprilie, p. 3) — româneşte este corect a spune: ***a redacta*** actele"; "Dar şi aici avem unele rezerve: fără mecanismul respectiv de transmitere şi fără *gătinţa* (cf. rus. *готовность*) Sovietelor de a lucra în noi condiţii nu vom obţine rezultate deosebite" ("Chişinău. Gazetă de seară", 1990, 21 februarie, p. 1) — româneşte: ***pregătire, disponibilitate*** etc.

În alte cazuri, s-a procedat la extinderea conţinutului semantic al cuvintelor sau la modificarea lui după acelaşi calapod. Astfel, *a retrăi* a căpătat mai multe semnificaţii noi, neiterative: 'a suferi', 'a încerca (o bucurie ş.a.)', 'a se îngriji (de interesele cuiva)', 'a te durea inima (pentru cineva sau ceva)', 'a ţine (cu o echipă ş.a.)' etc. [vezi şi V. Mîndîcanu, 1987, p. 265]. Două exemple la distanţă de 8 ani: "Ştiu că în cadrul alegerilor P. Volcov a avut mult *de retrăit* (cf. rus. *переживать*), o parte din alegători se pronunţau împotriva candidaturii lui" ("Moldova socialistă", 1990, 15 aprilie, p. 1); 'Eu am venit *să retrăiesc* pentru fiica mea" (TVM, "Clipa siderală", 1998, 2 august). Acelaşi efect (de lărgire a conţinutului semantic) a fost obţinut în urma calchierii rus. *получиться*, fapt ce a modificat şi una din caracteristicile gramaticale ale rom. *a primi*, atribuindu-i-se şi

valoare pronominală; exemple: "... în viaţă pînă ce-o fi *se primeşte* altfel" (TVM, "Unda tineretului", 1988, 19 august), "Aşa *se primeşte* astăzi" (TVM, "Capitala", 1998, 29 iulie) — în contextele date se putea spune româneşte: ***iese, se întîmplă*** etc. Cuvîntul din clasa adjectivului — *lunar*, a fost trecut şi în cea a substantivului: "Acest *lunar* (cf. rus. *месячник*) a fost organizat împreună cu Ministerul..." (TVM, "La datorie", 1998, 9 august). Iar cuvîntul *moment* a prins rădăcini adînci în această extremitate estică a romanităţii şi cu sens netemporal [vezi şi M. Avram, 1993, p.37], însemnînd 'element', 'componentă', 'aspect'. Cîteva exemple: "Un *moment* (cf. rus. *момент*) principial nou în platforma mea preelectorală îl constituie..." ("Chişinău. Gazetă de seară", 1990, 21 februarie, p. 2); "Al doilea *moment*: indiferent de ... M. Snegur ... trebuia să se întîlnească cu conducerea României" ("Ţara", 1992, 1 ianuarie, p. 2); "Şi încă un *moment* ce ţine de utilizarea îngrijită a cuvintelor" (TVM, "Norma literară şi uzul", 1998, 15 august). Sub influenţa conţinutului semantic al rus. *исходить* au fost adăugate, aberant, sensuri noi pentru rom. *a reieşi*, ceea ce periclitează constituirea unui enunţ logic [vezi şi V. Mîndîcanu, 1987, p. 260]. De exemplu: "El îşi vede rolul în a le reda oamenilor încrederea în ziua de mîine ... *reieşind* nu din interesele unor clase şi naţiuni, ... ci din interesele omului" ("Chişinău. Gazetă de seară", 1990, 21 februarie, p. 2) — corectă ar fi fost utilizarea locuţiunii verbale ***a ţine cont***.

La nivel gramatical, după cum menţionează şi M. Avram, cele mai frecvente sînt "două tipuri de calcuri sintactice avînd ca obiect verbul, şi anume: calchierea regimului verbal şi calchierea folosirii pronominale (reflexive) sau nepronominale (active) a unui verb" [M. Avram, 1992, p. 63]. Exemple pot fi aduse şi dintre cele combătute pe parcursul a zeci de ani, şi dintre cele mai recente: "O şefă care *conduce cu cancelaria*..." (Radio Moldova, "Grai matern", 1990, 13 octombrie); "Noi sîntem aceia care *conducem cu statul*" (TVM, "Telematinal", 1998, 21 august); "Statul ... poate *conduce cu economia* naţională" (TVM, "Ora guvernului", 1998, 20 iulie) — în aceste situaţii urma să fie respectat regimul neprepoziţional [vezi şi A. Ciobanu, 1970, p. 11]; iar în exemplul ce urmează, din contra, e normativă intercalarea prepoziţiei: "Ştie ... fiindcă mulţi ani *a lucrat mecanizator* (cf. rus. *работал механизатором* [vezi şi A. Ciobanu, 1983, p. 41-42]) în satul natal". ("Zorile" (Călăraşi), 1990, 2 august, p. 3) — conform normei literare româneşti: ***a lucrat ca (în calitate de) mecanizator***.

Regimul neprepoziţional şi construirea enunţului cu un complement direct este necesar şi în următoarele exemple: "... fiecare trăitor de la sat e în drept *să pretindă la* (cf. rus. *претендовать на*) *partea sa*" ("Vocea poporului", 1990, 20 noiembrie, p. 5) — corect: ***să pretindă partea sa***; "Noi insistăm *să nu se speculeze cu noţiunea* de popor" (Radio Moldova, "Unda dimineţii", 1990, 28 octombrie) — corect: ***să nu se speculeze noţiunea***...; "Vladislav *nu cunoaşte în moldoveneşte*, de aceea vom vorbi ruseşte" (TVM, "Unda tineretului", 1988, 8 septembrie) — corect: ***nu cunoaşte limba română*** (!); "Este vorba de ... reprezentanţi ai instituţiilor menite *să supravegheze la corectitudinea legilor*" ("Mesagerul", 1999, 19 februarie, p. 1) — corect: ***să supravegheze corectitudinea.***

În exemplele ce urmează corectă ar fi fost folosirea prepoziţiei *la* [vezi şi I. Condrea, 1991, p. 78]: "*Renunţarea de la* (corect: ***la***) "Actul de independenţă" pentru mine e de neconceput" ("Moldova suverană", 1990, 13 octombrie, p. 3); "*Ne raliem* şi noi *urărilor* (corect: ***la urările***) de succes..." ("Moldova suverană", 1990, 16 noiembrie, p. 1); "Ar fi în folosul cauzei generale ... dacă deputaţii ar reveni la unele articole ce *se pretează ca* (corect: ***la***) *interpretări* echivoce"

contextul: "Este clar că ... *de* (corect: ***de la***) aceste probleme *nu ne putem eschiva*" ("Moldova socialistă", 1990, 24 mai, p. 1).

Prepoziţia *cu* este obligatorie în situaţiile: "Eu nu pot *să mă împac la* (corect: ***cu***) *gîndul* că un frate moldovean ... sîngerează acum prin spitale" ("Viaţa satului", 1989, 16 noiembrie, p. 1); "Secţiile politice ... *au fost completate din* (corect: ***cu***) *lucrători* care cunoşteau bine agricultura" ("Chişinău. Gazetă de seară", 1990, 9 iunie, p. 3); "Domnul L. Cemortan ... îşi propune să abordeze ... unele aspecte ale *sincronizării în* (corect: ***cu***) *spiritualitatea* românească" ("Sfatul Ţării", 1992, 14 octombrie, p. 7).

"La acest concurs au participat elevii *pasionaţi în matematică şi în literatură*" (Radio Moldova, "Cînd se îngemănează două pasiuni", 1990, 26 august) — româneşte este corect: ***a fi pasionat de ceva***.

Şi, în sfîrşit, calchierile unor forme reflexive ruseşti, care vin în contradicţie cu norma literară românească: "Tot ce pot acum, *m-am învăţat* (cf. rus. *научился*) de la dînşii" (TVM, "Schiţele Valeriei Dascăl", 1998, 15 august) — corect: ***am învăţat***; "Sub regimurile tiranice politica e o artă a intrigilor ce *se alternează* (cf. rus. *сменяются*, *чередуются*)" ("Cuvîntul", 1990, 11 octombrie, p. 3) — corect: ***alternează***; "Şi aceasta *se rezultă* (aici e sensul rus. *заканчиваться*) cu situaţii de conflict" ("Chişinău. Gazetă de seară", 1990, 21 februarie, p. 2) — corect: ***se termină***; "... organele comuniste ... au înăbuşit ... orice abordare a problemelor, ce nu *se cadrau* cu ideologia comunistă" ("Moldova suverană", 1993, 14 ianuarie, p. 1) — corect: ***nu cadrau***; "Restul gospodăriilor *se refuză* (cf. rus. *отказываются*) de a planta copaci" (TVM, "Telematinal", 1998, 17 august) — corect: ***refuză să planteze*** ; "Timpul emisiunii *s-a expirat* (cf. rus. *окончиться*)" (TVM, "Triunghiul", 1999, 1 aprilie) — corect: ***a expirat***.

ÎN LOC DE CONCLUZII

1. În nici un caz nu am semnalat abaterile de la normele limbii române literare pentru a blama pe cineva, mai ales avînd în vedere oprimarea naţională şi dezastrul spiritual prin care au trecut românii de la est de Prut în perioadele de izolare forţată de matca românească; am dorit doar să scoatem în relief ceea ce ne dezbină, faptele de limbă "deosebitoare" (lista lor nefiind nici pe departe închisă, desigur, prin cele prezentate mai sus), neconforme cu normele literare româneşti, care mai persistă şi de care trebuie să ne debarasăm.

2. Cu toate abaterile constatate, "limba din Republica Moldova nu este şi nu a fost niciodată altceva decît română, întrucît esenţa limbii n-a suferit atingeri şi elementele străine sînt adaptate la sistemul românesc", şi "ceea ce se corectează în acţiunile de cultivare a limbii la vorbitorii din R. M. nu este neromânesc, ci numai neliterar, neconform cu norma comună, unitară" [M. Avram, 1992, p. 64; vezi şi S. Berejan, 1990, p. 34-35].

3. Dat fiind că poluarea vorbirii românilor est-pruteni, în cea mai mare parte a ei, a fost determinată de tipul de vorbire rusesc, una dintre sarcinile pe care trebuie să şi-o asume fiecare este d e r u s i f i c a r e a limbajului propriu [vezi şi M. Avram, 1992, p. 59]; din acest motiv am şi încercat să atragem atenţia cititorilor asupra unor fapte concrete cauzate de influenţa rusească.

4. Perioada bilingvismului "armonios" şi-a lăsat amprenta şi asupra modului de gîndire, aceasta, în foarte multe cazuri, fiind desfăşurată în baza unor clişee ruseşti şi căpătînd expresie românească doar în urma procesului de traducere din limba rusă, ceea ce dăduse naştere în acea perioadă unui limbaj neoromânesc tradus, caracteristic, în special, pentru presa bilingvă, care era

preponderentă pe atunci. De aceea, o altă sarcină importantă constă în renunţarea la "căutarea" cuvintelor româneşti prin traducerea celor ruseşti, "astfel ca reproducerea structuriior altei limbi în vorbirea românească să fie înlăturată prin formularea ideilor d i r e c t în română" [I. Oprea, 1993, p. 48].

5. Cea de-a treia sarcină, cea mai importantă, este "r e a l i n i e r e a la norma românei literare, care trebuie să fie una şi aceeaşi la românii de pretutindeni, indiferent de apartenenţa lor statală, aşa cum norma francezei literare este aceeaşi în toate ţările francofone" [M. Avram, 1993, p. 36]. Numai astfel vom avea un limbaj inteligibil în întreg spaţiul românesc, numai astfel vom susţine, prin fapte, unitatea limbii române şi numai astfel limba română va fi patria noastră.

SIGLE BIBLIOGRAFICE

M. Avram, 1987 = Avram, M., **Probleme ale exprimării corecte**, Bucureşti, 1987.

M. Avram, 1992 = Avram, M., **Limba română în Republica Moldova** *(Analogii istorice generatoare de optimism)* // "Revistă de lingvistică şi ştiinţă literară", nr. 3, 1992.

M. Avram, 1993 = Avram, M., **Norma codificată a limbii române actuale** // "Revistă de lingvistică şi ştiinţă literară", nr. 2, 1993.

M. Avram, 1997 = Avram, M., **Gramatica pentru toţi**, ediţia a II-a revăzută şi adăugită, Bucureşti, 1997.

V. Bahnaru, 1991 = Bahnaru, V., **Bilingvism colectiv — patologie verbală** // "Limba Română" (Chişinău), nr. 2, 1991.

S. Berejan, 1990 = Berejan, S., **De ce glotonimul *moldovenesc* nu poate rivaliza cu glotonimul *român* cu aplicare la limba literară?** // "Revistă de lingvistică şi ştiinţă literară", nr. 6, 1990.

A. Ciobanu, 1970 = Чобану, А., **Сэ скрием ши сэ ворбим корект**, Chişinău, 1970.

A. Ciobanu, 1983 = Ciobanu, A., **Activizarea unor modele sintactice sub influenţa limbii ruse** // *Социально-историческая обусловленность развития молдавского национального языка*, Chişinău, 1983.

A. Ciobanu, 1998 = Ciobanu, A., **Lingviştii şi politica lingvistică în Republica Moldova** // "Revistă de lingvistică şi ştiinţă literară", nr. 5, 1998.

I. Condrea, 1991 = Condrea, I., **Greşeli de recţiune** // "Revistă de lingvistică şi ştiinţă literară", nr. 4, 1991.

N. Corlăteanu, 1980 = Корлэтеану, Н., **Кувынтул ын вылтоареа веций**, Chişinău, 1980.

N. Corlăteanu, 1981 = Корлэтеану, Н., **Лимба ноастрэ**, Chişinău, 1981.

N. Corlăteanu, 1985 = Корлэтеану, Н., **Скриторул ын фаца лимбий литерапе**, Chişinău, 1985.

E. Coşeriu, 1996 = Coşeriu, E., **Limbaj şi politică** // "Revistă de lingvistică şi ştiinţă literară", nr. 5, 1996.

E. Coşeriu, 1997 = Coşeriu, E., **Alteritate, toleranţă şi masochism (Dialog cu un elev despre politica şi etica lingvistică)** // "Revistă de lingvistică şi ştiinţă literară", nr. 3, 1997.

T. Cotelnic, 1996 = Cotelnic, T., **Calvarul lingvistic din anii '20-'30 în R.A.S.S.M.** // "Revistă de lingvistică şi ştiinţă literară", nr. 2, 1996.

Cultivarea limbii = **Култиваря лимбий**, Chişinău, 1961, 1962, 1963, 1966, 1968, 1971, 1974, 1977, 1979, 1982, 1984, 1986, 1989.

Dicţionar ortografic, 1978 = **Дикционар ортографик ал лимбий молдовенешть (ку елементе де ортоепие)**, ed. a II-a revăzută şi completată, Chişinău, 1978.

A. Dîrul, 1986 = Dîrul, A., **Traducerea şi unele probleme de cultivare a limbii** // "Лимба ши литература молдовеняскэ", nr. 3, 1986.

A. Dîrul, I. Eţcu, 1995 = Dîrul, A, Eţcu, I., **Cum a fost impusă denumirea "limba moldovenească" la est de Prut şi cum se încearcă astăzi a o impune** // "Revistă de lingvistică şi ştiinţă literară", nr. 5,1995.

G. Duda ş.a., 1985 = Duda, G., Gugui, A., Wojcicki, M. J., **Dicţionar de expresii şi locuţiuni ale limbii române**, Bucureşti, 1985.

I. Eţcu, 1993 = Eţcu, I., **Normă codificată — normă necodificată în context glotic basarabean** // "Revistă de lingvistică şi ştiinţă literară", nr. 2, 1993.

I. Eţcu, 1996 = Eţcu, I., **De ce nu a putut fi realizată ideea absurdă de a crea o nouă limbă romanică la est de Prut** // "Revistă de lingvistică şi ştiinţă literară", nr. 5, 1996.

V. Gherman, 1984 = Герман., В., **Култура лимбий матерне**, Chişinău, 1984.

V. Guţu, 1998 = Guţu, V., **Dicţionar al greşelilor de limbă** / Prefaţă de Mioara Avram, Chişinău, 1998.

V. Guţu Romalo, 1972 = Guţu Romalo, V., **Corectitudine şi greşeală**, Bucureşti, 1972.

G. Ivănescu, 1980 = Ivănescu, G., **Istoria limbii române**, Iaşi, 1980.

V. Marin, 1980 = Марин, В., **Експресивитате ши корективитудине ын комуникаря вербалэ**, Chişinău, 1980.

N. Mătcaş, 1998 = Mătcaş N., **Român mi-e neamul, românesc mi-e graiul**, Chişinău, 1998.

I. Melniciuc, 1983 = Мелничук, И., **Лумина кувынтулуй**, Chişinău, 1983.

V. Mîndîcanu, 1979, 1987 = Мындыкану, В., **Кувынтул потривит ла локул потривит**, Chişinău, 1979; ed. a II-a revăzută şi adăugită, 1987.

I. Oprea, 1993 = Oprea, I., **Normarea şi instituirea normei lingvistice** // "Revistă de lingvistică şi ştiinţă literară", nr. 2, 1993.

V. Pavel, 1995 = Pavel, V., **Graiul românilor basarabeni, expresie a continuităţii teritoriului de limbă română** // *Limba română şi varietăţile ei locale*, Bucureşti, 1995.

V. Pohilă, 1990 = Pohilă, V., **Grafie latină pentru toţi**, Chişinău, 1990.

I. Şişcanu, 1998 = Şişcanu, I., **Răşluirea teritorială a României. 1940**, Chişinău, 1998.

Ion ROTARU
Bucureşti

DIMITRIE CANTEMIR ŞI SCRIEREA CU LITERE LATINE

... am subvieţuit slavonizînd fără să ne slavonizăm, grecizînd fără să ne grecizăm, turcindu-ne fără să ne turcim... Din Athanarul acesta milenar, ca o Ileană Cosînzeană, s-a născut limba română: frumoasă, latină, unitară.
I. D.S.

Este drept, în limba slavonă ni s-au transmis, prin forţa împrejurărilor, cronicile lui Ştefan cel Mare, cel mai important izvor intern privitor la faptele din epoca marelui domn al Moldovei. Şi tot în slavonă, printre multe alte documente istorice, a fost scrisă şi o capodoperă, **Învăţăturile lui Neagoe Basarab către fiul său Theodosie**, forma ei optimă, se ştie, fiind totuşi versiunea românească din vremea lui Constantin Brîncoveanu. Dar slavona, cu succedaneul ei, alfabetul chirilic, ne-a fost cea mai mare piedică în dezvoltarea culturii, literaturii, şi a civilizaţiei româneşti, în general, pînă dincolo de jumătatea secolului trecut cînd a început mai intens şi mai liberă de constrîngeri sincronizarea noastră cu Occidentul. Exploatînd cu abilitate apărarea demagogică a ortodoxiei, cu mijloace diplomatice şi de forţă superioare grecilor fanarioţi, ţarismul impunea unui I. Heliade-Rădulescu — un mare, înverşunat adversar al slavonismului şi al grecismului — să scrie şi să tipărească numai cu chirilice (caracterele latine propuse de învăţaţii ardeleni din epoca luminilor fiind semn de înclinare spre papistăşie), ba chiar să elaboreze un tratat prin care să arate că limba română este de origine... slavonă. Ceea ce l-ar fi făcut pe *autorul revoluţiei* de la 1848, cum îi plăcea să se intituleze, să exclame, bătînd cu pumnul în masă, faţă de generalul Kisseleff, guvernatorul ţărilor române pe atunci: *Asta ar însemna ca eu să deduc originea cuvîntului* ***muscă*** *de la ... muscal!* (citäm din memorie). Îndată, cuprins de o sfîntă furie, *părintele literaturii române moderne* a scris, într-o noapte, se zice, al său *Paralelismu între limba română şi limba italiană*. Unde, sărind peste cal, (greşeală venială!), arată că limba română este un fel de *variantă*, un dialect al limbii italiene, pur şi simplu, căzînd apoi în atît de înduioşetorul său (aşa ne apare acum) italienism, ironizat cu fin umor de Alecsandri şi Caragiale, ceva mai tîrziu. Heliade nu mai zicea *frumoasă* (deşi *frumos* — ştia şi el bine — vine din lat. *formosus)* ci "bellă", nu mai scria şi nu mai pronunţa *albastru* (din lat. **albastrum*) ci "azzuro", pronunţa "iust" şi "iustiţie" (deşi ar fi avut la îndemînă pe *drept* şi *dreptate* (din lat. *directus*), zicea "capelură", în loc de *păr* (din lat. *pilus*) etc., cuprins fiind de o imensă indignare şi, de ce nu?, de o îndreptăţită dorinţă de a ne situa, ca popor latin ce ne aflăm (el zicea *popol*), mai înspre Occident (el zicea "occidinte" şi "oriinte") — cam cum anglicizăm şi unii dintre noi astăzi, nu fără o mică, în fond nevinovată undă ridicolă, zicînd şi scriind: "team" în loc de *echipă*, "top", "summit", în loc de *vîrf*, "lobby", în loc de *grup de susţinători*, ba chiar "obvious" în loc de *clar ca lumina zilei, la mintea cocoşului, evident, săritor în ochi* etc., foarte nerăbdători să ne smulgem odată din ghearele unui multisecular slavonism-balcanism-rusism-sovietism-comunism-postcomunism pe care îl socotim... înapoiat, trăgător îndărăt faţă de civilizaţia apuseană. În sine luată, pentru moment, o asemenea atitudine este desigur mai degrabă reprobabilă, o ştim de la străbunica Chiriţa şi de la străunchiul Rică Venturiano, dar aici se pot descoperi semnificaţii mai adînci: drama insulei noastre latine situată într-o mare slavă. Nu, nu-i adevărat că desprinderea noastră de latinitatea occidentală, în speţă de Roma, a avut loc îndată după tragerea

cortinei de... apă (Dunărea) efectuată de împăratul Aurelian în anul 271. Încă vreo trei secole, măcar — la mijloc venind creştinarea dacoromanilor de pe ambele maluri ale fluviului, făcută treptat (nu printr-un ordin de sus, în numele unui şef de stat: bulgarii sub ţarul Mihail-Boris, în anul 864; cehii şi moravii sub prinţul Vàclav, în 935; polonii prin Mieszko I, la 966; ruşii sub Vladimir cel Sfînt, în 988; ungurii sub regele Ştefan la anul 1001), începînd cu ucenicii apostolului Andrei pînă în secolele IV-V, *neapărat în limba latină*, cum se poate deduce din scrierile patristice (v. în special lucrarea pr. prof. dr. Ioan Coman, **Scriitori bisericeşti din epoca străromână**, Ed. Institutului Biblic şi de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, Bucureşti, 1979) şi cum se poate vedea extrem de clar din lexicul eminamente latin al limbii române ce se referă la noţiunile de bază privitoare la creştinism: lat. *christianus* (= creştin), *paganus* (= păgîn), *crux—crucis* (= cruce), *basilica* (= biserică) etc. pînă la *monumentum* (= mormînt), *servatoria* (= sărbătoare), *calendarius* (= calendar), *sanctus* (= sfînt), numele zilelor săptămînii, latine toate (luni — lat. *Lunae*, marţi — lat. *Martis*, miercuri — lat. *Mercurius*, joi — *Jovis*, vineri — *Veneris*, sîmbătă — *Sabbatum*, duminică — *(Dies) Dominica* etc.) pînă la ... *Dumnezeu*, moştenit (a spus-o întîi şi întîi marele cărturar şi sfetnic al ţarilor Rusiei, Spătarul Nicolae Milescu) din *Dominus-Deus**. Mult de tot au contribuit la consolidarea romanităţii limbii române, credem, scrierile patristice din secolele III-V ale episcopilor misionari de la Dunăre şi Carpaţi, începînd chiar cu Ulfila Gotul (traducătorul în vechea limbă germană al Bibliei, pentru... goţii săi) care se intitula însă şi *episcop al geţilor* — cu sediul pe undeva prin părţile Buzăului — şi continuînd cu Auxenţiu de Durostorum, Maximin, Palladiu de Ratiaria, Secundian din Singidunum, Laurenţiu Melifluus de Novae, Teotim din Tomis şi, mai ales, Nicetas din Remesiana. Acesta din urmă, un dacoroman absolut sigur, trăitor între anii 334-414, catehiza pe conaţionalii săi de la sud şi de la nord de Dunăre, pînă la *aurilegulii* (culegătorii de aur) din centrul Transilvaniei, în Munţii Apuseni, şi da seamă de activitatea sa de misionar prin cîteva călătorii la Roma. Îi cunoaştem viaţa şi activitatea graţie unui poem-panegiric pe care i-l închină episcopul italian Paulinus de Nola (85 de strofe safice, în latină), contemporanul şi prietenul său cu care s-a văzut de cel puţin două ori. Îi ştim şi scrierile: **Libelli instructionis** (cărticele de învăţătură, în număr de 6), **De vigilius servorum Dei** (despre privegherea robilor lui Dumnezeu), **De agni paschalis victima** (despre jertfa mielului pascal), **Ad lapsam virginem libellus** (carte către o fecioară căzută în păcat), din punctul de vedere ce avem a demonstra aici cea mai importantă, fiind **De psalmodiae bono** (despre buna cîntare a psalmilor). I se mai atribuie cunoscutul **Te Deum** (*Te Deum Laudamus, Te Dominum confitemur, Te aeternum Patrem terra veneratur...*) (v. şi J. Quasten, **Niketas von Remesiana Missionbischoff in Dacie**, în **Lexikon für Theologie und Kirche**, VII, 1935), unde se văd clar relaţiile mai strînse ale episcopului de la Dunărea de mijloc cu Roma decît cu Constantinopolul, deci chiar şi după Conciliul de la Niceea din 325, convocat de însuşi împăratul Constantin cel Mare, în vederea condamnării arianismului. Unii savanţi atribuie lui Nicetas şi anumite intervenţii decisive asupra **Simbolului credinţei** (tîlcuit mai întîi de Chiril al Ierusalimului), judecînd după cartea intitulată **De ratione fidei** (despre raţiunea credinţei, compusă în anul 375), mai ales în capitolul **De Spiritu Sancti Potentia** (despre puterea Sfîntului Spirit), Nicetas combătînd neînţelegerile dintre *sabelieni, fotinieni* şi *arieni*, invocînd ceea ce se stabilise în Sinodul de la Niceea, cum

* În slavonă se zice, ştie toată lumea, *Boże*. Iată şi numele zilelor săptămînii, pe bulgăreşte-slavoneşte: *panedelnik* (= luni), *vtornic* (= marţi), *sreada* (= miercuri), *cetverdek* (= joi), *petek* (= vineri), *sebota* (= sîmbătă), *nedelea* (= duminică).

că "Fiul este de o ființă cu Tatăl" (*Natum de Patre, hic est substantia Patris*) etc.

Revenind la ceea ce ne interesează aici, vom observa că din poemul-panegiric ieşit din pana prietenului său Paulinus de Nola, aflăm că Nicetas catehiza, atît la sud, cît şi la nord de Dunăre, slujindu-se cu deosebire de cîntarea de psalmi. Paulinus vede în el *un nou Orfeu* care prin intermediul muzicii umple sufletele oamenilor cu Duhul Sfînt, îi îndeamnă să nu cînte *păgîneşte, după chipul glasului de tragedie* (?), ci să cînte *cu inima*, aşa cum cîntase Moise, Deborah, David şi Saul. Cîntarea produce *dulceaţă şi lumină în mintea oamenilor*. Astfel, Nicetas izbutise să dea *o înfăţişare civilizată sufletele lor* (dacii, geţii, bessii etc. — I.R.) *de foste fiare* [...], *învăţîndu-i pe barbari să cînte pe Hristos cu inimă romană* (s.n. — I.R.). Frumoasă este comparaţia purificării sufletelor prin muzica psalmică cu activitatea culegătorilor de aur (*aurileguli*) din Apuseni: aşa cum ei muncesc alegînd cu mare grijă grăunţele de aur din nisip şi din nămol, punîndu-le în săculeţe, tot aşa Nicetas şi ucenicii lui înnobilează prin cîntece sufletele lor pînă atunci sălbatice. Iată şi un pasaj, în acelaşi sens, din amintitele deja **Libelli instructionis**: *Sicut nec aurilegus ante aurum mittit in sacculum, nisi prius terram vel limum laverit universum*.

Se înţelege de la sine că Nicetas şi ucenicii lui vor fi vorbit cu catehizaţii lor în presupusa străromână (de fapt foarte sigură, din care însă nu posedăm pînă în momentul de faţă decît trei cuvinte scrise: *Torna, torna, fratre!*, consemnate de cronicarul bizantin Theophanes, ca fiind auzite în anul 587, strigate de un ostaş din armata comandată de generalul roman Commentiolus într-o bătălie cu avarii, pe undeva prin sudul Dunării). Se înţelege totuşi că în cărţile lor se foloseau de latina literară, cum am văzut, o latină sensibil deosebită de cea clasică, apropiată de o alta mai populară, cu păstrarea totuşi îndeajuns de fidelă a retoricii unor Tertulianus, Lactantius, Augustinus, Cyprianus, Paulinus de Nola, prietenul şi biograful lui Nicetas, dacoromanul de care ne ocupăm aici în principal.

Venind acum la ceea ce voim a demonstra, socotim nu cu totul eronată această afirmaţie a lui Dimitrie Cantemir din **Descriptio Moldaviae**: *Înainte ce Conciliul de la Florenţa, după exemplul celorlalte neamuri ale căror limbi provin din vorbirea romanilor, moldovenii* ***se foloseau de litere latine***. *Dar după acel Conciliu mitropolitul Moldovei a trecut în tabăra papistaşilor, după cum am mai spus, urmaşul acestuia Marcu al Efesului,* ***bulgar de neam***, *pe nume Teoctist,* ***ca să desrădăcineze şi mai mult orice urmă latinească*** *din biserica Moldovei şi să ia tinerilor putinţa de a citi sofismele papistaşilor, a sfătuit pe Alexandru cel Bun ca nu numai să izgonească din ţara sa pe oamenii care gîndeau altfel în privinţa celor sfinte, dar şi literele latine, şi să le înlocuiască cu cele slavone;* ***prin acest zel exagerat şi nelalocul lui el a fost iniţiatorul acestei barbarii care stăpîneşte şi acum în Moldova*** (s.n. — I.R.).

Nedreaptă acuză, punerea în sarcina lui Alexandru cel Bun a acestei *barbarii*! Cauza stă în o gravă, fatală pentru atunci (deloc nu singura!), greşeală de cronologie istorică la Dimitrie Cantemir. Aşa cum a arătat A.D. Xenopol, el transmitea o ...*legendă*, legendă care însă conţine un sîmbure de adevăr. Nu are nici o importanţă, în cele ce voim să demonstrăm aici, că vajnicul *purist* latinist, care era prinţul moldav, greşeşte cu cîţiva ani datarea Conciliului de la Florenţa, că face din Teoctist (care nu era *bulgar*) mitropolitul lui Alexandru cel Bun (cînd acela era mitropolitul lui Ştefan cel Mare, ce-i drept sfinţit de un ierarh din sudul Dunării) — informaţiile luîndu-şi-le din cronica lui Ureche şi din **Poema polonă** a lui Miron Costin, care greşeau şi ei, fatalmente. Şi Ureche pune Conciliul de la Florenţa pe vremea lui Alexandru cel Bun, dînd toată vina pe acel Marcu din Efes, ca *începătoriu şi aţiţitoriu* a vrajbei şi *zavistiei*, a *oţăriturii* (la mijloc mai fiind şi o presupusă *mîzdă* = luare de mită)

dintre cele două biserici, cea răsăriteană şi cea apuseană, ce nu s-au putut împăca acolo, ca şi cum şi una şi alta, *răsăritul cu apusul n-ar fi fost ŭ logodna lui Hristos* (e vădită părtinirea uşoară a filopolonului cronicar în favoarea catolicilor).

Sîmburele de adevăr conţinut în *legenda* transmisă de Cantemir consistă în a fi bănuit (simţit, intuit) că românii, creştinaţi în limba strămoşilor lor au avut cîndva cărţi în limba latină, acum necunoscute lui. Purist absolut fiind, nu concepea ca acele presupuse de el cărţi să fi fost scrise într-o altă limbă latină decît aceea pe care însuşi o cunoaştea. De ar fi avut ştiinţă directă de cărţile lui Nicetas din Remesiana, le-ar fi invocat drept argument peremptoriu, nu mai încape nici o îndoială. Le-a *presimţit* însă — peste *golul* de o mie de ani de întuneric cultural daco-roman. *Presimţit* este un fel de a ne exprima... Dacă n-a avut ştiinţă de consemnările lui Ghenadie din Marsilia, cu scrierea sa **De viris illustribus** (cartea a XII-a), de cele consemnate de Cassiodorus sau de Paulinus, episcopul de Nola, este cît se poate de probabil că a consultat **Marele Dicţionar istoric** al eruditului Louis Moreri (1643-1680) — părintele enciclopedismului francez — apărut în peste 20 de ediţii, între 1674-1773, unde unii dintre autorii de scrieri patristice de prin părţile noastre, în orice caz Nicetas din Remesiana şi Teotim din Tomis, sînt menţionaţi, evident cu minime informaţii: *episcopul Nicetas din Remesiana, care predica atît în sudul Dunării cît şi la nordul Dunării, în Dacia, Teotim, episcop de Tomis, în Sciţia, susţinător al lui Origen... autor al unor cărţi conţinînd sentinţe, în formă de dialoguri...* etc. Avem siguranţa că Dimitrie Cantemir a ţinut în mînă **Marele Dicţionar Moreri**? Desigur! Îl pomeneşte ca sursă bibliografică (reproşată de Iorga, în chip anume!) în **Hronic**[1]. Şi, mai ales, ne întemeiem această afirmaţie pe faptul că însuşi Cantemir figurează printre marile personalităţi ale lumii secolului XVIII în una dintre ediţiile (evident, ulterioare morţii lui) grandioasei enciclopedii franceze, cu un capitol amplu, foarte complet (lipseşte doar referirea la **Istoria ieroglifică**), redactat fie de Antioh Cantemir, fiul marelui savant, fie de secretarul lui, Ivan Ilinski. Dacă nu la Constantinopol, atunci măcar la Petersburg, academicianul berlinez a trebuit să afle acest important instrument, unde, repetăm, prin consultarea, măcar!, a lui Ghenadie din Marsilia, cu a sa **De viris illustribus** se dau informaţii despre scriitorii străromâni (şi... necesarmente latini), măcar despre Nicetas din Remesiana, Teotim din Tomis şi Laurenţiu Melifluus de Novae, ca să nu mai pomenim pe Ioannis Cassianus şi Dionisie Exiguus, din aceeaşi epocă, dacoromani (sciţi!) şi ei, prin locul naşterii (Dobrogea de azi), lucrînd însă în cadrul altor culturi, cel dintîi în Proveţa franceză, cel de al doilea la Roma, mult mai bine cunoscuţi sursei de prima mînă, **De viris illustribus**, cartea lui Ghenadie de Marsilia[2].

Un alt aspect al problemei:

Din *legenda* relatată de Cantemir în **Descriptio...** reiese că slavonismul a fost impus prin intermediu... *bulgar*, prin acel *Marci Ephesi diaconus, gente bulgarus* care transmite lui Alexandru cel Bun să *desrădăcineze, magis eradicaret*, orice urmă latinească printre moldoveni (români), înlocuind latina cu slavona bulgară, cu un exces de zel nelalocul lui, păcat capital al domnului moldovean, pacoste, *barbarie*, care s-a perpetuat sute de ani: *eoque nimio et intempestivo zelo illius barbariei, quae nunc Moldaviam tenet*. Am dat şi textul latinesc în original ca să se vadă mai bine că *legenda* cantemireană sugerează impunerea chiar *forţată* a slavonismului la români.

Nu însă — acum lucrul se ştie foarte bine — în vremea lui Alexandru cel Bun care, cel mult, luase unele măsuri de consolidare a ortodoxiei slavonizante îndată după desfacerea căsătoriei sale cu Rimgalia, prinţesa poloneză care voia să impună catolicismul în Moldova, cu puţin timp înainte de 1421, lucru neîngăduit de sfatul boierilor autohtoni, cu atît mai mult cu cît Alexandru îşi întărise autonomia statală, se ştie, prin apelul la sprijinul patriarhiei din Constan-

tinopol. Un precedent de care trebuie ţinut seamă este şi întemeierea, în 1371, pe timpul domniei lui Laţcu-Vodă, a episcopiei catolice din tîrgul Siret (capitala de atunci a Moldovei), titularul ei fiind călugărul franciscan Andrei Wasilo Jastrzebiec din Cracovia.

De fapt, ceea ce transmite *legenda* este un eveniment consumat cu aproximativ o mie de ani mai înainte de data pusă de Cantemir. Astăzi ştim că semne ale slavonismului bulgar pe teritoriul dacic apar încă din secolul al X-lea, putînd sugera ivirea lui cu mult mai înainte. Că într-un fel sau altul limba slavă (bulgară), şi, odată cu aceasta, alfabetul chirilic, s-au impus pe o cale *intempestivă* (este calificativul lui Cantemir) şi prin exces de *zel*, cu multă vreme înainte de Conciliul de la Florenţa, deducem dintr-o altă *legendă*, de astă dată... bulgară, al cărui sîmbure de adevăr se cade a-l corobora cu însemnarea cantemiriană din **Descriptio...** Există o cronică bulgărească (**Ţarstvennik**) — tipărită de altminteri, tîrziu de tot, la Buda, în 1844, menţionată şi în **Uricariul**, prin care strămoşii vecinilor noştri de la sud de Dunăre *se laudă* (lucru foarte obişnuit în Evul Mediu) a fi impus *cu sila*, prin forţă armată, limba slavonă şi alfabetul chirilic românilor de la nord de fluviu. Iată pasajul care ne interesează: **Намерувасе въ стары рукописны книги, защо по преставленіи патріарха святаго Іоанна, кой то возведе Асеня на царство, какво то се горе рече, позва Асень отъ Охрида святаго отца Теофилакта, и постави го вр Терновъ Патріарха. И Теофилактъ святый просвъти, и очисти сичка та Болгарія оть ереси, кои то въ тыя времена беха многу въ Болгарія. Послъ подвигна царя Асеня да отиде во Влахія, да я покори и очисти отъ Римская ересь, коя то тога владъеше во Влахия. И така Асень отиде и покори и две те Влахіи подъ своя та власть, и запрети Влахомь, кои до тога**

ЦАРСТВЕННИКЪ

или

ИСТОРІЯ

БОЛГАРСКАЯ

коя то учи

отъ гдѣ са Болгаре произишли, како са кралевствовали, како же царствовали и како царство свое погубили и подъ иго подпадали

изъ

Макробира Латинскаго, Барона, Іоанна Зонаря, Буофира Французскаго, Теофана Греческаго, Светаго Евтимія Терновскаго, Светаго Димитрія Ростовскаго и другихъ лѣтописцевъ собрана.

BIBLIOTECA ACADEMIEI ROMÂNE

ИЗДАНІЕ ПЕРВОЕ.

Bolgarische Geschichte.

У БУДИМУ

Писмены Кр. Свеучилишта Пештанскогъ

1844.

четеха по Латинскій языкъ, да оставать Римское исповъданіе, и да не четать по Римскій языкъ, но по Болгарскій. И повелъ, щото кой то чети по Римскій языкъ, да му се отреже языкъ. И така Власи те отъ тога пріяха православно то исповъданіе, и начнаха да четатъ Болгарски, докле слъдь многу време Русси те преведоха имъ сичко то писаніе на Влашкій языкъ.

Prezentăm şi traducerea dată de Melchisedek (în **Uricariul**, Partea a treia, Iaşi, 1853, Tip. Buciumului Român, p. 105):

S-au însemnat în nişte cărţi vechi, scrise de mînă, că după răpausarea patriarhului (bulgar — I.R.), *Sf. Ioan, carele au rădicat pe Asan la împărăţie, au chemat Asan de la Ahrida* (Ohrida — I.R.) *pe sf. părinte Teofilactú şi l-au pus patriarh în Ternova* (Tîrnovo — I.R.). *Iar sf. Teofilactú au luminat şi au curăţitú toată Bulgaria de eresurile, de care multe se aflau atuncea în ea. După*

aceea au învăţat pe împăratul ***Asan de au trecut în Vlahia să o cucerească şi să o cureţe de eresul romanú, carele atunci domnea în Valahia. Şi aşa Asan s-au dus şi au supus amîndouă Valahiile*** (Muntenia şi Moldova — I.R.) ***sub stăpînirea sa, şi au silit pe vlahi carii pînă atunci cetea în limba latină să lase mărturisirea romană şi să nu cetească în limba latină, ci în cea bulgară; şi au proncit ca celui ce va ceti în limba latină să i se taie limba. Şi aşa de atunci vlahii au început a ceti bulgăreşte.*** [*Şi astfel românii au trecut la religia pravoslavnică (*citind bulgăreşte — I.R.); *multă vreme după aceea ruşii le-au tălmăcit scrierile* (cele bulgăreşti — I.R.) *în limba românească*]".

Adăugăm de îndată că finalul citatului, pus de noi între paranteze drepte, lipseşte din traducerea lui Melchisedek. Cum Melchisedek ştia prea bine că nu ruşii sînt cei care au efectuat traducerile textelor sacre din slavoneşte-bulgăreşte, a trecut sub tăcere fragmentul, care, se vede clar, figurează în tipăritura de la Buda, din 1844. De altă parte, se deduce că alcătuitorul acelei tipărituri (atenţie la data la care apare) a ţinut să sublinieze rolul socotit de el foarte important al Rusiei în păstrarea ortodoxiei la români, dacă nu cumva cartea apărută la Buda făcea parte din chiar arsenalul de propagandă al protectoratului rusesc. Dar este cît se poate de clar, la mijloc venind *arhaicitatea* textului, luat în ansamblu, din punctul de vedere al limbii bulgare, şi deci autenticitatea lui: *s-au însemnat în nişte cărţi vechi scrise de mînă* etc.

Ca şi *legenda* relatată de Cantemir în **Descriptio...** (ceea ce, iarăşi, dovedeşte autenticitatea textului tipărit la Buda, minus paragraful final) *cronica* bulgărească greşeşte destul cît priveşte cronologia faptelor. A.D. Xenopol arată că împăratul Asan nu putea să cucerească cele două Vlahii, de altfel inexistente, oficial măcar, între 1185-1196, bătut fiind pentru o asemenea tentativă de către armatele basileului Isaac Anghelul. Astfel, conchide Xenopol, invazia bulgară la nord de Dunăre trebuie împinsă mult îndărăt, pe timpul regelui Bogor sau a urmaşului său Simeon. Dar, şi în acest caz, greşelile cronologice rămîn neimportante. Mai important este faptul de necontestat, după a noastră părere, că limba slavonă a fost impusă românilor de către bulgari cu forţa, prin înlocuirea *bruscă* a scrierii şi citirii de cărţi latine, alfabetul chirilic (*aparenţa* avînd o mare importanţă) perpetuîndu-se, cum spuneam, pînă după jumătatea secolului trecut. Ba încă, românii de peste Prut se mai luptă şi astăzi pentru literele latine, opunîndu-se slavonismului bulgaro-sîrb. Ne exprimăm aşa pentru că de cele mai multe ori prin slavona-bulgară se lasă, în multe documente, a se înţelege *limba sîrbească*. După cum prin sîrbi — cum arată şi o serie de toponime (*sîrbi*) — trebuie înţeles, în multe cazuri, *bulgari*, fără să ne putem da seama prea bine cum s-a produs o asemenea confuzie... minimă şi ea la urma urmei.

Oricum, panslavismul ţarist şi cel sovietic din secolul nostru a pus temei mai cu seamă pe bulgarism, sîrbii dovedindu-se adesea în defect faţă de ascultarea de Moscova. Şi nu este deloc întîmplător faptul că, îndată după cedarea Basarabiei către U.R.S.S. (26 iunie 1940) şi după dictatul de la Viena (30 august 1940) urmează la 7 septembrie (acelaşi an) cedarea către Bulgaria a Cadrilaterului. Mai tot timpul epocii comuniste, trenurile Sofia-Moscova, ca şi navigaţia pe Dunăre dintre U.R.S.S. şi Bulgaria, liniile de transport aeriene deasemeni, se bucurau de o independenţă ca şi absolută faţă de administraţia românească. Ba încă, s-au vînturat şi planuri de construcţie a unui *coridor* de circulaţie rutieră (şosea şi cale ferată) care să traverseze Dobrogea, ceea ce nu puţin a grăbit construirea Canalului Dunărea — Marea Neagră, şi siturile turistice de pe Litoral.

Pe tărîmul culturii, îndată după 23 august 1944, slavistica a cunoscut, evident, o mare atenţie din partea *forurilor*, bizuită pe cercetările destul de ample din epoca interbelică, şi chiar de mai înainte. S-au produs însă exagerări, în genul celor din epoca lui

I. Heliade-Rădulescu. Lăsînd la o parte faptul că limba rusă a devenit obligatorie la toate nivelurile sistemului de învăţămînt, că a fost înfiinţat Institutul "Maxim Gorki", că traducerile din limba rusă (exista şi o librărie specială, "Cartea rusă") abundau (cu acest prilej, traducerile din clasicii ruşi au fost cu deosebire binevenite), sîcîitoare erau insistenţele lingviştilor oportunişti (Dumnezeu să-i ierte pe cei răposaţi: Petrovici, Macrea, Graur, Iordan şi alţii) în demonstrarea elementului slavon din limba română. Nu s-a mers pînă la a se afirma că româna este o limbă... slavonă (studiile de romanistică erau de neclintit) dar se căutau etimologii slavone cu lumînarea: *pămînt* nu provenea din lat. *pavimentum*, ci dintr-un v. sl. *pométi*; *popă* era dedus dintr-un alt v. sl., *popú*, nu era pus în relaţie cu lat. *populus*, de unde şi *poporeni* etc. Şi culmea!, împotriva chiar a *filosofiei lingvistice* a lui Stalin — care definea statutul unei limbi prin fondul său principal de cuvinte şi prin structura gramaticală — profesorii erau puşi să ne înveţe că există o a doua sau o a douăsprezecea limbă neolatină, *limba moldovenească*, vorbită de populaţia de peste Prut, scrisă, evident, cu alfabet chirilic. În româneşte, ni se spunea, se zice *porumb*, în timp ce în moldoveneşte se zice *popuşoi* (ardelenescul *cucuruz* era uitat); în româneşte se zice *cană*, în moldoveneşte *ceaşcă* (cu toate că sinonimele nu sînt perfecte: nu-i tot una o *cană cu apă* şi o *ceaşcă de cafea*); în româneşte se zice *popor*, în moldoveneşte *norod* (obligatoriu!), dar oltenescul *năred* era lăsat să însemne ce este; în româneşte se zice *cămin cultural*, în moldoveneşte *casî di culturî*, în româneşte *construirea socialismului*, în moldoveneşte *zîdirea socialismului*; în româneşte *ordin*, în moldoveneşte *ukaz, poruncă* ş.a.m.d. Ridicole de tot erau şi dicţionarele moldo-române ce se tot proiectau, mai ales ridicol era... protocolul întîlnirilor dintre culturalii (profesori, academicieni etc.) chişinăuieni cu cei bucureşteni, ieşeni etc., care prevedea prezenţa unui... interpret.

Nu este deloc o banalitate că limba slavonă a ţinut în loc dezvoltarea culturii româneşti ce ar fi trebuit să-şi facă apariţia în limba naţională scrisă cu mult înainte de începutul secolului al XVI-lea. Micul text de la 1521 (pus pe hîrtie exact în anul morţii lui Magellan, în Filipine, cînd celebrul navigator făcea ocolul lumii), **Scrisoarea lui Neacşu din Cîmpulung**, să nu uităm, este contemporan cu Martin Luther, Nicolaus Copernic, Ludovigo Ariosto, Margareta de Navarra, marele François Rabelais şi Albrecht Dürer; Michelangelo Buonarotti avea în acel moment 26 de ani, Dante Alighieri era mort de exact două secole, Petrarca şi Boccaccio de un secol şi jumătate; cînd apărea prima carte în limba română, cronica lui Mihail Moxa (în luna septembrie 1620), nu doar imprimată, ci abia un mic text manuscris, **Hronograful**, de cîteva zeci de pagini, un rezumat-compilaţie după sinopsisul lui Constantin Manasses, poetul bizantin (trecut şi acela printr-o versiune slavonească în proză, prescurtată mult), Europa occidentală dăduse pe Descartes, pe Cervantes şi pe Shakespeare. Compatrioţii celui din urmă, cei 100 Pilgrim Fathers, ridicau ancora din portul Southampton, traversau Atlanticul pe corabia May Flower şi debarcau pe coasta de est a Atlanticului de Nord, întemeind Noua Anglie, aproximativ pe locul unde astăzi se află Bostonul. Astfel, numai cu mare greu, tras tare de păr, îţi vine să vorbeşti — cum unii nu se sfiesc să o facă, din zel protocronistic — de o Renaştere românească, de un Baroc românesc (urmînd o vorbă aruncată mai mult întîmplător de Nicolae Iorga sau urmînd unei... *mode*), pe care nu le-am avut totuşi, tocmai din pricina izolării de Occident, principala cauză a acestei izolări fiind slavonismul, în chip anume şi bizantinismul, cu atît mai mult cu cît era asimilat prin intermediul slavonei, o limbă moartă (nu s-a vorbit niciodată la curtea domnească de la Suceava sau de la Argeş!), cu un lexic şi o structură gramaticală absolut incompatibile cu neolatina de pe meleagurile Daciei. Deschiderile spre Occident au fost cu

totul intermitente, iute obturate sub pretextul ortodoxiei, invocat de greci, de bulgari, de turci acceptat, preluat în fine de ruși. Începutului promițător al contactului cu reformații din Transilvania, i-au urmat relațiile culturale (deloc ample însă) cu Polonia catolică, prin marii umaniști moldoveni din cel de al XVII-lea secol, Grigore Ureche, Miron și Nicolae Costin, mai apoi și prin Stolnicul Constantin Cantacuzino, călător și studios la Padova, în Italia. În fine, deloc neglijabil cît privește deschiderea spre Occident este Spătarul Nicolae Milescu, cu studii la Constantinopol, călător însă cu însărcinări diplomatice la Stockholm și la Paris (unde tipărea al său **Enkiridion sive stella orientalis in occidente splendens**), ambasador apoi al Rusiei în îndepărtata Chină, unde întîlnea pe sinologii occidentali de talia unui Ferdinand Verbiest, bruxellezul, misionarul iezuit și matematicianul astronom de la curtea *hanilor*, unde putea consulta scrierile lui Martinius Martini (tipărite la Amsterdam cu 20 de ani mai înainte), rapoartele olandezului J. Nieuhoff cu privire la *companiile orientale* (Leyda, 1665), alte scrieri de același gen ale lui Ath. Kircher sau Gabriel Magalhaens (rudă cu celebrul navigator spaniol), cum se constată din a sa fantezistă, poetică și totodată *erudită* **Descriere a Chinei**. În sfîrșit un *occidentalizant* devine Dimitrie Cantemir, mai ales după exilul din Rusia în curs de europenizare.

Cum și în devenirea istorică *extremele se ating*, paradoxal, contactul cu Occidentul se va produce în chipul cel mai substanțial, la începutul secolului luminilor, printr-un *protejat* al țarismului, devenit academician berlinez, autorul celebru al **Descrierii Moldovei** și al **Istoriei otomane** (cea dintîi apărută în traducere germană, ca ediție princeps, cea de a doua în traducere engleză) prin care ne facem cunoscuți cel mai bine pînă la această dată în Apus. Cărțile lui Cantemir sînt citite mai întîi de luminiștii ardeleni, care-i împrumută purismul latinist din **Descriptio...** și din **Hronic...** Și Samuil Micu, și Gh. Șincai, mai ales Petru Maior, citindu-l cu mare atenție, aprobă teza preeminenței scrisului limbii române cu litere latine (deși ei înșiși — teribilă, grea moștenite, arătînd totuși o necesară solidaritate de neam — scriau în mod obișnuit cu chirilice). Petru Maior, mai ales (în **Istoria bisericii...**), adîncește teza cantemiriană, cunoaște viața și opera lui Nicetas din Remesiana direct la sursă, citind și comentînd amintitul poem-panegiric al episcopului Paulinus de Nola: *Sfîntul Paulin, episcop de Nola, carele cu* **carmăn** *(= poezie) au cîntat laudele sfîntului Nichita. Pentru că în carmănul acela zice Paulinus că Schitii, la propeveduirea lui Nichita se îmblînzesc, și pentru pepturile cele sălbatice, adecă să moaie și să gătesc spre priimirea credinței lui Hristos. Și barbarii învață a răsuna în gurile lor numele lui Hristos, cu inimă romană* (**Istorie a besericei românilor...**, Buda, 1813, p. 13).

Urmînd lui Petru Maior, mai ales, dar și celorlalți luminiști ardeleni, lui Gh. Șincai, a cărui **Hronică a românilor** o va edita pentru prima dată, Mihail Kogălniceanu va crede și el în teza cantemiriană, încă de la vîrsta de 20 de ani, în **Romänische oder Walachische Sprache und Literatur** și în **Histoire de la Valachie, de la Moldavie et des Valaques transdanubiens** (Berlin, 1837) nu îndeajuns luat în serios de cercetătorii operei sale, cel puțin din acest punct de vedere.

Un alt argument:

Cum reiese clar din **Psalmodiae bono**, se poate trage concluzia că, prin Nicetas din Remesiana și ucenicii lui, dintre toate textele sacre Psaltirea a pătruns mai adînc în conștiința dacoromânilor creștinați (am văzut aceasta și din comentariul lui Petru Maior). O atare constatare vine să fie întărită și de împrejurarea că primele manuscrise românești, apărute către finele secolului al XV-lea și începutul celui de al XVI-lea, sub impulsuri venite dinspre Reformă, sînt texte psalmice: **Psaltirea Scheiană, Psaltirea Hurmuzachi, Psaltirea Voroneteană**. De ar fi să căutăm o mult dorită, necesară punte peste *golul* de

un mileniu în cultura românească, se poate emite ipoteza unor *urme latine* chiar în aceste texte, numite şi maramureşene. Deocamdată rămîne interesantă opinia profesorului I. Chiţimia (v. între altele **Texte de aur — reevaluarea începuturilor scrisului în limba română**, în vol. *Valori bibliofile din patrimoniul naţional*, II, Bucureşti, 1983, p. 131-136) care emite ipoteza cum că primii traducători ai textelor psalmice din slavonă utilizează frecvent şi texte mult mai vechi, latineşti, astăzi intruvabile, deductibile însă prin punerea lor în paralelă cu **Vulgata**. Dar, adăugăm noi, chiar textele slavone pot fi, la rîndu-le, unele măcar, presupuse traducerii din **Vulgata**, efectuate la momentul trecerii de la limba latină la cea slavonă, care nu s-a produs fără păstrarea unui cît de subţire fir al celei dintîi. Reproducem cîteva exemple după profesorul I. Chiţimia:

Psalmul 106, v. 37

Psaltirea Scheiană

Şi semănară ***agre*** (= ogoare)
şi răsădiră ***vini*** (= viţă)
şi feceră plodu (= rod)

Vulgata

Et seminaverit agros et
plantaverunt vineas et
cerum fructum nativitas

Versiunea slavonă (transcrisă)

I nasjase sei
*nadise vinograd*y
i sărvonise plod ziteni

Psalmul 41, v. 2

Psaltirea Scheiană

În ce chip ***deşiră*** (= doreşte)
cerbul *la izvoarele* ***apelor***
aşe jeluieşte sufletul mieu
către tire, Zeu (= Dumnezeu).

Vulgata

Quemadmodum desiderat
cervus ad fontes aquarum
ita desiderat anima mea
ad te, Deus.

Versiunea slavonă (transcrisă)

Imze obrazom zeleet
elen na istocniky
sice zeleet duse
moa k tebea, Bože.

Aşadar,cu toată distanţa enormă în timp, romanitatera limbii române, susţinută puternic de creştinarea cea dintîi, cu aproape 500 de ani înaintea slavonismului bisericesc (moment la care poporul şi limba română erau pe deplin formate), răzbeşte din epoca lui Nicetas din Remesiana pînă în timpul elaborării textelor maramureşene, foarte probabil şi pe o cale cărturărească strîns legată de biserică şi susţinută de limba vorbită, unde *creştin, păgîn, cruce, botez, ogor, deşiră* (= doreşte), *cerb, apă, Zeu* etc. erau ferm implantate încă din secolele II-IV.

Slavonismul, aşa străin cum era de structura şi spiritul limbii române, a fost... utilizat, totuşi, în certe cazuri, în sprijinul păstrării naţionalităţii. Textele slavone româneşti poartă o marcă a lor indelebilă, pentru cine le cunoaşte bine. Însuşi Titu Maiorescu a trebuit, pe timpul ocupaţiei Bucureştiului de armatele germane (aliate cu cele bulgare), să le apere, drept patrimoniu naţional ce nu se putea înstrăina în nici un chip. Pe vremea lui Matei Basarab, se ştie, şcolile de slavonie au fost susţinute, întărite, nu deloc împotriva apariţiei celor în limba română (încurajate şi stipendiate ca atare), ci ca o pavăză a invaziei grecismului în cultură şi, se înţelege, în politica independenţei statale, limba greacă fiind şi ea, poate mai mult decît tradiţionala, pe atunci, slavonă, o limbă *sfîntă*, în care se putea liturgisi ortodoxia. S-ar părea că distrugerea Academiei de la Cotnari (cu tot cu bibliotecă, cu alungarea profesorilor şi a episcopului *eretic*) de către boierii împotrivitori lui Iacob Eraclid Despotul, ar fi un act *anticultural*, lucru adevărat, într-un fel. Boierii moldoveni nu puteau suferi însă un

episcop *cu muiere* și celelalte toate ale luteranismului, considerîndu-le amestec în treburile lor interne, cum se zice acum. Pe drept cuvînt, în piesa sa de teatru, Alecsandri a înțeles și a înfățișat această idee istorică în imagini frumoase și credibile. Nici preoții — personaje istorice din romanele lui Sadoveanu nu sînt văzuți altfel. Ei au numai ceea ce se cheamă *har* și se mulțumesc cu atît, ba chiar sînt lăudați pentru aceasta. Este o vorbă românească: *Să nu faci ce face popa ci să faci ce zice popa*, care poate să aibă păcate cu duiumul, *har* însă nu are orișicine. Unii preoți din operele lui Sadoveanu par a fi chiar niște analfabeți, la propriu, cum se întîmplă cu duhovnicul de la curtea comisului Manole Păr-Negru, la Timișești, care trimite spre descifrare o banală epistolă, greu de citit pentru el și pentru jupîneasa Ilisafta, călugărilor mai școliți de la Mănăstirea Neamțu (**Frații Jderi**). Cum se întîmplă cu preotul cel bărbos de la curtea răzeșului Griguță, care nu vrea să se ia la harță cu abatele de Marenne (**Zodia Cancerului sau Vremea Ducăi-Vodă**) în spinoase chestiuni de dogmatică, trimițîndu-și preopinentul, amator de asemenea discuții, la Iași, să se sfădească cu vlădica Dosoftei, care știe și latinește, și grecește, de toate, pînă a *vedea el și pe dracu*.

(Ne grăbim să adăugăm că nici chiar episcopul... poet, Dosoftei, n-a lăsat studii aprofundate de dogmatică. De altă parte, **Enkiridionul** Spătarului Nicolae Milescu a fost stimulat de convorbirile autorului cu ambasadorul Franței de la Stockholm, Arould de Pomponne și de iezuiții de la Port Royal, în Franța, unde călătorea cu o misiune diplomatică pe lîngă Regele Soare. Mai observăm că limba română a făcut din latinescul *disertationis — dizertație* este un neologism relativ recent, împrumutat din franceză — pe *deșertăciune*, cuvînt la care bunul Aron Pumnul ținea ca la ochii din cap și-l folosea în loc de *dizertație* fără pic de umor).

La noi, se subînțelege, preoții n-ar trebui să aibă cine știe ce carte. Ei, aflăm tot din Sadoveanu, abia dovedesc cu botezurile, cu nunțile și cu înmormîntările, cu sfințiri de fîntîni și binecuvîntările turmelor, a ieșirilor cu plugurile, primăvara, pe ogoare. Nici pe inimosul părinte Ion din Deal, Humuleșteanul, din **Amintirile** lui Creangă, nu-l dădea afară din casă învățătura de carte, cu toate că ținea foarte mult la ea, înființînd pe spese proprii o școală în parohia lui. Nu-l putea suplini pe dascălul Vasile a Iloaei, la ... catedră, măcar cît de cît, școala rămînînd de izbeliște cînd flăcăul fu luat la oaste cu arcanul. Disprețul pentru gramatică la vestitul Trăsnea este simptomatic pentru vechiul cler românesc **Osmoglasnicul** și **Troparul** sînt ce sînt, ele fac praznicul și umplu hambarul. Chestiile de gramatică îs numai niște *flecuștețe* cu care nu ai ce face în biserică.

Instituită fiind slavona în țările române pe o perioadă de timp atît de lungă, ea a avut darul de a pune pe români în situația de ascultători cu totul străini de ce se citea în biserică. *Românii stau în biserică ca boii*, scria vrednicul diacon Coresi în una dintre predosloviile lui, argumentînd necesitatea traducerilor cărților sacre în românește. (Te pomenești că de acolo ni se trage vorba *prost ca un bou*, odată cu fabula lui Gr. Alexandrescu.) Prea tîrziu sosite totuși, traducerile lui Coresi, pentru a mai putea schimba ceva în mentalitatea națională. Pînă în zilele noastre, românii de rînd, majoritatea zdrobitoare a populației, nu ascultă cele spuse și citite în biserică, acum *în românește*, se înțelege. Mai curînd *se fac* a asculta, considerînd că simpla participare la slujbă este suficientă, cu harul ei, pentru mîntuirea sufletului. (Chiar expresia *de mîntuială* nu înseamnă decît: ia acolo, să fie, să nu zicem că n-am făcut-o!). Nici cărți sfinte nu prea citesc. Biblia a rămas și acum apanajul mai curînd al specialiștilor. În general vorbind, chiar predarea religiei în școală nu e luată prea în serios, socotită mai degrabă ca un fel de *dexteritate*, o formă fără fond, între multe altele ce mai avem.

Interesant este să mai observăm că și participarea la adunări obștești, unde se spune sau se citește ceva —

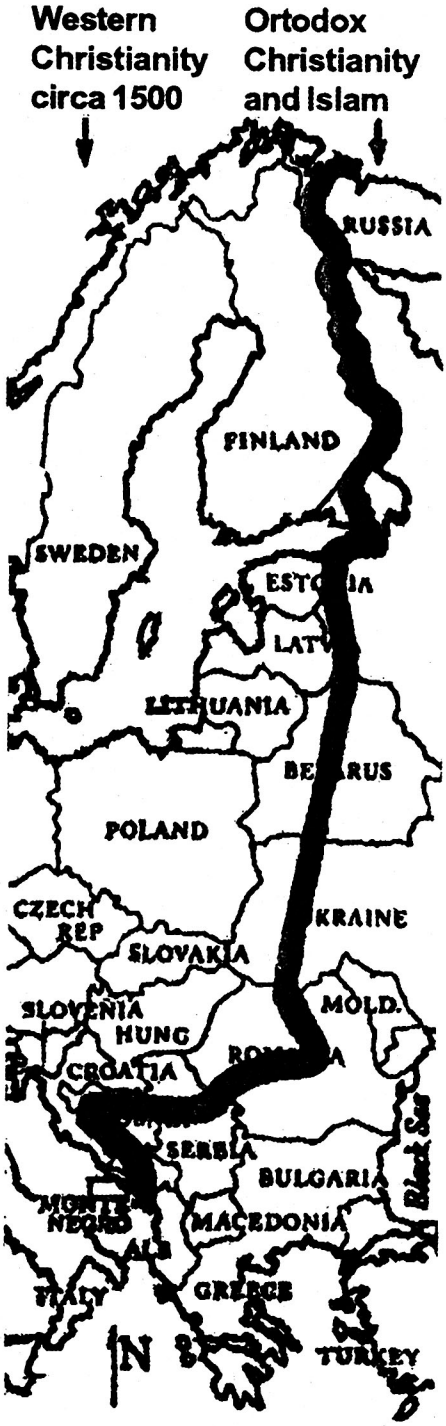

participare cu totul *pasivă*, mai ales la români — s-a manifestat din plin în tot timpul cît a domnit totalitarismul comunist, armă de luptă, această atitudine, boicot al istoriei, eficient în cel mai înalt grad. Cine se poate lăuda cu cunoaşterea adevărată a **Capitalului** lui Marx şi a tuturor cărţilor marxist-leninist-stalinist-ceauşiste? Se ştie bine că "adunările" în care se preda "învăţămîntul ideologic" (absolvit, cu cea mai mare exactitate, totdeauna, cu nota 10!), de la cel mai umil "cerc" din cutare cătun, pînă la Universitate şi la "Academia Ştefan Gheorghiu" (cine ştie cine a fost şi mai ales *ce a scris* Ştefan Gheorghiu?), erau un fel de adunări de români ascultînd cu *evlavie de vulpe* o liturghie în limba slavonă, din care nu înţelegeau nimic, şi nici că voiau să înţeleagă, rămînînd fiecare cu gîndurile lui, dacă nu, şi mai rău, şuşotind cu vecinii de bancă, spunîndu-şi anecdote, veselindu-se.

De curînd, americanul Samuel P. Hutington publică (în 1996) lucrarea **Prăbuşirea civilizaţiilor şi refacerea ordinei mondiale**, în care se pronunţă şi el în problema, atît de arzătoare pentru noi, a extinderii NATO spre est. În mare, sociologul şi politologul se conduce după un criteriu... religios, lăsînd în continuare pe ortodocşi tot dincoace de cortina de fier. Pur şi simplu — cum lesne se poate constata din harta ce reproducem aici (apud "Evenimentul zilei" din 30 ianuarie, 1997) — el trage o apăsată linie despărţitoare, de la nordul spre sudul Europei, pe graniţa dintre Rusia şi Finlanda, dintre Ţările Baltice şi aceeaşi Rusie, evident cu includerea catolicei Polonii de partea cealaltă, ba chiar şi a unor teritorii vestice din Belarus şi Transilvania românească (greco-catolicii, chipurile), *haşurul* urmînd curbura Carpaţilor şi coborînd spre Porţile de Fier, incluzînd regiuni din fosta Iugoslavie şi lăsînd a se înţelege că Grecia ortodoxă (trecută în spaţiul NATO) ar fi ... excepţia care confirmă regula.

NOTE

[1] Spre a înlătura orice dubii că Dimitrie Cantemir consultase, chiar asiduu, monumentala operă a lui Louis

Moreri, **Le grand Dictionnaire historique, ou le mélange curieux de l'histoire sacrée et profane...** (titlul este kilometric, cum se obişnuia în epocă, ocupînd pagina unui infoliu, pagina de gardă), consemnăm următoarele date: Cartea a apărut în prima ediţie la Lyon, în 1674 (un an după naşterea lui Dimitrie Cantemir). Autorul, originar din Provenza, n. la 15 martie 1643, în localitatea Bragemont, şi-a făcut studiile la Aix şi la Lyon, a fost predicator la Lyon şi a însoţit, în calitate de capelan, pe episcopul de Apta Narbonensis, la Paris, în iulie 1675, unde a mai scos o a doua ediţie a Dicţionarului. A murit la Paris, în iulie 1680. Mai este cunoscut şi prin alte două cărţi, nu deloc atît de celebre: **Les doux plaisirs de la Poésie ou recueil de diverses pieces en vers** (1666) şi **Pratique de la Perfection chrétienne et religieuse** (3 vol., 1667). Opera lui de encicloped a fost continuată de mulţi alţii, în primele locuri venind Le Clerc şi Vaultier, care au adăugit-o mult, ajungînd, pînă în anul 1759, la a 20-a ediţie (10 volume de astă dată). Cea care a putut fi consultată de Cantemir pare să fi fost tipărită la Amsterdam, în 6 volume, la 1717. A avut-o cu siguranţă, dacă nu pe aceasta, o alta cu puţin timp anterioară, pe masa lui de lucru din Sankt-Petersburg, de vreme ce o citează, ca sursă de primă mînă, nu mai puţin de şase ori pe parcursul **Hronicului a vechimii moldovlahilor**:

I. În Cartea a III-a, cap. 3 din **Prolegomene**, pentru identificarea lui Jan Zamoischie: "Liah, pre acesta dară Zamoischie noi la mînă neavîndu-l, cu multă nevoinţă cercîndu-l la Lecsicoanele istoriograficeşti, mai pre urmă i-am dat de nume în Dicţionarul lui Moreri (ediţia Tocilescu, p. 113, 1901). Este vorba de cronicarul maghiar Szamosközy Ştefan (Samosius) pe care îl utilizează şi Miron Costin, crezîndu-l şi el tot polon şi numindu-l tot aşa, aproximativ, Ianе Zamovskii, în **De neamul moldovenilor...** combătîndu-l, ca şi Cantemir, în cele spuse de el greşit despre originea românilor, care *orbu năvăleşte şi să arate săleşte neamul nostru a românilor, nu din Romani să să fi trăgînd...*"

II. În **Cartea a II-a,** cap. 3, tot în legătură cu *Zamoischie Liahul* care ne interzicea latinitatea, fabulînd vrute şi nevrute: "Caută la **Dicţionarul lui Moreri**, cîte fabule ca acestea aduce Menburg la numele Gotth, de acel feliu de dîrmoeturi..." (**ibidem**., p.221).

III. **Cartea a IV-a,** cap. 2, spre a dovedi că goţii numai au trecut prin Dacia, fără a o stăpîni: "carele apucă (precum se zice prosteşte ca Gaia maţu) Moreri, în **Dicţionarul istoricesc**, la numele Gotth" (p. 263).

IV. **Cartea a VII-a**, cap. I: "Rictiolus (istoric — I.R.) în cartea ce-i zice Hronicul cel mare şi mai ales: **Moreri marile Lexicon istoricesc...**" (p. 361).

V. **Cartea a IX-a**, cap. 5, unde se dovedeşte că în vremea venirii lui Batiehan nu sînt pomeniţi nici unul dintre cei doi Ladislavi (Vladislavi) maghiari: "Istoria lui Dlugoş Leahul, şi cu Hronologul Calviz, şi cu **Moreri, Istoricesc Lexicon...**" (p. 444).

VI. În acelaşi context, **ibidem**., p. următ., 445: "Acesta din Bonfin, şi Abraham, şi Moreri", spre a se dovedi "Laslăul minciunos al măzacului Simion..." (Simion Dascălul — I.R.).

[2] Ghenadie din Marsilia a fost contemporan cu pontificatul lui Gelasie I (412-496). În afară de culegerea **De viris illustribus** a mai scris opt cărţi în care combate erezia lui Nestorie şi alte şase cărţi împotriva ereziei lui Pelagius, un tratat despre **Apocalips** şi **Epistola de Fide.**

Dan MĂNUCĂ
Iaşi

LOCUS AMOENUS*

Dacă în cel dintîi cerc iniţiatic, atît Novicele, cît şi Călăuza locuiau într-un spaţiu comun, începînd cu al doilea cerc, acesta se divide în funcţie de protagonişti. Ca trăsătură de unire se impune, din ce în ce mai mult, interiorizarea şi asumarea dimensiunilor. De la o geografie colectivă, se trece la o geografie individuală, în care elementul principal îl constituie răsturnarea perspectivei. Treptat însă, protagoniştii vor ajunge la concluzia reunificării spaţiilor, întrucît perspectivele lor asupra acestora vor fi din ce în ce mai apropiate. Se pregăteşte astfel unitatea teritoriului în care se vor desfăşura confruntările din cel de al treilea şi ultim cerc. O altă trăsătură comună o constituie opulenţa barocă, deoarece atît Discipolul, cît şi Magul trăiesc euforia căutării de sine. Ca atare, şi lumea în care se produce aceasta este una agitată, neomogenă, plină de componente adesea contradictorii. Un exemplu elocvent îl reprezintă aşa numita **Dacia**, care apare în cîteva rînduri. De parcă Eminescu ar fi respectat principiul *ut pictura poesis*, i s-a reproşat că a inclus în vegetaţia dacică şi chiparoşii, care însă cresc numai în ... etc. De asemenea, a fost elogiat, de această dată, pentru că, deşi nu fusese în Grecia, ar fi descris-o în mod verosimil. Excluzînd, fără drept de apel, ideea picturalităţii figurative, trebuie să procedăm în continuare cu restrîngerea şi să îndepărtăm totodată şi ipoteza mitologiei colective. Eminescu nu a proiectat o mitologie dacică a poporului român, nici măcar o Dacie mitică sau mitologică. Desprinderea de asemenea modalităţi de abordare a spaţiului poetic începuse încă în etapa noviciatului. Treptat, protagoniştii vor face din spaţiul istoric un spaţiu al mitologiei proprii: ***Dacia*** ilustrează un spaţiu originar, primordial, al trecutului propriu, nu al grupului. De altfel, structura poemului **Memento mori** dovedeşte cît de ne-picturale se arată tablourile şi cît de stereotip au fost concepute. Tabloul ***Dacia*** nu face nici o excepţie. Fiecare *diorama* (cum a numit G. Călinescu episoadele) are o structură fixă, deşi elementele componente sînt dispuse de fiecare dată altfel. Mai întîi, construirea unui cuprins geografic şi denumirea lui standardizată: Egipetul, Palestina, Grecia, Dacia ş.a.m.d. Denumirea este întărită prin introducerea unor toponime curente: Memfis, Ierusalim ş.a.m.d. Urmează popularea lui cu mitologia tradiţională oferită de informaţia culturală: Orfeu, satiri, Dochia. Acestea alternează cu informaţii istorice: Nero, Solomon ş.a.m.d. Episodul ***Dacia*** are aceeaşi structură. Mai mult încă, versul introductiv este asemenea incipit-ului din celelalte episoade şi cuprinde o invocare a acvaticului: *Nilul mişcă valuri blonde pe cîmpii cuprinşi de maur*; sau: *Vezi Iordanul care udă cîmpii verzii Palestine*; sau: *O, lăsaţi să moi în ape oceanica mea liră!* Aşa-numita **Dacia** începe la fel: *Lîngă rîuri argintoase care mişcă-n mii de valuri*; iar posibila *Roma* debutează în chipul următor: *Colo Dunărea bătrînă, liberă, -ndrăzneaţă, mare*. Acvaticul are rolul de a accentua sensul fundamental sugerat de titlu, anume mişcarea necurmată, energică şi indiferentă a timpului. Prin imaginea rîului care se varsă în mare, acvaticul se substituie destinului uman. De aceea, în ***Egipetul***, *Nilul mişc-a lui legendă şi oglinda-i galben-clară / Cătră marea liniştită, ce îneacă a lui dor. Iar Dunărea,* în episodul numit ***Dacia***, *C-un murmur rostogoleşte a ei valuri gînditoare, / Ce mişcîndu-se-adormite merg în marea de amar.*

* Fragment din volumul **Pelerinaj spre fiinţă.** *Eseu asupra imaginarului poetic eminescian.*

Mai mult chiar. O serie de imagini ajută la construirea unor universuri apropiate ca sens. Fie pentru că poetul nu şi-a luat răgazul necesar revizuirii termenilor, fie pentru că intenţiona să creeze o unitate a tuturor tablourilor, fie din amîndouă cauzele. Este motivul pentru care o lectură nemarcată de prejudecăţi critice constată că etichetarea tablourilor poate fi lesne răsturnată, fără mari pagube pentru specificitatea *picturii*. Memfis apare astfel: *Mur pe mur, stîncă pe stîncă, o cetate de giganţi*, rezultat al unor *gîndiri arhitectonici* care *au zidit munte pe munte*, spre a realiza o cetate, un spaţiu simbolic. Ceahlăul se prezintă în chipul următor: *Stîncă urcată pe stîncă, pas cu pas în infinit* şi adăposteşte, la fel, intrarea într-un spaţiu sacru, simbolic. La nivelul încărcăturii imagistice, este de observat că aproape fiecare tablou are *trestii, dumbrăvi, cer, stele*, în fiecare domină *argintul* şi *aurul*. Extrasă dintr-un episod oarecare, următoarea strofă nu posedă nici o specificitate, putînd fi aşezată oriunde în poem:

Codrii aiurează negri sub a
stelelor povară.
Rîuri calde ca şi sarea apa-n
arcuri o coboară,
Prăvălind-o purpurie peste
scările de stînci;
În albastru-adînc, în marea
cerului cea liniştită
Răpăd munţii cu tărie fruntea
lor încremenită
Şi în valuri verzi de grîne îmblă
văile adînci.

Că aşa-numita **Dacia** eminesciană nu are nici o legătură cu Dacia istorică o demonstrează postumele **Sarmis** şi **Gemenii**, unde, în peisajul *dacic*, este inclus şi chiparosul, alături de tei:

Se clatin visătorii copaci de
chiparos
Cu ramurile negre uitîndu-se în
jos.
Iar tei cu umbra lată şi flori pînă-n
pămînt
Spre marea-ntunecată se
scutură de vînt.

Strofa este reluată în chip de refren în ambele postume, ceea ce înseamnă că i s-a acordat o importanţă aparte. Într-adevăr, ea contribuie la construirea unui spaţiu tipic, *locus amoenus*. Iar acesta este atemporal şi anistoric, lăuntric şi legendar. Dovadă includerea lui în monologul lui Tomiris, unde are rolul de a actualiza trecutul personajului, nu al grupului.

Aşadar, *dacismul* inclus în imaginarul eminescian reprezintă o întoarcere a Discipolului către căutarea unor strămoşi cît mai îndepărtaţi în timp şi în spaţiu, care să îi legitimeze legenda. Verosimilizarea se produce la nivelul puterii de a convinge şi de a se convinge pe sine despre autenticitatea acestora. Pentru asemenea strămoşi a fost imaginat *un rai dulce*, care să acopere toate spaţiile şi epocile din *panorama deşertăciunilor*. Deocamdată, spaţiul rămîne terestru, deşi are dimensiuni legendare. I le conferă statutul de vechime, care, în imaginarul eminescian, comportă totdeauna autoritate. Aşa se explică prezenţa continuă a Magului, a cărui superioritate este o sinecdocă a însemnătăţii pe care o are arhaitatea. De aceea, istoria devine totdeauna legendă sau mit. Se derulează în cuprinsuri adecvate, care totdeauna aparţin rusticităţii şi sînt împrumutate din vechimea mitică a acestora. Autoritatea spaţiului caracteristic pentru această a doua perioadă, aceea a Magului şi a Discipolului, este conferită de legendar şi rustic. S-a produs o separare de spaţiul colectivităţii, deşi nu atît de drastică pe cît ne-am fi aşteptat. Este o dovadă că nici unul dintre protagonişti nu se simte încă în largul său şi că are încă nevoie de un sprijin din afară. Dar anumite particularităţi, precum relativizarea, obţinută prin mitologie, legendă, basm sau oniric, pregătesc ambianţa proprie cercului următor, al lui Hyperion.

Piesa **Bogdan Dragoş** îşi desfăşoară actul prim într-o *sală gotică în cetatea Arieşului*. Dar Evul Mediu este corectat imediat prin vorbirea personajelor, care fac trimiteri la idiotisme (*una-i una, / Dar două sînt*

mai multe), superstiţii (*ai fost călcat în urme de mîţă stearpă*), paremiologie (*făcîndu-ţi tot sprîncene, îţi scoţi odată ochii*) ş.a.m.d. Istoria etniei primeşte astfel un plus de valoare prin componenţa rustică. La fel se întîmplă şi în **Scrisoarea III**, unde se procedează cu aceeaşi măsură, atît în cazul figurii lui Mircea, cît şi în cazul răvaşului trimis acasă de fiul de domn. Pe componentele lumii rustice sînt construite poemele **Călin** şi **Strigoii**. Cel dintîi poartă chiar în subtitlu precizarea *file din poveste*. Acest poem ridică o problemă aparte, aceea a considerării spaţiului rustic drept unul optim, chiar desăvîrşit, prin concordanţa dintre spaţiul propriu şi spaţiul colectivităţii. Propunerea este realizată prin intermediul motoului. Acesta este un gazel. Spre deosebire de versurile intitulate **Ghazel**, din 1873, poezia-moto respectă mai riguros cerinţele speciei. Perfecţiunea formei fixe aşezate în chip de paratext reprezintă o oglindă pentru tot poemul care urmează. Ceea ce se întîmplă în **Călin** devine astfel o proprietate absolută a imaginarului eminescian, punctul de plecare, folcloric fiind puternic subminat, dacă nu cumva, pe alocuri, abandonat. A pune în faţa unor *file din poveste* (presupus populară) o structură poetică ce reclamă desăvîrşire, semnifică totodată nu doar un simplu respect faţă de spiritualitatea grupului, ci şi tentativa de a o considera desăvîrşită, şi, totodată,de a o asimila. Poemul nu se subintitulează *poveste*, ceea ce ar fi adus o îngheţare a reflectării, o reducere a ei la o singură imagine. Precizarea *file* creează o indeterminare fructuoasă, întrucît introduce supoziţia unei multitudini de reciprocităţi în afara textului de faţă. Există — se sugerează astfel — un şir nesfîrşit de imagini speculare, care atestă perfecţiunea procesului de interferare a spaţiilor imaginare.

Virtuţile procedeului sînt amplificate în **Strigoii**, apărut în acelaşi an, ceea ce probează caracterul programatic al folosirii lui. Imaginea specularităţii textului este multiplicată şi amplificată prin folosirea a trei motouri, toate străine de textul poemului. Ele sînt excerptate din alte grupe textuale, reprezentînd, într-un fel sau altul, o autoritate. Cel dintîi este un citat biblic şi poartă încărcătura de putere pe care i-o conferă religia. Mai mult încă, primul moto este un text în proză, deşi o proză ritmată, după principiile retoricii, fiind dispusă, de altfel, sub formă de vers. Aici, imaginea specular care contribuie la amplificarea şi la determinarea spaţiului este una construită cu ajutorul vechimii date de **Biblie**. Sensul primei părţi a poemului se întregeşte prin reflectarea lui în cele trei rînduri prefaţatoare. Al doilea moto aparţine unei poezii de G. Barenzi. La acest scriitor minor nu poate fi vorba de o autoritate artistică, încît nu în această zonă trebuie căutate argumente pentru selecţie. Acestea vin din alte două teritorii. Mai întîi, dinspre autoritatea etniei, reprezentată de afirmarea unei superstiţii populare. În al doilea rînd, dinspre autoritatea poeticului, care o potenţează pe prima. Al treilea moto este extras din **Îndreptarea legii**, tipărită sub Matei Basarab, în 1652. Spaţiul este lărgit prin aşezarea în faţa textului a unei prefeţe cu o triplă autoritate. Mai întîi, este vorba de o autoritate juridică, **Îndreptarea**... fiind un corpus de legi. În al doilea rînd, este vorba de autoritatea unei credinţe populare, întărită de cea dintîi. În al treilea rînd, este vorba de o autoritate conferită de istoricitate, fiind vorba de un text vechi, în 1876, de două secole. Astfel, în **Strigoii**, Eminescu îşi lărgeşte considerabil spaţiul imaginarului poetic din cel de al doilea cerc, renunţînd la dominarea spiritualităţii de grup, pe care o restrînge considerabil. Dar determinarea spaţiului rămîne arhaică şi rustică. O dovedeşte, între altele, prezenţa sugestiilor venite dinspre acest teritoriu în perimetrul visului. Toma Nour se visează într-un rai în care locuitorii au numeroase trăsături ţărăneşti, dominanta religioasă fiind sprijinită de cea rustică.

Spaţiul sătesc aduce cu sine protecţie şi intimitate, caracteristici care nu sînt imuabile, ci dinamice, precum în **Sara pe deal**, unde totul

este stăpînit de *acum*, perspectiva fiind a unui prezent energic şi în necontenită desfăşurare. Niciodată vechimea rustică nu este pasivă. Dar nu este nici posesivă. Ea creează un cuprins protejat cu vigoare generoasă, care nu scade nicicînd. Discipolul trăieşte cu intensitate aici, pentru că abia aici se vede apărat. Energia protectoare a prezentului se arată a fi rezultatul unei proiecţii, pe care o anunţă chiar prima strofă: *buciumul sună cu jale* şi *apele plîng* tocmai pentru a defini exact cadrul, care este dorinţa. În alte circumstanţe, dorinţa generează o stare de nelinişte gravă, precum în **Lacul** sau în poezia intitulată **Dorinţa**. Dar în cuprinderea arhaităţii rurale, totul este lipsit de asperitate, chiar şi proiectarea a ceea ce este neîmplinire. *Acum* din timpul scrierii se transformă într-un *acum* din timpul poeziei. Trecerea între cele două timpuri se face pe nesimţite, cu toate prevestirile relativ alarmante din prima strofă.

Atîta timp cît se sprijină pe *noi*, Discipolul se păstrează în cea mai vie actualitate: timpul lui coincide cu timpul colectivităţii. Dar de îndată ce se produce izolarea, închiderea în sine, timpul Discipolului evoluează brusc. Se constată că, de fapt, totul nu fusese decît proiecţia dorinţei, pe care ultimele două strofe o pun în evidenţă cu putere. Concomitent cu eliberarea de sub tutela spaţiului comunitar, se produce şi intrarea în timpul propriu, care este un viitor ipotetic:

Lîngă salcîm sta-vom noi
noaptea întreagă,
Ore întregi spune-ţi-voi cît îmi
eşti dragă.

Spaţiul colectivităţii este marcat şi de prezenţa repetată a salcîmului. Lăsînd la o parte speculaţiile privitoare la asimilarea lui cu *arborele vieţii*, ne întoarcem la specificul poeziei **Sara pe deal**, care este, cel puţin în intenţie, o eglogă. Faptul este subliniat tocmai prin arborele amintit, care joacă rolul tradiţional de *arbore sub quadam* şi care, în alte împrejurări, este înlocuit de tei, brad ş.a.m.d. Acest *arbore oarecare* alătură din nou, precum se întîmplase în **Călin**, desăvîrşirea artei de desăvîrşirea spiritualităţii comunitare. Spaţiului etnic, simbolizat de sat, ca domeniu al celorlalţi, îi este accentuată perfecţiunea securizatoare şi printr-un *arbore oarecare*, ca simbol al perfecţiunii artistice (egloga avînd aici rolul gazelului din poem).

Discipolul şi-a asigurat în felul acesta o dublă protecţie: a spaţiului colectiv şi a artei. El are însă o tendinţă accentuată de izolare, fenomen vizibil în construirea unui perimetru propriu, care să se situeze în afara dominaţiei grupului. Aşa apare *locus amoenus*, construit după regulile cerute de acest vechi motiv literar european. *Locul desfătării*, prezent de la Vergiliu şi Teocrit încoace, este preluat în **Crăiasa din poveşti, Lacul, Dorinţa, Ce şopteşti atît de tainic, Călin** ş.a. texte scrise în 1876. Concentrarea în acelaşi an asupra aceluiaşi motiv literar evidenţiază intenţia creării unui spaţiu care să păstreze cîte ceva şi din peisajul campestru, dar să şi accentueze desprinderea. După tradiţie, motivul adună sub acelaşi acoperămînt, un arbore, o adiere de vînt, un izvor, ciripit de păsări. Arborii eminescieni sînt teiul, bradul, salcîmul, plopul şi, prin reducere, trestia. Elementul acvatic este reprezentat de lac, izvor, pîrîu.

Dorinţa este ilustrativă pentru modul de a proceda. Titlul însuşi este destinat să arunce o anume lumină asupra celor ce vor urma, întrucît nu este vorba de o certitudine, ci doar de o aspiraţie. De la bun început, asupra spaţiului care urmează a lua naştere se aruncă o umbră de îndoială, pe care însă prima strofă pare să o înlăture:

Vino-n codru la izvorul
Care tremură pe prund,
Unde prispa cea de brazde
Crengi plecate o ascund.

Aşadar, împotriva aşteptărilor, locul este sigur, palpabil, de vreme ce el există în *acum*, pentru că izvorul *tremură*, crengile sînt *plecate*. Mai

mult, cuprinsul este precizat şi prin determinante în cascadă, atît pentru nume, cît şi pentru verb: izvorul tremură *pe prund*, prispa este formată din *brazde*, o ascund crengi *plecate*. Prin urmare, *locus amoenus* nu numai că există, dar este de o materialitate mai mult decît certă. Dubiile încep să se ivească odată cu strofa a doua, în care apar Discipolul şi dorinţa lui, exprimată prin subjonctivul ipotetic. De la imperativul primei strofe, care demonstrează certitudinea unui spaţiu, se trece la incertitudinea resimţită de cel destinat să se desfete:

Şi în braţele-mi întinse
Să alergi, la piept să-mi cazi,
Să-ţi desprind din creştet vălul,
Să-l ridic de pe obraz.

A treia strofă propune o armonizare a celor două elemente, realizată însă în defavoarea spaţiului, care preia nesiguranţa Discipolului şi, din actual, devine o proiecţie:

Pe genunchii mei şedea-vei,
Vom fi singuri-singurei,
Iar în păr înfiorate
Or să-ţi cadă flori de tei.

Devenind *înfiorate*, florile de tei, în calitatea lor de sinecdocă a cuprinsului desfătării, au preluat o parte din neliniştea Discipolului.

A patra strofă nu aduce nimic nou în arhitectura ansamblului. Penultima consfinţeşte ceea ce strofa a treia începuse a sugera şi transformă peisajul în ipoteză pură:

Vom visa un vis ferice,
Îngîna-ne-vor c-un cînt
Singuratece izvoare,
Blînda batere de vînt.

Finalul este o apoteoză a invadării spaţiului de către timpul dorinţei. Tensiunile care păreau a fi declanşate la început au fost dizolvate, Discipolul şi-a creat un spaţiu al lui, prin transformarea şi asimilarea treptată a componentelor:

Adormind de armonia
Codrului bătut de gînduri,

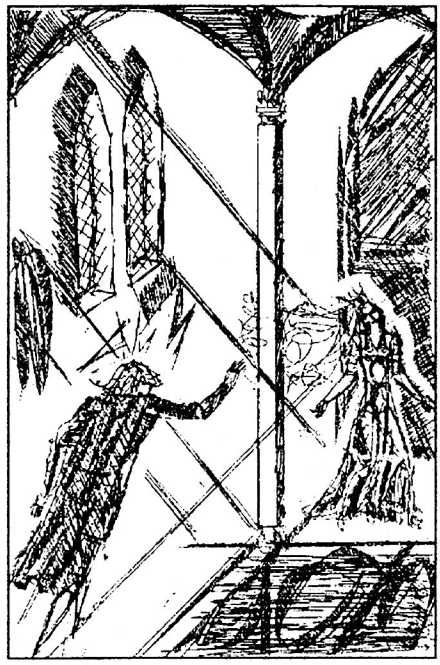

Gheorghe VRABIE. Ilustraţie la "Luceafărul" de Mihai Eminescu.

Flori de tei deasupra noastră
Or să cadă rînduri-rînduri.

Tensiunea *dorinţei* s-a insinuat pe rînd în toate elementele, ajungînd să cuprindă, în final, şi *codrul*, componentă fundamentală în *locus amoenus*, unde reprezintă certitudinea protecţiei. De acum înainte, Discipolul va ocupa un cuprins care, deşi tensionat şi subminat, are perfecţiunea *armoniei*. Nu numai că nu se gîndeşte să renunţe la el, dar îl explorează pe îndelete, întrucît realizează cu claritate că nu-l va putea părăsi niciodată. Ceea ce nu este considerată o ameninţare. Dimpotrivă. O dovedeşte poezia **O, mamă...** (1880). Intervalul de cîţiva ani scurs între producerea evenimentului real (moartea Ralucăi Eminovici) şi publucarea poeziei este o probă nu atît a necesităţii de a decanta conjunctura — fapt vizibil la orice scriitor — cît mai mult a studierii posibilităţilor pe care componentele *locului desfătării* le puteau oferi. Dacă emistihul al doilea al fiecărui vers din finalul celor trei strofe extinde treptat

formele conjugării verbului *a dormi*, aşa cum observa G. Călinescu, nu este mai puţin adevărat că importante sînt şi versurile anterioare, destinate să pregătească concluzia finală. În primul rînd, este de remarcat extinderea spaţiului tradiţional, care este unul erotic prin excelenţă: în *locul desfătării*, nu se poate desfăşura decît o idilă de dragoste. Dar secolul al XIX-lea, prin romantici, schimbă orientarea şi componentele consacrate sînt îndrumate către meditaţia individualistă, chiar către meditativul sumbru. A. de Musset foloseşte salcia, cimitirul şi adierea vîntului pentru a cugeta pe marginea existenţei individuale. Din acest punct de vedere, Eminescu se înscrie tendinţelor epocii, de revizuire şi de îmbogăţire a resurselor unor motive literare. Egloga este modificată substanţial, păstrîndu-i-se componentele tradiţionale.

Cea dintîi strofă debutează cu o invocaţie, pe care egloga clasică o cultivă. Ea este însă adresată mamei şi de la bun început înscrie poezia în registrul thanatic. Tradiţia oferă numai adierea (*freamătul de frunze*) şi arborele (*salcîmii*). Aceste elemente nu mai protejează însă spaţiul desfătării în sens lumesc, ci se întind *deasupra criptei negre a sfîntului mormînt*. Tensiunea mocnită din **Lacul** şi **Dorinţa** se eliberează acum prin adoptarea thanaticului, privit ca o soluţie aşteptată. *Codrul* fusese, doar *bătut de gînduri*, tocmai pentru că nu găsise încă rezolvarea. Discipolul o află căutînd apărare în frumuseţea captivantă şi intangibilă a spaţiului sepulcral. A doua strofă aduce în actualitate un alt arbore, teiul, întregind astfel o dendrologie poetică destinată ocrotirii unei individualităţi pentru care chiar dispariţia se desfăşoară în acorduri muzicale. Arborele, precum mormîntul, este *sfînt*. Spaţiul ocrotit aparţine unei alte lumi, fiind detaşat complet de orice urmă de colectivism. Salcîmul, din **Sara pe deal**, proteja întrucît era reprezentantul arhaităţii rurale. Salcîmul din **O, mamă...** protejează întrucît este reprezentantul spaţiului lăuntric. Ultima strofă completează prezenţa arboricolă cu aceea acvatică, obligatorie pentru circumscrierea *locului desfătării*. Sînt introduse *rîul, apa,* spre a închide un spaţiu de o frumuseţe care, deşi decorporalizează, înrobeşte prin sentimentul eliberator pe care îl provoacă. Protecţia asigurată de un spaţiu purtînd vizibile urme ale simbolisticii grupului glisează treptat către acceptarea împrăştierii într-o întindere sacralizată tocmai prin acest proces.

S-a creat astfel un spaţiu autonom, din care dispare orice urmă de legătură cu simbolistica grupului. De la aceasta a fost împrumutată doar o posibilitate de circumscriere a lui *locus amoenus*, dar întoarsă către reliefarea proceselor din ce în ce mai eterice care se produc în interiorul Discipolului. El va locui de acum înainte pe teritoriile legendei şi ale irealităţii. De aceea, le va intitula *poveste*, atribuind propriilor transformări dematerializarea pe care o sugera un simbol al colectivităţii. Reprezentativă este **Povestea codrului** (1878), care debutează, la modul retoric, printr-o *laudatio*, pentru a scoate în evidenţă caracterul majestuos al lui *locus amoenus*. Acesta a fost lărgit la dimensiunile *codrului*, înţeles ca un protector absolut şi totodată legendar:

Împărat slăvit e codrul,
Neamuri mii îi cresc sub poale,
Toate înflorind din mila
Codrului, Măriei Sale.

Vegetalul ocrotitor şi primordial este învestit cu atribute cosmice, întărindu-i-se astfel autoritatea:

Lună, soare şi luceferi
El le poartă-n a lui herb.

Sub oblăduirea cosmică se desfăşoară o bogăţie concentrată într-un spaţiu devenit primitor şi lipsit de ameninţare. Dimpotrivă, abundenţa florală şi minerală, însufleţită de fluidul cosmic, amplifică siguranţa şi produce o dizolvare a umanului în primordial:

Şi pe teiul nostru-ntreabă:
Cine suntem, stau la sfaturi,

Iară gazda noastră zice,
Dîndu-şi ramurile-n laturi;
O, priviţi-i cum visează
Visul codrului de fagi.

Sentimentul de siguranţă nici nu mai interesează de la o vreme, întrucît *locus amoenus* a devenit pe nesimţite un eden, iar trăirile Discipolului se încadrează în scenariul unui mit edenic. Acesta este perfecţionat şi amplificat în **Freamăt de codru** (1879). În poezia anterioară rămăseseră încă urme ale spiritualităţii arhaic-rustice, materializate în versurile

Şi prin somn auzi-vom bucium
De la stînele de oi.

Acestea au dispărut însă din **Freamăt de codru**, unde versurile se derulează numai în spaţiul delimitat de componentele imaginarului propriu. Aici domneşte o concordie totală, confirmată de faptul că între protagonist şi locuitori este posibilă comunicarea. Or, aceasta nu se poate petrece decît într-un spaţiu paradiziac:

Cucul cîntă, mierle, presuri —
Cine ştie să le-asculte?
Ale păsărilor neamuri
Ciripesc pitite-n ramuri
Şi vorbesc cu-atît de multe
Înţelesuri.

Locuitorii spaţiului discută despre o trecută separare a cuplului adamic:

Cucu-ntreabă: — Unde-i sora
Viselor noastre de vară? /.../
Teiul vechi un ram întins-a,
Ea să poată să-l îndoaie. /.../
Se întreabă trist izvorul:
— Unde mi-i crăiasa oare?

La convorbire participă însuşi Discipolul, care este el însuşi un component al paradisului:

Am răspuns: — Pădure dragă,
Ea nu vine, nu mai vine.

Fiind construit, aşa cum am afirmat anterior, din contraste, Discipolul nu-şi mai proiectează dorinţa asupra teritoriului, ci, de această dată, trăieşte efectiv în prezent şi într-o stare de fapt. Absentează timpuri verbale precum viitorul ori prezentul subjonctivului, atît de frecvente în **Lacul** sau în **Dorinţa**, unde imprimau spaţiului imaginar un caracter de puternică irealitate. Discipolul se confundă acum cu celelalte elemente ale spaţiului în care se află pînă într-atît, încît este dificil de stabilit cărui regn îi aparţine. Şi-a pierdut de mult concreteţea omenească şi, în drum către metamorfozarea în Hyperion, s-a dizolvat în originar. Este o primă treaptă către esenţializare. Discipolul a devenit, mimînd spaţiul edenic pe care şi l-a construit, Făt Frumos din Tei:

Flori de tei în păru-i negru
Şi la şold un corn de-argint.

Edenul este amplificat în **Călin**, care îl detaliază în partea a opta. S-au păstrat componentele specifice pentru *locus amoenus*, dar diversificate şi îmbogăţite mult, din perspectiva paradiziacului. Este motivul pentru care nu pot fi stabilite deosebiri între participanţii la această însoţire păgînă, pentru că toţi sînt omogenizaţi de apartenenţa la urzeala edenică. Toţi sînt locuitorii unui *locus amoenus* de dimensiuni cosmice şi de o realitate copleşitoare prin detalierea elementelor. Discipolul joacă rolul de narator şi totodată de participant. Se implică nu numai prin caracterizări şi apostrofe, ci şi printr-o uimire continuă faţă de ingenuitatea cuprinsului în care se află. El subliniază această caracteristică prin insistenţa asupra unei alte însoţiri, miniaturale, pentru a completa măreţia siderală a celei dintîi. Dar nunta minusculă a gîzelor mai are încă un rol, acela de a sublinia sacralitatea spaţiului pe care Discipolul îl ocupă. Aici, nu se pot petrece decît ritualuri, care să se desfăşoare în conformitate cu regulile prestabilite, totul trebuind să fie ceremonios. Discipolul se respectă astfel pe sine însuşi.

Raiul însă nu poate dura la

nesfîrşit. Cel puţin aceasta este temerea Discipolului, care îl doreşte apărat de orice intruziune. De aceea, el încheie preumblarea prin stăruirea asupra compatibilităţii desăvîrşite existente acolo, umorul însoţind şi consfinţind constatarea.

Temerea era îndreptăţită: paradisul lui *locus amoenus* este ameninţat de spaţiile întunecate din **Strigoii**. Discipolul locuieşte alternativ în cele două lumi, spre a se elibera de prea plinul unor experienţe care îl răvăşesc, dar pe care le-a provocat chiar el.

Într-un spaţiu diferit sălăşluieşte, de regulă, Magul. Fiind un sacerdot, trebuie să fie înconjurat obligatoriu de un spaţiu sacru prin dispunerea elementelor şi nu pentru că l-ar sfinţi chiar el. Magul îşi desfăşoară ritualurile într-un loc anume, bine delimitat. Asupra acestuia se insistă în mod deosebit, detaliindu-i-se particularităţile. Una dintre acestea este închiderea, prin care se caută izolarea de restul lumii. Moş Iosif, din **La curtea cuconului Vasile Creangă**, locuieşte într-o adevărată chilie: "şedea într-o cameră fără încuietoare şi toate mobilele lui erau lucrate din topor de mîna lui proprie. Cîteva scînduri pe două scăuieşe erau patul lui, acoperit c-un mindir de paie — o masă plină cu cărţi bisericeşti şi mirene de pe vremea lui, un scaun de lemn fără spate, nişte icoane vechi lucrate de mîni călugăreşti pe păreţii albi ca omătul — atîta era totul. Fereastra lui era-n soare, ceea ce da întregului simplu o arătare plăcută".

Ultima precizare este esenţială, întrucît scoate în evidenţă caracterul comunicativ al ascezei magului. Recluziunea Discipolului semnifică izolare, însingurare, pe cînd retragerea Magului reprezintă singura cale de deschidere către comunicarea cu universul. De aceea, moş Iosif caută strălucirea soarelui. Astfel, el trăieşte în lumina cunoaşterii cosmice, se confundă cu elementele universului. El se află sub regimul soarelui, spre deosebire de Discipol, care este un selenar introvertit. Discipolul are predilecţie pentru istoria proprie, în timp ce Magul propune o succesiune de trăiri în experienţe actuale. De aici, rezultă că spaţiul cel mai adecvat pentru Mag este cu necesitate unul opulent, baroc prin diversitatea sa, chiar exploziv prin acumulare. *Doma* şi *insula* întrunesc asemenea caracteristici, fiind totodată sinonime cu universul. *Doma* se află numai pe un munte, sugerînd altitudinea ideaţiei iniţiatice: *munte jumătate-n lume, jumătate-n infinit*. Ceea ce înseamnă că Magul are şi o experienţă lumească, prozaică, pe care însă o transcende. Spaţiul Magului are neapărat tangenţe cu lumea comună. Este o urmă a Călăuzei, care trăise exclusiv în conjunctură şi în experienţa acesteia, depăşind-o numai pentru obiective de moment. Dar Magul trece de întrebările clipei şi, pentru a evita efemeridul, şi-a ales drept locuinţă o înălţime:

În zidirea cea antică sus în
frunte-i turnul maur.

Turn sau *domă*, spaţiul magic este totdeauna vechi, pentru că vechimea implică putere şi susţine, în acelaşi timp, autoritatea Magului. Magul din **Strigoii** oficiază într-un *dom de marmur negru,* la care ajunge după ce

În poarta prăbuşită ce duce-n
fund de munte,
Cu cîrja lui cea vechie el bate
de trei ori.

Rezultatul ritualului:

Cu zgomot sare poarta din
vechii ei uşori.

După ce Magul şi Arald păşesc înăuntru

porţile în urmă în vechi ţîţîni
s-aruncă.

În interiorul astfel ferecat se desfăşoară ceremonia, acompaniată de *un cînt frumos şi dulce — adormitor sunînd*. Eolianul aduce în catedrală forţele cosmice, pereţii devin ecrane pe care se derulează imagini gigantice. Este o dovadă că încă-

perea s-a zăvorît tocmai pentru a înlesni deschiderea către mari întrebări. Acestea fiind rostite, primesc şi rezolvarea, prin învierea Mariei. Deşi numai iluzorie, aceasta reprezintă puterile Magului şi arătarea Mariei este acompaniată tot de *un vechi cîntec*. Partea a doua a poemului cuprinde numeroase repetări ale calificativului *veche*, spre a sublinia puterea Magului, conferită de experienţe îndelungate. Spaţiul magic nu este doar *vechi*, ci şi deosebit de bogat în decor primordial:

Pilastri de aur pe muri se coboară.
Pe jos sunt covoare ţesute-n flori vii
Şi stele în candeli dulci raze presoară
Şi aeru-i dulce ca-n noaptea de vară
Şi razele-s calde şi trandafirii.

Catedrala Magului se arată a fi cosmosul însuşi, esenţializat la componente originare. Este opera unui sacerdot cu însuşiri de creator, Magul fiind şi un artist: Euthanasius, în traiul lui mirean, a fost ucenic la un sculptor. De aceea, şi-a aranjat el însuşi interiorul. De fapt, este un interior în interior, cu o dublă izolare, provocată, poate, de neputinţa acceptării limitelor cunoaşterii şi acţiunilor. Euthanasius se substituie astfel divinităţii, adică autorităţii supreme. Este modul lui de a protesta, închizîndu-se în creaţie. Dar o creaţie înţeleasă în sens larg, de Geneză. De aceea, pe unul dintre pereţi a sculptat cuplul adamic, explicîndu-se: *am încercat a prinde în aceste forme inocenţa primitivă*. Adam şi Eva există pur şi simplu, fără a avea conştiinţa existenţei şi semănînd albinelor pe care tot Euthanasius le îngrijeşte cu dăruire. În ele, se desfăşoară, susţine *săhastrul*, o *viaţă instinctivă*, adică adevărată. El caută să se rupă de perspectiva antropocentristă şi este convins că *nu explicările ce se dau faptelor, ci faptele însile sunt adevărul*.

În consecinţă, Euthanasius se înconjoară de elemente care să-i îngăduie să adere la concordia cosmică. Fiindcă el însuşi nu poate crea cosmosul, Magul trăieşte simbiotic cu ceea ce există. Cultul faptelor nu înseamnă însă empirism. Căci *insula-n insulă* păstrează şi o legătură oarecare — chiar dacă ezoterică — cu lumea dinafară: în ea se pătrunde după un parcurs ce presupune iniţiere. Dar mai presus de toate, *insula* este deschisă spre transcendent, a cărui splendoare Euthanasius doar o contemplă: "stîncile înalte fac ca orizontul meu să fie îngust. O bucată de cer am numai, dar ce bucată! Un azur întunecos, limpede, transparent şi numai din cînd în cînd cîte un nourel alb, ca şi cînd s-ar fi vărsat lapte pe cer".

Este limpede că Magul are intuiţia gravităţii pe care o incumbă condiţia treptei superioare, a Bătrînului. De aceea azurul cerului este *întunecos*, adică profund şi, pentru el, fără capăt. Prin temerea pe care i-o provoacă perspectiva cunoaşterii absolute, el anunţă însingurarea şi austeritatea celui care îi va succeda.

Coexistenţa, chiar dacă în spaţii diferite, a Magului cu Discipolul produce o încordare paroxistică şi încarcă imaginarul poetic din al doilea cerc cu nelinişti care trebuie temperate. Aşa apar spaţiile parodice dispuse în contrapartidă cu spaţiile serioase: vechimea şi rusticitatea. **Mitologicale** transpune mitologia antică în lumea rurală. **Umbra lui Istrate Dabija Voevod** (1878) urmează regulile meditaţiei romantice paseiste, de tipul **Umbra lui Mircea. La Cozia**, pe care le imită răsturnat. Reprezentantul autorităţii pe care o dă vechimea apare înconjurat de aureolă istorică (*Sus în cetate la Suceava*), amplificată de regimul nocturn şi selenar (*pe ziduri negre bate lună*). Fantoma care apare în asemenea spaţiu consacrat de clişeele patriotice ar trebui să corespundă aspiraţiilor eroice, deoarece se recomandă drept *moş Istrate Voevod*. Are, prin urmare, avantaje serioase: vechime, bătrîneţe, autoritate domnească. Dialogul ce urmează se conformează retoricii pe care o cere clişeul literar al alegoriei patriotarde:

Măria Voastră va să-ndemne
Pe neamul nostru în trecut?
Ci el cu mîna semne face
Că nu-nţeleg ce el a vrut.

Confuzia interlocutorului sporeşte, întrucît se află într-o perspectivă care nu permite alte rezolvări decît alternarea între meditativ (anulată de răspunsul prim al fantomei) şi eroic (provocat de întrebarea care vine îndată):

Măria-Voastră-nsetoşează
De sînge negru şi hain?

Abia acum se produce eliberarea comicului, o dată cu neaşteptata replică:

El capu-şi clatină, oftează:
— De vin, copilul meu, de vin.

Şi urmează mai bine de zece strofe în care, în loc de trecut eroic, este evocat un necontenit festin bahic. Precum în parodia anterioară, paradigma este completată de intensitatea ideaţiei propusă de combustia alcoolului.

Evadările parodice nu anihilează însă tensiunea ideatică. Aceasta este reală, persistentă şi se manifestă pregnant în episodul numit *zborul sideral*, din **Povestea magului...**, care debutează astfel:

Se suie-n vîrf de munte, o stea
din cer coboară —
O stea, vultur de aur, cu-aripile
de foc,
Pe ea, şezînd călare, în infinit
el zboară,
Stele sclipeau sfinte şi-n cale-i
făceau loc.

De unde reiese că spaţiul magic se circumscrie celui creştin, între ele existînd o compatibilitate vădită. Magul este un stăpîn de rang inferior al unui cuprins iniţiatic, pe care îl explorează mereu, fără însă a se atinge de chestiunea legitimităţii stăpînului absolut, care este Dumnezeu. El pare să aştepte o revelaţie de la obiectele din spaţiul cercetat şi mai puţin de la sinele său. Nici Euthanasius nu merge mai departe de admiraţia pentru *natura naturans*, fiind atît de absorbit de aceasta, încît uită de existenţa lui Dumnezeu. Nici magul din **Povestea magului...** nu călătoreşte spre o instanţă superioară, ci numai spre o nouă experienţă, care se desfăşoară însă concomitent cu procesiunile creştine. Angiologia creştină este prezentă în multe locuri ale imaginarului poetic din primele două cercuri. *Îngerul* şi *seraful* fac legătura între dimensiunea creştină şi cea magică, păgînă, fiind singurii care voiajează nestingheriţi:

Şi răsfiraţi în spaţiu îngeri
duceau în poale
A lumilor adînce şi blînde
rugăciuni
Şi întinzînd în vînturi aripele
regale,
L-a lumii trepte-albastre le duc
şi le depun.

Este limpede că Magul străbate un univers creştin, ceea ce înseamnă că posibilităţile lui de cunoaştere nu sînt străine acestuia. În mod cert, însă, le ignoră. Fie pentru că le desconsideră, după ce le va fi parcurs, fie pentru că nici nu le cunoaşte. Cum despre caracterul religiozităţii eminesciene vom discuta într-un capitol ulterior, acum ne mărginim să subliniem că Magul reprezintă singura autoritate în materie de cunoaştere care este recunoscută de Discipol. Dumnezeu nu este ignorat, dar este o prezenţă mediată. Cuvintele lui se aud prin gura serafului. Mai mult încă, pentru a duce blasfemia mai departe, Discipolul aşează îngerii — atribut al universului creştin — pe o treaptă inferioară Magului, faţă de care aceştia arată deferenţă: *pe magul cel puternic ei îl salută-n cale*. Este o dovadă că nici pe Dumnezeu nu-l supără prezenţa Magului. Ceea ce poate fi ori un semn de toleranţă, ori unul de slăbiciune. Dar nu încape nici un dubiu că spaţiul magic este unul în care certitudinea creştină este puternic relativizată. Însă Discipolul poate accede la condiţia de Mag numai în acest spaţiu ambiguu, care concordă cu propriile lui oscilaţii.

Magul nu părăseşte nici o clipă universul religios, cunoaşterea lui nu poate admite o renunţare la acesta.

dar nici nu se poate limita la întinderea lui. De aceea, el părăseşte spaţiul angelic, ceea ce nu simbolizează o sfidare a dumnezeirii, ci tentaţia unei alte experienţe, care să le adîncească pe acelea precedente:

El trece dus de steaua ce zboară
ca un gînd
Şi cînd veni sînt, mare, pe-a
caosului vale
Dă drum stelei, s-aruncă în hăul
fără fund.

Astfel, Magul trece dincolo de universul creştin, deşi, aici, lucrurile sînt cam neclare, deoarece ne aflăm în faţa unui text nefinisat. Oricum, se poate afirma, cu oarecare certitudine, că spaţiul magic reprezintă o posibilitate de controlare a celui religios în general. El este *caosul* originar care face parte din *Creaţiune*. Deci, o oază de dezordine intimă şi prietenoasă în cuprinsul ordinii desăvîrşite a universului. După ce a ajuns la marginea lumii angelice, Magul îşi continuă călătoria:

Deasupra vedea stele şi
dedesubtu-i stele,
El zboară fără preget, ca tunetul
rănit;
În sus, în dreapta,-n stînga,
lanurile de stele
Dispar. El cade — un astru în
caos azvîrlit.
Căci la un punct albastru
privirea-i aţintită:
L-a caosului margini un astru
blînd uşor;
Cale de mii de zile el cade-ntr-o
clipită,
Zboară ca gîndul care l-aruncă-n
viitor.

Prin urmare, Magul poposeşte pe *luna lui*, adică pe steaua natală situată *l-a caosului margini*. Ceea ce sugerează că starea magică este totuşi apropiată de cea creştină, fără a se confunda cu aceasta. Abia aici Magul se simte cu adevărat stăpîn şi admite existenţa *Creaţiunii* creştine, în care se înscrie şi pe sine. Dar Magul vine aici împreună cu lumea lui gata formată şi de o linişte edenică:

Mai e-n tot universul o stea
plină de pace,
Neturburată vecinic de ură, de
război.
În toată Creaţiunea, gura ei
vecinic tace,
N-o bîntuie griji rele, n-o
bîntuie nevoi.

Lună ori stea, spaţiul rămîne aceeaşi *insulă-n insulă*, pe care o elogiază şi pe care trăieşte Euthanasius. Aici, Magul află nu un răspuns, ci numai o domolire a întrebărilor. El este un eudemonist şi caută, în universul în care locuieşte, numai ceea ce îi poate da o mulţumire nu prea îndepărtată. Faţă de Bătrîn, el pare filistin pe alocuri, atît de mare îi este încă exultanţa de a trăi.

Dumitru TIUTIUCA
Galaţi

TESTAMENTE ARTISTICE EMINESCIENE

Ci eu în lumea mea mă simt
Nemuritor şi rece.

Aceste versuri, chiar şi numai prin situarea lor conclusivă, ar putea avea semnificaţia unui *testament* al lui Hyperion, deocamdată fără legătură cu interpretarea de similitudine dintre acesta şi soarta nefericită a omului de geniu, numită de însuşi Mihai Eminescu, interpretare despre care Tudor Vianu credea că este singura ce i se poate atribui capodoperei eminesciene: "Această limpede însemnare ne fereşte de greşeala de a atribui **Luceafărului** cine ştie ce intenţii tainice şi neguroase, cînd poetul s-a declarat atît de răspicat".

Am apropia, credem, nu fără folos, acest testament eminescian de cel puţin două, la fel de celebre, aflate în poezia noastră populară. Unul se referă la cel al ciobanului "mioritic", care cerea să fie înmormîntat tot "în lumea lui":

Aici pe-aproape,
În strunga de oi
Să fiu tot cu voi.
În dosul stînii
Să-mi aud cîinii,

celălalt, la **Meşterul Manole** ce se aruncă de pe acoperiş în curtea mînăstirii, adică tot *în contextul strict al activităţii sale artistice.*

De asemenea, este comun şi *caracterul de continuitate creatoare a ergon*-ului. Unde cade Manole, izvorăşte "fîntînă lină", simbol sugestiv al *permanentizării creative* anticipat afirmate.

Află că noi ştim
Oricînd să zidim
Altă monastire
Pentru pomenire
Mult mai luminoasă
Şi mult mai frumoasă,

continuitate sugerată simbolic de metafora fîntînii ce izvorăşte în locul unde el se prăpădeşte. La fel şi în **Mioriţa** unde, după moartea ciobanului)

Fluieraş de fag
Mult zice cu drag,
Fluieraş de os
Mult zice duios,
Fluieraş de soc
Mult zice cu foc,

cîntecul preia eternizarea dramei ciobanului.

Hyperion, de asemenea,

Tremură ca alte dăţi
În codri şi pe dealuri,

chiar dacă

Nu mai cade ca-n trecut
În mări din tot înaltul.

Înaintea oricărei dezvoltări, am face următoarele disocieri. Noi distingem în cadrul aşa-ziselor creaţii *ars poetica* trei valori cu suficientă independenţă, deşi interferenţele domeniilor sînt posibile.

Există o poezie a încercării de autodefinire a majorităţii poeţilor, de explicare a motivaţiei scrisului din perspectiva înţelegerii esenţialităţii esteticului şi a măsurii în care acesta poate satisface năzuinţele sale ontologice în primul rînd. O astfel de poezie nu este însă una, de regulă, a răspunsurilor, cît mai ales a întrebărilor, nedumeririlor, derutelor. Chestiunea se amplifică şi prin aceea că fiecare creator are un răspuns al lui, el nefiind, nici chiar erijîndu-se într-un doctrinar, propunător de sistem estetic. De aceea, uneori se conturează o distanţă respectabilă între această *estetică intrinsecă* şi opera autorului. Complicaţia intervine şi din faptul că punerea problemei se face nu cu ajutorul termenilor şi conceptelor, ci

prin ambiguitatea şi deschiderea metaforei. O întrebare doar în această ordine a ideilor: ce ar fi însemnat dacă exegeza s-ar fi oprit în interpretarea **Luceafărului** doar la sensul propus de Eminescu? Exemplară rămîne la acest capitol poema **Epigonii**.

Al doilea compartiment al acestui tip de operă se referă explicit la *condiţia poetului, poeziei, artei,* la un moment dat în raport cu factori de relaţie, cum ar fi cei sociali.

În sfîrşit, urmează *testamentul poetic*, consecinţă a clarificărilor şi concluziilor în urma depăşirii celor două momente premergătoare. El este expresia unor adevărate conştiinţe artistice care iau în discuţie soarta, destinul unei întregi literaturi şi apare, de regulă, în momentele de maximă importanţă a afirmării acesteia. Nu este întîmplător că începuturile literaturii române stau sub semnul *testamentului* lui Ienăchiţă Văcărescu, că perioada următoare, cea a marilor clasici, are în **Luceafărul** un alt testament, că poezia interbelică cunoaşte altul prin Tudor Arghezi etc.

Reactualizăm replica lui Hyperion din finalul poemei **Luceafărul**:

Trăind în cercul vostru strîmt
Norocul vă petrece.

Reamintim şi cunoscutele versuri ale unui cîntec al celebrului rapsod popular, Barbu Lăutarul:

Eu mă duc, mă prăpădesc
Ca un cîntec românesc,

cîntecul popular fiindu-i acestuia "realitatea" lui de-o viaţă.

În acelaşi spirit interpretăm şi elegia **Mai am un singur dor**. Nu este întîmplător că poezia are cam treizeci de variante, ceea ce înseamnă că ideea l-a obsedat, fapt ce ne obligă şi pe noi la o temeinică şi dreaptă recitire. Am reţine cîteva elemente pe care le considerăm esenţiale în înţelegerea semnificaţiei acestui *testament* original. Mai întîi că nu este exprimată dorinţa morţii, ci, ca şi în **Miorița**, aceasta este pusă doar ca probabilitate: "De-oi adormi", spune o variantă, "Iar cînd voi fi mormînt" — o alta, "Şi de-o fi să mor", zice ciobanul mioritic. Deci, nu este vorba de moarte, în sine, ci doar despre ideea de moarte, în genere. În al doilea rînd, dorinţa de a nu i se face "sicriu bogat":

Ci-mi împletiţi un pat
Din tinere ramuri

ne aminteşte de moartea lui Euthanasius, care, gol fiind, în spiritul firesc "al naturii" (ca opusă "civilizaţiei"), fusese acoperit de plante, scăldat de apele unui torent. "Astfel cadavrul meu va sta ani întregi sub torentul curgător, ca un bătrîn rege din basme, adormit pe sute de ani într-o insulă fermecată." (**Cezara**). Aşadar, *neputrezire* şi nu contopire panteistă cu elementele naturii, cum de regulă se interpretează. Neputrezirea îi permite o continuitate "prezentă", să-i zicem, de vreme ce simţurile funcţionează în totalitate, aşa cum ni se sugerează în versurile:

Doar toamna glas să dea
Frunzişului veşted.
Pe cînd cu zgomot cad
Izvoarele-ntr-una,
Alunece luna
Prin vîrfuri lungi de brad (...)
Pătrunză talanga
Al serii rece vînt,
Deasupră-mi teiul sfînt
Să-şi scuture creanga.

Mai întîi, să remarcăm că acest "peisaj" imaginat ca loc de înmormîntare nu este unul geografic, ci estetic, teiul, izvorul, luna, codrul etc., constituind elementele lirice ale propriului său univers artistic. Deci, şi poetul se vrea, după moarte, tot în mijlocul "mediului" său de-o viaţă — esteticul — pe care să-l simtă aproape şi în continuare

(Să-mi fie somnul lin
Şi codrul aproape etc.),

iarăşi ca şi ciobanul din **Miorița** ce vrea să audă talanga, fluierul, mioarele etc.

În toate situaţiile create, ce apropie semnificativ, încă o dată, creaţia eminesciană de cea populară, am putea citi tînguiri elegiace ale unor

deznodăminte dramatice ori tragice. Anunţarea propriului lor sfîrşit este un fel de "prăpădire", în sensul expresiei noastre populare, *a te prăpădi* după cineva, ceva, adică a-l iubi nespus de mult... pînă la moarte. *A se prăpădi* înseamnă încă *a muri*. Dacă această comuniune semnifică la adevăraţii creatori umanizarea artei sau sensibilitatea artistică a umanului, rămîne o întrebare fără răspuns. Fiecare erou este, în fond, şi creatorul propriului lui context. Ideea este la fel de explicită şi în **Luceafărul** eminescian, ca şi în creaţiile populare amintite.

În locul lui menit din cer
Hyperion se-ntoarse
Şi, ca şi-n ziua cea de ieri,
Lumina şi-o revarsă

asupra celor doi îndrăgostiţi. Împlinirea cu *erosul eminamente uman a filosofului* iniţial (inclusiv în ipostaza cosmogonică) reprezintă noua dimensiune îmbogăţită, rotunjită, umanizată a **Luceafărului**.

Prăpădirea ciobanului mioritic, a lui Manole, Barbu Lăutarul, ori Hyperion se face într-un context înnobilat în toate cazurile de iubire, sentimentul cel mai creativ dintre toate. Seducţia exercitată de *Artă* asupra omului este totdeauna tulburătoare prin sensurile ei. Oricum, această contextualitate simbiotică este doar o primă sugestie estetică decurgînd din versurile citate.

Să mai notăm apoi că un cîntec bătrînesc, un Luceafăr, o mănăstire etc., nu pot să moară cu adevărat, infirmînd încă o dată echivalenţa *prăpădire-moarte*. Un asemenea lucru "prăpădit" poate fi, deci, aflat, iar aflarea lui este deseori mai importantă decît prima sa apariţie, existenţă:

Ea îmbătată de amor,
Ridică ochii. Vede
Luceafărul. Şi-ncetişor
Dorinţele-i încrede.

Astfel, "a se prăpădi" este doar un mod eufemistic de a numi nemurirea, afirmată de Hyperion, subînţeleasă de ceilalţi, sau, cum ar fi zis Eschil, "pămîntul învins îşi îngroapă învingătorii". Trebuie să mori, aşadar, pentru a deveni nemuritor. Şi ce altceva pot semnifica cele două disocieri "din lumea lui", ale Luceafărului şi încă una "din locul lui de sus" (a se vedea simbolica perfecţiunii cifrei 3) decît experienţa morţii, singura alternativă (umanizată, evident) a nemuririi?!

Dar a rămîne nemuritor prin moarte reprezintă şi idealul etern al morţii frumoase şi nu numai al tînărului şi viteazului Ahile (ori Hyperion "frumos, cum numa-n vis? Un înger se arată...", dar care luceşte fără de viaţă, fiind mort), ci şi al bătrînului şi înţeleptului ţăran român ce-şi pregăteşte deseori cu atentă grijă trecerea în nefiinţă. Aici îşi află originea atîtea mituri ce au văzut în moarte o filosofică reuniune a elementelor şi poate de aceea şi dacii făceau din înmormîntare, precum noi astăzi, o nuntă. ("Nunta" din **Mioriţa**, din **Luceafărul** şi aşa mai departe).

Ce mai înseamnă această prăpădire în propriul context? Aici ne simţim obligaţi să reamintim o veche parabolă. Se spune că un spirit întreprinzător şi obiectiv observator al realităţii, grecul Antiphon, a vrut să demonstreze experimental că natura adevărată a patului este lemnul. De aceea, el a îngropat în pămînt un pat, care, putrezind, a înmugurit, mugur din care a răsărit un lăstar, un lemn. Dar gîndirea experimentală este doar o formă a cunoaşterii: la fel de adevărată, uneori în concurenţă prin adevăruri ce par de necrezut, este şi cea speculativă. Dacă, însă, spunea C. Noica "îngrop patul într-o amintire, sau într-o nevoie umană, dacă îl îngropi în conştiinţa unui ucenic dulgher sau a unui ucenic pictor, atunci din pat nu se mai naşte lemn, ci tot pat. Patul naşte paturi".

Tot aşa se petrec lucrurile şi cu cuvintele. Dacă le îngropi într-un mediu străin, din ele cresc doar înţelesuri simple, echivalenţe semantice. Îngropate, însă, în pămîntul lor, în mediul lor specific, din ele creşte atunci o Rostire sau o Metaforă, ca sens derivat şi nu echivalent. Esenţa artisticului este, deci, răsădirea într-un alt loc, dar tot în "pămîntul" de-o seamă. Nu întîmplător metafora provine, etimolo-

gic vorbind, de la "a transporta, a transfera" (gr. *meta-fero*).

Prăpădirea în cîntec, adică tot în el însuşi, naşte un alt cîntec, dar îmbogăţit cu noi valuri de frumuseţe. Este exact ce-i spune şi propune flăcăul fetei, "floare din grădină", ori "floare din fereastră", şi în oraţia de nuntă: s-o răsădească în altă grădină unde va deveni şi mai frumoasă (sau mai frumos):

Măi bădiţă, floare dulce,
Unde te-aş găsi, te-aş smulge
Şi-acasă la noi te-aş duce.
Şi te-aş răsădi-n grădină...

"A răsădi" nu înseamnă doar "a prelua şi a muta dintr-un loc în altul, a repeta". "Cultura majoră, spunea şi Lucian Blaga, nu repetă cultura minoră, ci o *sublimează*, nu o măreşte în chip mecanic şi vîrtos, ci o *monumentalizează* potrivit unor vii forme, accente, atitudini şi orizonturi lăuntrice". Tot astfel, prăpădindu-se un cîntec, el nu reînvie pur şi simplu, ci se sublimează neîncetat pînă la perfecţiunea capodoperei. Tot de aceea, ciobanul pizmuit pentru bogăţia hărniciei lui dintotdeauna, de va fi să moară, vrea să fie tot în pămîntul îndeletnicirii lui eterne, perimetrul stînei. Undeva Nichita Stănescu observa că poetul popular ne spune cum cînta:

fluieraş de fag
mult zice cu drag
fluieraş de os
mult zice duios,
fluieraş de soc
mult zice cu foc,

dar nu zice nimic despre ce cînta acesta. Interpretînd în felul nostru lucrurile, sîntem siguri că el cînta **Mioriţa**, sublimarea, monumentalizarea unor trăiri răsădite în preajma mioarelor sale. Din prăpădirea ciobanului (ca univers material) răsărea balada (ca univers spiritual, aici artistic). Tot aşa şi în **Meşterul Manole**. Dacă ar fi rămas acolo sus, pe acoperiş, cum voia voievodul rău şi orgolios (dar şi estet prin această hotărîre), desigur că idealul artistic al meşterului ar fi fost în totalitate compromis.

Îngropîndu-se în cîntecul popular (*fatumul* creaţiei este conştient ales, expresia unei vocaţii artistice de excepţie a poetului nostru naţional, cult sau popular), din aceasta nu ar putea izvorî decît tot un cîntec, *un alt cîntec*, de unde şi valoarea creativ-artistică a motivului păsării Phoenix:

De-al meu propriu vis, mistuit
mă vaiet,
Pe-al meu propriu rug,
mă topesc în flăcări...
Pot să mai renviu luminos din el
ca Pasărea Phoenix?

"Pasărea Phoenix", fiind în cazul lui Eminescu însuşi **Luceafărul**. Abia acum integrat, adică asimilat perfect "lumii lui", geniul, adică Mihai Eminescu ori Hyperion, puteau începe aventura umană cea mai tulburătoare, care nu are cum să mai poată fi nefericire, ci ceva cu mult mai profund: "blestemul" operei de artă, singurul *testament* posibil al *autenticului creator*.

FRANCMASONERIA "JUNIMISTĂ" ŞI M. EMINESCU

Francmasoneria, cu care puneam în relaţie multe dintre mişcările social-politice ale începutului de secol XX, îşi va avea cuvîntul ei de spus şi în ceea ce priveşte **Junimea** şi junimismul. Francmasoneria este o mişcare internaţională profesională foarte veche, ce-şi are începuturile în tradiţiile de solidaritate ale corporaţiilor medievale de zidari (< fr. *franc* "liber" şi *maçon* "zidar"). Aceştia erau constructori de biserici, ştiindu-se ponderea şi implicaţia bisericii în viaţa socială a Evului Mediu. Ei erau reuniţi în *loji* (ateliere unde se strîngeau meşteşugarii) pentru a-şi păstra secretul meseriei, avînd un argou specific, simboluri şi parole de recunoaştere, uniforme etc. Astfel de loji au fost, de exemplu, **Ordinul Templierilor**, care s-a unit, la un moment dat, cu **Ordinul Cavalerilor Ioaniţi**.

Masoneria *operativă* se transformă, prin secolul al XVII-lea, în masonerie *speculativă*. Acum, aceasta devine o organizaţie cu scopuri secrete, politice, deseori subversive, motiv pentru care, în timp, a fost deseori interzisă şi chiar oprimată. Papii, Sfîntul Scaun, n-au admis niciodată această mişcare supunînd-o, de foarte multe ori, interdicţiilor şi represiunilor.

Mişcarea francmasonică n-a fost şi nu este unitară. Ea cunoaşte orientări, ca oricare altă structură ideologică, de la extrema stîngă, la cea dreaptă. Au fost chiar suficiente momente de confruntare între diferite loje, de delaţiune şi de conspiraţie reciprocă.

Prima Mare Lojă din istoria modernă a organizaţiei, se constituie la Londra în 1717 şi se numeşte **United Grand Lodge of England**. Din Anglia mişcarea trece în Franţa, în Anglia iniţiindu-se mai mulţi dintre masonii francezi: Montesquieu şi alţii. Organizarea Marii Loji în Franţa se face în 1736, pentru ca în 1772 să devină ceea ce se numeşte şi astăzi **Marele Orient al Franţei**. Majoritatea luminiştilor, de exemplu, au fost masoni, ca şi *mişcarea luministă*, în sine. Revoluţia franceză din 1789 a fost condusă şi ea tot de masoni, cu excepţia lui Robespierre. Napoleon I Bonaparte nu numai că a susţinut francmasoneria, dar a şi subordonat-o, făcînd din ea un puternic şi eficient instrument politic al guvernării sale.

În Ţările Române, bazele francmasoneriei le pune fostul secretar al domnitorului martir Constantin Brâncoveanu, Anton Maria del Chiaro. O face în timpul celei de-a doua veniri a sale aici, în 1773, la curtea lui Constantin Mavrocordat de astă dată, care a domnit atît în Moldova, cît şi în Ţara Românească. El şi confraţii săi italieni, negustori în special, au organizat la Galaţi **Loggia di Galazzi**, se pare, prima lojă din Ţările Române. Următoarea va fi înfiinţată la Iaşi.

Multe din societăţile culturale ale veacului al XIX-lea, ce-şi desfăşurau activitatea *la vedere*, erau dublate cu *societăţi secrete* cu scopuri politice. Aşa au fost **Societatea Literară** (1827), înfiinţată de I. Heliade-Rădulescu şi Stanciu Căpăţineanu, **Societatea Filarmonică** (1833), organizată de Ioan Cîmpineanu şi I. Heliade Rădulescu, **Asociaţia Literară** (1845), prezidată de Iancu Văcărescu şi care-i avea ca membri pe C. Negruzzi, M. Kogălniceanu, V. Alecsandri şi alţii. Ultimele două societăţi citate constituiau "faţada" unei organizaţii secrete întemeiate de Ion Ghica, Nicolae Bălcescu şi Constantin Tell la 1848. Această societate, care avea întreaga configuraţie a societăţii francmasonice, era cunoscută sub numele de **Frăţia** şi scopul ei era să pregătească spiritele pentru revoluţia viitoare.

Fenomenul se repetă şi acum cu aceeaşi intensitate. Un eveniment de referinţă l-a constituit, de exemplu,

înființarea **Societății Academice Române**, viitoarea **Academie Română** (din martie 1879). Dintre noile societăți apărute, amintim doar cîteva: **Societatea Amicilor Instrucțiunii** (1866), **Societatea Filarmonică Română** (1868), **Societatea Amicilor de Belle Arte** (1872), **Societatea Medico-Chirurgicală** (1867), **Societatea de Științe Fizice și Matematice** (1868), **S.P.D.M.R.**, adică **Societatea Protectoare a Muzelor Daco-Romane** (vezi I. L. Caragiale, *O conferință*), dar și **Asociația Generală a Lucrătorilor din România**.

Cîteva mari loji vor funcționa, în timpurile moderne, în marile orașe ale viitoarei Românii. În 1859 apar trei loji românești cu același nume: **L'Étoile du Danube** (*Steaua Dunării*) în București, Iași și Galați. Toate îl aveau venerabil pe Al. I. Cuza. Ele erau sub obediența (dependența) **Marelui Orient al Franței**. Un prim Mare maestru (demnitarul care o conduce) al unei loji, la noi, se pare că a fost I. C. Brătianu, inițiat în Franța[1]. Sub aceeași obediență se înființează la Iași în 1865 loja **L'Étoile de Roumanie** (*Steaua României*), ce-l avea venerabil (frate cu demnitatea cea mai mare într-o lojă) pe Gh. M. Șuțu, inițiat și el la Paris. O altă lojă de prestigiu se constituia în 1879 la București, **L'Indépendance roumaine**, condusă de venerabilul Theodor Rosetti, fratele doamnei Elena Cuza.

Deși junimiștii au declarat că se distanțează de politică, pe idee că nu există legătură între artă și politică, în realitate mișcarea n-a putut sta mult timp alături de aceasta, mai ales că majoritatea junimiștilor au făcut ei înșiși politică de carieră. Dovedite relații cu francmasoneria pe de o parte, pe de altă parte, opoziția afirmată de gruparea liberală ieșeană, **Fracțiunea liberă și independentă**, i-au obligat la o platformă politică ce a fost interpretată ca fiind mult mai realistă în raport cu conservatorismul, față de care **Junimea** a fost apropiată cam forțat.

Cercetări mai recente, favorizate de unele documente aflate în arhive străine, dovedesc indiscutabile relații între începuturile **Junimii** și mișcarea francmasonică. Se știe că la fiecare banchet al **Junimii** se afirma că "originile ei se pierd în noaptea timpurilor". Aceasta era o formulă tipic francmasonică. "L'origine de la francmaçonnerie se perd dans la nuit des temps", spunea și Vasile Pogor la solemnitatea de inaugurare a lojei **Steaua Dunării**.

În ceea ce privește "originile" **Junimii**, o însemnare maioresciană, descoperită de curînd, este tranșantă: "Societatea **Junimea** este fondată la 19 octombrie 1863"; această precizare interesează mai mult istoria literară. Punctul de plecare al **Junimii** l-au constituit întrunirile cîtorva intelectuali în vederea lecturii și discutării traducerii piesei lui Shakespeare, **Macbeth**, de Petre P. Carp. Discuțiile s-au purtat, o vreme, chiar în casa acestuia.

În genere, francmasoneria avea (și are), cum am mai spus-o, o activitate "la lumina zilei" și o alta secretă. Loja **L'Étoile du Roumanie** avea "pe față" Societatea Literară **Junimea**. La vedere erau activitățile de binefacere, culturale etc.; a se vedea în acest sens ședințele *prelecțiunile populare* ale **Junimii**, apoi trimiterea studenților merituoși, dar fără mijloace materiale, cu burse în străinătate și altele. Francmasonică era, de asemenea, și practica *banchetelor anuale,* precum și *interdicția femeilor de a participa la ședințele* **Junimii**, și nu atît faptul pretextat de memorialiștii ei: atmosfera libertină a ședințelor acesteia.

Indiferent cum am interpreta însă lucrurile, e clar că **Junimea** se constituia ca *o grupare* ce făcea trecerea *de la spiritul de generație* al patruzecioptiștilor la cel de *școală, cenaclu,* spirit care va fi de acum încolo suveran în literatura română. De aceea Titu Maiorescu obișnuia să vorbească despre "lucrarea *comună*", Iacob Negruzzi și Ion Slavici despre "lucrarea *noastră comună*" și așa mai departe.

Gheorghe VRABIE. Ilustraţie la cartea "Dafnis şi Cloe" de Longos.

Să observăm că, în acelaşi timp, în Iaşi îşi desfăşurau şedinţele şi alte cenacluri, cum erau ale celor două doamne ale literaturii epocii: Matilda Cugler şi Veronica Micle. Reamintim că practica cenaclului, a salonului literar, era una frecventă în "secolul clasicist" al Franţei lui Ludovic al XIV-lea.

Francmasonii dovedesc o totală discreţie asupra activităţii lor în cadrul acestei organizaţii. Ca toţi iniţiaţii şi Titu Maiorescu va păstra tăcere asupra faptului că a fost membru al lojei **Steaua României** în care a fost iniţiat la 26 noiembrie 1866 şi în cadrul căreia a deţinut gradele 2 şi 3 (mici!) într-o ierarhie care mergea, conform ritualului scoţian, pînă la 33. O singură dată criticul aminteşte, voalat, că în tinereţe ar fi fost francmason.

În aceeaşi lojă au mai fost iniţiaţi C. Negruzzi, Iacob Negruzzi, V. Pogor, P. P. Carp şi alţi membri de frunte ai **Junimii**. Precizăm că regulamentul interior al lojei **Steaua României** a fost imprimat la tipografia **Junimii**. Altfel, cum am mai spus-o, totdeauna T. Maiorescu şi junimiştii îşi declarau răspicat indiferentismul lor politic. Oricum, în 1877, anul din ajunul venirii la putere a **Junimii**, aceasta devenise deja o mişcare politică, pentru ca din 1881 să se separe de conservatori şi să-şi facă propria ei politică. Dacă cei din afară mai credeau în caracterul literar al acesteia, faptul se datora numai revistei *Convorbiri literare*[2]. Este semnificativ ceea ce-i scria Nicu Gane lui Titu Maiorescu la 9 octombrie 1887: "Aici (la Iaşi — D.T.) abia de mai există o fărîmătură din vechea junime literară; s-au împrăştiat cu toţii ca puii de potîrniche, din cauză că **Junimea**, de un timp încoace, şi-a pierdut cu totul caracterul ei literar, vîrîndu-se prea din cale-afară în politică, o politică de care cu sau fără drept de cuvînt, s-au depărtat şi care a adus ruşinea societăţii în Iaşi,chiar şi ca grup literar".

În ceea ce priveşte *relaţiile lui I. L. Caragiale cu francmasoneria,* lucrurile par mai simple. Prezenţa acesteia în opera sa este aluzivă. Pentru posibilele sugestii cu realitatea operei lui I. L. Caragiale dăm în continuare, fără alte comentarii, denumirile unor loje ce au funcţionat în România după jumătatea secolului al XIX-lea: **Aurora** (Braşov, Craiova, Focşani), **Concordia** (Bucureşti, Ploieşti, Roman), **Independenţa română, Lumina** (Bucureşti, Buzău), **Sapienţia** (Braşov, Bacău, Bucureşti), **Steaua Bîrladului, Steaua Dobrogei, Steaua Polară, Steaua Sudului, Steaua Orientului, Zorile, L'indépendence roumaine, Fraternitatea, Drapelul, Egalitatea, Garibaldi, România, Ordinea** etc. Opera lui Caragiale a încărcat astfel de denumiri, date de el unor publicaţii, societăţi etc., cu un umor ce nu-l aveau iniţial.

În alt plan, invitaţia adresată de Nae Caţavencu lui Trahanache este făcută în termeni uzuali francmasonici: "**venerabilului** d. Zaharia Trahanache". "**Venerabile** domn, în interesul onorii d-voastră de cetăţean şi de tată de familie, vă rugăm să treceţi astăzi între orele...". La rîndu-i, Trahanache îi povesteşte lui Tipătescu cum s-a desfăşurat întîlnirea, folosind aceleaşi expresii specific francma-

sonice: "Cum intru se scoală cu respect şi mă pofteşte pe fotel. **Venerabile** în sus, **venerabile**-n jos (...) Eu serios, zic "Stimabile", m-ai chemat să-mi arăţi un docoment, arată docomentul! (...) la ascultă stimabile, ai puţintică răbdare: docomentul!". În scrisorica adresată Zoei, Tipătescu spune şi el (în reproducerea lui Trahanache): "Scumpa mea Zoe, **venerabilul** (adică eu) merge deseară la întrunire...".

Cel mai dramatic (dacă nu tragic!) a suportat însă impactul cu francmasoneria **Mihai Eminescu**, de aceea chestiunea raporturilor francmasoneriei cu opera şi personalitatea lui, necesită o discuţie aparte, mai ales că o carte apărută în 1994 şi care are adunată în ea, după declaraţia autorului, un efort de documentare de mai mulţi ani, a readus în actualitate această problemă. E vorba de **A doua viaţă a lui Eminescu** de N. Georgescu[3].

Ipotezele autorului sînt următoarele: M. Eminescu a fost victima masoneriei, patronate de chiar Titu Maiorescu, în cel puţin două prejudecăţi lansate cu intenţionalitate; una se referă la circumstanţele în care Eminescu a fost declarat nebun şi a doua, la restrîngerea personalităţii creatoare a acestuia doar la dimensiunea poetică. La fel de importante sînt şi răspunsurile la întrebările: care a fost momentul cînd Eminescu devine *persona non grata* pentru francmasoneria românească, ce trebuia redusă la tăcere şi de ce? Scriitorul incomoda mai ales datorită respingerii orientării guvernării către Germania, filogermanismul ei fiind legiferat, în 1883, printr-un tratat secret dintre cele două state. Eminescu nu avea însă cunoştinţă despre această convenţie interstatală, nu fusese avertizat în vreun fel despre ea. Articolele sale de la *Timpul* se vor referi însă insistent la politica internă şi externă a Austro-Ungariei, în raport cu statul şi naţiunea română, ceea ce-i agrava situaţia.

Momentul culminant al scenariului l-a constituit luna iunie 1883 cînd Eminescu citeşte la Iaşi, în cercul **Junimii**, celebra sa poezie **Doina**, care rezumă cam toate ideile jurnalistului. Tot aici Petre Grădişteanu, într-un discurs, îl invită pe regele Carol să-şi completeze coroana cu diamantele care-i lipseau din ea: Bucovina, Basarabia şi Transilvania. Interesant şi ilustrativ, ziarele româneşti n-au relatat despre evenimentele de la Iaşi, unde se dezvelise şi o statuie a lui Ştefan cel Mare, totuşi! O dare de seamă amănunţită a scris doar cotidianul de limbă franceză *L'Indépendence roumaine*, după care vor prelua informaţiile agenţiile de presă străine. Abia după aceea ziarele româneşti vor fi obligate să le citeze, consemnînd şi ele, post festum, faptele.

Să reamintim că *Societatea Carpaţii*, din care făceau parte cam toţi junimiştii, şi care avea membri din toate provinciile româneşti, era francmasonică şi urmărea, ca scop subversiv, alipirea Transilvaniei României; îşi organizaseră şi o structură paramilitară în acest scop. Pentru aceste motive cancelarul Bismarck cere desfiinţarea societăţii, ceea ce se şi întîmplă, urmată de destituirea unor ziarişti din funcţii. Din acelaşi motiv, ministrul de externe, D. A. Sturdza, este nevoit şi el să se ducă urgent la Viena şi să ceară scuze împăratului. Este momentul cînd, oficial, poarta filofranceză este închisă, pentru a se deschide cea filogermană.

Toate acestea se petreceau în ziua de **28 iunie 1883**, zi în care, coincidenţă!, este declarat nebun şi Mihai Eminescu.

Ce se întîmplase de fapt? Cea care dă prima semnalul a fost soţia lui Slavici, de origine maghiară, fostă Szöke. Eminescu stătea în gazdă la Slavici, dar nu se înţelegea cu soţia acestuia, se pare, din cauza aventurilor extraconjugale ale acesteia, care au şi condus la un scandalos proces de divorţ. În acea zi Eminescu era foarte iritat, surescitat de oboseala acumulată datorită muncii sale epuizante la gazeta *Timpul*. Motivele în

a-l declara pe cineva nebun erau foarte multe şi insolite, în vreme. Dna Slavici îi trimite un bilet lui Titu Maiorescu în care-i scrie că Eminescu a înnebunit. În acel moment intră în scenă Gr. Ventura, care se considera prieten cu scriitorul, deşi sentimentele nu erau, se pare, acestea. O însemnare de manuscris a lui Ventura îl caracteriza pe Eminescu drept "om de nimic". Acesta ştiindu-i sentimentele antidinastice ale lui Eminescu, îl provoacă să meargă spre a-l împuşca pe rege (!?). Se duc împreună la Cotroceni, dar i se spune că suveranul lipseşte. În loc să afle altă soluţie de a-l scoate din tensiune pe scriitor, Ventura[4] îl duce la o baie aflată pe cheiurile Dîmboviţei (Baia Mitraşevschi), aproape de sediul *Societăţii Carpaţi* (!) şi-l supune unui "tratament" cu aburi!, ex act ceea ce nu-i trebuia cuiva aflat într-o stare tensionată. După aceea, Ventura anunţă poliţia şi prietenii că Eminescu a înnebunit, după care acesta este internat, conform scenariului lui Titu Maiorescu, la "Casa de sănătate" a Dr. Şuţu. Precipitat, este trimis după numai două zile la Sanatoriul Ober-Döbling de lîngă Viena, fiind însoţit tot de un mason, Chibici — Rîvneanu. Şi acesta a trecut mult timp drept prieten al lui Eminescu. El era avocat la Căile Ferate Române şi, se pare, îndeplinea unele misiuni mai delicate ale francmasoneriei, cum ar fi "moartea civică", ori "moartea în sensul meseriei". Se citează, astfel, cazul unui inginer ceferist, Nicolae Făgărăşanu, care scriind o broşură cu punctul său de vedere în "Afacerea Strousberg", este, mai întîi, declarat (şi el!) nebun, apoi este condamnat la "moarte în sensul meseriei sale", moarte ce şi-o află peste cîtva timp... sub roţile trenului! Sînt dovezi că Chibici-Rîvneanu a fost implicat în acest scandal.

Reîntorcîndu-ne la cazul Eminescu, să observăm că cercetătorii n-au aflat foaia de internare a lui Eminescu la sanatoriul de lîngă Viena, pagina fiind ruptă din registru, iarăşi fapt suspect; ce urmărea să ascundă acest lucru?; poate aceeaşi stare de normalitate a lui Eminescu pe care o consemna călugărul de la Neamţ la aducerea lui Eminescu aici, în 1886. Cum se petrecuseră evenimentele şi de astă dată? Reîntors de la sanatoriu, Eminescu vede în vitrina unei librării din Iaşi volumul de **Poezii** scos, fără consimţămîntul său, de Maiorescu. El se înfurie, sparge geamul şi aruncă în noroi cartea; era dreptul lui de autor frustrat. Ştim că el intenţiona publicarea unui volum, pe care-l pregătea în tihnă. În urma acestui gest este arestat de poliţie şi pentru ca acuzaţia să fie întărită, i se pun în seamă şi unele gesturi necuviincioase ce atentau la morala publică, cum ar fi ridicarea fustelor unor femei ce treceau pe stradă. Toate se petreceau chiar de ziua numelui său — sfinţii Arhangheli Mihail şi Gavriil, motiv în plus de însingurare şi disperare. Dus, cum spuneam, la Mănăstirea Neamţului, călugărul care l-a preluat, consemna: "Eminescu era limpede la minte, numai tare posac şi trist". De aici,la demenţă, calea este încă lungă!

Acestea sînt, în mare, evenimentele legate de declararea lui Eminescu drept nebun. Interesantă este şi afirmaţia lui Maiorescu, făcută într-o scrisoare adresată tatălui scriitorului, prin care îl încunoştiinţa despre boala fiului şi care, în loc de încurajare, prevedea o evoluţie sigur dezastruoasă a acestuia. "Dacă nu se va îndrepta pînă atunci (într-un an! — D.T.), va fi timpul venit să-l aşezăm la Golia sau la Mărcuţa, ca *pe un bolnav fără leac*"[5].

În ceea ce priveşte reducerea operei sale, atît de vaste, numai la dimensiunea poeziei, operaţia urmează procedura masonică citată a "*morţii în sensul meseriei sale*"; ori, pentru Eminescu, "moartea" i-a privit o parte a creaţiei, în special **publicistica**, concomitent cu suprasolicitarea *poeziei* şi a *Poetului*.

Şi aici lucrarea lui Maiorescu se face cu mare subtilitate. El profită de starea critică în care se afla Emines-

cu. Cheta publică şi conferinţele ţinute pentru adunarea unor fonduri în vederea tratării bolii scriitorului îşi avuseseră impactul psihologic scontat. Prilejul lansării pe piaţă a unui volum "Eminescu" era deosebit de favorabil definitivării legendei despre creatorul de geniu nebun. Deşi Maiorescu va afirma că a lucrat cu multă atenţie la volum, prea multele greşeli de lecţiune, ortografie şi tipografie, peste o mie la un volumaş de 64 de poeme (cifra, se spune că ar avea simbolul masonic al unei parole), reluate de la un tiraj la altul, infirmă această declaraţie a sa. El n-a făcut altceva decît să preia paginile din *Convorbiri* ori manuscris şi să le dea la tipar. Apoi, Maiorescu construieşte volumul pe tema poemei cu care se şi deschide acesta, **Singurătate**, ceea ce voia să sugereze izolarea poetului, situarea sa în turnul de fildeş ce-l rupe de cotidian, de eveniment, de activitatea ziaristică, în primul rînd.

Legenda poetului romantic, de geniu şi aşa mai departe va rămîne atît de înrădăcinată încît, cu toate eforturile unui N. Iorga, G. Călinescu ori C. Noica, Eminescu continuă să rămînă pentru mai toată lumea "Poetul" şi atît. Nici şcoala nu face eforturi de a depăşi această perspectivă îngustă, falsă şi deformatoare. Interesant, încercări mai noi de reabilitare a jurnalisticii scriitorului s-au făcut tot pe coordonata valorii artistice a publicisticii[6] şi mai puţin pe aceea a ideii politice şi sociale, cu rare şi onorabile excepţii[7].

Recapitulăm faptele: Eminescu a fost declarat, mai întîi geniu, apoi nebun, pentru a i se susţine în acest mod aura de geniu. I s-a confecţionat legenda, tot romantică şi schopenhauereană, a "geniului în mizerie", aflat în sărăcie ce i-ar fi justificat cu uşurinţă "vînzarea" lui conservatorilor, pentru supravieţuire; inclusiv chetele publice nu urmăreau altceva. Conform acestei logici, opera sa politică, gazetărească n-ar mai fi expresia unei conştiinţe autentice, ci a uneia vîndute şi deformate, în consecinţă, ceea ce putea să însemne că publicistica lui Eminescu nu-l reprezintă şi se constituie într-un puternic temei pentru a fi pusă între paranteze. Cum bine se ştie, ideile politice ale lui Eminescu au deranjat, de atunci încoace, mai tot timpul şi foarte multă lume bună.

NOTE

[1] Sturdza, Mihai Dim., **Junimea, societate secretă** // *Ethos*, Paris, f.a., p. 81-112.

[2] Nestorescu Bălăşeşti, Horia, **Ordinul masonic Român**, Bucureşti, 1992, p. 7-20.

[3] Ed. Europa Nova, Bucureşti, 1994.

[4] Alte surse îl dau ca însoţitor pe Cont. Simţion.

[5] **Studii şi documente literare**, vol. IV, p. 42.

[6] Vezi, spre exemplu, Spiridon, Monica, **Eminescu. O anatomie a elocvenţei**, Ed. Minerva, Bucureşti, 1994, volum apărut cu sprijinul Fundaţiei Soros pentru o Societate Deschisă.

[7] Trimitem, în special, la cartea lui Bădescu, Ilie, **Sociologia eminesciană**, Ed. Porto-Franco, Galaţi, 1994.

Alexandru HUSAR
Iaşi

EMINESCU PRECURSOR

I

Apărut în epoca în care romantismul european ceda pasul unor noi directive literare şi artistice, "paladinul romantismului la noi", cum a fost numit Eminescu, se impune ca "un geniu romantic"[1]. El a ridicat romantismul român, "o cenuşăreasă a Europei", s-a spus, la nivelul lirismului european... În literatura română un reviriment avea loc o dată cu apariţia acestui mare poet, a cărui operă, influenţată de spiritul romantic al epocii de la 1850, a propus ultimul romantic. Idee anunţată de Tudor Vianu ("după 1879, cînd se afirmă poetul, romantismul se lichidase cu totul în literatura lumii, în timp ce Eminescu fixa imaginea ultimului mare romantic european"[2]) şi îmbrăţişată de exegeţii poetului, de la Şerban Cioculescu şi Pompiliu Constantinescu[3] pînă la Roy MacGregor-Hastie (în **The Last Romantic**, Iowa City, 1972).

Romantismul european, care a deschis, prin filonul francez, aripi poeziei române culte, culminînd cu Eminescu, prin care poezia română devine ea însăşi europeană, a produs aşadar un nou exponent al său, în Europa de est. Mai mult, "opera eminesciană se situează, în ansamblul ei, printre cele mai tipice ale romantismului european. Ea s-a născut dintr-o atitudine caracteristică pentru romantism, dintr-o dimensiune a acestui spirit", susţin noi exegeţi. "Cu Eminescu apare în literatura europeană ultimul mare romantic, păstrînd în existenţa şi opera sa conturul caracteristic al dramei artiştilor romantici...Toate motivele romantismului european se află în Mihai Eminescu şi în poezia lui, care e un întreg univers de idei şi imagini unitar, personal, deşi toate ideile şi motivele au circulat înaintea lui în aproape un secol de preromantism şi romantism..."[4] De fapt, susţin frecvent exegeţii săi, — "toate componentele principale ale poeziei eminesciene sînt de esenţă romantică: în primul rînd, sensibilitatea sa poetică, exprimată de sentimentul de voluptate al durerii, care-l înrudeşte atît de profund cu grupul romanticilor germani, — avîntul revoluţionar al tinereţii, cu preocuparea byroniană a titanismului şi demonismului, trădînd şi unele afinităţi cu romantismul francez. La acestea se adaugă tema nestinsă a iubirii şi dragostei de natură, cu motivul atît de romantic al pădurii, frecvent şi în poezia noastră populară, interesul şi dragostea pentru această poezie, în sfîrşit, însăşi preferinţa acordată filozofiei în poezie, — şi ea o trăsătură specific romantică"[5].

Există aproape un consens, astfel, în exegeza eminesciană. Pe această linie, odată cu Eminescu, sensibilitatea romantică se afirmă în literatură şi pe tărîmul prozei. Exegeţii străini află în opera sa "o viziune eterică şi romantică a universului", iar în Eminescu un prozator "surprinzător prin titanismul său romantic". Mario Ruffini identifică în lirica de dragoste a lui Eminescu "o sensibilitate bogată, o imaginaţie arzătoare, o înclinare de a da tonuri extreme sentimentelor: caracteristicile unui adevărat romantic"[6]. Un romantic de talia lui Victor Hugo, Byron şi Puşkin, dacă nu şi Shelley. Cu el cunoaştem în literatura europeană marele poet "demn de a sta alături de cei mai semnificativi reprezentanţi ai romantismului european", şi cu Rosa Del Conte.

Prin Eminescu, romantismul se prelungeşte pînă la sfîrşitul secolului al XIX-lea. Idee acreditată de însuşi poetul care scria despre sine:

Nu-nveliţi a mea gîndire
Nici în stil curat şi antic,
Toate-mi sunt deopotrivă,
Eu rămîn ce-am fost, romantic...

În realitate, Eminescu e un poet mult mai complex. El are din roman-

tism unele elemente caracteristice: ardoarea sentimentului, fanatismul (religia) iubirii, nostalgia naturii, arta privită ca alternativă a vieţii, iar în filozofia sa practică unele aspecte ale culturii romantice: istorism, naţionalism etc. El e poetul romantic prin excelenţă — tribun al poporului. Teme şi motive romantice, inspiraţia din trecut, din folclor; natura umanizată şi spiritul ca unitate a naturii şi umanităţii — esenţa spirituală a romantismului — fac din opera sa pătrunsă de atitudinea evident romantică a poetului faţă de lume — expresia acestui curent de amploare europeană. A fost relevată atmosfera romantică a cîntecelor sale. Au fost semnalate relaţii între Eminescu şi marii romantici germani, englezi, ruşi etc. S-a arătat că "în Eminescu se găsesc toate marile teme, procedee şi intensităţi romantice europene, realizate într-un moment autohton[7], elemente care sînt apanajul romantismului: "subiectivismul exagerat, tendinţa continuă spre meditare asupra problemelor transcendentale, resignarea şi contradicţiile, care adeseori fac din poezie un amestec de artă şi ştiinţă, de religie şi filosofie"[8]... Dar creaţia sa transcende poetica romantismului şi răspunde unor noi tendinţe ale vremii, ale epocii sale. Dînd un nou sens iubirii, vieţii şi naturii ca leagăn al ei, el prelungea în fond o coardă sensibilă a romantismului în Europa de Vest, intrată în discredit şi desuetudine în vremea sa. Dar, totodată, "ajutat de un geniu dintre cele mai fecunde şi de o întinsă cultură, Eminescu şi-a construit o viziune despre lume profund originală, care-l reuneşte cu creatorii romantici, singularizîndu-l în acelaşi timp în rîndurile lor"[9]. Dacă prin temperament, prin temele tratate, prin circulaţia motivelor, prin certe influenţe suferite şi prin sensibilitate, Eminescu aparţine curentului romantic, "totuşi a rămîne la această simplă enunţare — admitem azi —, înseamnă a-i frustra valoarea operei, a nu sesiza nici structura, nici evoluţia, nici înţelesul deplin al plăsmuirilor sale"[10].

II

Un preromantic, un **Sturm und Dräng-er** în tinereţe, un adept fanatic al "esteticii geniului", umanist de tip Herder, filtrat prin romantismul lui Novalis şi Hölderlin, Eminescu înscrie o evoluţie surprinzătoare. În **Odă în metru antic** vocea poetului e o veste, o voce a umanităţii, proiectîndu-se pe un orizont de eternitate. Romanticul încearcă să-şi potrivească masca unui clasic, punînd în locul tensiunii individuale o conştiinţă acomodată normelor generale.

În acelaşi timp, cîntăreţ al Comunei, ca un Rimbaud, şi al propriului său geniu, ca un Vigny, fin şi subtil artist al cuvîntului, de perfecţiuni parnasiene şi sonorităţi demne de un Verlaine — perfect sincronic în epocă — el trece triumfător prin simbolism (simboliştii români şi-l revendică) şi deschide calea unor poeţi ca L. Blaga şi T. Arghezi, e întîmpinat de poeţii avangardei ca unic, incontestabil clasic al nostru, depăşind veacul său.

Ca şi Victor Hugo — şi după 1850, cînd romantismul trecea printr-o criză — prin opera sa, "un loc de convergenţă al totalităţii poetice" — (căci "deşi străin de mişcarea generală a poeziei de după 1850, intensitatea prezenţei sale nu e mai puţin sesizantă ("Fără el, s-a spus, continuitatea unei tradiţii profunde, aceea a poeziei vizionare şi cosmice, nu s-ar fi urmat tot atît de fecundă, pînă la a reapărea în timpul nostru ca o dominantă a secolului XX, a secolului care a replasat printre cei mai mari pe Hugo, cel din **La légende des siècles, Dieu** şi **Fin de satan**"[11]) — Eminescu — şi după 1880 — rămîne o prezenţă în literatura română.

Cert, Eminescu, ca şi Victor Hugo, ultimi reprezentanţi clasici ai mişcării romantice, încheie această mişcare. În creaţia lor, romantismul atinge acea limită dincolo de care începe transformarea acestui curent, sfîrşitul creaţiei acestor doi poeţi însemna şi sfîrşitul romantismului în ipostaza sa clasică. În acest sens, mai aproape de noi, italianul Giacomo Prampolini îl considera pe Eminescu

"unul dintre cei mai semnificativi post-romantici din Europa". Locul său, definit mai precis, astăzi, mai nuanţat, impune o nouă imagine a figurii poetului într-o nouă accepţie. Astăzi a devenit limpede că Eminescu e "cel mai mare poet român al secolului trecut şi unul dintre principalii exponenţi ai romantismului european, în accepţia largă şi nu în aceea de simplu curent literar", scria Rosa Del Conte.

Admiţînd că "în focul acestei personalităţi s-au format aliaje mereu reînnoite din elementele cele mai felurite, cu alte cuvinte, opera lui Eminescu e o vastă **sinteză poetică**, care din multe puncte de vedere se ridică deasupra marilor curente literare" — observă şi noi exegeţi ai poetului — "există în Eminescu, spre deosebire de alţi romantici, o evoluţie spre noi valori ale expresiei poetice, deschizînd drumul spre o tehnică a maximelor sugestii muzicale, ca la simboliştii[12]. Fără a fi propriu-zis un crainic al simbolismului "el a anticipat multe experienţe, ca îmbogăţirea expresivităţii poetice din resurse pe care ultimii romantici şi parnasieni le ignoraseră sau nu le luaseră în seamă, tocmai învestind vocabularul şi sintaxa cu un simţ muzical al limbii ce va fi mai tîrziu caracteristic simboliştilor. "Sensibilitatea lui, apoi lupta lui cu limba, cultul lui faţă de fiinţa sa literară etc., sunt caractere care, pe cît îl deosebesc de înaintaşii săi, de contemporanii şi, mai ales, de imitatorii lui, pe atît îl apropie de poezia simbolistă"[13].

Ce e drept, cafeneaua literară, cenaclurile de la Fialcovski, de pe vremuri, apoi cele de la Kübler, de la Imperial, sau de la Bulevard, "unde se strîngeau în general scriitorii neoficiali, adică rămaşi independenţi de influenţa directă a lui Eminescu, au avut prilejul, în lupta lor cu eminescianismul, să vînture, să născocească, să amplifice întregi teorii literare, menite să le servească drept sprijin". Şi, cum s-a observat, aceste teorii, ideile lor conducătoare, erau influenţate, fireşte, de ultimele curente literare ale vremii, şi mai ales de cele venite din Franţa, unde, pe atunci, se experimenta simbolismul, cu deosebitele lui faţete, de la instrumentalismul lui René Ghill (unul dintre capii teoriei corespondenţelor) şi pînă la muzicalitatea structurală a unui Verlaine, de la efluviile lui Baudelaire pînă la "poeme de dantelă" ale lui Henry de Regnier, de la "misticismul" unui Maeterlinck şi pînă la frenezia dionisiacă a unui Rimbaud sau poezia de concepţie a unui Verhaeren"[14].

Dar, deşi pentru şcoala lui Macedonski sau cel puţin pentru mentorul ei, "Eminesc(sic), pesimism, şcoala germană, Schopenhauer, Maioresc (sic), pe atunci nu aveau sens. Nu-i cunoştea nimeni. Erau la Bolta rece, cu Nirvana lor cu tot" — primele orientări spre o atît de fecundă mişcare simbolistă a noastră — recunosc adepţi ai mişcării — care "printr-o ciudată ironie parcă a împrejurărilor, se află în substanţa ei intrinsecă, mai aproape de poezia lui Eminescu decît de aceea a crainicilor ei de primă oră"[15].

Fapt, fireşte, explicabil. "Mult mai contemporan cu noile idei poetice ale timpului său, cu 30 de ani înainte de simbolişti — susţin exegeţii străini ai poetului — Eminescu îşi lua din muzică bunul său. În poezia lui Eminescu, cuvîntul îşi recupera cea de a patra dimensiune, adică valoarea de tonalitate pură, pe lîngă cea pozitivă de conotat logic şi material al unui obiect şi al unei relaţii între obiecte"[16]. Astfel, "acest romantic, care recurge la nişte procedee parnasiene şi care, în ultimii ani ai activităţii sale, sub zodia unei muzicalităţi pînă atunci nebănuite, prevesteşte şi simbolismul..."[17] — devine un ctitor al simbolismului.

Eminescu — explică acest fapt un simbolist român —, "căutîndu-şi forma cea mai potrivită idealului său estetic, aduna în acelaşi timp şi crea materialul de descompunere a pojghiţei romantice închegate pe suprafaţa poeziei româneşti", astfel echivalîndu-l cu simboliştii francezi, care "şi ei, ridicau, împotriva formelor romantice sau clasice, stabilite pînă atunci, o seamă de forme personale, dizolvante şi creatoare în acelaşi timp".

Este, pe de altă parte, semni-

ficativ faptul că primii noştri poeţi simbolişti au suferit mai ales influenţa structurală şi de limbă a poeziei lui Eminescu şi mai puţin, întrucît era mai mult ostentativă şi polemică, pe aceea a lui Macedonski sau Mircea Demetriad[18]. **Serenade demonice** ale lui Stefan Petică au vădite înrudiri de atmosferă cu **Înger şi demon** al lui Eminescu, şi lirica lui nu pregetă să folosească, într-un dozaj personal, este drept, întregul material rulant al lui Eminescu. Mai mult, într-un studiu intitulat **Arta Naţională**, acelaşi Ştefan Petică spunea că poezii ca **Melancolie, De cîte ori, iubito, Despărţire, Cînd însuşi glasul, Se bate miezul nopţii** şi altele, îndreptăţesc mai curînd trecerea lui Eminescu printre rîndurile simboliştilor.

Influenţa sa asupra lor se dovedeşte, de altminteri. Minulescu însuşi debutează sub această influenţă eminesciană "cu anexa şi mai eminesciană, la numele său de *Nirvan*, pentru a publica, de pildă, în "Foaia pentru toţi", strofe ca următoarele:

De-ai şti tu ce farmec dulce
E sub teiul singuratec
Vino, crîngu-o să ne culce
Pe-al lui pat de flori, sălbatec

sau

Şi-n ochii tăi ca doi luceferi

sau

Teiul floarea' ncepe a-şi cerne...
Cîntul dragostei eterne.

Tudor Arghezi, deopotrivă, nu scapă, la începutul poeziei sale, de această influenţă:

Cum sînt molifţii din dumbravă
Cînd peste dînşii luna trece

amintind

Peste vîrfuri trece luna

sau, cum arăta Vladimir Streinu, ilustrînd "cazuri de *fausse mémoire*" (în maniera primă) din Eminescu:

— Dar dacă visul meu e fals,
Dar dacă totu-i nebunie?

"Acestea toate nu constituiesc decît indicii că poezia simbolistă, încă de la începuturile ei, nu putea rămîne străină de caracterul premergător ei al poeziei lui Eminescu şi că neînţelegerea polemică a vremii, care situa pe Eminescu la antipodul acestei poezii, era departe de a constitui şi o realitate organică". Afinităţile elective deveneau, automatic, în sufletul celor interesaţi, şi efective, explica N. Davidescu, în studiul său **Eminescu, precursor al simbolismului**, încheind că Eminescu se afla astfel mai aproape de poezia simbolistă, personală şi ea, întemeiată pe interpretarea subiectivă a lumii, văzută prin vis[19].

"Pe lîngă considerente de alt ordin, admite N. Davidescu, — idealismul lui filozofic, ca parte integrantă şi covîrşitoare în alcătuirea fiinţei sale intelectuale şi sufleteşti, îl aşează hotărîtor în situaţia de punct de plecare al poeziei noastre simboliste. Toate deosebirile dintre aspectul poeziei lui şi acela al poeziei unui Bacovia, Arghezi sau Ion Barbu, sînt marile atribute personale ale talentului său. Incidenţele dintre el şi poezia simbolistă, însă, sînt în tot cazul cu mult mai importante şi mai pline de urmări decît toate acele eventuale şi fireşti deosebiri cu putinţă de găsit"[20].

Atari incidenţe îl situau pe Eminescu alături de Baudelaire. Eminescu, "alcătuind din sentimentalitatea risipită a vremii, noi asociaţii şi disociaţii de idei şi de simţiminte, condensează, într-o poezie unică, riguroasă, masivă, şi o concepţie de artă nouă, adînc personală şi individuală, ca şi Baudelaire în Franţa, cu mijloace aproape similare de ideaţie şi de estetică"[21].

Oricît ar părea de surprinzătoare ori temerară, o atare aserţiune nu este lipsită de un suport raţional, de o certă legitimaţie. Critica noastră n-o invalidează, ci, recent, o confirmă. "Accente similare la Eminescu şi Baudelaire" pe teme ca solitudinea, iubirea, spleenul, voinţa de a trăi dictată de erosul sublimat" — s-a spus — pot avea o

explicaţie. Ca şi, în confruntarea cu acei dintre contemporanii săi care au anunţat marea revoluţie poetică, preconizată de Rimbaud* sau spectacolul civilizaţiilor care se succed (ca la parnasieni) — "totul convertit într-un semnificant al condiţiei umane, proiectată pe un fundal de final tragic"[22]; — elemente care-l apropie mult de simbolişti. Ca şi "unghiul optic" şi "modul percepţiei", ordinea selectivă a motivelor, felul de tratare a materialului, prin care Eminescu ne apare ca "unul dintre cei mai nuanţaţi şi mai profunzi reprezentanţi ai sinesteziei în lirică"[23]. Edgar Papu dădea suficiente exemple pentru a ilustra nu numai în privinţa opticii şi a motivelor, ci şi din "capitolul atît de important al tratării artistice, rafinamentul modern al lui Eminescu". Dovedind că opera sa cuprinde "unii bogaţi germeni care anunţă viitorul", acelaşi autor disocia cu fineţe muzicalitatea eminesciană de muzicalitatea romanticilor, ca o "muzicalitate armonică a marilor iniţiative poetice moderne"[24].

Astfel, Eminescu face parte din prima echipă a poeziei noi. "Este şi el unul din cei cinci care, în acel moment istoric al lumii, au inventat pentru a doua oară poezia"[25]. "O poezie infinit de dulce şi sugestivă, delicată, aeriană, a cărei fascinaţie consistă mai mult în sentimentele pe care le sugerează versul incredibil de armonios şi muzical, decît în ceea ce realmente spune şi pe care traducerea, din păcate, nu-l poate întotdeauna reda în muzicalitatea sa" (Ramiro Ortiz). Poemele lui Eminescu nu pot fi transpuse în armonia lor originală şi în toată adîncimea lor, aparţinînd limbii în care se exprimă, precum unele armonii verlainiene** aparţin exclusiv limbii franceze.

Armonia unor strofe din **Luceafărul** sau din **Peste vîrfuri** (considerată ca un model de poezie pură în întregimea ei) ori **Povestea teiului**, — în afară de orice cuprins logic sau sentimental, prin singura virtute de înrudire interioară a cuvintelor întrebuinţate, redescoperite parcă pentru sinteze indisolubile de acum înainte în mintea noastră, — pare în adevăr **de la musique avant toute chose**. Iar luxuriantа tentativă de calcul al probabilităţilor din variantele sale, în care acelaşi subiect, acelaşi sentiment, aceleaşi imagini, pînă şi aceleaşi cuvinte apar în scheme ritmice variabile sau alternante (*Venea încet sunînd din corn / Cu dulce glas Bernard de Born* sau: *Cu linul pas / Sunînd din corn / Cu dulce glas / Bernard de Born*) — ori se coagulează în varianta finală, fiindcă numai aceea e poezia adevărată, numai aceea în care trăieşte armonia tainică a poeziei pure şi în care s-a admis, stă însuşi geniul poetic al lui Eminescu — atestă că poetul intuia o tendinţă a evoluţiei imanente a poeziei moderne europene, o anticipa, în fond, în ţara noastră. Poezia "pură", preconizată de H. Bremond în secolul XX (asimilată experienţei mistice, ca o stare confuză, inaccesibilă conştiinţei clare, ireductibilă la demersul cunoaşterii raţionale a discursului), — o întîlnim la Eminescu în versuri ca: *Visul ce tremură pîn' a zbura / Valadolid-Valadola/* sau *vînt/ blînd / sbor / mor / În miros de flor / Eu / Din / Plin / vin la ea* — sau: *Viu / Închis / Cînt / plăpînd / Sub o aripă de vînt / Vas / De glas / Dor / De sbor / Într-un trup de fier sonor...*

Paradis al ritmului interior, al muzicii, al sonorităţii, mergînd pînă la poezia-rugăciune, teoretizată, de acelaşi Bremond, în secolul nostru, versuri ca *Putut-au să treacă / Atîtea nevoi / Ca Domnul să facă / Cetate din noi / Şi mare e Domnul din ceruri...* sau, asemenea lor *Din ochii mei ţinta / Ea nu o s-o scape / Pe cît o sta sfîntă / Coroană pe ape / Coroana cea veche a Moldovei...* devin incantaţie pură a poetului sub pana căruia limba cîntă ea însăşi, versul devine stih sau cîntec de strană, în sensul propriu al cuvîntului, **Rugăciune**: *Rugămu-nendurărilor / Luceafărului mărilor / Ascultă-a noastre plîngeri, / Regină peste îngeri, / Din neguri te arată, / O, maică prea-curată / Şi pururea fecioară, / Marie!*

În acelaşi timp, nu în mod programatic, cert, Eminescu — adept

* Bunăoară "dereglarea imensă a tuturor simţurilor".

** Ca **les sanglots longs des violons de l'automne...**

(sau nu) al versului liber, îl practică în manuscrisele sale cu o dezinvoltură de simbolist, preocupat de expresia aceluiaşi fluid poetic embrionar, trăind prin el însuşi fără ritm, fără rimă, sau în ritmuri variabile, în versuri ca: *Numai poetul / Ca păsări ce zboară / Deasupra valurilor / Trece peste nemărginirea timpului,* sau: *În planul lumei sunt o greşală / Un punct, o umbră, fără destin /Sunt ca un număr necunoscut / În suma lumei unul mai mult / O cifră (care) nu trebuie,* — alternînd prozodic în forme ca: *Un punct în cartea destinului, care nu trebuie / să fi fost, — la care răsuflarea cetitorului se opreşte fără să trebuiască* şi: *Materie fără spirit / Spirit fără materie / Un Dumnezeu fără de templu* etc.

Asemenea versuri şi multe de acelaşi fel (*S-auzeau tunînd prin nouri / Şi trăsnind pe scări de nouri paşii morţii cei bătrîne / Prin a norilor strigare / Hohotul tunetului*) atestînd "cultivarea versului liber, şi anume nu în forma incipientă inaugurată de unii simbolişti, ci "în cea mai avansată şi radicală de astăzi"[26], ar vădi că iniţiatorul libertăţilor prozodice de la noi (atît de atacat în epocă pentru forma defectuoasă), este totuşi Eminescu şi nu Macedonski, care "va cultiva versul tradiţional în toate felurile pînă la perfecţionarea uneori sterilă şi amatoristă... Şi chiar mai mult decît aceasta: cu timpul, cînd tinerii nu vor mai sta în preajma lui şi cînd noul vers îi va fi ispitit mai frecvent, Macedonski va şi ataca"[27].

Fapt deloc neglijabil, în plan european, versul liber simbolist, căruia Verlaine i-a deschis calea, eliberînd (sau mlădiind) alexandrinul, iar în **Art poétique** (1874) preconizînd imparul şi libertatea rimei — s-a născut dintr-o nevoie de reînnoire a formulei şi dintr-o arzătoare aspiraţie spre libertatea de expresie[28]. Dar abia în 1887 apare primul volum de versuri libere, **Les Palais nommades**, de Gustave Kahn, privit ca promotorul mişcării verslibriste a secolului al XIX-lea şi teoretician al acestuia. Iar în 1889 Francis Vielé-Griffin declara în prefaţa micii sale culegeri **Ancaeus**: "Versul este liber". Vers căruia Jules Laforgue, Jean Moréas şi apoi, mai răsunător, între aceiaşi ani (1886—1889) Emile Verhaeren i se declară adepţi, versul liber apare la noi, cu Eminescu, înainte cu cel puţin un deceniu. Eminescu practică, înaintea lui Verhaeren, versuri heterometrice (pare sau impare) şi obţine efecte noi, uneori chiar *sincope*, deplasînd accentele în mod neaşteptat, într-un dezechilibru în care accentul tonic nu mai coincide cu accentul ritmic (sau invers) şi accentul melodic apare tăiat, într-un vers energic sau în hemistihuri care nu coincid ca număr de silabe, în strofa fără un plan prestabilit, condiţionate de gîndirea ori sentimentul care-o inspiră, în jurul unui centru ce poate fi o imagine sau o impresie ca, mai tîrziu, la Blaga sau, mai curînd, la Ervin.

Astfel, deşi, vorbind de "introducerea versului liber prin Ervin", Vladimir Streinu admite că sînt trei capitole în versificaţia noastră: Eminescu — versul clasic, Coşbuc — variaţia ritmică şi Ervin — versul liber", mergînd pe această linie, prin apel la gîndirea sau experienţa prozodică a poetului nostru, aşa cum o reflectă, printr-un miracol păstrate, manuscrisele sale, opoziţia Eminescu — versul clasic şi Ervin — versul liber se surpă. Programatic sau nu, ca formulă poetică, verslibrismul apare la noi cu Eminescu. Cel puţin sincronic în epocă, el poate fi considerat, din acest punct de vedere, printre primii corifei ai libertăţii poetice.

Din "exerciţii, din multele, cu care Eminescu deriva (şi uneori altera) esenţa vechilor poeme", din grupul numit **Exerciţii & Moloz**, adunînd cioburile diamantine ale atîtor versuri sau strofe, căzute ca o pilitură de aur, din strungul meşteşugarului, din "nisipurile mişcătoare ale manuscriselor eminesciene", cum nota Perpessicius, privind "relicvele — de la cele mai informe la cele mai incandescente", — ne dăm seama: Eminescu, pe de o parte, fortifică tradiţia versului românesc, pe de alta, răstoarnă, sparge el însuşi tiparele acestei vechi tradiţii, anunţă o nouă tradiţie. Şi, poate din acest punct de vedere, postumele sale, a căror importanţă în istoria poeziei române creşte cu atît mai mult cu cît anunţă evoluţia ei

viitoare, — anticipă forme cărora Eminescu le este — intenţionat sau nu — un precursor.

NOTE

[1] E. Bucuţa, **Eminescu, geniu romantic**, în "Revista Fundaţiilor Regale", Anul VII, nr. 5, 1940, mai, p. 413.

[2] Tudor Vianu, **Noui teme ale criticei eminesciene**, în "Flacăra", 16 ianuarie 1949, p. 10.

[3] Pompiliu Constantinescu, **Romantismul românesc**., în "Revista Fundaţiilor Regale", Anul XIII, nr. 3 (mai 1946), p. 583.

[4] Zoe Dumitrescu-Buşulenga, **Valori şi echivalenţe umanistice**, Bucureşti, 1973, p. 287 şi 309-312.

[5] Victor Iancu, **Eminescu în perspectiva literaturii universale**, în *Eminescu, I. Creangă, "Studii"*, Timişoara, 1965, p. 198.

[6] **M. Eminescu în critica italiană**, Iaşi, 1977, p. 285.

[7] Pompiliu Constantinescu, **op. cit.**, p. 584.

[8] Ilarie Chendi, **Preludii**, Articole şi cercetări literare, Bucureşti, 1903.

[9] Zoe Dumitrescu-Buşulenga, **Eminescu în romanismul european**, în *Valori şi echivalenţe umanistice*, p. 275 sq.

[10] Victor Iancu, **op. cit.**, p. 198 sq.

[11] H. Lemaitre, **La poésie depuis Baudelaire**, Paris, 1965, p. 176.

[12] Zoe Dumitrescu-Buşulenga, **op. cit.**, p. 287.

[13] N. Davidescu, **Eminescu şi idealismul filosofic german**, în "Universul literar", anul XLVII, nr. 30, 10 sept. 1938, p. 1.

[14] N. Davidescu, **Din poezia noastră parnasiană**, Antologie critică, Bucureşti, 1943, p. 21.

[15] **Ibidem**, p. 12-13.

[16] Pietro Cerbona, **Eminescu, poeta di noi tutti**, Bucureşti, 1943, p. 11 sq.

[17] L. Galdi, **Stilul poetic al lui Mihai Eminescu**, Bucureşti, 1964, p. 436.

[18] N. Davidescu, **Din poezia noastră parnasiană**, p. 21 sq.

[19] N. Davidescu, **Eminescu, precursor al simbolismului**, în "Universul literar", Anul XLVIII, nr. 20 din 10 ianuarie 1939, p. 1 sq.

[20] N. Davidescu, **Eminescu şi idealismul filosofic german**, în "Universul literar", Anul XLVII/30, p. 1.

[21] **Ibidem**, p. 2.

[22] Romul Muntean, **Eminescu et l'éternité du discours lyrique**, "Cahiers roumains d'études littéraires, 4/ 1975, p. 70.

[23] Edgar Fapu, **Poezia lui Eminescu**, Iaşi, 1979, p. 188.

[24] **Ibidem**, p. 202.

[25] Pietro Cerbone, **op. cit.**, p. 11.

[26] Edgar Papu, **op. cit.**, p. 206.

[27] Vladimir Streinu, **Versificaţia modernă**, Bucureşti, 1966, p. 176.

[28] Matei Călinescu, **Conceptul modern de poezie**, Bucureşti, 1972, p. 462.

Ludmila BRANIŞTE
Chişinău-Iaşi

MIHAI EMINESCU DESPRE ROMAN

Dăruindu-se poeziei, Mihai Eminescu n-a ignorat celelalte genuri literare. Se cunoaşte astăzi, din documentele vremii, din manuscrisele poetului, din amintirile prietenilor, ce spaţiu întins a ocupat în cugetarea şi inima sa teatrul, ce copleşitoare atracţie a fost pentru el scena, cîte proiecte literare şi-a legat de făgăduielile ei. Cu toate acestea, în măsura în care se îngrijea de toate problemele culturale şi literare ale epocii sale, în măsura în care năzuia spre o formulare teoretică a acestora, nu i-a rămas străină nici ideea de roman. În marea bătălie, începută în veacul trecut, pentru realizarea romanului românesc, Eminescu a fost prezent prin activitatea sa creatoare, demonstrînd, prin romanul **Geniu pustiu** necesitatea creaţiilor originale pentru oprirea invaziei romanelor străine şi prin cîteva consideraţii teoretice care, adunate laolaltă, pun în lumină o contribuţie ce nu poate fi ignorată.

Printre numeroasele apropieri, făcute de la Ibrăileanu încoace, între Eminescu şi patruzecioptismul românesc se înscrie atitudinea poetului faţă de marea, importanta şi mereu actuala problemă a traducerilor.

Ca şi Kogălniceanu, Russo, Alecsandri, Odobescu şi Hasdeu, Eminescu se arată preocupat (în diverse articole literare, în foiletoane teatrale) de triumful spiritului naţional în cultura poporului său, de primejdia care ameninţă individualitatea şi independenţa literaturii române prin adoptarea unei atitudini concesive în acţiunea de tălmăcire a operelor străine, fără valoare, a romanelor străine, îndeosebi.

"Dar traduceri din franţuzeşte sau din nemţeşte a unor producte nesănătoase, se întreabă el, cui folosesc? Ele întăresc numai ideea falsă că poporul în două mii de ani n-a avut nici limbă, nici cugetare şi că aceste două trebuiesc plăsmuite în mod neaşteptat de către o asemenea academie"[1]. "Productele nesănătoase" sînt exemplificate prin textele de "valoare îndoielnică" ale unor romane ca **Dama cu mănuşă neagră** de Ponson du Terrail şi **Miss Mary sau institutricea** de Eugène Sue. Primul nume citat este, judecă Eminescu, al unui "autor nesănătos de povestiri de senzaţie, făcute ca să sparie babele şi copiii", cel de-al doilea, al lui Eugène Sue, este al unui scriitor cu "mai mult talent", totuşi, al unui scriitor "cu cotul, pentru care producţia devenise meserie"[2]. Realizate fără nici un simţ al răspunderii şi sub semnul celui mai lacom mercantilism, traducerile acestor scrieri sînt considerate primejdioase din două puncte de vedere: mai întîi, ele nu "îmbogăţesc, ci corup literatura" şi apoi "ameninţă literatura autohtonă cu sterilitatea". Ele mai sînt şi o "încurajare a lenei intelectuale, căci traducerea unor lucrări fără valoare este munca cea mai uşoară, care dispensează pe scriitor de la producerea proprie şi de la cumpănirea termenilor"[3]. Condamnarea traducerilor nocive este însoţită de afirmarea elogioasă a meritelor operelor de valoare: "o traducere din Shakespeare, din Molière sau din Goethe e un merit, căci formă şi înţeles sînt atît de îngemănate, încît traducătorul trebuie să cumpănească cuvînt cu cuvînt şi frază cu frază; o traducere din Ponson du Terrail sau din proza lui Shiller e o jucărie pe care şi-o poate permite orice gimnazist"[4].

Pentru Eminescu, traducerea este, aşadar, o operă de creaţie, de "producere proprie", iar cel care transpune în româneşte o scriere

merituoasă, cu "înţeles şi cu formă", cumpănind zile şi nopţi termenii, pentru a păstra prospeţimea autentică a originalului, este şi patriot, şi artist.

Urmărind evoluţia difuzării romanului străin în ţările române, poetul a sesizat lesne acordul dintre interesul publicului şi gustul, mentalitatea epocii. De la Fenelon, Cervantes, Le Sage, Balzac s-a ajuns uşor şi la "romanul de mansardă", realizat cu toată recuzita ieftină a foiletonisticii. De aceea, judecîndu-i cu asprime întemeiată pe Ponson du Terrail şi pe Eugène Sue, el o făcea şi din teama de a nu fi pervertit gustul publicului, al unui public lipsit încă de putere de înţelegere şi de discernămînt critic.

Ideea se regăseşte şi în alt loc, atunci cînd discută cîteva romane dramatizate, realizate pentru nevoile scenei. Şi în acest caz, scrierile care interesează doar prin "romanticitatea întîmplărilor" şi nu prin "caracterele lor", sînt respinse. "Vorbind în pilda cazului concret" al unui obscur roman **Cerşetoarea**, Eminescu statorniceşte cu acest prilej din punct de vedere teoretic antiteza dintre roman şi dramă, într-un mod care ne convinge că el avea foarte limpede în minte ideea romanului ca pictură a mediului social şi uman, transcripţie artistică a vieţii omului de rînd. "Romanul, scrie poetul, e gen de scriere povestitor, el zugrăveşte ceea ce se întîmplă, eroii lui sufer fără de vină loviturile unei sorţi adesea străine de caracterul lor. În opul dramatic nu există întîmplare. Drama arată ce se lucrează de cutare ori cutare caracter conform predispoziţiei sale naturale. De aceea, ea implică în sine vina tragică. Nu o vină pedepsită de articolele codului penal, căci codul loveşte numai în infracţiunile pactului primit pe tăcute de societatea omenească, infracţiuni a garanţiei reciproce dintre om şi om, cea dintîi, însă, nu are ca obiect acest conflict între om şi societate, ci acela, care se naşte din ciocnirea caracterelor deosebite"[5].

Gheorghe VRABIE. Ilustraţie la cartea "Poezia populară" de Mihai Eminescu.

Definiţia romanului, schiţată în aceste rînduri, o reia pe cea formulată în primele pagini ale romanului **Geniu pustiu**. Citîndu-l pe Dumas, după care romanul a existat întotdeauna ca "metaforă a vieţii", poetul descoperă, încă o dată, dincolo de acest aforism plin de poezie, caracteristicile romanului obiectiv, hrănit cu cea mai obişnuită şi banală proză a vieţii. "Priviţi, spune el, reversul aurit a unei monede calpe, ascultaţi cîntecul absurd a unei zile, care n-a avut pretenţiunea de a face mai mult zgomot în lume decît poate celelalte în genere, extrageţi din asta poezia ce există în ele şi iată romanul"[6].

În prelungirea celor afirmate aici, se cuvine să amintim fragmentul din scrisoarea trimisă de poet, în 1871, de la Viena, lui Iacob Negruzzi, prin care îi anunţă gîndul nou ce-l neliniştea, acela de a scrie un roman care să poarte în el "signatura timpului". Cu sinceritate, el mărturiseşte că scrierea plănuită este "completă **ca roman** ce s-atinge de scenele de sentimente, de descrierile locurilor etc., dar necompletă ca studiu"[7]. Aşadar, nu poezia vieţii alimentează romanul, ci ca un studiu al acesteia, el trebuie să poarte "signatura timpului", să fie transcripţia artistică a întîmplărilor sociale, politice, culturale.

În opinia poetului, specia este

considerată, pe linie tradiţională, drept oglindă a realităţii, în care invenţia artistică se împleteşte cu înfăţişarea fidelă a naturii, a întîmplărilor. Din această cauză, elementul care îi hotărăşte specificitatea este naraţiunea, romanul fiind un "gen de scriere povestitor". Drama aparţine genului acţiunii. Povestirea dispare, caracterele acţionează ele însele pe scenă, se definesc prin dialog, caracterizînd, în acelaşi timp, situaţii şi întîmplări.

Distanţa dintre roman şi dramă mai este măsurată de Eminescu după atitudinea caracterelor faţă de realitate, după natura conflictului. Mai întîi, trebuie să se ştie că poetul a înţeles să aprecieze, cu constanţă, operele în care descoperea caractere vii, naturale, bine individualizate, care îşi trăiesc propria lor viaţă şi acţionează conform logicii acestei vieţi. Cele lipsite de consistenţă, de naturaleţe, "boite cu albeaţa morală, unse cu badanaua nobleţei de suflet", adică lipsite de atracţia lor umană şi devenite alegorii ale moralităţii, îi repugnă. O operă populată de asemenea caractere rămîne pentru el o "poveste băbească", fără nici o verosimilitate făcută "ca să sparie babele şi copiii"[8]. Este reafirmată, prin urmare, ideea realizării imaginii artistice cu datele realităţii, ideea construirii caracterelor după chipul şi asemănarea vieţii. Obiectivitatea este descoperită şi apărată de un mare scriitor subiectiv drept o particularitate a artei realiste care, ignorată, duce la nesocotirea adevărului, la mistificarea realităţii.

În ceea ce priveşte conflictul, elementul care dă viaţă operei literare, şi în cazul romanului, este văzut drept rezultatul raporturilor dintre om şi o realitate străină, de care se ciocneşte mereu şi de pe urma căreia suferă. (T. Maiorescu, în consideraţiile sale despre roman, vorbeşte şi el despre personajele mereu învinse, mereu strivite de condiţiile sociale în care trăiesc)[9]. În dramă, însă, conflictul se naşte din "ciocnirea caracterelor deosebite", ciocnire din care porneşte şi ideea operei. Aceasta se afirmă şi triumfă în luptă. Unui cercetător ca Eminescu, care a stat aşa de aproape de teatru, nu i-a fost greu să distingă, cu limpezime, particularităţile specifice ale artei dramatice şi farmecu-i artistic neasemuit.

Problema raporturilor dintre roman şi dramă, ca forme specifice ale unor genuri diferite, n-a fost văzută unilateral, doar pe linia diferenţelor dintre ele. Tot atît de limpede i-au apărut lui Eminescu şi apropierile dintre aceste specii literare. Romanul, ca şi drama, se plămădeşte prin interesul viu al personajelor şi al acţiunii, aceasta din urmă fiind chemată, printr-o desfăşurare clocotitoare, să determine personajele să se dezvolte, să-şi dezvăluie particularităţile în mişcarea vieţii.

Elogiindu-l pe Gogol pentru adevărul creaţiei sale (pentru faptul de a fi "înrădăcinat în mintea şi viaţa reală a poporului rusesc" şi de a fi creat tipuri "copiate de pe natură"), poetul descoperă lesne legătura dintre romanul **Suflete moarte** şi comedia **Revizorul**. Pentru a descrie caracterele oamenilor, autorul caută un "pretext", adesea destul de "ingenios". În romanul **Suflete moarte**, "pretextul" este determinat de călătoria "cavalerului de industrie" prin Rusia ţaristă, hotărît să cumpere, cu preţuri scăzute, suflete moarte pentru a le vinde apoi guvernului. "Trezite prin arătarea misteriosului străin, caracterele dintr-un oraş de provincie se desfăşoară împrejuru-i cu o varietate rară". La fel se întîmplă în comedia **Revizorul**. "Trezită din apatie prin vestea că soseşte un revizor general, caracterele unei mici reşedinţe de subprefectură s-arată de odată în toată înjosirea lor."[10]

Apropierea este stabilită, aşadar, prin descoperirea unui "pretext ingenios", comun ambelor scrieri, cu ajutorul căruia personajele sînt făcute să se "desfăşoare", să se "arate" în tot ceea ce le defineşte sub latura fizică şi, mai ales, morală, smulgîndu-şi unul altuia masca. "Pretextul" generează mişcare, dramatism şi acest element, caracteristic marii arte, este văzut ca un procedeu mai viu şi mai pronunţat de manifestare a caracterelor.

Eminescu n-a dezvoltat ideea relaţiilor dintre speciile unor genuri

diferite. Ceea ce nu ne împiedică, însă, să credem că poetului, fără să simtă nevoia teoretizării, nu i-a fost străină ideea inexistenţei unei delimitări nete între genurile literare, ştiind să preţuiască cîştigul dobîndit prin interpătrunderea elementelor. Opera lui, în întregime, este un amestec de liric, epic şi dramatic, într-o măiestrită interpătrundere şi combinare, care adaugă un spor de originalitate şi veridicitate, mărind forţa evocatoare a paginilor. Trăsăturile ce deosebesc genurile şi speciile literare sînt, totuşi, cum s-a văzut, adesea subliniate, cu siguranţă, pentru a-i face şi pe alţii să nu uite, că oricît de strînse ar fi legăturile, una dintre modalităţile prezenţei umane rămîne hotărîtoare.

O problematică mai vastă în legătură cu romanul, Eminescu n-a dezbătut. S-a limitat la aceste cîteva observaţii, rezultate dintr-o bună cunoaştere a problemelor literaturii (poeticile mai vechi şi mai noi intraseră, cu toatele, în sfera lecturilor sale) şi din propria-i creaţie, asupra căreia s-a întors mereu cu judecăţi pornite dintr-un larg spirit de autocritică, fără să ignoreze şi procesul de elaborare artistică al contemporanilor săi. Ca pretutindeni, şi la noi, ideile literare sînt generalizări ale interpretării practicii artistice, iar scriitorii înşişi sînt cei dintîi care produc idei estetice. Cele ale lui Eminescu au meritul de a fi contribuit la stabilirea bazelor teoretice, la clarificarea noţiunii, marcînd un progres în perspectivă teoretică faţă de ceea ce reţinusem pînă la el, de la Heliade-Rădulescu, M. Kogălniceanu, Pantazi Ghica, cei dintîi stimulatori ai discuţiei în jurul ideii de roman în teoria literară românească, anticipîndu-i pe Slavici, Caragiale, D. Zamfirescu şi alţii.

Este un progres şi în perspectivă artistică, pentru că, intrat în dezbaterea îndrumătorilor de cultură, a scriitorilor şi criticilor, romanul năzuia să atingă înălţimile prin marile realizări ale secolului al XX-lea.

Cel ce urmăreşte, aşadar, problema romanului, fie sub aspectul său teoretic, fie sub cel al practicii artistice nu poate ocoli — aceasta este concepţia ultimă şi legitimă a intervenţiei noastre — contribuţia eminesciană.

NOTE

[1] Eminescu, M., **Despre revistele literare din provincie** // *Scrieri politice şi literare*, v. I (1870-1877), Bucureşti, 1905, p. 308.

[2] **Ibidem**, p. 308.

[3] **Ibidem**, p. 307.

[4] **Ibidem**, p. 308.

[5] Eminescu, M., **Romanele dramatizate** // *vol. citat*, p. 350.

[6] Eminescu, M., **Geniu pustiu**, roman inedit, ed. a III-a, Bucureşti, 1918, p. 41.

[7] Torouţiu, E., **Studii şi documente literare**, v. I, Bucureşti, 1931, p. 316.

[8] Eminescu, M., **articolul citat**, p. 348.

[9] **Literatura română şi străinătatea** // *Critice*, v. III, Bucureşti, 1908.

[10] Eminescu, M., **Comedia franceză şi comedia rusească** // *vol. citat*, p. 343-345.

Ion BĂRBUŢĂ
Chişinău

DIATEZA ŞI CONSTRUCŢIILE DIATEZIALE ÎN LIMBA ROMÂNĂ

1.0. În plan semantic, *diateza* se defineşte pe baza raportului stabilit între următoarele două categorii: orientarea acţiunii şi perspectivele din care vorbitorul interpretează situaţia descrisă. Orientarea acţiunii este o componentă a structurii semantico-sintactice a verbului care reflectă transferul acţiunii dinspre un punct de plecare (subiectul) spre un punct de sosire (obiectul)[1]. În realitatea extralingvistică, acţiunea, cel mai adesea, implică doi participanţi, dintre care unul iniţiază şi realizează această acţiune, iar celălalt suferă efectele ei: *Picătura sparge piatra; Furtuna agită marea; Vîntul împrăştie frunzele*. Categoria în cauză, denumită, de obicei, cu termenul de tranzitivitate, se defineşte atît în plan semantic (este capacitatea verbului de a exprima o acţiune ce se răsfrînge asupra unui obiect), cît şi în plan sintactic (este capacitatea virtuală a verbului de a intra în relaţie cu un complement direct).

Fiind determinată de factori semantici, tranzitivitatea are implicaţii sintactice: verbele care se caracterizează prin această trăsătură generează în limba română construcţii cu structura *subiect — predicat — complement direct.*

1.1. Cea de a doua categorie — perspectiva de interpretare a situaţiei — este o componentă a structurii semantico-sintactice a enunţului. Fiind de natură pragmatică, trăsătura dată se defineşte numai în raport cu intenţia vorbitorului. Astfel, descriind o anumită stare de lucruri din realitate cu ajutorul unui enunţ, vorbitorul nu se limitează numai la o reflectare fidelă a acesteia, ci o modelează în corespundere cu un anumit scop comunicativ, cu o anumită intenţie. În aceste condiţii, vorbitorul denumeşte acele elemente ale situaţiei, care prezintă interes pentru actul de comunicare, punînd în centrul atenţiei elementul care se caracterizează prin cel mai înalt grad de importanţă discursivă. Am putea afirma că perspectiva de interpretare a situaţiei depinde de importanţa acordată de vorbitor unuia dintre elementele situaţiei denotate. Există trei perspective din care poate fi interpretată situaţia extralingvistică:

a) perspectiva activă: în descrierea situaţiei se ia ca punct de plecare subiectul acţiunii (*Muncitorii construiesc o casă*);

b) perspectiva pasivă: în prezentarea situaţiei se porneşte de la cel de al doilea participant — obiectul (*Casa este construită de muncitori*);

c) perspectiva dinamică: pe vorbitor îl interesează doar desfăşurarea acţiunii (*Se construieşte mult aici*).

1.2. Este de observat că formele verbale utilizate în cele trei tipuri de construcţii reprezintă, de fapt, aceeaşi unitate lexicală. Desemnînd aceeaşi acţiune din realitate, formele date diferă prin modalitatea de prezentare a acesteia, care poate fi înţeleasă: ca acţiune înfăptuită cînd este raportată la subiect (*construiesc*), ca acţiune suferită cînd este pusă în corelaţie cu obiectul (*este construită*) sau ca acţiune în curs de desfăşurare cînd este prezentată independent de protagoniştii ei (*se construieşte*).

Astfel, sub aspect referenţial, *construcţiile diateziale* prezentate mai sus au ca substrat aceeaşi situaţie din realitate: *Cineva construieşte*

ceva. În plan comunicativ, ele se deosebesc însă prin perspectiva din care interpretează vorbitorul situaţia din realitate. Corelaţia dintre orientarea acţiunii (dinspre un participant activ spre unul pasiv) şi perspectiva de prezentare a situaţiei în cadrul celor trei tipuri de construcţii diateziale ar putea fi redată schematic în felul următor:

Orientarea acţiunii:	Sb. →	Acţ. →	Ob.
Perspectiva de interpretare a situaţiei:	→ 1. activă	↑ 3. dinamică	← 2. pasivă

1.3. După cum vedem, semnificaţia diatezei se manifestă la nivelul construcţiilor sintactice. Funcţia de bază a construcţiilor diateziale este de a focaliza interesul asupra unui anumit element al situaţiei. Pe lîngă faptul că pun în evidenţă elementul cel mai important sub aspect comunicativ, construcţiile în cauză relevă relaţia acestuia cu un alt constituent al situaţiei[2]. Dintre acestea, construcţia activă relieflnd subiectul exprimă relaţia lui cu acţiunea pe care o înfăptuieşte: *Ţăranii culeg strugurii*. Construcţia pasivă scoate în evidenţă obiectul şi relaţia acestuia cu acţiunea suferită: *Strugurii sînt culeşi de ţărani*. Construcţia dinamică pune în centrul comunicării acţiunea şi relaţia ei cu unul dintre participanţi sau cu o circumstanţă: *Se culeg strugurii*. *Strugurii se culeg toamna*.

Aşadar, datorită construcţiilor diateziale vorbitorul are posibilitatea de a selecta şi de a prezenta numai elementele care interesează în situaţia dată de comunicare, acestea fiind ierarhizate în corespundere cu gradul lor de importanţă discursivă[3].

2.0. În planul expresiei, cele trei construcţii diateziale — activă, pasivă, dinamică — diferă prin funcţia şi prin poziţia celor doi participanţi faţă de verbul predicat, uneori prin absenţa acestora, precum şi prin formele de diateză ale verbului.

3.0. Construcţiile diateziale sînt legate în limbă prin relaţii de derivare. Din acest punct de vedere se disting construcţii primare şi construcţii secundare. Primare sînt construcţiile active: *Inginerii proiectează o navă*. În cadrul lor, acţiunea este prezentată în corespundere cu desfăşurarea ei în realitate: de la un punct de plecare (subiectul) spre un punct de sosire (obiectul). Structura unor asemenea construcţii corespunde structurii situaţiilor din realitate. Prin urmare, ele reprezintă, în esenţă, un model semiotic al situaţiilor desemnate.

La rîndul lor, construcţiile derivate — pasive şi dinamice — se obţin de la cele active prin aplicarea anumitor transformări. Sub influenţa unor factori de natură comunicativ-pragmatică, în cadrul construcţiilor derivate se produce o reorganizare a structurii semantico-sintactice a enunţului în raport cu situaţia denotată. Procedeele transformaţionale folosite în scopul generării construcţiilor pasive şi dinamice sînt: a) repoziţionarea celor doi constituenţi; b) suprimarea constituenţilor puţin importanţi şi c) înlocuirea verbului la diateza activă prin forma aceluiaşi verb la altă diateză.

Construcţiile pasive se obţin prin transformarea de pasivizare. Pe lîngă utilizarea verbului la diateza pasivă, acest tip de transformare presupune inversarea poziţiilor celor doi participanţi: obiectul acţiunii este trecut în poziţia subiectului gramatical, iar subiectul acţiunii este plasat în poziţia complementului de agent: *Nava este proiectată de ingineri*.

Construcţiile dinamice se obţin ca rezultat al următoarelor transformări:

a) suprimarea subiectului: *Pe aici (oricine) ajunge la gară = Pe aici se ajunge la gară*.

b) suprimarea ambilor participanţi: *(Cineva) a trimis (pe altcineva) după doctor = S-a trimis după doctor*.

c) suprimarea subiectului acţiunii şi trecerea obiectului în poziţia subiectului gramatical: *În Australia (locuitorii) vorbesc engleza* (Ob.) = *În Australia se vorbeşte engleza* (Sb.).

Un rol important în organizarea

construcţiilor diateziale revine verbului predicat care este folosit în cadrul lor la una dintre cele trei diateze: a) diateza activă (formă nemarcată); b) diateza pasivă (a fi + participiu); c) diateza dinamică (se + verb).

4.0. În legătură cu valorile acestor construcţii, este de observat că tustrele sînt polivalente. În funcţie de trăsăturile care definesc, semantic sau gramatical, constituenţii lor, construcţiile diateziale pot actualiza mai multe valori.

În continuare vom încerca să analizăm valorile prin care se caracterizează formele de diateză ale verbului în construcţiile diateziale, precum şi mijloacele de actualizare a acestora. După cum vom vedea, pe lîngă cele trei valori de bază — acţiune înfăptuită, acţiune suferită şi acţiune în curs de desfăşurare —, formele de diateză ale verbului comportă şi valori secundare, determinate de anumite trăsături semantice ale verbului şi de relaţiile semantico-sintactice stabilite între verb şi cei doi constituenţi de bază — subiectul şi obiectul.

4.1. Cel mai important factor de care depind valorile construcţiilor active este semantica verbului. De cele mai multe ori, verbul în construcţia activă exprimă o acţiune înfăptuită de un subiect activ asupra unui obiect pasiv care poate fi produs, poate fi distrus sau poate suferi anumite schimbări în urma acesteia: *Copiii prind fluturi; Apa spală nisipul; Inamicul a distrus podul.* În alte cazuri, verbele la diateza pasivă pot desemna o acţiune prin care un participant determină pe cel de-al doilea, care, de asemenea, se manifestă activ, să înfăptuiască o anumită acţiune sau să treacă dintr-o stare în alta. Este vorba în acest caz de verbele factitive: *Mama adoarme copilul* (= Mama face copilul să treacă din starea de veghe în cea de somn); *Soarele topeşte zăpada* (= Soarele face zăpada să se topească). În cazul verbelor de relaţie, construcţia activă nu mai exprimă transferul acţiunii unui subiect asupra unui obiect, ci interconexiunea statică dintre doi participanţi nondinamici: *Munţii înconjoară satul din trei părţi; Cererea întrece oferta.*

În acelaşi timp, în limbă există verbe care, fiind la diateza activă, au în poziţia subiectului gramatical un participant pasiv, un participant care, de fapt, suferă efectele acţiunii. Asemenea construcţii pot fi echivalate cu nişte construcţii pasive: *Ostaşul a simţit o lovitură puternică în spate* (= *Ostaşul a fost lovit puternic în spate*); *Inamicul a suferit o înfrîngere grea* (= *Inamicul a fost înfrînt*). După cum vedem, sub influenţa trăsăturilor semantice ale verbului construcţia activă se apropie prin semnificaţia sa de o construcţie pasivă. Acesta este un caz de modificare a semnificaţiei formei gramaticale sub influenţa semnificaţiei lexicale.

4.2. O situaţie similară se constată şi în cazul construcţiilor pasive, cu singura deosebire că factorii în funcţie de care variază semnificaţia construcţiilor pasive sînt mai numeroşi. Printre aceştia se includ: trăsăturile semantice ale verbului de bază, timpul auxiliarului *a fi*, trăsăturile care definesc constituentul plasat în poziţia subiectului gramatical, precum şi absenţa anumitor determinanţi din structura enunţului.

Valoarea de bază a unui verb la diateza pasivă este cea de "acţiune suferită": *În grădină au fost plantaţi trei copaci.* În acelaşi timp, verbul la această diateză poate dezvolta şi sensul de "stare, ca rezultat al unui proces încheiat": *Copacii sînt doborîţi la pămînt.* Prin urmare, în cadrul diatezei pasive este necesar să se facă distincţie între pasivul acţiunii şi pasivul stării. Pasivul acţiunii exprimă o acţiune care se desfăşoară în timpul indicat de verbul auxiliar: *Uşa a fost închisă.* Pasivul stării arată o acţiune terminată, mai exact, rezultatul unei acţiuni realizate înaintea timpului indicat de verbul auxiliar: *Uşa este închisă* (este deja închisă; a fost închisă mai înainte).

Să vedem, totuşi, în ce condiţii verbul la diateza pasivă poate actualiza valoarea de acţiune sau valoarea

de stare. Hotărîtoare pentru această distincţie este structura construcţiei pasive. În cazul unor construcţii pasive trimembre cu complementul de agent exprimat, este relevat sensul de "acţiune suferită": *Frunzele sînt împrăştiate de vînt; Drumul este asfaltat de muncitori;. El este respectat de toţi colegii.* În absenţa complementului de agent, această valoare poate fi reliefată de anumite complemente circumstanţiale: *Focul este aprins la ora nouă; Scrisorile sînt distribuite în fiecare zi; Piesa este publicată mult mai tîrziu.*

Construcţiile pasive fără complement de agent, adică cele reduse la sintagma *subiect + a fi + participiu* fie că exprimă starea, fie că sînt ambigue. Interpretarea acestei construcţii ca pasiv al acţiunii sau ca pasiv al stării depinde de caracteristica aspectuală a verbului, şi anume de opoziţia verb durativ — verb momentan[4]. Un verb durativ la forma pasivă într-o construcţie bimembră fără complement de agent se asociază, de regulă, cu sensul de acţiune suferită: *Eşti căutat; Podul este păzit; Convorbirile telefonice sînt ascultate.*

La rîndul său, valoarea formei pasive a unui verb momentan depinde de timpul auxiliarului *a fi* din componenţa ei. Verbele momentane la un timp perfectiv (perfectul compus, perfectul simplu sau mai mult ca perfectul) exprimă sensul de acţiune: *Geamul a fost spart; Hoţul a fost prins; Banii fusese pierduţi.* La un timp imperfectiv (prezentul, imperfectul) forma pasivă a acestor verbe are sensul de stare: *Geamul era spart; Hoţul este prins; Banii sînt pierduţi.* Cînd este necesar să se exprime sensul de acţiune prin forma de prezent sau de imperfect a acestor verbe, ele sînt folosite în construcţii dinamice[5]: *Se stinge lumina.*

4.3. După cum s-a menţionat deja, specific pentru construcţiile dinamice este faptul că ele anulează practic orice referinţă la subiectul acţiunii. Menirea lor este de a scoate în evidenţă procesul, activitatea. Deci, sub aspect semantic, ele se definesc prin trăsăturile "dinamicitate", "procesualitate": *Se circulă pe dreapta, dar se depăşeşte pe stînga.* Prezentînd situaţia în ansamblu dintr-o perspectivă dinamică, procesuală, construcţiile care au în calitate de centru predicativ sintagma *se + verb* pot actualiza şi anumite valori secundare, precum ar fi cele de *acţiune înfăptuită* şi de *acţiune suferită*. Valoarea de *acţiune înfăptuită* este proprie construcţiilor dinamice în care obiectul acţiunii rămîne neexprimat: *Aici se lucrează intens; Aici se citeşte mult; Acum se vine?* În construcţiile dinamice în care obiectul acţiunii este actualizat fiind învestit cu rolul de subiect gramatical, verbul desemnează o acţiune suferită: *Copiii se adorm cu poveşti* (= sînt adormiţi); *Binele se uită* (= este uitat).

Se constată, astfel, că prin valorile sale secundare construcţia dinamică se apropie de construcţia activă şi de cea pasivă. Ceea ce diferenţiază construcţia dinamică de acestea de la urmă este perspectiva de prezentare a situaţiei în ansamblu, care este o perspectivă dinamică, procesuală, şi, în al doilea rînd, anularea aproape completă a informaţiei referitoare la subiectul acţiunii. În construcţiile pasive şi cele active, subiectul, chiar dacă nu este exprimat, se subînţelege[6].

O valoare specifică verbelor în construcţia dinamică este şi cea de acţiune "potenţială": *Sticla se sparge uşor* (= poate fi spartă uşor); *Uşa se încuie* (= poate fi încuiată, nu e stricată); *Costumul acesta se poartă bine* (= poate fi purtat bine). În aceste enunţuri, verbul îmbină sensul de acţiune cu cel de caracteristică, însuşire, el desemnînd capacitatea obiectului învestit cu rolul de subiect gramatical de a suporta o anumită acţiune. De observat că această valoare este proprie de asemenea şi verbelor folosite în construcţii active. În acest caz, ele exprimă sensul "a poseda capacitatea de a înfăptui o acţiune", "a se caracteriza prin acţiunea exprimată de verb": *Magnetul atrage fierul* (= poate atrage fierul); *Acizii dizolvă masa plastică* (= pot dizolva).

5.0. S-a stabilit, astfel, că în română pot fi delimitate trei tipuri de construcţii — active, pasive şi dinamice. Construcţiile active, în calitatea lor de construcţii primare, reprezintă un reflex semiotic al situaţiilor din realitate. Construcţiile pasive şi cele dinamice sînt construcţii derivate. Ele se obţin de la cele primare prin aplicarea anumitor transformări.

Îndeplinind în limbă diferite funcţii discursive — descriu situaţia din punctul de vedere al subiectului, din punctul de vedere al obiectului sau din perspectivă dinamică, procesuală — construcţiile diateziale se deosebesc şi sub aspectul organizării sintactice. Printre mijloacele care servesc la reorganizarea structurii sintactice a enunţului în cazul transformărilor diateziale se includ formele de diateză ale verbului şi eliminarea sau repoziţionarea celor doi constituenţi în raport cu centrul predicativ.

Sub aspectul semnificaţiei, cele trei construcţii diateziale sînt polivalente. Pe lîngă valorile de bază caracteristice fiecărei dintre ele, acestea pot actualiza şi anumite valori secundare, determinate de trăsăturile semantice ale verbului, precum şi de relaţiile semantico-sintactice stabilite între verb şi constituenţii implicaţi.

NOTE

[1] Irimia, D., **Gramatica limbii române**, Iaşi, 1997, p. 173.

[2] Manoliu Manea, M., **Gramatică, pragmasemantică şi discurs**, Bucureşti, 1993, p. 94.

[3] Лейкина, Б. М., **К проблеме соотношения залога и коммуникативного членения** // *Проблемы теории грамматического залога*, Sankt-Petersburg, 1978, p. 134.

[4] Florea, L.-S., **Le verbe fransais. Catégories. Conjugaison. Construction**, Bucureşti, 1996, p. 122.

[5] Avram, M., **Gramatica pentru toţi**, Bucureşti, 1986, p. 158.

[6] Coşeriu, E., **Prelegeri şi conferinţe**, Iaşi, 1994, p. 137.

Ana VRĂJITORU
Universitatea "Al. I. Cuza", Iaşi

GENUL PRONUMELOR DIN LIMBA ROMÂNĂ

Analizînd categoriile gramaticale ale pronumelui, observăm că unele dintre ele îl apropie de nume (gen, număr, caz), altele şi de verb (număr) iar altele numai de verb (persoană). El se acordă cu substantivul în gen, număr şi caz, asemenea adjectivului, ceea ce îi accentuează caracterul complex.

Dintre categoriile gramaticale comune cu ale substantivului face parte şi **genul**, care are însă la pronume trăsături proprii, distincte. Dacă la substantiv genul determină împărţirea acestuia în grupe de gen, la pronume, dimpotrivă, specificul fiecărei categorii de pronume impune selectarea valorilor de gen. O primă caracteristică a genului la pronume este interferenţa cu valorile categoriei gramaticale a *persoanei*, în relaţia persoană/gen intervenind şi *mentalitatea*[1] (implicată şi în încadrarea substantivelor în diverse grupe de gen). La pronume, genul apare cu anumite valori la anumite persoane şi la anumite categorii de pronume, în legătură, deci, cu clasificarea pronumelor după diverse criterii [2].

În afară de criteriul semantic, în funcţie de care pronumele pot fi: *personale, reflexive, de întărire, posesive, demonstrative, interogative, relative şi nehotărîte*, ele se pot grupa şi altfel. După gradul de independenţă al pronumelui faţă de substantiv există *pronume* şi *adjective pronominale*; după funcţia lor, pronumele sînt *echivalente* (pronumele de persoana întîi şi a doua) şi *substitute* (pronumele de persoana a treia) iar adjectivele pronominale sînt *determinante*; după criteriul interferenţei cu persoana, pronu-

mele pot fi *defective* (care au forme numai pentru persoana a treia) şi *nedefective* (cu forme pentru toate persoanele).

Date fiind implicaţiile categoriei gramaticale a persoanei în relevarea genului la pronume, vom analiza categoria genului urmînd clasificarea pronumelor în funcţie de persoană: *echivalente, determinante* şi *substitute.*

1. Pronumele **echivalente** au un grad mai mare de independenţă din punct de vedere gramatical categorial faţă de numele echivalat (în comparaţie cu substitutele şi determinantele). Deoarece aceste pronume transmit în mod direct informaţie semantică, genul lor este legat tot în mod direct de entitatea semnificată şi nu de substantivul care o numeşte.

La pronumele **reflexiv** nu se face diferenţierea de genuri la nici o persoană, nici la persoana a treia (aşa cum se întîmplă, de exemplu, la pronumele personal). În felul acesta se evită redundanţa, genul fiind exprimat prin subiect (substantiv sau pronume). De aceea, unii consideră că acest pronume ar conţine, totuşi, o opoziţie de gen, care "se manifestă, indirect, la nivelul pronumelui (sau substantivului) subiect (*El / ea se îmbracă*)" [3, p. 136]. Admiţînd aceasta, nu vedem de ce nu ar avea gen toate tipurile de pronume, contextul dezambiguizînd chiar şi genul unor pronume ca *eu* şi *tu: Tu eşti* ***bun / bună*** sau *Sînt eu,* ***mama ta / tatăl tău.*** Considerăm, însă, că prin context se specifică genul *entităţii* la care se face referirea şi nu al pronumelui. Forma lui este indiferentă la gen. Alta este situaţia pronumelor compuse: *noi toţi* faţă de *noi toate*, de exemplu.

La pronumele **echivalente personale** (care se referă la cei doi participanţi la dialog) vorbitorul de limba română nu consideră necesar să precizeze genul, dialoganţii fiind prezenţi, pe cînd cei care nu participă, chiar prezenţi fiind, pot fi mai mulţi şi de genuri naturale diferite. De altfel, şi pronumele care desemnează dialoganţii la plural (*noi — voi*) au caracteristici de gen diferite: se referă la grupuri de persoane omogene ca gen natural (masculin sau feminin) sau eterogene ca gen natural (masculin şi feminin)[2]. Opţiunea grupului de vorbitori pentru persoanele la care trebuie exprimat genul conţine, între altele, mult subiectivism şi depinde mai ales de concepţia, de mentalitatea, de forma de civilizaţie a grupului de vorbitori, precum şi de caracterul şi evoluţia fiecărei limbi.

În limba română există şi pronume echivalente sensibile la gen: pronumele **de întărire**. Provenit din latinescul *ipse* + forme conjuncte ale pronumelui personal, el a păstrat forme diferenţiate după genurile masculin şi feminin şi la primele două persoane, singular şi plural (*însumi — însămi*). S-au dat diverse explicaţii: "Variabilitatea în funcţie de gen depăşeşte sfera acţiunii acordului lingvistic. Genul pronumelui de identificare îşi are originea, *la persoanele întîi şi a doua* (s.n. — A.V.), în reflectarea realităţii extralingvistice" [2, p. 133]. De ce s-a impus însă diferenţierea pe gen la acest pronume în timp ce la celelalte echivalente nu apare? S-ar putea ca răspunsul să aibă legătură cu natura emfatică a acestui pronume: accentuînd, evidenţiind persoana, s-a simţit necesară şi evidenţierea genului.

Şi pronumele **posesiv** are forme diferenţiate pe genuri (*al meu, a mea* etc.). Se ştie că acesta semnifică o entitate: posesorul (*cartea* ***mea***) sau două entităţi: posesorul şi obiectul posedat (*a mea*). În ambele situaţii, formele *meu, mea* etc., care reprezintă posesorul, sînt echivalente ale numelui persoanei emiţătoare sau receptoare de mesaj. Deşi formele respective sînt diferenţiate pe genuri (masculin şi feminin), diferenţierea nu vizează acea persoană-posesor, adică entitatea pe care o exprimă. Categoriile gramaticale care transmit informaţie despre posesor sînt persoana (*meu — tău*) şi numărul (*meu — mei*). Cu alte cuvinte, se poate spune că semnificatul pronumelui posesiv — *posesorul* — nu are genul exprimat, genul pronumelui posesiv reprezentînd genul entităţii posedate, despre care se transmite informaţie în acest sens, în mod redundant la ambele

pronume (*caietul meu, al meu* etc.). Redundanţa creată de acord este însă admisă încă de limba română contemporană, deşi există tendinţe de a o reduce[3]. Acordul apropie posesivul simplu (care indică numai posesorul: *caietul* ***meu***) de comportamentul unui adjectiv, motiv pentru care a şi fost inclus în clasa adjectivelor pronominale. Considerăm însă că, din punctul de vedere al conţinutului, acesta nu poate fi adjectiv, deoarece echivalează cu un substantiv în genitiv (*caietul* ***său*** = *caietul* ***colegului***). De acesta îl deosebeşte însă acordul cu substantivul determinat sau cu un substitut al lui, ceea ce îl situează la graniţa dintre cele două clase — pronume şi adjectiv — motiv pentru care poate fi numit *pronume echivalent cu comportament adjectival.*

* * *

În principiu, deci, pronumele echivalente nu au gen. Excepţie face pronumele de întărire, datorită caracterului său emfatic. Opoziţia de gen exprimată este masculin-feminin, nu şi neutru, deoarece aceste pronume echivalează cu noţiuni din sfera + uman, cărora le corespund valorile de gen masculin şi feminin. Forme de gen apar şi la posesiv, fără a avea legătură cu persoana echivalată, cu posesorul.

2. Pronumele **substitute** şi **determinante** au unele trăsături comune, ceea ce le determină un comportament asemănător faţă de gen. Ele se referă numai la persoana a treia, spre deosebire de pronumele echivalente, care au şi persoanele întîi şi a doua. Substitutele şi determinantele completează informaţia semantică în legătură cu numele referit. Completarea se realizează *in praesentia* în cazul determinantelor adjectivale (*acest oraş*) sau *in absentia* la determinantele pronominale (*acesta*), diferenţa dintre cele două feluri de determinante fiind doar de natură formală.

Aceste tipuri de pronume se acordă cu numele determinat sau substituit, adică ele "preiau caracteristicile categoriale ale substantivelor (deci şi genul, — A.V.), pe care le reiau sau le anticipă"[4] [3, p. 119]. Felul cum se aplică valorile categoriei gramaticale a genului este specific fiecăreia dintre subgrupele de pronume, deci fiecare dintre ele necesită o discuţie aparte. Aceasta deoarece "pronumele şi adjectivele pronominale reprezintă o clasă cu omogenitate doar relativă şi din punctul de vedere al categoriei gramaticale a genului" [4, p. 241].

Pronumele **personal substitut** (persoana a treia) prezintă forme diferite pe gen la ambele subgrupe (*familiare* şi *de politeţe*) iar opoziţia de gen care acţionează asupra lui este *masculin-feminin*. Remarcăm faptul că, dacă la pronumele de politeţe (care substituie totdeauna persoane) este normal ca opoziţia de gen să fie masculin / feminin, pare mai greu de înţeles de ce pronume ca *el, ea,* care înlocuiesc şi substantive neutre, nu pot avea decît gen masculin şi feminin. S-au dat diverse explicaţii.

Unele argumente sînt la nivel de semnificant. "Întrucît în acest sistem (al numelui — A.V.) există numai două serii de forme pentru gen — una pentru masculin şi alta pentru feminin, neutrul rezultînd din amestecul acestora — spune C. Dimitriu — este normal ca şi cuvintele substitute ale numelor şi omonimele lor determinative să aibă — în afara excepţiilor indiferente la gen — aceleaşi două serii de forme, una pentru masculin şi alta pentru feminin, "amestecul" acestora nefiind posibil" [4, p. 15]. Conform unei alte opinii, cauzele sînt în legătură cu pronumele demonstrativ, "de care (pronumele personal, A.V.) este legat etimologic". Nu se explică, însă, de ce apar numai două genuri faţă de cele trei ale demonstrativului latin [5, p. 439].

Considerăm că au acţionat simultan mai mulţi factori în fixarea pronumelui personal pe două genuri. În latină, pronumele personal era folosit numai pentru a numi persoane (avea forme numai pentru persoanele întîi şi a doua), care nu puteau fi decît de gen masculin sau feminin. Prin analogie, formîndu-se şi persoana a treia a acestui pronume, s-a preluat şi semnificatul de gen al celor două persoane existente, reprezentat de o singură opoziţie: masculin — feminin.

Pronumele adjectivale **demon-**

strative prezintă forme diferite doar pentru genurile masculin şi feminin (probabil tot prin analogie cu situaţia în care substituie sau determină nume de persoane, pe care se poate presupune că le-au înlocuit în primul rînd). Cînd substantivul este subînţeles, genul se datorează de asemenea acordului, ca şi atunci cînd numele este prezent, acordul realizîndu-se cu substantivul, existent în mintea vorbitorului în momentul vorbirii. Cît priveşte particula "protetică" *a* de la substitutul demonstrativ de tipul *acesta, acela*, ea apare şi la adjectivul demonstrativ postpus substantivului (*anul acesta*). Alte demonstrative, în schimb, au aceeaşi formă în toate situaţiile (***celălalt; celălalt** coleg, colegul **celălalt***).

Pronumele substitute şi adjectivele pronominale **relative** (*care, cine, ce, cît, cel ce*) nu au un comportament omogen în ceea ce priveşte genul. Astfel, pronumele **care** diferenţiază genul în limba română actuală doar la cazurile genitiv-dativ, deşi în limba română veche diferenţierea se făcea şi la nominativ-acuzativ: *carele, carea, carii, carile* [6, p. 142]. Simplificarea acestui pronume la nominativ-acuzativ se înscrie în tendinţa generală a limbilor moderne de a reduce redundanţa, tendinţă care a acţionat, probabil, mai întîi la *adjectivele pronominale* (genul fiind exprimat de substantivul determinat), de la care s-a extins apoi şi la pronume.

"Tendinţa de simplificare a flexiunii în limbă" şi "tendinţa de economie" sînt considerate şi de Florica Dimitrescu drept cauze ale reducerii formelor pronumelui *care*. Explicaţia stă — în opinia autoarei — în faptul că "pronumele relativ, apărînd totdeauna cu referire la un substantiv şi genul fiind destul de clar exprimat de acesta, nu a fost necesară precizarea lui prin flexiunea pronumelui" [7, p. 284]. Acest lucru se poate spune, însă, despre toate pronumele determinante, deoarece toate se referă la un substantiv anume, care are genul exprimat. Poate fi vorba mai degrabă de caracterul de *marcă* a subordonării în frază, care predomină la acest pronume cînd este relativ şi, ca urmare, genul nu interesează.

La pronumele relativ **cît** opoziţia de expresie a genului (masculin — feminin) nu corespunde unei opoziţii de conţinut, ci rezultă din acordul formal cu substantivul determinat; în acordul cu neutrele se folosesc formele pronumelui masculin la singular şi ale celui feminin la plural, aceste pronume neavînd gen neutru (***cît** timp, **cîte** drumuri*).

Pronumele relative **cine, ce** pot fi considerate variante de gen ale unui singur pronume, deoarece transmit aceeaşi informaţie semantică, *cine* echivalînd cu o sintagmă nominală sau pronominală ("*Cine /cel care / omul care* ştie carte...") iar *ce* cu pronumele compus *ceea ce* ("*Ce / ceea ce* mă interesează este..."). Ele se diferenţiază de celelalte pronume în privinţa genului, fiind create — chiar din latină — pe baza opoziţiei de gen animat (*cine*) — inanimat (*ce*).

La pronumele **interogative**, în principiu, nu se poate vorbi de gen, entitatea referită fiind necunoscută. Prin anumite elemente ale contextului (de obicei sensul lexical al verbului) se poate şti, însă, dacă se întreabă despre o entitate *animată* sau *inanimată*, opoziţie exprimată prin pronumele opuse ca gen *cine — ce* (***Cine** vorbeşte? — **Ce** se scutură din copaci?*). Există şi multe contexte comune animatului şi inanimatului, de tipul ***Ce/cine** a căzut? **Ce/cine** face gălăgie?* — la care eventuala eroare de gen se corectează prin răspuns.

* * *

La substitutul interogativ *cine — ce* există, deci, opoziţia animat / inanimat, ca şi la substitutele relative cu aceeaşi formă fonică. Determinantul adjectival interogativ *care* are, însă, forme diferite de gen la genitiv-dativ (m-f), prin acord cu substantivul determinat, ca şi în situaţia de relativ (cînd dezvoltă un alt sens lexical, "separativ") [4, p. 163].

Interogativul **cît** are acelaşi comportament faţă de gen ca şi relativul şi tot astfel *al cîtelea*. Deşi acesta este un interogativ, întrebarea se referă numai la ordinea unei entităţi

într-o înşiruire. Entitatea fiind cunoscută, genul este exprimat, prin acord gramatical, şi la pronume.

Din punctul de vedere al exprimării categoriei gramaticale a genului, **substitutele nehotărîte** se pot grupa în două categorii: unele dezvoltă opoziţia de gen animat-inanimat: *nimeni-nimic* şi compuşii lui *cine — ce, cineva — ceva, altcineva — altceva, oricine — orice, orişicine — orişice*. Remarcăm că, dintre acestea, numai *orice, orişice* pot fi adjective pronominale, dar cu sensul de *oricare* (***orice*** *om* = ***orişice*** *om* = ***oricare*** *om*), din care cauză nu mai intră în opoziţie de gen cu *oricine*. La aceste substitute interesînd doar opoziţia de gen animat/inanimat, fiecare dintre ele poate substitui substantive de orice gen, în acord cu genul natural (animat/inanimat) al entităţii, care la multe substantive din româna modernă nu corespunde cu genul gramatical. Ne referim la substantivele masculine şi feminine inanimate, pentru care se foloseşte substitutul *ce*, spre deosebire de animatele masculine şi feminine, pentru care se foloseşte substitutul *cine* (*A venit* ***altcineva*** = *bărbat* sau *femeie* dar *A cumpărat* ***ceva*** = *pantofi* (m), *sandale* (f)). Opoziţia de gen animat — inanimat a acestor substitute este riguroasă, conformă cu realitatea extralingvistică şi nu este influenţată de neconcordanţele dintre genul natural al entităţii şi cel gramatical al substantivului substituit. Fiecare pereche de gen animat/inanimat (*cineva — ceva, oricine — orice* etc.) poate fi considerată un singur pronume cu flexiune supletivă, aşa cum formele *eu — tu, noi — voi*, de exemplu, aparţin aceluiaşi pronume şi aşa cum în latină *quis — quid* constituiau, de asemenea, un singur pronume.

A doua categorie de substitute nehotărîte nu face deosebirea între fiinţe şi lucruri, ci între masculin şi feminin. Dintre ele, se disting cîteva care pot substitui numai nume cu trăsătura + uman: *cutare*, cu forme diferenţiate pe gen la genitiv-dativ (*cutăruia — cutăreia*, m-f) şi *careva* (invariabil).

Celelalte pronume nedefinite pot determina atît nume de animate, cît şi de inanimate, dar au forme numai pentru masculin şi feminin, unele numai la cazurile oblice (*fiecărui — fiecărei, oricărui — oricărei*), altele cu forme complete (*unul, vreunul, altul, nici unul*). Toate pot apărea şi însoţind un nume, deci ca adjective pronominale, marca de substitut şi de gen constituind-o, la unele, articolul hotărît, ca o substantivizare (***alt*** *om* — ***altul, vreun*** *om* — ***vreunul, nici un*** *om* — ***nici unul***).

* * *

În concluzie afirmăm că şi determinantele, reprezentînd persoana a treia, exprimă selectiv opoziţiile masculin-feminin şi animat-inanimat. Genurile masculin şi feminin ale pronumelui coincid cu genul substantivului la care se referă doar cînd acesta intră în sfera semantică + uman, pronumele preluînd concordanţele şi neconcordanţele lui. Opoziţia animat/inanimat la pronume este, însă, în acord cu genul natural, al entităţilor şi nu cu genul substantivului.

3. Forma prin care se exprimă categoria genului la pronume este la fel de eterogenă ca şi conţinutul şi, ca urmare, nu poate fi analizată decît în mod particularizat, la fiecare pronume.

Dintre pronumele **personale**, numai formele de persoana a treia sînt diferenţiate pe genuri şi numere (cu excepţia cazurilor genitiv şi dativ plural, care au formă unică). Pronumele de tipul *el, ea*, după cum s-a remarcat, "au forme supletive pentru categoriile gramaticale de persoană, gen, număr şi caz" [4, p. 252]. La acest mod de marcare a categoriilor gramaticale s-a ajuns prin evoluţia neomogenă a formelor lui. Astfel, unele pronume au păstrat radicalul (*el* < *illum*), altele — numai desinenţa (*lui* < *illui, el* < *illaei*), iar altele — vocala din radical (transformată) şi desinenţa (*ea* < *illa, ei* < *illi, ele* < *illae*).

Pronumele **de politeţe** *dînsul* este considerat "o creaţie relativ tîrzie, pe teren românesc", format din *de* + *îns(u)*, (folosit în limba română din sec. al XVI-lea ca pronume personal,

provenit din *ipse*). La acestea, s-a adăugat articolul hotărît, datorită unor factori complecşi de ordin semantic (sensul de politeţe pe care îl implică) şi morfologic (analogia cu *el / ea*). Considerăm că aceste terminaţii sînt articole şi nu desinenţe, deoarece forma de bază — *însu* — a fost folosită şi la formarea altor pronume, dar fără articol. Este vorba de pronumele **de întărire** *însumi*, la care genul se exprimă prin desinenţe (*zero, -ă, -i, -e*), a doua componentă a acestuia neavînd mărci de gen nici la persoana a treia (*însuşi*). O excepţie o constituie forma *însele*, folosită uneori — în mod incorect — în locul formei *înseşi*, singura păstrată din vechiul pronume *însul, însa, înşii, însele,* întrebuinţat ca adjectiv pronominal de întărire în sec. al XVI-lea [4, p. 276]. După cum observăm, pronumele era articulat, deci această formă (*însele*) exprimă genul prin două mărci: articolul *-le* — şi desinenţa *-e*.

Pronumele de politeţe *dumnealui* marchează genul numai la persoana a treia singular, prin supletivism, ca şi pronumele personal *el*. Aceasta deoarece este format din substantivul *domnie* şi pronumele personal în genitiv (*lui, ei*), la care formele de gen sînt supletive. Pronumele de politeţe *domnia sa* are formă unică, nediferenţiată în funcţie de gen, existînd doar acordul intern al celor două componente ale sale (*sa* acordat cu *domnia*), nu şi acordul pronumelui cu echivalentul său, care poate fi feminin sau masculin.

La pronumele **posesiv**, formele categoriei gramaticale a genului prezintă o eterogenitate mai mare decît la celelalte, generată de conţinutul compex al acestuia. La formele păstrate din latină, genul, preluat de la numele entităţii posedate, rezultă din desinenţe, ca şi în latină. Există, după cum se ştie, unele modificări fonetice ale formelor latine. Amintim pierderea unor sunete (**-s** final la *meu, tău, său, nostru,* **-u** medial la femininul *ta, sa* etc.). S-au adăugat sunete prin diftongare (*nostra — noastră*) iar altele s-au transformat (*s>ş: nostri > noştri*). Au rezultat astfel alternanţe fonetice, devenite mărci de gen (*nostru — noastră, noştri — noastre*). Uneori, s-a transformat însăşi desinenţa, ca în cazul formei *mele*, în care desinenţa *-le* este creată prin analogie cu substantive de tipul *stele*, transmisă şi la *tale, sale*. Cînd posesivul substituie şi numele entităţii posedate, genul acesteia este exprimat redundant, adică şi prin articolul posesival, şi prin desinenţa pronumelui (*al meu, a mea*). Cînd se foloseşte pronumele personal în genitiv cu sens de posesiv (*lui, ei*), genul este cel al posesorului şi are marca pronumelui personal, adică a supletivismului; genul entităţii posedate este marcat numai de articolul genitival (*ai, ale lui/ ei*).

Ca şi posesivul, pronumele **demonstrativ** *acest* păstrează (cu unele modificări) desinenţele etimonului latin *istum*, care sînt şi mărci de gen (*zero, -ă, -i, -e*). Cînd este substitut (deci substantivul determinat este subînţeles) particula protetică *a* produce transformări la femininul singular, la care se pierde desinenţa (*această / aceasta*), rămînînd ca marcă de gen doar alternanţa fonetică (*acesta — aceasta*). Alternanţele fonetice rezultate, ca şi la posesiv, prin evoluţii ale etimonului latin la vorbitorii de limba română, constituie mărci de gen pe lîngă desinenţe (***s— ş: aceşti — aceste***). Acelaşi lucru se poate spune şi despre demonstrativul *acela*, provenit din *eccum illum* [7, p. 275, 276], de la care a conservat desinenţele, mărci ale unor categorii gramaticale, printre care şi genul. Mărcile de gen sînt transmise şi compuşilor, ca la demonstrativul de identitate *acelaşi*.

Pronumele demonstrative *cestălalt* şi *celălalt*, formate prin sudarea a două pronume, au păstrat mărcile de gen ale ambelor componente, desinenţele, evoluate din cele latine la forma pe care o au în limba română actuală. La pronumele în discuţie, genul este dublu marcat, mărcile fiind desinenţele şi alternanţele fonetice proprii pronumelor componente.

Pronumele **relativ** *care*, provenit din latinescul *qualis, -em*, păstrează desinenţele acestuia la cazurile genitiv-dativ, care marchează şi genul (*cărui, cărei*), la plural impunîndu-se

desinenţa de masculin ca formă unică, nediferenţiată pe genuri. În limba veche, acest pronume era articulat (*carele, carea, carii, carile*) iar articolul constituia marca de gen. El se adăuga uneori la forma unică derivată din latină *care* (*carea* — f. sg. nominativ, *carei* — m. pl. nominativ) sau la forma *cari* (*cariia* — f. sg. nominativ, *carii* — m. pl. nominativ, *carile* — f. pl. nominativ) [7, p. 283]. La pronumele *relativ* compus *cel ce*, componenta *ce* fiind invariabilă, genul este exprimat doar prin *cel*, pronume derivat din *acela* şi avînd aceeaşi marcă de gen, articolul.

Pronumele **interogative** *cine, ce* exprimă opoziţia animat/ inanimat prin supletivism. Această marcă se regăseşte şi la compuşii acestora, pronumele **nehotărîte**: *oricine — orice, orişicine — orişice, cineva — ceva, altcineva — altceva, fiecine — fiece*. Tot astfel cum, derivatele pronumelui *care* au preluat maniera acestuia de a exprima genul prin articol, numai la genitiv-dativ: *oricărui — oricărei* şi *fiecărui — fiecărei*.

Dintre pronumele nehotărîte mai exprimă genul pronumele *unul* şi compusul acestuia *vreunul*, precum şi pronumele *altul*. La acestea, genul este marcat de articolul hotărît care le însoţeşte, la plural adăugîndu-se şi desinenţa: *unul — una, unii — unele; altul — alta, alţii — altele* şi care apare şi în genitiv-dativ. Cînd însoţesc substantive, genul lor este marcat eterogen: se păstrează forma pronumelui la *unii — unele*, se foloseşte numai desinenţa la *alt — altă, alţi — alte* şi supletivismul la celelalte: *un — o, vreun — vreo*. Desinenţele sînt mărci de gen şi pentru alte pronume nehotărîte: *cît, cîtă, cîţi, cîte* şi compuşii lui *oricît* şi *cîtva*, precum şi *atît, tot, mult, puţin*. În ceea ce priveşte nehotărîtele negative, acestea se încadrează în opoziţia animat/inanimat, folosind supletivismul: *nimeni — nimic*.

Sistemul mărcilor de gen la pronume este eterogen (desinenţă, articol, supletivism, alternanţe fonetice). Această caracteristică aparţine şi conţinutului de gen: unele pronume au gen, altele au doar parţial şi altele nu au deloc. Eterogenitatea, trăsătură la nivelul întregii clase a pronumelui, rezultă din funcţia acestuia de a înlocui orice nume, deci o infinitate de nume, de unde varietatea formelor şi a conţinutului semantic transmis de fiecare categorie de pronume.

* * *

Particularităţile categoriei gramaticale a genului sînt determinate la pronume din patru direcţii principale: **istorică** (evoluţia etimoanelor latine pe terenul limbii române), **morfologică** (organizarea internă a pronumelui pe diverse categorii), **sintactică** (relaţia cu genul substantivului) şi **semantică** (implicarea informaţiei semantice transmise de pronume). Unele pronume continuă genul etimonului latin în conţinut şi în formă — modificările fiind doar fonetice — (*quis, quid — cine, ce*) sau lipsa genului din latină (*eu, tu*), în timp ce altele au păstrat numai anumite forme din latină (de exemplu, majoritatea pronumelor au renunţat la forma neutră). Deoarece din punct de vedere al structurii interne pronumele cuprinde numeroase ramificaţii în funcţie de varietatea formelor şi conţinuturilor sale, genul acestuia are un caracter diferit la fiecare grupă sau subgrupă. De aceea, unele pronume nu au gen (*eu*), altele au gen numai la genitiv-dativ (*care* şi compuşii lui) iar altele au gen la toate formele (pronumele posesive, de întărire, demonstrative, *unul, altul*). Unele pronume exprimă opoziţia animat — inanimat (*cine — ce*), în timp ce altele pe aceea dintre masculin şi feminin (*el — ea, acesta — aceasta*). Pe de altă parte, informaţia semantică inclusă de diversele clase de pronume face ca această categorie gramaticală să fie influenţată, la unele, de genul substantivului însoţit (*acest băiat*) sau substituit (*acesta*), iar la altele direct de entitatea la care se referă: la echivalente (*însumi, însuţi*) şi la pronume care dezvoltă o altă opoziţie decît aceea a numelui la care se referă (*ce — cine*). În legătură cu această ultimă categorie, genul este în concordanţă cu genul natural al entităţilor (animat/inanimat), uneori rezultînd dezacord faţă de genul substantivului (***Ce** ai scris? ce* =

inanimat — *O scrisoare* = feminin). Genul la pronume este influenţat şi de relaţia cu substantivul echivalat sau determinat (pronumele nu au forme speciale pentru neutru, folosind în acordul cu substantivele neutre formele masculine la singular şi cele feminine la plural).

Genul pronumelor se interferează cu categoria gramaticală a persoanei, care influenţează gruparea lor în diverse clase şi subclase (echivalente — determinante nominale). Astfel, pronumele de persoanele întîi şi a doua, avînd caracteristica + uman, pot include doar opoziţia masculin/ feminin (*însum i— însămi*). În schimb, pronumele de persoana a treia, substituind sau determinînd nume de animate, care pot fi de gen natural masculin sau feminin, dar şi de inanimate, selectează ambele opoziţii, însă în mod disjunctiv: ori masculin — feminin (*el — ea*) ori animat — inanimat (*oricine — orice*) şi nu ca în limba latină, în care aproape fiecare pronume avea forme distincte pentru toate cele trei genuri.

Datorită legăturilor de conţinut (aceleaşi opoziţii) şi de formă (folosesc aceleaşi mărci gramaticale) dintre genul substantivului şi cel al pronumelui, genul constituie un liant între cele două clase lexicogramaticale, chiar şi atunci cînd genul pronumelui este determinat direct de entitate şi nu de numele ei, care poate avea alt gen. În asemenea situaţii, pronumele *corectează* neconcordanţa de gen a substantivului, vorbitorul de limba română conştientizînd genul entităţii respective (inanimat) şi exprimîndu-l prin pronume.

Deşi are caracter eterogen (în formă şi în conţinut), genul constituie un element de coeziune a componentelor clasei pronumelui. De exemplu, la posesive, diferite ca funcţie pe persoane (unele sînt echivalente, altele — substitute ale substantivelor), genul se manifestă în acelaşi mod la ambele subgrupe, adică este corelat cu genul entităţii posedate.

La pronumele din limba română (ca şi la substantiv), prin subiectivismul care îl influenţează, genul constituie una dintre manifestările mentalităţii grupului de vorbitori, relevînd pe planul limbajului concepţia lui de viaţă, modul său de a gîndi, de a percepe realitatea.

NOTE

[1] "Limba — afirmă Viggo Brondal — este documentul cel mai important care ne poate edifica asupra unei mentalităţi date" [1, p. 223].

[2] Poate din acest motiv, în unele limbi, şi pronumele de persoana a doua sau chiar întîi cunosc forme diferite pe genuri: pronumele personal spaniol la persoanele întîi şi a doua plural (*nosotros, nosotras*), persoana a doua singular şi plural (la întreg grupul nominal şi la verb) în arabă (tu *scrii* = *anta taktub* pentru masculin şi *anti taktubi* pentru feminin).

[3] Ne referim la dezacordurile din vorbire în folosirea articolului posesiv, semne ale tendinţelor de modificare a unor structuri.

[4] Afirmaţia se referă la pronumele personale de persoana a treia doar ea se poate extinde la toate substitutele şi determinantele.

REFERINŢE BIBLIOGRAFICE

1. Brondal, Viggo, **Les parties du discours**, Imprimerie Grebe, Copenhaga, 1928.

2. Vrăjitoru, Ana, **Tipuri de pronume relevate în lingvistica românească**, "Limba Română", Chişinău, nr. 3 (39), 1998.

3. Irimia, Dumitru, **Structura gramaticală a limbii române**, Iaşi, 1987.

4. Dimitriu, C., **Gramatica limbii române explicată**, Iaşi, 1994.

5. Florea, Viorica, **Despre flexiunea pronominală**, "Limba Română", nr. 5, 1964.

6. Brâncuş Grigore, **Pronumele**, *Sinteze de limba română*, Bucureşti, 1981.

7. Dimitrescu, Florica, **Pronumele**, *Istoria limbii române*, Bucureşti, 1978.

Liliana CIUDIN
Chişinău

STRUCTURI PROPOZIŢIONALE CU VALOARE DE NOMINATIV TEMIC

Diapazonul lexical al nominativului temic în limba română, după cum am mai menţionat[1], este foarte larg. În structura preconizată pentru discuţie, dintre părţile de vorbire nominative, nu se utilizează doar pronumele, considerate ca substitute ale substantivelor. Este sporadică şi utilizarea, în asemenea poziţii, a peiorativelor de tipul: *deşteptul, drăguţa, frumuşica, secătura* etc.

Se pot delimita următoarele varietăţi structurale de bază ale nominativului temic[2]: 1) un singur substantiv, cu formula distributivă /N/; 2) o îmbinare formată dintr-un adjectiv şi un substantiv, cu formula distributivă /Adj + N/; 3) o îmbinare constituită dintr-un numeral şi un substantiv, cu formula distributivă / Num+N /; 4) o îmbinare alcătuită din două substantive, cu formula distributivă / N_1 + N_2 / etc.

Deseori atestăm însă în calitate de echivalente ale nominativului temic, în poziţia şi funcţia acestuia, diverse structuri propoziţionale:

1. Propoziţii nominative propriu-zise:

Adîncă mare sub a lunei faţă,
Înseninată de-a ei blondă rază,
O lume-ntreagă-n fundul ei
visează
Şi stele poartă pe oglinda-i
creaţă [1, p. 342].

Propoziţia nominativă ***Adîncă mare sub a lunei faţă, Înseninată de-a ei blondă rază*** ocupă poziţia nominativului temic şi are menirea de a evidenţia şi de a aprofunda tema (marea) pe care poetul o dezvoltă în continuare (*O lume-ntreagă-n fundul ei visează / Şi stele poartă pe oglinda-i creaţă*).

Nopţi de vară, nopţi de cîmpie... *Ce blînd te mai mîngîie, ce bine te mai laudă, ce uşor te amăgesc, scoţîndu-te din casă... Şi au să te îmbete pentru o viaţă întreagă cu o singură cofiţă sinilie, şi au să-ţi îngîne toate melodiile pe care le cînta tinereţea părinţilor tăi, şi au să te facă să schimbi tot ce-ai avut pentru un codru de linişte, acoperită cu un cer senin. Şi n-o să-ţi pară rău, căci dulci sînt aceste nopţi, ca primul strugure de poamă rumenit într-un mijloc de vară* [2, II, p. 102].

Structura ***Nopţi de vară, nopţi de cîmpie*** se impune prin expresivitatea sa. Constituind o reprezentare vie a realităţii, ea ne face să simţim din plin farmecul nopţilor de vară. Una e cînd spunem: *Ce blînd te mîngîie nopţile de vară, nopţile de cîmpie*... şi cu totul alta e: *Nopţi de vară, nopţi de cîmpie... Ce blînd te mai mîngîie*... A ne imagina, a visa e firesc. O noapte de vară este un vis frumos, care la un moment dat poate deveni realitate. Reluarea *Nopţi de vară, nopţi de cîmpie* trebuie considerată momentul-cheie în textul citat. Ea imprimă mesajului o încărcătură stilistică aparte, serveşte la o redare mai plastică şi mai sugestivă a ideii. "Mai plastic înseamnă mai sensibil..., mai sugestiv înseamnă cu ecou prelungit în memorie şi chiar cu asocieri neaşteptate."[3] Repetiţia înviorează discursul, în general, întrucît "solicită gîndirea în chip inedit, liniştind-o prin simetrie şi dinamizînd-o prin ambiguitate"[4].

2. Diverse frînturi de propoziţii, subordonate fără regente etc.:

— *Îi de la Toader telegrama...* ***Noaptea spre şaisprezece trec prin Bălţi dacă puteţi Toadere.***

— ***Dacă puteţi***... *a repetat zguduită adînc mătuşa Zamfira, ştergîndu-şi lacrimile...*

Era de la fecior...

*... **dacă puteţi**, şi de acum stătea în mijlocul casei un flăcău cu părul smolit, zîmbea...*

*... **dacă puteţi**, o mică veste de la Toader, dar şi casa parcă-i mai bună, şi părinţii mai tineri, şi Trofimaş mai voinic* [2, I, p. 315].

Acest *... dacă puteţi*, o frîntură din telegrama lui Toader, este în poziţia nominativului temic. Două cuvinte importante, majore atît pentru Toader, cît şi pentru cei de acasă, fapt dovedit de repetiţia: *...dacă puteţi, ... dacă puteţi*. Iorgu Iordan menţiona în acest sens: "Spunînd de două, eventual de mai multe ori, numele noţiunii, ni se pare că i-am mărit capacitatea, intensitatea"[5]. Toader, ca un fiu atent şi grijuliu, cunoscînd nevoile părinţilor (*... că ei au o singură pereche de încălţăminte bunişoară în casă...*), nu poate insista, deşi o dorinţă mai mare decît a-i vedea pe ai săi, probabil, nu are. Pe de altă parte, *... şi casa parcă-i mai bună, şi părinţii mai tineri, şi Trofimaş mai voinic...* de la vestea primită. Nu e greu de observat că subordonata *...dacă puteţi* în calitate de nominativ temic aduce cu sine adînci rezonanţe emotive, întipărîndu-se în memoria tuturor.

Să analizăm şi alte exemple.

***Cînd era pace**... Cuvintele sună dulce în auzul nostru, pînă la care de atîta timp nu ajung decît porunci straşnice şi sudalme, ştiri despre bătăi, jafuri, schingiuiri, schilodiri şi omoruri. **Cînd era pace!** Parcă niciodată n-a fost pace* [3, p. 432].

Subordonata temporală *Cînd era pace* are în acest context valoarea nominativului temic. E dificil a restabili propoziţia ei regentă. Şi acest lucru nu e întîmplător. Omul este, în mare parte, conformist. Războiul îşi are legile sale, pe care le impune tuturor. Lucruri care altădată erau considerate ieşite din comun, anormale, acum au devenit fireşti: *porunci straşnice, sudalme, schilodiri, omoruri* etc. Şi numai cuvintele *pace, cînd era pace* încearcă să readucă fiinţa umană la normal, să-i îndulcească auzul. Propoziţia *Cînd era pace* are o pondere şi o semnificaţie deosebită, fapt dovedit şi de structura microcontextului. *Cînd era pace* — marchează, la început, tema, o scoate în relief şi, în încheiere, o generalizează.

***Dacă o iubisem! Dacă o iubisem!** Nici eu singur nu ştiam dacă o iubisem; şi acum... nici acum nu ştiam dacă o iubesc* [4, p. 403].

Subordonata *Dacă o iubisem*, în poziţia nominativului temic, se repetă cu scopul de a sublinia îndoiala, ezitarea vorbitorului faţă de cele enunţate. Acad. I. Iordan relata în acest sens următoarele: "Cînd o noţiune oarecare ne impresionează puternic, simţim nevoia să insistăm asupra ei"[6]. *Dacă o iubisem* face parte din fraza *Nici eu singur nu ştiam dacă o iubisem...*, pe care o găsim direct în text.

Aşadar, nominativul temic dispune de mai multe varietăţi structurale, deşi mai frecvente sînt cele exprimate printr-un singur substantiv. Structurile propoziţionale în această funcţie, după cum s-a văzut, de asemenea nu lipsesc. În această ordine de idei ţinem să menţionăm că, de regulă, cu cît e mai simplă formula nominativului temic, cu atît e mai largă, mai generalizatoare ideea redată. Şi, viceversa, odată cu lărgirea structurii, se concretizează, se îngustează subiectul discuţiei. Varietatea structurală a nominativului temic contribuie, în final, la exercitarea funcţiei de bază a acestuia — de evidenţiere, de accentuare a ideii naraţiunii.

NOTE

[1] Ciudin, L., **Nominativul temic — o structură sintactică specifică** // "Limba Română", Chişinău, 1998, nr. 1-2, p. 178-181.

[2] Maiorova, L., **Imenitel'nîi predstavlenia i imenitel'nîi temî** // "Russkii iazîk v şcole", 1984, nr. 3, p. 83-85; **Morfologhia i sintaksis sovremennogo russkogo literaturnogo iazîka**, Moscova, 1968, p. 309-310; Ciudin, L., **lucr. cit.**, p. 180.

[3] Dragomirescu, Gh., **Mică enciclopedie a figurilor de stil**, Chişinău, 1993, p. 28.

[4] **Ibidem**.

[5] Iordan, I., **Stilistica limbii române**, Bucureşti, 1975, p. 232.

[6] **Ibidem**.

TEXTE

1. Eminescu, M., **Poezii**, Bucureşti, 1958.

2. Druţă, I., **Scrieri**, I-II, Chişinău, 1989-1990.

3. Stancu, Z., **Scrieri**, VII, Bucureşti, 1976.

4. Stancu, Z., **Pădurea nebună**, Bucureşti, 1964.

Alexandra GHERASIM
Universitatea de Stat din Moldova, Chişinău

VIRTUALITĂŢILE GRAMATICII

Ne propunem să analizăm problema predicativităţii din perspectiva teoriei textului, iar în acest domeniu sînt lansate numeroase puncte de vedere în cercetare şi probate noi metode de investigaţie. Astfel, nu ne vom orienta spre delimitarea unităţilor sintactice, ci ne vom focaliza eforturile spre urmărirea predicaţiei ca proces, adică stabilirea predicaţiei logice şi pragmatice.

Considerăm judicioasă şi oportună opţiunea acelor cercetători care pledează pentru abordarea logică a multor aspecte ale limbajului precum şi studiilor literare, fiind convinşi că, în cazul în care ar refuza să slujească analiza literară, lingvistică şi-ar pierde una din raţiunile sale esenţiale de a fi.

Pentru comoditate în cuprinderea integrală a textelor ne-am limitat aria de cercetare la poezie, structurile metaforice supuse analizei au fost exceptate în exclusivitate din poezia basarabeană, iar scriitorii, ale căror poezii le-am folosit drept mostre — Aureliu Busuioc, Vasile Romanciuc, Nicolae Popa, Valeria Grosu şi Leonida Lari, sînt reprezentanţi ai diferitelor generaţii şi exponenţi ai diferitelor curente literare: modernism, postmodernism etc.

Dişţionarul general de ştiinţe. Ştiinţe ale limbii defineşte predicatul pragmatic astfel: "Într-o organizare a enunţului sub aspectul informaţiei procurate de componente în procesul comunicării şi al relaţiilor lor cu fragmentele anterioare din discurs sau din text, predicatul corespunde în construcţiile normale, comentariului (sau remei), fiind componentul care aduce informaţia nouă, adică adaugă ceea ce este nou la ceea ce este deja cunosut. Se opune temei, actualizate frecvent prin elementul preverbal care în multe limbi cu structura -S (-ubiect) -V (-erb) -O (-biect) reprezintă grupul subiectului"[1].

Această definiţie este în unison cu constatările noastre anterioare într-o încercare de a elucida mecanismul textualizării la nivel figurativ prin prisma procedeului temo-rematic.

Orice teorie cuprinzătoare asupra metaforei oferă şi cadrul pentru discutarea modalităţilor de constituire a sensului în textul literar. Cercetînd mecanismul funcţionării metaforei actualizată într-un text şi relaţiile existente între termenii metaforei şi structura textului, constatăm că interpretarea metaforică se referă la probleme primordiale cuprinse în sfera competenţei gramaticii textului.

Recunoscîndu-se metafore in praesentia şi metafore in absentia distingem în virtutea procesului predicativ şi două moduri de corelare a termenilor metaforei cu teme şi rema textului. Metaforele in praesentia, avînd exprimaţi ambii termeni, actualizează o suprapunere a termenului metaforic şi a remei, termenul metaforizat materializînd expresia lexicală a temei. În cazul metaforei in absentia rema coincide cu expresia literală a termenului metaforic, tema actualizîndu-se numai printr-un sem din aria semantică a acestuia, de regulă periferic, şi care se pretează deviaţiei pentru instaurarea unei proximităţi între semnificaţii pînă atunci îndepărtate, astfel realizîndu-se figura, semul fiind susţinut de izotopia contextului. De aici deducem că tema şi rema textului, care are la baza coerenţei o metaforă in absentia, au

una şi aceeaşi expresie verbală — termenul metaforic, dar referinţa realizată la nivelul semelor este ambiguă. Altfel spus, metafora este formată din două subiecte, unul primar şi altul secundar, cel secundar poate fi văzut ca un filtru sau ca un sistem, şi nu ca un element individual, iar expresia metaforică ar consta în proiectarea asupra subiectului primar a unui set de "implicaţii asociate" venind din contextul predicativ al subiectului secundar.

Transformarea remei în temă presupune relaţii de similaritate sau identificare, asemănătoare celor care se stabilesc între termenii metaforei. Ambele procedee au un caracter procesual şi complementar explicabil prin stabilirea predicativităţii atît a figurii, cît şi a structurii textuale.

Sensul metaforic este un efect al întregului enunţ, dar focalizat asupra unui cuvînt pe care-l numim cuvînt metaforic. Aceasta ne permite să spunem că metafora este o inovaţie semantică de ordin predicativ şi totodată de ordin lexical.

Cum am mai spus şi cu alte ocazii, metafora in praesentia are o structură net predicativă, care se realizează prin verbul *a fi* exprimat sau nu cu valoare identificatoare. Interesante sînt în acest context observaţiile cercetătorului ieşean Dumitru Irimia, care, din perspectiva raportului dintre planul semantic al enunţului şi lumea extralingvistică, distinge două categorii de predicate: a) predicatul absolut; b) predicatul referenţial.

În continuare implicaţiile predicaţiei absolute sînt disociate în predicaţii conceptuale şi predicaţii metaforice, ultimele fiind atribuite limbajului poetic[2].

Pentru a proba cele expuse pînă acum, propunem textul **Clepsidra** de Vasile Romanciuc:

Cea mai veche clepsidră
formată
din cele mai vechi recipiente:
lumea asta, ceea lume.
Noi — nisipul! — curgem
dintr-un vas în altul
exact într-un veac de om.

Atestăm două situaţii de realizare a predicaţiei implicite, sau inferenţe predicative, realizate în lipsa unor predicate sintactice pe liniile: clepsidră — recipiente — lumea asta, ceea lume; noi — nisipul.

În cazurile examinate predicaţia metaforică în exclusivitate ne poate valida condiţia de adevăr al enunţului prin constrîngeri specifice constituirii textuale, cum ar fi restricţiile la nivelul raporturilor logice, al raporturilor dintre fraze etc., depăşind astfel limitele lingvisticii frazei. La disocierea semică a termenilor din relaţie identificările se actualizează prin suprapunerea semelor (+ extremităţi, început şi sfîrşit) şi (+ material), (+ durată, mişcare orientată).

Adevărul comunicat printr-o predicaţie inferenţială de locutor cum că o clepsidră se poate constitui din "lumea asta, ceea lume" sau că omul este "nisipul" din clepsidră reprezintă un adevăr relativ, contextual, menit a susţine temodinamica textului, obscurizînd adevărul fenomenal, introducînd un hiatus materializat prin deviaţie, o înlănţuire specifică a incoerenţei ce dă viaţă figurii.

Observăm că într-o structură poematică în care se presupune condensarea la maximum a expresiei verbale, procesul complex al metaforizării nu se reduce numai la substituirea unui nume cu alt nume, ci are în obiectiv şi atribuirea de "predicate", structura fiind corelată cu o organizare cauzal-temporală pentru a ordona dialectic universul lucrurilor şi al valorilor încadrate în discurs. Funcţie de caracterul mimetic al textelor literare, predicativitatea are aici ceva fals, neadevărat, dar aceasta este condiţia iconicităţii actului de creaţie. În acest sens este sugestivă observaţia lui N. Frye: "Aristotel a construit un organon al logicii deductive bazat pe teoria cauzalităţii multiple şi a inventat o metodă de ordonare a cuvintelor în aşa fel încît să-şi execute marşul victorios prin întreaga realitate, cu subiectele în urmărirea complementelor peste toate obstacolele predicatelor".

Valoarea stilistică a mesajului se stabileşte în funcţie de modul cum

este introdusă informaţia nouă în text. Pentru caracterizarea structural tipologică şi stilistică a corpului textual o importanţă substanţială o are coreferinţa contextuală sau "noutatea", adică prezenţa sau absenţa în contextului anterior a ceea ce se conţine în enunţurile posterioare.

Un statut aparte în limbajul poetic românesc îl are metafora nominală în cazul genitiv. Explorarea semnificaţiei cazuale de posesie, de apartenenţă, de atribuire de însuşiri determinantului din sfera semantică a determinativului fără a apela la un element predicativ sintactic, a permis cele mai neaşteptate echivalenţe şi asocieri în limbajul poetic. Structurile metaforice cu substantiv în genitiv realizează o predicaţie eliptică ca expresie verbală, dar integră din punct de vedere logic. Deşi suprimat în expresie, un asemenea verb al posesiei este sintactic recuperabil în structura de adîncime în virtutea semnificaţiei primordiale a cazului genitiv.

Pentru confirmare vă solicit o retrospectivă de moment a orizonturilor din **Mioriţa** — "metafora metaforelor" din cultura românească — unde semul (+ culoare) pentru *faţă, mustaţă, păr, ochi* geniul popular l-a actualizat prin sintagmele genitivale *spuma laptelui, spicul grîului, pana corbului, mura cîmpului.*

Vă propun să savurăm împreună tandreţea metaforei *bănuţii păpădiilor* din sonetul lui Aureliu Busuioc **Basm**, disociind reflexele logico-semantice ale sintagmei genitivale la nivelul semelor.

Se deapănă crîmpeie de poveste
În liniştea poienii înserate.
Nu-s galbenii comorii fermecate
Bănuţii păpădiilor aceste?

Şi oare-n străluciri nenumărate
S-aprind înalţi luceferi peste creste?
Crăiţa pune sfeşnice-n ferestre
S-o vadă Făt-Frumos de s-a abate.

Ascultă, a trecut asupra noastră
Vîslind alene Pasărea măiastră
Şi n-am ştiut că-i ea, să-i rup o pană.

Şi n-o să treacă iară niciodată
Şi iar ai să te duci nesărutată
Cu basm cu tot, crăiţă din poiană.

La o eventuală corelare a sferelor semantice ale constituenţilor sintagmei *ban* şi *păpădie — floare* observăm suprapunerea semelor (+ formă) şi (+ culoare) — seme ce permit predicaţia logică a procesului metaforic. Or, interpretarea brută a sintagmei genitivale din perspectiva semnificaţiei cazului genitiv al substantivului ar da naştere unui enunţ aberant: "păpădia are bănuţi". Informaţia inedită, adică elementul rematic plauzibil ce se conţine în sintagma *bănuţii păpădiilor* este obţinută prin capacitatea de a genera din simbioza sferelor semantice ale lexemelor *ban* şi *păpădie* a conotaţiei *floare rotundă, galbenă, plată*. Disociată în structura de adîncime, sintagma este echilibrată logic prin atribuire predicativă şi trebuie citită astfel: floarea de păpădie are! culoarea galbenă-aurie şi forma rotundă şi plată a banului.

Interpretarea s-a realizat la nivelul sintagmei genitivale, pentru că aceasta este la moment obiectul investigaţiei noastre. La nivel textual conotaţiile metaforice se dezlănţuie ca o reacţie în lanţ: păpădii — luceferi, păpădii — sfeşnice, sămînţa păpădiei cu paraşută — o pană de pasăre măiastră.

Ipoteza noastră referitoare la predicaţia eliptică a metaforei cu substantiv în genitiv o putem demonstra şi altfel. Grupul nominal, în general şi cel cu substantiv în genitiv inclusiv, suportă cu uşurinţă procedura dislocării: genitivul este frecvent despărţit de substantivul pe care-l determină. Părţile de vorbire care se interpun în sintagma genitivală pot fi diferite, de pildă, un alt substantiv, cum îl găsim în fragmentul:

... aici în această margine de carne
unde osul ba apare, ba dispare
încă viu
încă prea sîngeros ca să-l accepte furnicile

unde din pămînt nu creşte decît pămînt
şi verdeaţa pluteşte-n verdeaţă
abia aici abia acum
m-a ajuns *mirosul de pîine al crucii.*
(Nicolae Popa, *Margine*).

Alteori poate fi intercalat un adjectiv pronominal de identitate ca în exemplele: "lespedea aceluiaşi veac", "sicriul aceluiaşi deceniu", "moaştele acestor podgorii" ordonate într-o grefă metaforică diminuantă a universului spaţial, dar amplificatoare a mesajului transmis. Să ne convingem citind textul:

Ţi-e pîngărit cimitirul, istorie,
Alături, sub *lespedea aceluiaşi veac*
Zac putregaiul, gunoiul şi gloria,
Beria alături de Pasternak.

Lorca şi gîdele său încoronat
Dorm în *sicriul aceluiaşi deceniu.*
Răsfoiesc hoituri atîtea în foliant
Pînă ajung la un geniu.

Răsfoiesc minciuni atîtea în carte
Despre *moaştele acestor podgorii,*
Mi-s mîinile-n sînge pînă la coate
Mie, simplului cititor de istorie!

Alături de Arghezi cel psalmodiind,
Alături de Blaga, Mateevici, Stănescu,
Ce mormînt odios ai a săpa
Sub teiul lui Eminescu?
(Valeria Grosu, *Cimitir*).

Starea sintagmelor cu un adjectiv intercalat este marcată şi formal deoarece adjectivul se articulează conform paradigmei adjectivului plasat înaintea substantivului, de exemplu: *cavalerul tristei speranţe* (L. Lari).

Dar "... oricît ar părea de curios, poezia evită despărţirea genitivului din grupul nominal prin verb" — constatare făcută de Ion Coteanu în **Stilistica funcţională a limbii române. *Limbajul poeziei culte***[4]. Remarcăm că lucrul acesta se întîmplă nu numai în poezie. Explicaţia pertinentă pe care o găsim acestui fenomen este că predicativitatea logică a grupului nominal cu substantiv în genitiv la o eventuală interpunere a unui verb ar dubla o predicativitate implicită cu una sintactică exprimată prin eventualul verb inserat. Dar, admiţînd că elementele predicative poartă încărcătura rematică, intercalarea verbului în grupul nominal cu substantiv în genitiv ar suscita, în consecinţă, două linii de producere a informaţiei, ar fi, dacă ne e permisă o atare exprimare, un fel de pleonasm sintactico-semantic. În concluzie, considerăm că predicaţia eliptică a metaforei genitivale asigură echilibrul logic al enunţului şi serveşte drept suport pentru transmiterea şi decodarea mesajului.

BIBLIOGRAFIE

[1] **Dicţionarul general de ştiinţe. Ştiinţe ale limbajului**, Editura Ştiinţifică, Bucureşti, 1997, p. 375.
[2] Irimia, D., **Gramatica limbii române**, Iaşi, 1997, p. 381.
[3] Avădanei, Şt., **La început a fost metafora**, Iaşi, 1994, p. 130.
[4] Coteanu, I., **Stilistica funcţională a limbii române**, v. II, *Limbajul poeziei culte*, Bucureşti, 1985, p. 81.

IZVOARE

Busuioc, A., **În alb şi negru**, Chişinău, 1979.
Portret de grup. *Antologie*, Chişinău, 1995.
Grosu, V., **Schimbarea la faţă**, Chişinău, 1990.

Sabina CORNICIUC
Universitatea de Stat din Moldova, Chişinău

INTEROGAŢIILE AUTORICEŞTI — PURTĂTOARE DE INFORMAŢIE VALORIZATĂ

Inventariind cele mai răspîndite tipuri de interogaţii retorice, semnalăm prezenţa enunţurilor foarte apropiate ca structură de interogativele autentice. Este vorba de unităţile axate pe o schemă dialogică clasică de tipul întrebare-răspuns, unde interogantului îi revine şi rolul de interpret al propriilor interogaţii.

Întrebarea este însoţită de răspunsul celui ce o formulează, modalitatea dovedindu-se a fi deosebit de efectivă pentru comunicarea explicită a unei idei sau atitudini. Astfel, cercetătorul român Gh. Mihai menţionează următoarele: "Cel care reuşeşte să răspundă propriilor întrebări devine subiect dialogant cu şanse să prezinte altuia un opinabil clar formulat şi apt să fie susţinut cu argumente" [1, p. 48].

Interogativele retorice constituite din întrebarea şi răspunsul autorului le vom numi *autoriceşti* sau *reflexive*.

Exemplificăm:

S-a văzut vreodată ca o minoritate incultă şi săracă să-şi impună naţionalitatea sa altor popoare dacă nu superioare, cel puţin egale cu ea? Nu s-a văzut nicăieri, nu se va vedea nici aici [2, p. 361]

sau:

Cît costă însă tăcerea unui deputat? Mii de franci. Cît produce? Nimic. Cît costă pleodoariile? Milioane. Ce produc? Absolut nimic. Cît costă plagiatorii intelectuali sterpi cari uzurpează catedre universitare şi secundare? Sute de mii. Ce produce însă un om care însuşi nu ştie nimic? Nimic, fără îndoială [2, p. 430].

E lesne sesizabil dinamismul fragmentelor citate, calitate obţinută prin inserţiunea răspunsului, el urmînd prompt, categoric, aproape în stil telegrafic, fără comentarii suplimentare sau justificări.

Alcătuite după modelul întrebare-răspuns, asemenea structuri cunosc o frecvenţă sporită în textele de ţinută publicistică, lucru uşor explicabil prin faptul că autorul parcă ar iniţia un dialog cu ascultătorii / cititorii, cu publicul pe care îl "reprezintă" tot el prin aceste întrebări [3, p. 158].

La prima vedere s-ar părea că răspunsul e superfluu, întrucît el se conţine implicit în interogaţiile care-l precedă. Nu este însă o redundanţă.

Întrebarea, de data aceasta, e doar un impuls, un pretext pentru comunicarea clară, neîntîrziată nu atît a cunoştinţelor emitentului despre problemele în dezbatere. Autorul se simte obligat să-şi exprime clar, onest atitudinea sa faţă de realităţile discutate. Prin răspunsul său, el reia informaţia cuprinsă în interogaţie şi o confirmă. În această ordine de idei, putem afirma că răspunsul nu e formal, ci are rolul de a potenţa ideea de bază, de a face simţită prezenţa publicistului în mesajul transmis.

Avînd prilejul de a răspunde la propriile întrebări şi de a-şi comunica şi sentimentele, astfel anunţîndu-şi "participarea" sa, autorul găseşte în textul publicistic un spaţiu în care întrebarea şi răspunsul pot coexista pentru a axa mesajul în jurul unor probleme ce necesită accente deosebite. În acest caz nu e suficient un răspuns implicit sau chiar reluat printr-un răspuns succint. Dată fiind

importanţa temei tratate, se cere un răspuns de proporţii, cu explicitări, detalizări pentru a-i face pe cei antrenaţi în situaţia comunicativă să împărtăşească o cunoaştere comună.

Să mai urmărim un exemplu din publicistica eminesciană:

Ce trebuie să se petreacă în capul unui om care nu are, pentru ideile sale, manipulul sigur, razimul concret al unei limbi certe? Desigur nimic bun. Spiritul omenesc nu se poate dezvolta în libertate fără limbă, şi anume fără acea învăţată din capul locului, cu toată bogăţia ei de nuanţe, cu toată virginitatea cu care a fost receptă de mintea copilărească [2, p. 242].

Prin aducerea la suprafaţă a unor răspunsuri desfăşurate, comentate, ce creează impresia unui veritabil dialog, între participanţi se stabileşte, de fapt, un "contract fiduciar" [4, p. 344], raport în care se acceptă adevărul a ceea ce se spune în discurs. În baza acestei convenţii, subliniază semioticianul italian Umberto Eco, afirmaţiile emiţătorului sînt acceptate ca fiind adevărate, cu condiţia să nu existe vreo probă puternică ce ar demonstra contrariul [4, p. 345].

Pentru conformitate, încă un exemplu din zbuciumul publicistic al lui Mihai Eminescu de la 1880:

Datu-şi-a organul guvernamental cîndva seama de ceea ce este o carte de citire pentru clasele primare, o carte în care se cuprind descrieri ale ţării proprii, istorisiri din trecut, caracterizarea personajelor mari ale poporului, bucăţi de literatură populară şi de arte? O carte de citire nu e numai o enciclopedie naţională, ci, dacă e bună şi cu îngrijire lucrată, precum au început a se lucra, ea revarsă în mii de capete aceleaşi cunoştinţe, fără de nici o silă, căci nu se-nvaţă pe de rost, ea inspiră la zeci de mii de cetăţeni viitori aceeaşi iubire pentru trecutul şi brazda pămîntului lor; ea preface, după o justă observaţie, o masă de indivizi ce se-ntîmplă a trăi pe aceeaşi bucată de pămînt într-un popor ce menţine o ţară [2, p. 260].

Pasajul de mai sus,apărut ca replică la adresa celor ce doreau, în loc de cartea de citire, care cuprinde "poezii şi istorioare morale", să se pună în mîna elevilor un tractat popular de agronomie, denotă spiritul unui admirabil analist îngrijorat de consecinţele unor decizii nefondate asupra "educaţiunii tinerimii".

Ca subiect interpretant, cititorului nu-i rămîne decît să-şi asume conţinuturile ce i se propun prin filiera unor răspunsuri dezvoltate, argumentate, ca fiind deja postulate de către emiţător. În stilul publicistic, asemenea răspunsuri se pot avansa pentru o serie de întrebări ce fragmentează un subiect multiaspectual.

Iată şi un exemplu. Vorbind despre Bogdan Petriceicu-Hasdeu, om de o statură intelectuală remarcabilă, N. Iorga se întreabă:

Şi de unde vine atunci acel îndelungat zbucium, acele multe schimbări de ocupaţie, care au speriat şi pe cei mai plecaţi credincioşi ai lui, acea nestatornicie de idei şi păreri, acea

Gheorghe VRABIE. Ilustraţie la cartea "Taina care mă apără" de Grigore Vieru.

veşnică înlocuire de prieteni, acea tristă singurătate a zilelor din urmă? De ce tăgăduirea din partea ***Convorbirilor literare****, care l-au învins oarecum, de ce înduşmănirea cu toţi fruntaşii generaţiei lui, de ce întoarcerea-i mînioasă împotriva tineretului care înţelegea să ducă mai departe opera lui, de ce atacurile nedrepte care au smuls, care ne-au smuls răspunsuri nerespectuoase, pe care nu le-am fi voit?*

Fiindcă, potrivit cu cel dintîi mediu al lui, polon şi rusesc — a învăţat la Universitatea din Harkov şi a venit la noi ca tînăr format — el avea ca normă a vieţii romantismul lui Puşkin şi Lermontov, individualismul războinic, care dispune capricios, cum vrea, fără milă, dar cu atîta genială plăcere, de tot: teorii, idei, sentimente, lucruri, oameni. Sigur şi îmbătat de superioritatea sa... [5, p. 26].

Răspunsul structurat prin subordonare vine să spulbere întrebările, care la prima lectură păreau că izvorăsc dintr-o necunoaştere, din nesiguranţă. Rostul cuplului întrebare-răspuns este de a oferi acel surplus de informaţie ce prin analitismul său anulează orice dubitaţie.

Octavian Goga, semnalînd alarmat un nou fenomen pe cîmpul literar, cînd se pierdea firul legăturii cu ziua de ieri şi clişee de import tulburau ierarhia valorilor consacrate, îşi punea următoarele întrebări, însoţite fiind de dureroase răspunsuri:

... care e taina acestui salt virtiginos, ruperea bruscă cu toate tradiţiile? Cinci sau zece ani, cu tot bagajul lor de transformări, contează în dezvoltarea sufletească a unui popor, ca o perioadă care poate justifica o completă schimbare de mentalitate? S-a elaborat în acest timp o nouă zestre intelectuală fără nici un punct de sprijin în frămîntarea de ieri? Sau, poate avem a face cu un fenomen de mimetism literar, cu formule înstăpînite grabnic prin transmisiunea unei civilizaţii cu care ne înrudim? Nu cred nici una, nici alta. Evoluţia de spirit e o ondulaţie euritmică, cultul tradiţiei şi în literaturile apropiate e mai evident ca oricînd. Explicaţia o văd mai simplistă şi mai dureroasă. Sînt oaspeţi, domnilor, cari după ce au pus stăpînire pe presă, se instalează şi în literatură. Sînt interpuşii dintre noi şi trecut, cei mai antipatici misiţi din zilele noastre [6, p. 496].

Fără îndoială, asemenea întrebări profunde nu pot fi suspendate. Ele cer un răspuns pe măsura lor, în stare să pătrundă în esenţa fenomenului la care se referă autorul pe deplin conştient ca în ziua cînd se tolerează invaziile sufleteşti, bătălia este iremediabil pierdută. Demne de luat în considerare aceste răspunsuri concluzive, valabile şi din perspectiva zilelor noastre. În procesul interpretativ se face uşor simţită valoarea imperativală a complexului întrebare-răspuns: de a sta de veghe la poarta moştenirii de veacuri şi de a o feri de promiscuităţi dizolvante.

Atenţionînd cititorul asupra problemelor-cheie, unităţile de tipul întrebare-răspuns înviorează comunicarea, ea căpătînd iluzia unui dialog ce stabileşte un contact firesc între emiţător şi receptor. Pe de altă parte, asemenea structuri au un rol aparte în organizarea temo-rematică a textului [7, p. 94-100] şi facilitează ordonarea lui, asigurîndu-i coerenţa. Din aceste din urmă motive, atare formulare interogativă, cercetată de unii specialişti în strînsă relaţie cu dialogismul, este numită şi *interogaţie compoziţională* [8, p. 253].

Să exemplificăm pentru a demonstra că întrebările autoriceşti sînt o modalitate de dispunere a materialului întru a face comunicarea constituită compoziţional, cît mai inteligibilă şi completă.

Concludent în acest sens e următorul exemplu care pune semne de întrebare asupra unor noţiuni fundamentale:

... ce e patria, ce e patriotismul? Ce este acest sentiment care răscoleşte toate puterile din om şi în anumite clipe, îl ridică mai presus de existenţa lui şi-l face să moară de bună voie pentru liniştea şi mărirea unor urmaşi pe care nu-i cunoaşte şi nu-l vor cunoaşte?

Patria este înăuntrul nostru şi o ducem cu noi peste ţări şi peste

mări... Patria nu e pămîntul pe care trăim din întîmplare, ci e pămîntul plămădit cu sîngele şi întărit cu oasele înaintaşilor noştri. [...]

Patria nu vine de la pămînt, nici de la o vreo lucrare a cîmpului, nici din vreo abstracţie, ci dintr-o noţiune concretă, de la pater, de la Patres, din părinţi, moşi şi strămoşi. Părinţii, moşii şi strămoşii ne sînt patria noastră; ei cari au vorbit aceeaşi limbă, cari au avut acelaşi dor, aceleaşi suferinţe, aspiraţiuni, e adevărata noastră patrie!

De aceea patriotismul este simţămîntul activ şi covîrşitor al generaţiilor actuale... [9, p. 515].

E lesne de observat că întrebările repereză tematic mesajul, întregul discurs fiind conceput, din punctul de vedere al compoziţiei, drept răspuns, bine documentat şi convingător, orientat spre destinatar.

Vom reaminti că întrebările autoriceşti marchează o bună cunoaştere a lucrurilor, competenţa emitentului, elemente ce se cer exteriorizate, fie şi din raţiuni compoziţionale, şi exprimă implicit o atitudine, o convingere ce-şi caută în persoana receptorului un adept fidel, tinzînd spre înţelegere şi cooperare.

Dată fiind starea de fapt, recunoscută de tot mai multe discipline preocupate de comunicare, că limbajul este un mecanism în măsură să creeze credinţe şi să impună o realitate ce a fost afirmată în context, vom conchide că succesiunea întrebare-răspuns favorizează însuşirea de către receptor a aceloraşi credinţe şi convingeri.

Credem, acesta ar fi rostul formulărilor interogative, cînd interogantul şi interogatul coincid.

După particularităţile structural-semantice, întrebările autoriceşti sînt foarte apropiate de cele lansate în situaţia interogativă standard, unde prevalează sema "interogativitate", iar diferenţa constă în lipsa răspunsului din partea partenerului de conversaţie, el fiind oferit de însuşi emiţătorul. "Apropierea" de interogativele veritabile se manifestă şi prin absenţa unei accentuate coloraturi expresive.

În stilul familiar aceleaşi întrebări ar putea fi reformulate în felul următor: *Cum credeţi, ce e patria şi patriotismul?* Sau, pur şi simplu, se va mobiliza atenţia asupra comunicării ce urmează a fi făcută: *Aş vrea să vă spun ce înseamnă, în accepţia mea, aceste noţiuni.* În substratul interogaţiilor autoriceşti se "ascund" şi aceste semnificaţii.

Vom apela încă la un exemplu spre a ne convinge că asemenea întrebări constituie un factor stimulator pentru expunerea cît mai detaliată, cu un solid suport argumentativ, a unei viziuni proprii:

Ce este "doina"? De unde vine acest cuvînt cu darul lui d-a pătrunde adînc în inima oricărui român? Originea lui? Mister. Şi care e valoarea doinei în literatura populară? O nesfîrşită controversă. Declar de la început că este din cele mai grele probleme ale trecutului nostru; nu pretind a-i da o soluţiune, ci mai mult voi expune un mod de a vedea, încercîndu-mă să mă apropiez de adevăr cu puţinele date istorice şi literare de care dispunem [9, p. 443].

Menţionăm că fragmentul citat este plasat chiar la începutul materialului şi anunţă principalele direcţii asupra cărora va stărui autorul. Privită din acest unghi, structura examinată de noi este similară utilizării interogaţiei în stilul ştiinţific. Ca şi în exemplul precedent întrebările ordonează compoziţional întregul discurs, care doar în integralitatea sa prezintă un răspuns exhaustiv la interogaţiile ce au iniţiat comunicarea.

Astfel, rolul interogaţiilor în deschiderea discursului (exordium), vizînd captarea atenţiei auditorului, este cu desăvîrşire important în stilul publicistic.

În alt anturaj consituaţional, întrebarea nu e decît un imbold în avansarea unui conţinut inedit la care este invitat să subscrie şi cititorul. Iată un exemplu din convorbirile lui Florin Mugur cu Marin Preda:

Să luăm cazul lui Sadoveanu... l-am comparat cu Ivo Andrič, care a luat premiul Nobel. Am citit cartea pentru care Andrič a luat premiul Nobel, "Podul de pe Drina". E o carte

bună, ***dar se compară ea cu vreuna din marile cărţi ale lui Sadoveanu?*** *Niciodată, nici pe departe.* ***Ei, şi Sadoveanu de ce n-a luat premiul Nobel?*** *Să reflectăm.* ***De ce? De ce nu?*** *De aia pentru că Sadoveanu a fost scriitor moldovean. De-abia dacă voia să iasă din Moldova şi să vină la Bucureşti. În frumoasele lui amintiri, în Anii de ucenicie, arată cum l-a speriat capitala, cum l-a nemulţumit profund, prin jocul acesta al bursei valorilor, prin psihologia încurcată şi complicată a colegilor din Bucureşti, cu luptele lor literare. L-au gonit de aici şi s-a dus undeva în Moldova, într-un tîrg, şi-a cumpărat un locşor şi de acolo a declarat că România este Moldova, că restul este raia turcească. Poftim. Nu reuşeşte să accepte, în sinea lui şi pentru gîndirea lui, propria sa ţară; cum o să fie atunci acceptat de, să zicem, un continent?* [10, p. 139-140].

Interpretînd propriile interogaţii printr-o optică originală, autorul nu e dominat de afect, ci de o stare de cuget temeinic impulsionată de cunoaşterea fundamentală a "marilor cărţi ale lui Sadoveanu". Prin răspuns-sul-concluzie, direct şi temerar, autorul realizează una dintre cele mai de seamă condiţii ale comunicării — sinceritatea. A presupune însă sinceritatea altcuiva, în observaţia lui Umberto Eco [4, p. 345], înseamnă a-i accepta cuvintele ca adevărate. Interogativa retorică propriu-zisă din finalul pasajului imprimă răspunsului valoare de adevăr incontestabil.

Schimbul comunicativ cu propria conştiinţă, fireşte, implică şi condiţia de a fi sincer.

Or, tocmai astfel de răspunsuri necesită formulările interogative aparţinînd lui Octavian Goga:

În faţa situaţiei, numeroase întrebări ni se înfig în conştiinţă şi cer un răspuns. Sîntem noi un popor minor, o plămădeală inferioară menită să creeze numai platforme pe seama altor seminţii de aleşi? Sîntem sclavii predestinaţi să ducem cu sudori de sînge bolnavii la piramidă, pentru ca în vîrful ei să sfideze alţii eternitatea? Este statul român o capricioasă improvizaţie a istoriei universale, fără posibilitatea de-a salva interesele rasei dominante? [6, p. 497].

Concretizînd că "*nu e, cum s-a zis de către pescuitorii în apa tulbure, o pornire de xenofobie a societăţii româneşti; e un gest de apărare*" (Ibidem), autorul, de fapt, pregăteşte prin aceste interogaţii terenul pentru un apel către studenţii universitari din Cluj: "*simţiţi, băieţi, simţiţi ideea naţională... dacă vreţi să faceţi din tinereţea voastră un titlu de mîndrie pentru tîmplele cărunte care v-aşteaptă...*" [6, p. 498].

Din perspectiva noastră, interogaţiile autoriceşti sînt concludente şi din următoarele considerente: prin unitatea întrebare-răspuns se pun în valoare conţinuturi selecţionate şi închise ("clôturés") [11, p. 285]. Oprind valul de informaţie solicitat de impulsurile interogative, răspunsurile profund analitice (şi prin aceasta deosebite de uzul cotidian al întrebărilor) "dizolvă" semnele de întrebare şi conferă discursului rigurozitate în ordonarea materialului.

Să exemplificăm:

Am căutat să dezleg în mintea mea rostul tainei: ***de ce*** *anume prima consacrare populară de acest fel o dă lui Eminescu tocmai Banatul?* ***De ce*** *tocmai aici la graniţă, în faţa unei şcoli rurale din Sîn-Nicolaul-Mare răsare fruntea boltită a maestrului?* ***De ce*** *preoţi şi învăţători şi cete de ţărani învăliţi în înfierarea mistică v-aţi adunat cu toţii să vă plecaţi genunchii? Cred că vă înţeleg şi vă pot da răspunsul. Mai întîi, Banatul e ţara simţămîntului artistic, unde cîntecul e la el acasă şi unde un suflet cald palpită la toate atingerile, ca o minunată harfă. Al doilea, conştiinţa voastră naţională, conştiinţa propriei valori şi a diferenţierii de alte neamuri, tresare mai vie, cu zbucniri de fiecare clipă. Şi-al treilea, bănăţeni, la praznicul libertăţii, voi sînteţi singuri care n-aţi venit cu toţii, în inimă v-au rămas încă strigăte care dor, chemări tulburătoare... Din acest vălmăşag de simţiri, din dragostea pentru cîntec, din mîndria de rasă şi din protestarea unui drept ştirbit, aţi înălţat acest semn de proslăvire. Va trebuit un poet, care să vă zguduie şi să vă*

alinte, un cîntăreţ şi un animator pentru ziua de mîine.

L-aţi ales pe Eminescu şi aţi fost pricepuţi în alegere [6, p. 525].

Meditînd asupra propriilor interogaţii, Octavian Goga găseşte "rostul tainei", iar răspunsul limpede, porţionat poartă un caracter închis.

Dacă privim conceptul de "închidere" în cazul textului "ca oprire a şirului de propoziţii/fraze, care, teoretic, ar putea fi continuu" [12, p. 175], vom concluziona că perechea întrebare-răspuns, aparţinînd aceluiaşi subiect, este un procedeu eficient prin care fluxul de informaţie, suficient să satisfacă o minte iscoditoare şi să ofere soluţii argumentate, este întrerupt.

În încheiere, vom menţiona că interogaţiile autoriceşti sînt adresate în egală măsură cititorului/ascultătorului şi emiţătorului şi au o pronunţată funcţie fatică. Autorul, într-un dialog deosebit cu sine, angajîndu-se să răspundă la propriile întrebări, se implică în trăirea evenimentelor, a faptelor abordate, iar în felul acesta, menţine încordată atenţia atît a eventualului cititor, cît şi a sa.

Finalitatea structurii examinate aici ar fi următoarea:

- a relua informaţia cuprinsă în formulări interogative şi a o confirma o dată în plus prin răspunsuri explicite, dar fără detalizări;
- a axa mesajul în jurul unor probleme ce necesită accente majore, operaţie efectuată prin răspunsuri competent-analitice, exprimate clar şi cu argumentări de proporţii;
- a pune la dispoziţia receptorului conţinuturi individualizate, inedite, selecţionate, prin aceasta trezind un deosebit interes faţă de obiectul discuţiei;
- a structura discursul din punct de vedere compoziţional, încheind comunicarea iniţiată prin interogaţii.

BIBLIOGRAFIE

1. Mihai, Gh., **Psiho-logica argumentării dialogale**, Editura Academiei, Bucureşti, 1987.

2. Eminescu, M., **Publicistică**, Editura Cartea Moldovenească, Chişinău, 1990.

3. Condrea, I., **Figuri sintactice în discursul publicistic** // *Omagiu academicianului Nicolae Corlăteanu la 80 de ani,* Editura Virginia, Chişinău, 1995, p. 156-160.

4. Eco, U., **Limitele interpretării**, Pontica, Constanţa, 1996.

5. Iorga, N., **Pagini alese**, v. II, Editura pentru Literatură, Bucureşti, 1965.

6. Goga, O., **Opere**, Editura Ştiinţa, Chişinău, 1994.

7. Grigoriev, V., **Natura şi funcţiile întrebărilor retorice**, Editura Ştiinţa, Chişinău, 1992.

8. Olteanu, A., **Figurile retorice de compoziţie în lirica populară** // *Limbă şi literatură*, v. II, 1979, p. 250-262.

9. Delavrancea, B., **Opere alese**, v. II, Editura Ştiinţa, Chişinău, 1994.

10. Mugur, F., **Convorbiri cu Marin Preda**, Editura Albatros, Bucureşti, 1972.

11. Greimas, A., **Despre sens,** Editura Univers, Bucureşti, 1975.

12. Mihăilă, E., **Textul poetic**, Editura Eminescu, Bucureşti, 1995.

Anatol IONAŞ
Universitatea din Tiraspol

VALORILE SEMANTICO-STILISTICE ALE TERMENULUI CROMATIC *ROŞU* ÎN ZONA SEMANTICĂ *OMUL*

Sistematizarea şi analiza materialului selectat[1] pentru lexemul *roşu* a scos în evidenţă că acest termen cromatic se caracterizează printr-o amplitudine sintagmatică foarte mare (include 23 de zone semantice). Fiind o denumire generală, cunoscută tuturor vorbitorilor colectivităţii lingvistice, cuvîntul *roşu* poate fi folosit ca sinonim al altor termeni cromatici ce fac parte din grupul numelor de culori de ton roşu (*roşcat, rumen, roşcovan, rubicond, roz, porfiriu, purpuriu, trandafiriu, stacojiu, arămiu* etc.), iar din punct de vedere stilistic este neutru. În majoritatea zonelor semantice (ZS) cuprinse de acest termen ("obiecte", "animale", "plante", "stofe", "fructe", "lichide", "produse alimentare", "soluri", "păsări", "fenomene naturale" etc.) se realizează mai mult primul moděl (M1) de compatibilităţi sintagmatice[2], în care lexemul este utilizat doar pentru a transmite informaţia cromatică. De ex.:

ZS "obiecte":

Cu trestia te-oi măsura
Cu aţă ***roşie*** *te-oi lega*
[1, p. 219];

ZS "lichide":

Şi spumegă ***roşu*** *vinu-n*
pahare [2, p. 94];

ZS "fructe":

Struguri albi, albaştri şi ***roşii***
Viile, în toamnă, ne dau
[3, p. 191].

Randamentul semantic al cuvîntului *roşu* se manifestă prin faptul că lexemul absolut nu este limitat în posibilităţile sale de îmbinare cu alte cuvinte. În zonele specifice de realizare prin el poate fi materializată practic orice nuanţă sau varietate de nuanţă a tonului. Alte nume de culori din acest grup nu dispun de astfel de caracteristici.

Exemplele selectate pentru zona semantică *omul*[3] pot fi divizate în două categorii:

1. Prima categorie este prezentată de îmbinările sintagmatice ale termenului *roşu* în care se realizează sensul lui cromatic. În cadrul acestui model (M1) termenul în egală măsură se utilizează în numeroase descrieri portretistice în subzona "părul" şi subzona "faţa":

... cu o frunte ce se pierdea acută în colţurile laterale, încadrată de un păr ***roşu***... [4, p. 280],

Continuă să spună acestea privindu-şi într-o oglindă buzele ***roşii*** *şi ochii mari* [5, p.139] sau

Era şi Lupu Mendel, tot ***roşu****, însă fără barbă, dar cu pistrui* [6, p. 89].

Uneori nuanţa cromatică poate fi accentuată şi concretizată cu ajutorul unei comparaţii:

Ea era descoperită... cu părul vîlvoi, cu ochii aprinşi în cap şi cu faţa ***roşie*** *ca sîngele* [4, p. 86] sau

Dulci erau buzele tale, ca strugurii,
Şi ***roşii*** *ca un roşu stindard*
[3, p. 182].

2. A doua categorie este prezentată de compatibilităţile sintagmatice în care termenul pe lîngă semnificaţia cromatică exprimă şi alte valori suplimentare de sens (M2).

Este cazul să precizăm că lexemul *roşu* e de origine latină (lat. *roseus* — "de trandafir")[4] şi desemna o nuanţă deschisă a tonului. Prin urmare, imaginile cromatice ale

termenilor *roşu, roz,* şi *trandafiriu* au la bază aceeaşi "culoare a petalelor de trandafir". Actualmente vorbitorii nu mai simt legătura etimologică a lexemului *roşu* cu însuşirile cromatice ale florilor de trandafir; în memoria lor nu are loc procesul psihologic de comparare a culorii lor respective; termenul a dezvoltat o frecvenţă foarte mare şi a devenit o denumire generală (cuprinde toate nuanţele cromatice ale grupului de ton roşu). Dar trebuie să menţionăm, că forma internă a cuvîntului a favorizat dezvoltarea particularităţilor conotative în anumite contexte. Astfel, culoarea *roşie* a obrajilor devine o formă tradiţională de exprimare a valorilor *sănătos, proaspăt, frumos,* şi *tînăr* (se apropie semantic de cuvintele *rumen* şi *îmbujorat*). Termenul cromatic se utilizează pentru a evoca imaginea simbolică a tinereţii în numeroasele descrieri ale chipului omenesc. Cea mai răspîndită este formula sintagmatică "faţa albă şi obrajii *roşi*":

Luna lumina faţa ei albă ca laptele cu obrajii ***roşi*** *şi părul ei blond* [4, p. 69] sau

...gura micuţă ca o vişină coaptă şi faţa ei albă şi ***roşă*** *ca mărul domnesc* [4, p. 57], sau

Faţa albă şi obrajii ***roşii****, părul castaniu şi des* [4, p. 162], sau

În curînd văzu ieşind, ***roşie*** *ca o roză şi blondă ca un caier* [4, p. 272].

Culoarea roşie poate reflecta şi diferite stări psihice (mînie, ciudă, ruşine etc.) şi fizice:

roşu — sfială:

— Vezi, — adăugă Iulia, — *că îţi cunosc toate secretele inimii.*

Mă făcui ***roş*** *pe faţă* [7, p. 22];

roşu — furie:

O mie de braţe cu strigătul "prinde-i" şi latră şi cască guri ***roşii*** *de foc* [8, p. 292];

roşu — bucurie:

Fata, ***roşie*** *de bucurie ieşi, ordonă să i se gătească trăsura de drum* [4, p. 231];

roşu — bolnav:

... faţa cea palidă a lui Ioan se-nroşise de-un ***roşu*** *ofticos şi bolnav...* [4, p. 152].

Deseori termenul cromatic se foloseşte pentru a exprima o ironie fină:

În tîrg se afla un corp al pompierilor, alcătuit din şapte indivizi cu nasuri ***roşii*** *ş-un căpitan cu nasul vînăt* [6, p. 53] sau

Pe lîngă nas ***roş****, chelie şi meteahna vinului doctorul Rudolf Barboni avea ş-o înclinare de a vorbi popular şi arhaic* [6, p. 56].

Prin urmare, constatăm că numele de culoare *roşu* realizează cu regularitate în zona semantică *omul* două modele (M1) şi (M2) de compatibilităţi sintagmatice.

NOTE

[1] Pentru numele de culori de ton *roşu* au fost selectate 1500 utilizări, dintre care 887 revin denumirii generale *roşu*.

[2] Prin compatibilitate sintagmatică subînţelegem o îmbinare de cuvinte, alcătuită după formula distribuţională S + Adj, în cadrul căreia adjectivul-nume de culoare este compatibil cu substantivul din punct de vedere semantic.

[3] Zona semantică *omul* este cea mai frecventă pentru numele de culoare *roşu* (din numărul total — 142 utilizări revin acestei zone).

[4] **Dicţionar latin-român**, Bucureşti, 1962, p. 646.

IZVOARE

1. Carabiş, V., **Poezii populare româneşti**, Bucureşti, 1986.
2. Cibotaru, Arh., **Scrieri alese**, v. 2, Chişinău, 1984.
3. Stancu, Z., **Poeme cu lună**, Bucureşti, 1986.
4. Eminescu, M., **Scrieri alese**, v. 3, Chişinău, 1981.
5. Bacovia, G., **Versuri şi proză**, Bucureşti, 1990.
6. Sadoveanu, M., **Romane**, Bucureşti, 1984.
7. Alecsandri, V., **Scrieri alese**, v. 3, Chişinău, 1987.
8. Coşbuc, G., **Poezii**, Bucureşti, 1985.

Ion CIOCANU
Chişinău

IMPORTANŢA CONTEXTULUI

Un scriitor începător, nelipsit de har literar, ne-a luat odată în răspăr pentru că, pe cînd lucram redactor la editură, într-un loc al manuscrisului său tăiaserăm virgula pusă de domnia sa după cuvîntul *astfel*, iar în alt loc, în care virgula după cuvîntul în cauză lipsea, i-o puseserăm cu mîna noastră.

Au trecut ani şi ani de atunci, însă de cîte ori vedem că într-un ziar, într-o revistă sau carte cuvîntul *astfel* este izolat din ambele părţi fără ca acest lucru să fie îndreptăţit din punctul de vedere al conţinutului comunicat, în faţă ne răsare iară şi iară bietul aspirant la gloria de scriitor şi crisparea lui, absolut neîntemeiată, ni se arată la fel de ridicolă ca în anii de demult.

Şi deoarece în situaţia lui nimeresc sute ori poate chiar mii de oameni care n-au sesizat încă deosebirea dintre unul şi acelaşi cuvînt folosit în diferite contexte şi comportînd, prin urmare, sensuri distincte, vă facem atenţi asupra a două propoziţii care adeveresc înţelesurile diferite ale cuvîntului *astfel*. Prima propoziţie: "Problema aceasta noi o soluţionăm *astfel*". Aici virgula este de prisos, deoarece în context cuvîntul cu pricina înseamnă *în modul acesta, în acest fel, aşa*. Fraza ar putea fi redactată uşor fără să sufere mesajul: "Problema aceasta noi o soluţionăm *aşa*". Despre nici un fel de semn de punctuaţie în cazul acestui *astfel* nu poate fi vorba.

A doua propoziţie: "După examene colegii s-au despărţit. Astfel, Ion a plecat la ţară, Gheorghe a rămas în oraş, iar Anatol şi-a procurat bilet pentru Iaşi". Aici după cuvîntul *astfel* virgula este absolut necesară, deoarece în acest context el are funcţia de cuvînt incident, fiind identic cu expresia *de exemplu*. El dezvăluie şi precizează sensul propoziţiei anterioare, mai exact — contribuie la dezvăluirea şi concretizarea acestuia.

Or, semnificaţii principial diferite pot căpăta în contexte corespunzătoare şi cuvintele şi expresiile *aşa, de exemplu, drept urmare* şi multe, multe altele. Una e că "apa îngheaţă drept urmare a scăderii considerabile a temperaturii" şi cu totul altceva e că "apa îngheaţă. Drept urmare, ea nu poate curge". În primul caz *drept urmare* este o parte componentă a unei locuţiunii prepoziţionale, în cel de-al doilea expresiei date îi revine funcţia de cuvinte incidente, echivalente — ca sens — cu *prin urmare*. Dacă în primul caz virgula după cuvîntul *urmare* este de prisos şi întrebuinţarea ei trebuie considerată greşeală, în cel de-al doilea caz ea se dovedeşte absolut obligatorie şi absenţa virgulei — într-un atare context — este o greşeală.

Prin urmare, este de-a dreptul stringentă conştientizarea contextului în care se pomeneşte cuvîntul sau expresia, apoi — a rostirii corecte a cuvîntului sau a expresiei date în funcţie de situaţie şi, în fine, a utilizării corecte a semnelor de punctuaţie în cazul unuia şi aceluiaşi cuvînt sau expresii, ţinîndu-se cont, neapărat, de context.

În dependenţă de context se

verifică şi justeţea sau, dimpotrivă, lipsa de justeţe a întrebuinţării unor alte cuvinte şi expresii. Un exemplu concret şi, după opinia noastră, foarte concludent în această ordine de idei îl constituie două cuvinte întrucîtva asemănătoare prin structura lor fonetică, prin rostirea şi ortografierea lor, însă principial diferite între ele din punctul de vedere al conţinutului ideatic exprimat. Aceste cuvinte sînt *oricum* şi *oarecum*.

Exemplul pe care îl dăm ne stă de mult la îndemînă, aşteptîndu-şi, după cum se spune, rîndul şi întrebuinţarea: "Poezia noastră, de la cea populară la cea cultă, ne-a deprins cu moartea timpurie şi resemnată a bărbatului ("moartea mioritică"), femeii (iubitei, surorii, mamei) revenindu-i rolul *oricum* (s.n. — I.C.) periferic de bocitoare". Exact aşa e tipărit într-o consemnare pe marginea poeziei **Întoarcere** de Magda Isanos în revista "Sud-Est" (1994, nr. 1, p. 44), şi ne pare rău că autorul consemnării, un poet nelipsit de talent critic, spunînd un adevăr mare şi esenţial, nu este totodată atent la sensul cuvîntului *oricum*, folosit aici arbitrar şi chiar greşit. Adverbul *oricum* înseamnă "indiferent cum, în orice fel; orişicum" (**Dicţionarul explicativ al limbii române**, ed. a II-a, p. 728). Încercaţi să faceţi înlocuirea adverbului în cauză cu expresiile sinonimice recomandate de dicţionar şi o să vă convingeţi că autorul consemnării din care am citat are serioase restanţe la înţelegerea sensului unor cuvinte întrebuinţate chiar de el însuşi. El a intenţionat să spună că rolul femeii este *oarecum* periferic, adică "într-o măsură oarecare; întrucîtva". Un rol poate fi întrucîtva periferic sau într-o măsură oarecare periferic, dar nu poate fi nicidecum "indiferent cum periferic" sau "în orice fel periferic".

Dar nu vă grăbiţi să ripostaţi că substituirea adverbelor cu pricina e o chestiune măruntă, lipsită de valoare practică şi că problema atinsă de noi aici se referă numai la procesul scrierii. Folosirea corectă a adverbelor *oricum* şi *oarecum*, ca de altfel şi a altor cuvinte şi expresii, are importanţă în scris, dar şi în rostire, de vreme ce scrierea corectă ne determină să citim cu intonaţia cuvenită. Aceasta în primul rînd. În al doilea, nimic din ceea ce poate să ne asigure o vorbire şi, mai cu seamă, o scriere cel puţin corectă, dacă nu impecabilă, nu este lipsit de importanţă.

CONŞTIENTIZAREA GREŞELII

"Ei şi ce dacă în loc de *blajin* am scris *blăgin*? E sfîrşitul lumii? Din cauza aceasta să mi se scadă nota?" — reacţia pripită şi totalmente lipsită de temei aparţine unui candidat la Universitate, care credea că lucrarea pe care o scrisese pentru examenul de admitere era mai bună decît o consideraseră examinatorii.

Evident, în viziunea candidatului cu pricina există şi unele greşeli mici, neînsemnate, care nici n-ar trebui să fie luate în seamă.

Dar iată un exemplu încă mai concludent pentru ideea pe care intenţionăm s-o promovăm şi de care dorim să se pătrundă toţi sau cel puţin majoritatea participanţilor la procesul de comunicare, în care sîntem implicaţi în chip firesc şi obligator. Un scriitor bine văzut la noi, poet inspirat şi publicist prodigios, drept că prolix din cale afară şi — pe deasupra — cam certat cu gramatica, ne informa odinioară: *"Reclamăm* o revistă care şi ea *ne face* nouă *reclamă* (s.n. — I.C.)". Ne imaginăm cu toată claritatea ce ar zice colegul dacă am încerca să-i explicăm că una e *să faci (cuiva) reclamă*, dar că absolut alta e să-l... *reclamezi* pe cineva.

Mai mult, colegul s-ar putea să prindă ură pe redactorul care îşi

toceşte vederile storcînd şi aruncînd la gunoi siropul din opurile mai curînd lirice decît reuşite ale corespondentului său şi ascuţind de zece ori creionul pînă corectează greşelile elementare comise de inspiratul, dar cam distratul şi pe ici, pe colo cam agramatul poet şi publicist.

Ambele exemple — acel cu bietul candidat la studenţie şi acel cu poetul şi publicistul care nu conştientizează deosebirea flagrantă şi principială dintre *a reclama* şi *a face (cuiva) reclamă* — probează, în afară de alte trăsături, mai curînd etice, ale inşilor cu pricina, o atitudine devenită, din păcate, aproape generală. Chipurile, există şi greşeli mici, neesenţiale, care nu merită să fie luate în consideraţie şi pentru care nu face să-i scazi autorului lor nota ori cel puţin să-i baţi cumva obrazul.

Şi mai trist e că o atare atitudine se lasă constatată şi la lectura presei periodice şi chiar a cărţilor lansate de edituri prestigioase. În acest sens citǎm drept exemplu o propoziţie dintr-o publicaţie săptămînală, anume dintr-un articol, de altfel interesant, semnat de un talentat şi original scriitor şi cineast de la noi: "Or hramul noii arte, a celei de a şaptea, a cinematografiei, trebuia, aşadar, să ia fiinţă din chiar fiinţa ideii că am ştiut să îndurăm istoria". Că nu este izolată prin virgulă conjuncţia *or*, treacă-meargă, dar să nu se facă acordul elementar şi absolut necesar între substantivul *hramul* şi cuvintele care depind direct şi nemijlocit de acesta: *al* celei de a şaptea arte, apoi şi *al* cinematografiei?

Autorul articolului din care am transcris exemplul de la urmă ar putea să se mire, ca şi ceilalţi pe care i-am vizat mai înainte, mai mult — ca şi confraţii de breaslă la care s-a întîmplat să ne referim alte dăţi, dar tot cu ocazia depistării unor greşeli în operele lor, dacă e normal să acordăm atenţie unor erori mărunte, în viziunea lor lipsite de orice pondere.

Pînă vom simţi reacţia lui, mai citǎm din acelaşi articol: "... Spiritul şi Materia încremenite în "prorociri", se întorc la ale sale...". Şi ne întrebăm: de ce oare construcţia participială "încremenite în prorociri" este izolată numai dintr-o singură parte? Şi încă: de ce aceste *două* subiecte — Spiritul şi Materia — se întorc la ale sale, şi nu la ale ... *lor*, după cum este corect?

Nu dăm şi alte exemple din care rezultă că greşelile, numite de către unii dintre noi mici, denotă o îngrijorătoare lipsă de cărturărie, ci ne considerăm pe deplin îndreptăţiţi să ne reafirmăm o atitudine, exprimată cu o altă ocazie, la depistarea unor alte greşeli ordinare, în articolele şi eseurile altor autori: să încetăm odată a da vina pentru erorile comise de noi pe grabă, pe condiţiile precare, pe toate celea, numai nu pe nivelul nostru propriu de cunoaştere a limbii, nu pe simţul răspunderii în faţa cititorului sau poate totuşi înainte de toate în faţa propriei noastre conştiinţe că sîntem participanţi la un proces social — acela al comunicării orale şi scrise — care nu trebuie impurificat groaznic şi permanent cu abateri posibile şi imposibile de la ortografia şi ortoepia în vigoare.

CÎT E ORA?

Anume şi numai aşa întrebăm de obicei: "Cît e ora?" Cînd punem cuiva întrebarea "Cît e ceasul?", nu facem greşeală, deoarece în acest context substantivul *ceas* este sinonim total cu *oră*. Totuşi, este preferabilă întrebarea "Cît e ora?", pentru că ea ne permite să evităm echivocul care se strecoară în întrebarea "Cît e ceasul?", la care unii inşi răspund în glumă, deşi nu fără maliţie, numind o sumă oarecare, de parcă i-am fi întrebat cît costă un ceas.

Pînă aici lucrurile se prezintă relativ simplu. Ele se complică însă

cînd e vorba de pluralul substantivului *oră*. "Este ora paisprezece" sună frumos, e corect şi constituie un răspuns exact la întrebarea "Cît e ora?"

Dar... am putea oare răspunde că "sînt orele paisprezece"?

Nu. Aşa am avea temeiul să răspundem la eventuala întrebare "cît (cîte) sînt orele?" Or, nimeni nu întreabă aşa şi nici nu trebuie să întrebe în felul acesta.

Odinioară la postul de radio Chişinău se emiteau cîteva semnale scurte, după ultimul crainicul anunţîndu-ne laconic şi corect: "A fost ora paisprezece".

Deci, după ultimul semnal sonor fusese *ora* paisprezece. Nu *orele*. În aceeaşi ordine de idei ni se pare discutabilă formularea din cale afară de răspîndită "Începutul (serbării, adunării, mitingului etc.) este programat pentru orele paisprezece". Argumentul nostru e că în fiecare zi avem numai *o singură oră paisprezece*. Se adaugă şi eventuala întrebare "La ce *oră* va începe serbarea (adunarea, mitingul etc.)?", şi nu "La ce ore...?" Logic ar fi ca răspunsul să corespundă întrebării: "La *ora*...", şi nu "La orele...".

Este adevărat că se spune şi chiar se scrie: "Mitingul va avea loc între orele douăspreze şi paisprezece", dar în alte cazuri nu este vorba nici de "orele douăsprezece", nici de "orele paisprezece", ci de *ora* douăsprezece *şi ora* paisprezece. Numai în asemenea cazuri pluralul *orele* apare justificat. (O greşeală care se strecoară extrem de des în anunţuri de felul celui citat este folosirea neîndreptăţită a cratimei sau a liniei de pauză în locul conjuncţiei *şi*. Nu sună frumos şi nu este corect să spunem ori să scriem "între orele 12-14", de vreme ce prepoziţia *între* cere în chip imperios să se precizeze între care *şi* care (oră) se va desfăşura manifestarea sau manifestaţia respectivă. Deci, între orele 12 *şi* 14. Tot aici atragem luarea aminte a tuturora asupra incorectitudinii enunţurilor de tipul "e ora doisprezece", incorectitudine indiscutabilă din simplul şi evidentul motiv că substantivul feminin *ora* cere ca şi cuvîntul imediat următor să aibă forma de feminin, deci *douăsprezece*.)

Am propus formele corecte în cazurile întrebărilor lansate imaginar şi ne surprindem asupra gîndului că faţă de mulţimea de erori provenite din rusificarea noastră monstruoasă, din lenevia spirituală în care continuăm să ne aflăm, din lipsa unui contact permanent şi cu adevărat rodnic între noi şi mînuitorii autentici ai limbii române, cerinţa formulată — de a se spune şi a se scrie "E ora paisprezece" sau "Începutul — la ora douăsprezece", şi nu "Sînt orele paisprezece" sau "Începutul — la orele douăsprezece", "E ora douăsprezece", şi nu "E ora doisprezece" — poate să li se pară unor cititori, mai ales dintre cei culţi şi fini în ale limbii, lipsită de pondere ştiinţifică şi chiar nostimă de tot. La care am răspunde binevoitor şi calm că oricum nu strică să ne perfecţionăm în continuare gustul lingvistic, să căutăm justificarea deplină a expresiilor pe care le rostim şi cu deosebire a acelora pe care le încredinţăm hîrtiei, pentru ca să ajungem odată şi odată la o vorbire (scriere) corectă şi întemeiată pe o înţelegere clară — de către fiecare participant la fenomenul lingvistic de la noi — a tuturor componentelor corectitudinii cuvintelor şi expresiilor folosite de noi în procesul comunicării orale şi — mai subliniem o dată — cu deosebire în procesul scrierii.

CIUBUCUL

— Apoi facem ciubuc sau te mai gîndeşti? întrebă Ion Ailenei. La care stăpînul casei în proces de construcţie, Vasile Rusu, consătean orăşenizat şi el de vreo douăzeci de ani,

acum inginer la o fabrică din Chişinău, îi aruncă o privire piezişă.

Ion Ailenei pricepu că vecinul şi prietenul său nu-l înţelesese şi hotărî să-i înlesnească întrucîtva conştientizarea sensului pe care-l pusese în cuvîntul rostit:

— De ce, adică, să nu-i facem ferestrei un ornament în relief, care să-i marcheze marginile?

— Ornamentul de care vorbeşti se numeşte *ciubuc*?

— Nu ştiai?

— Eu ştiam că *ciubuc* este o pipă, una cu ţeavă lungă ori chiar o ţeavă de lulea. Ce-i drept, mai zilele trecute şeful nostru îl certa pe un fost angajat, zicîndu-i *ciubucar*. O fi însemnînd ceva de rău, dar ce anume, taiemă, că totuna nu ştiu.

— *Ciubucar* nu înseamnă neapărat ceva de rău. *Ciubucar* este şi "unealta de zidărie, cu care se fac *ciubucele*", adică ornamentele în relief, care marchează marginile unui perete, ale tavanului, ferestrei etc., ceea ce, evident, nu era cazul să i se spună fostului vostru angajat. Mai curînd şeful tău o fi avut în vedere că tipul vrea, cere sau umblă după *ciubuc*, adică după "avantaj sau cîştig ilicit".

— Apoi că tocmai aceasta visează tipul, după cum foarte nimerit i-ai zis!

— Dumnezeu cu dînsul. Tu răspunde-mi la întrebare: facem *ciubuc*?

— Noi facem *ciubuc*, adică ornamentul. Fostul nostru angajat caută *ciubuc*, altfel zis — cîştig ilicit. Şeful meu fumează *ciubuc*, în sensul că trage din lulea. Rezultă că există tocmai trei *ciubucuri*?

— Ba bine că nu. *Ciubucuri* se spune numai despre cîştigurile ilicite. Pipele şi ornamentele sînt *ciubuce*.

— Nu e rău că am scărpinat limbile, dar să lăsăm limba *ta* în pace şi să facem odată *ciubuc* la fereastră.

— De ce limba *ta*? Dacă eşti inginer, nu ţi-ar trebui să ştii ce înseamnă *ciubuc, ciubucuri* şi *ciubuce*? Ţi-ar strica dacă ai şti? întrebă Ion Ailenei şi se apucă de lucru. El este profesor de limba română la şcoala de la marginea oraşului, dar în condiţiile de azi cîştigă un ban în plus în mod cinstit (adică nu aşteaptă, nu caută *ciubuc*) făcîndu-l din cînd în cînd pe constructorul.

Vasile Rusu îl privi de data aceasta oarecum liniştit, chiar luminat la faţă. Aproba îndemnul profesorului de a cunoaşte şi el, inginerul, toate sensurile cuvîntului în discuţie.

ÎN CULISE

S-a mai vorbit, ba chiar s-a mai scris la tema pe care intenţionăm s-o abordăm în rîndurile care urmează. Din păcate, fără prea mare succes, de vreme ce pînă şi în ziarul "Ţara", cunoscut printr-o exprimare în general corectă, ne-a fost dat să citim la un moment dat că "măiestria jucătorilor *de după culise* (s.n. — I.C.), conjugată cu un oportunism de cea mai joasă speţă, (...) n-a provocat (...) descalificarea publică a celor demisionaţi".

De ce *după culise*, dacă locuţiunea adverbială formată din substantivul culise este *în culise* (**Dicţionarul explicativ al limbii române**, p. 217)?

Şi în acest caz concret unor vorbitori şi — vedeţi şi dumneavoastră — unor scriitori ai limbii noastre le joacă festa influenţa atît de blamată în ultimul timp — şi pe bună dreptate! — din partea limbii ruse, în care se spune şi se scrie *za kortinoi*, expresie tradusă absolut mecanic de către unii: *după culise*. Este o calchiere care s-a legat de noi, ca scaiul, şi de care nu putem nicidecum scăpa odată şi odată.

De aceea am riscat să repetăm ceea ce s-a spus şi s-a mai scris: locuţiunea adverbială cu substantivul culise (la plural) este *în culise*. Autorul articolului din care am citat ar fi trebuit să vorbească despre măiestria jucătorilor *din* culise.

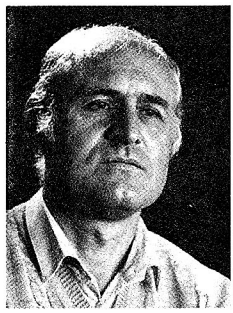

Ion DRON
Chişinău

CARPAŢI

Despre proveniența numelui de munți *Carpați* s-a scris mai puțin ori chiar deloc în Basarabia, originea acestui nume rămînînd în discuție în onomastica românească (şi nu numai).

Codru-i frate cu românul, iar Carpații sînt leagănul şi cuibul românilor. Romanizarea populației autohtone daco-getice (carpo-dacice, carpo-getice) a avut loc nu numai în Dacia propriu-zisă, ci şi în sudul Basarabiei şi chiar în zone mai nordice, situate pe cursul mijlociu al Nistrului, iar spațiul geografic de formare a daco-romanilor include şi tot teritoriul aflat la est de Carpați pînă la Nistru şi în stînga acestui fluviu (pe cursul lui inferior).

Pe parcursul a peste o mie cinci sute de ani Munții Carpați au păstrat mereu vie, au alimentat permanent şi au răspîndit facla dacoromânismului.

În 1987 o autoare — R.M. Kozlova publică în limba ucraineană un articol în care este discutată (pentru a cîta oară) etimologia numelui de *Carpați*[1]. Ea recunoaşte că majoritatea savanților sînt de părere că oronimul *Carpați* (*Karpat*) este de origine traco-iliră, totuşi are unele rezerve şi încearcă să demonstreze neargumentat că "teritoriile locuite de slavi nu pot fi excluse din aria de creare a oronimului". Cu alte cuvinte, dumneaei lansează o nouă pretinsă teză ce ar dovedi "originea slavă" a denumirii *Carpați*. Trebuie să reținem că în limbile slave nu există absolut nici un fel de etimon la care ar putea coborî oronimul *Carpați*.

În prezentul articol vom stărui asupra explicării proveniențe oronimului *Carpați*, reieşind din exemple şi paralele de ordin toponimic şi urmărind o strînsă legătură a numelui *Carpați* cu radicali şi termeni entopici din mai multe limbi indoeuropene şi de substrat. În primul rînd, se cere amintit faptul că denumirea *Carpați* în forma (varianta) *Karpates oros* a fost înregistrată încă de savantul din antichitate Claudius Ptolemaeus (83-161)[2], adică în perioada cînd slavii nu locuiau nici prin apropierea Carpaților. Pe de altă parte, în Marea Egee din cele mai vechi timpuri este cunoscută o insulă numită *Carpat* (la Herodotos — *Karpat*[3], la Strabon — *Karpathos*[4], azi *Karpatos*, aşezată între insulele Kreta şi Rodos). După denumirea insulei *Karpathos* Strabon (63 î. Hr. — 17 d. Hr.) numeşte şi apele din jur Marea Carpatică (în lat. *Mare Carpathium*). Tot Strabon în **Geografia** sa mai vorbeşte şi de o regiune muntoasă din centrul Peninsulei Iberice — *Carpetania*.

Denumirile tribale *Karpi* şi *Karpodakai*, întîlnite în izvoarele scrise elene şi latine pentru daco-geți (ori numai pentru unele grupuri de daco-geți) din teritoriile situate la sud-est de Carpați în sec. II-VI sînt o dovadă că numele munților, în forma străveche *Carpat*, s-a extins şi asupra unor denumiri ale autohtonilor daco-geți.

Mai multe limbi indoeuropene păstrează radicali lexicali şi termeni entopici ce provin, probabil, dintr-un etimon preistoric comun cu oronimul *Carpați*. Comp.: alb. *Karpă* "stîncă", *shkrepă* "coastă, povîrniş, ruptură, pantă, versant"; retorom. *crap(pa) / (grip/grep) / carp* — "piatră, stîncă". În zonele montane ale Elveției şi Italiei (în regiunea Friulia), unde este vorbită retoromana, sînt răspîndite mai multe nume topice care au în componența lor elementul *karp-*: *Crap, Val la Crappa, Carpera, Carplina, Carpusa, Carpatsch, Carpetla, Carpella* etc. (comp. şi numele oraşului francez *Karpantra*, provenit, probabil,

din numele muntelui din apropiere, sud-estul Franţei). Semnificative sînt şi cuvintele *scarpă/ şcarpă* "stîncă", *scîrpos* "rîpos, abrupt", răspîndite în dialectul aromân, şi *şcarpă* "marginea înclinată a drumului", cunoscut graiurilor limbii române, ca indigene, sau fiind condiţionat de alb. *shkrepă*.

Magdalena Popescu-Marin consideră în unul dintre articolele sale[5] că numele *Carpaţi* s-ar fi format în română pe baza altui oronim mai vechi (dacic) *Carp-* "fiind modelat la finală cu un sufix dintre cele mai răspîndite (*-atus* ca în *barbatus*), de asemenea de origine latină". Sensul primar al oronimului *Carp-* în limbajul strămoşilor indoeuropeni ai dacilor ar fi fost, în concepţia autoarei, "de stînci; stîncos; cu stînci", altfel spus "munţi; (loc) muntos; (loc) cu munţi".

Într-un alt articol Vasile C. Ioniţă lărgeşte cu mult numărul exemplelor *Kîr/ Kîrp/ Kîrt* cu înţelesul de "ridicătură de pămînt; formaţiune muntoasă; colină, munte, stîncă", cunoscute şi întîlnite în spaţiul dintre Oceanul Îngheţat de Nord şi Marea Mediterană şi avînd tangenţe cu oronimul *Carpaţi*[6], numele insulei *Carpatos* din Marea Egee şi anticul *Carpetania* din centrul Peninsulei Iberice. Tot Vasile C. Ioniţă mai aminteşte şi de numele topice *Scîrpa Lată* (la aromâni), satul şi pîrîul *Cîrpa*, masivul *Cîrpa* din Munţii Şureanului şi verbul *a scîrpălui* (răspîndit în vestul Transilvaniei) "a săpa un teren înclinat pentru a face un drum", unde legătura acestuia cu *scarpă* "suprafaţă înclinată (...)" este evidentă. Autorul mai adaugă că "Exemplele acestea nu sînt deloc neglijabile (...) cum nu sînt neglijabile nici realităţile lingvistice existente la est de Peninsula Balcanică".

Cu înţelesul de "stîncă" termenul *Karpa* este cunoscut şi în unele graiuri bulgare. Studierea cazurilor existenţei şi răspîndirii radicalului *kar-* "piatră" în armeană, *kar (-ka)* "stîncă; munte" în puştu, *kankar* "pietriş" în hindi, *karbi* "stîncă" în urartu, *carra* "piatră; stîncă" în celtică ş.a.m.d. l-a determinat pe savantul bulgar Vladimir Gheorghiev să considere oronimul *Carpaţi* de origine tracică (tracodacică), care a avut înţelesul primar anume de "regiune stîncoasă" (**(s)korpa-ta*)[7]. Bineînţeles, că iniţial numele *Karpatos/ Karpates* (din izvoarele scrise elene şi latine) se referea numai la unele regiuni stîncoase, alpine ale vechii Dacii. Şi cercetătorul bulgar Ivan Duridanov, de asemenea, consideră că *Karpatés oros* (amintit de Ptolemaeus) ar rezulta, anume în limbajul daco-geţilor din indoeuropeanul **Korpāt-*, evoluat ca oronim din **korpā* "stîncă"[8].

Forma *Carpaţi* cu *a* neaccentuat şi neschimbat în *î*, cum ar fi fost firesc în graiurile române (comp. exemplele de mai sus: *Cîrpa, Scîrpa Lată* ş.a.), este considerată de savanţi de provenienţă livrescă[9].

Ipoteza cu sufixul *-at (us)* pentru *Carpaţi* (comp. la Ptolemaeus *Karpates oros*) în comparaţie cu lat. *barbatus* nu poate fi aplicată în cazul dat deoarece numele munţilor a fost atestat cu mult înainte de afirmarea latinei la nord de Dunăre şi cu mult mai înainte de constituirea limbii române.

Numele *Carpaţi*, cu toate că a fost conservat şi răspîndit pe cale livrescă (în primul rînd, în elenă şi latină), în limba română este de origine dacică şi trebuie să fie considerat parte din tezaurul (patrimoniul) istorico-cultural românesc de substrat autohton dacic (daco-getic).

NOTE

[1] Kozlova, R.M., **Pro pohodjennea deeakih oronimiv Karpatskogo arealu** // "Movoznavstvo", 1987, nr. 2.

[2] **Slovar' anticinosti**, Moscova, 1989, p. 249.

[3] Gherodot, **Istoria**, Leningrad, 1972, p. 152.

[4] Strabon, **Geografia**, v. I, Cartea III, Capitolul 2, Bucureşti, 1974, p. 320.

[5] Popescu-Marin, Magdalena, **Cu privire la etimologia numelui propriu Carpaţi** // "Studii şi cercetări lingvistice", 1988, nr. 2, p. 165.

[6] Ioniţă, Vasile C., **Cu privire la oronimul Carpaţi** // "Studii şi cercetări lingvistice", 1989, nr. 1.

[7] Gheorghiev, Vladimir, **Trakite i tehniat ezik**, Sofia, 1977, p. 38, 197, 201, 202, 206, 214.

[8] Duridanov, Ivan, **Ezikât na trakite**, Sofia, 1976, p. 116.

[9] Graur, Al., **Nume de locuri**, Bucureşti, 1972, p. 169.

Lidia COLESNIC
Chişinău

MANIFESTĂRI ALE INTERFERENŢEI LINGVISTICE ÎN TEXTE ROMÂNEŞTI DIN BASARABIA (1812-1918)

Este bine cunoscut faptul că în situaţia de *contact lingvistic* (spre deosebire de situaţia de continuum lingvistic*) apare fenomenul de *interferenţă* a limbilor venite în contact. Nu vom face o incursiune în istoricul termenului *interferenţă*, care s-a impus ca unul dintre conceptele de bază ale sociolingvisticii, ci vom aminti doar cîteva definiţii ale unor renumiţi sociolingvişti. Uriel Weinreich, de exemplu, defineşte interferenţa în felul următor: "Cazurile de abatere de la normele unei limbi sau ale celeilalte, care apar în vorbirea bilingvilor ca rezultat al stăpînirii mai multor limbi de către aceştia, vor fi denumite fenomene de interferenţă" [1, p. 41].

Iurie Deşeriev, făcînd o trecere în revistă a lucrărilor de sociolingvistică cu referire la interferenţă, îi dă noţiunii respective o accepţie mai largă: "...interferenţă poate fi numită orice influenţă reciprocă a elementelor extralingvistice (culturale), care duce la apariţia *materialului lingvistic negativ*" (s.n. — L.C.) [2, p. 253].

Şi în lucrările recente de sociolingvistică interferenţa este tratată drept "deviere în raport cu normele a două limbi venite în contact" [3, p. 178].

Aşadar, rămîne să vedem care sînt abaterile de la normele limbilor aflate în situaţia de contact lingvistic, sau, altfel spus, care e materialul lingvistic negativ, rezultat din interferenţă. Susţinem opinia lui Josiane F. Hamers, potrivit căreia "Conceptul de interferenţă este apropiat cu cel de împrumut, în acelaşi timp se deosebeşte de el, în măsura în care împrumutul se produce în mod conştient, în timp ce interferenţa nu" [3, p. 178]. Acelaşi autor susţine în continuare că pot fi considerate interferenţă calcurile şi melanjurile de cod în măsura în care s-au produs inconştient.

Dacă la nivelul limbii vorbite se poate aprecia gradul de competenţă lingvistică a vorbitorului, apoi la nivelul limbii scrise nu ştim cum s-ar putea susţine că, în cazul unui împrumut sau al unui calc lexical, fenomenul s-a produs în mod *conştient* sau *inconştient*, mai ales atunci cînd acesta constituie o abatere de la normele fireşti de dezvoltare ale limbii şi în acelaşi timp este utilizat din plin în limba scrisă pe parcursul unei perioade istorice îndelungate. (Ne referim la textele româneşti din Basarabia anilor 1812-1918.) Şi totuşi, vom considera drept material lingvistic negativ sau manifestări ale interferenţei apărute în situaţia de contact lingvistic româno-rus în anii 1812-1918 calcurile inacceptabile după modele ruseşti, cuvintele ruseşti (împrumuturile) neadaptate şi cele adaptate la afixe româneşti, construcţiile sintactice inadecvate etc., care n-au prins rădăcini în limba română modernă, constituind doar mostre de limbă ale unei epoci istorice.

Menţionăm că sursele arhivistice ne oferă un foarte bogat "material lingvistic negativ", care demonstrează că limba română din Basarabia, în urma contactului lingvistic de

*Termen utilizat în sociolingvistică pentru a desemna ansamblul producţiei lingvistice care se situează între doi poli: acrolectul şi bazilectul; a fost în vogă în anii '60 în studiile de creolistică.

106 ani cu limba rusă, a fost afectată de interferenţă la toate nivelurile: fonemic, morfemic, lexical, sintactic şi ortografic, încît la începutul secolului XX s-a atestat o deviere tranşantă de la normele limbii române utilizate peste Prut.

Pentru elucidarea celor spuse mai sus vom aduce un şir de exemple culese din diferite texte (acte legislative, manifeste împărăteşti, scrisori de danie, foi volante, proclamaţii, gramatici şi dicţionare bilingve) din diferiţi ani, în care am atestat fenomenul interferenţei lingvistice.

1. MANIFESTĂRI ALE INTERFERENŢEI LA NIVELUL LEXICULUI

a) Un cuvînt din limba română înlocuit cu unul din limba rusă, rămas intact (împrumuturi neadaptate): "... Cu aceasta se face ştire tuturor cum că excelenţia sa politicescul *nacialnic* a oblastiei Basarabii, inginer *ghinaral maior* Garting, după multe otnoşănii ce nu cuntenesc a veni de la gubernatorii a guberniilor Hersonului şi a Podoliei cum că să pustiesc acele gubernii, fugind locuitorii de acolo cu sate întregi, mistuindu-se aicea..." (**dosar 125**, anul 1814, "Arhivele Basarabiei" (AB), nr. 2, 1935, p. 138); "Pentru venitul cotului prin tîrguri să se gătească *soobşcenie* unde să cuvine" (**dosar 178**, anul 1815, AB, nr. 2-3, 1936, p. 21); "Spre a să face ştiute hotărîrile giudecătoriilor de pe la ţinuturi, să vor rîndui de către *Verhovnîi* Sfat zile în fieştecare anu" [4, p. 72]; "... adeverez ca dreaptă casa mea cu tot locul înprejur ce o am aicea în oraş, în al doilea *ceastie, pervoiu cvartal* supt no. 150..." (**Zapis de danie**, anul 1821, 1 septembrie, AB, nr. 3, 1934, p. 258); "Cu mila lui Dumnezeu, Noi Nicolai Întîiu Împărat şi sîngur stăpînitoriu a toată *Rossia i proci, i proci, i proci*..." (**Manifestul lui Nicolai I la moartea împăratului Alexandru Pavlovici, de la 14 dechemvrie 1825**) [4, p. 350]; "Aşadar Noi ne-am încredinţat că schimbarea stării a oamenilor *crepostnoi* mai spre bine este pentru noi un testamentu a strămoşilor noştri" [5, p. 114]; "La aceasta îndrăznesc a adăuga că limba traducerii acestor învăţături e curată şi înţelegătoare pentru poporul nostru basarabean şi garantez că învăţăturile după conţinutul lor, vor alcătui *predmet liuboznatel'nosti* nu numai pentru preoţi, dar chiar şi pentru păstoriţi" [5, p. 134]; *voin* (p. 19), *dobrodetel'* (p. 30), *zapisca* (p. 38), *carandaş* (p. 45) [6]; *gorciţa* (p. 8), *şciuca* (p. 39), ucitel' (p. 49) [7]; *rucica* (p. 49), *ţiferblat* (p. 61), *molodeţ* (p. 63), *podcladca* (p. 69), *Moscva* (p. 81) [8].

b) Cuvinte ruseşti adaptate la afixe româneşti: "Izvodul pentru candidaţii aleşi prin mulţime glasurilor, să înfăţoşazî de către *predvoditelul dvoreanstvii* la *nacealstva oblastei* după cuviinţă" [4, p. 40]; *chiedru* (rus. *kedr*), *ucenicul* (rus. *ucenik*) [9]; *butelcă* (rus. *butîlka*), *stoleriu* (rus. *stolear*), *bolniţă* (rus. *bol'niţa*) [10]; "... ocîrmuitorul Senat au ascultat raportul d. ministru de *finansuri*..." [5, p. 232]; "În pravilile aşazati pentru facirea *perepisului* de norodu din *Oblastiea Bessarabiei* osăbit să zici în ponturile celi mai gios zisă..." [5, p. 58]; a *dosădi* (rus. *dosadit'*; p. 174), *neruşuit* (rus. *neruşimîi*; p. 186), *osfeşcianie* (rus. *osveaşcenie*; p. 188), a *ponoslui* (rus. *ponosit'*; p. 190) [11]; *grabuiesc* (rus. *grabliu*; p. 27), *bracuit* (rus. *zabrakovannîi*; p. 36), *caznaceiu* (rus. *kaznacei*; p. 45), *oi nacazui* (rus. *nakaju*; p. 59) [6]; *chislorodul* (rus. *kislorod*; p.94), *nabedrennicul* (rus. *nabedrennik*; p. 129), *neitralitetul* (rus. *neitralitet*; p. 146), *a ştrafui* (rus. *ştrafovat'*; p. 419) [12]; *ghimnazii* şi *realinoe şcoalî* (rus. *ghimnazia, real'noe ucilişce*; p. 31), *zapiatai* (rus. *zapiataia*; p. 32), *scobce* (rus. *skobki*; p. 32), dezlegarea *zădăcilor* (rus. *reşenie zadaci*; p. 32), *povtorenia* trecutelor (rus. *povtorenie proidennogo*; p. 33) [13]; "... cînd îs vide o gramadî de omini ori numa on om cu steagu roşu, apui ştiţi că-s ai voştri, adicî *rătuiesc* pintru norod" [5, p. 337].

c) Calcuri lexicale (semantice şi morfematice): *părţile vorbei* (rus. *ciasti reci*), *numele infiinţate* (rus. *imea suşcestvitel'noe*), *numele alăturate* (rus. *imea prilagatel'noe*), *asupragraiu* (rus. *narecie*), *unitoarea* (rus. *soiuz*), *plecarea* (rus. *sklonenie*), *căderea* (rus. *padej*), *numitoare* (rus. *imenitel'nîi*), *născătoare* (rus. *roditel'nîi*), *dătătoare* (rus. *datel'nîi*), *învinovăţitoare* (rus. *vinitel'nîi*), *chemătoare* (rus. *zvatel'nîi*), *lucrătoare* (rus. *tvoritel'nîi*), *înaintepuitoare* (rus. *predlojnîi*) [9,10]; *fărdijeli* (rus. *bezjalostnîi*; p. 30), *lungrabdatori* (rus. *dolgoterpelivîi*; p. 31), *gîtlunga* (rus. *dolgoşeia*; p. 31), *sîngivarsatic* (rus.

krovoprolitnîi; p. 50), *nefrumos* (rus. *nekrasivîi*; p. 63), *trebeîmplinirea* (rus. *treboispolnenie*; p. 110) [6]; *fărîdeboalî* (rus. *bezboleznennîi*; p. 8), *fratriucigătoriul* (rus. *bratoubiiţa*; p. 18), *miereaducători* (rus. *medonosnîi*; p. 120), *nuidecalcat, nuidestricat* (rus. *nenaruşimîi*; p. 148), *noutiparit* (rus. *novoizdannîi*; p. 168), *noucasatorit* (rus. *novobracinîi;* p. 168), *sîngurînvăţătoriul* (rus. *samoucitel'* ; p. 323), *păzitoriuldetrup* (rus. *telohranitel'* ; p. 383) [12]; *fărădevînt* (rus. *bezvetrie*; p. 3), *neploaie* (rus. *bezdojdie*; p. 9), *apîmîitor* (rus. *vodoprovod*; p. 36) [13].

2. MANIFESTĂRI ALE INTERFERENŢEI LA NIVELUL SINTAXEI

a) Postpoziţia verbului auxiliar atunci cînd în fraza rusească verbul este omis: "Mie foarte îmi *este* cu plăcere a-ţi sluji Dumitale" (rus. *Mne priatno Vam slujiti*) [9].

b) Calchierea regimului verbal rusesc (Dativul): "*Lui* i s-au împlinit douăzeci de ani (rus. *Emu ispolnilos' dvadţat' let*); "Care an merge *acestei copiliţi*?" (rus. *Kotorîi god etoi deviţe*?) [12, p. 452]; *Lor* li trebui sî discarcî carili (rus. *Im nujno vîgrujat' vozî*) [6, p. 135].

c) Plasarea adverbului înaintea verbului: "Dumneata pe mini *foarte* mă vei îndatori (rus. *Vî menea kraine obeajete*) [9]; "*Foarte* mulţumesc" (rus. *Pokorno blagodariu*); "Mă *foarte* bucur că vă văz" (rus. *Ia oceni rad, cito vas viju*) [10, p. 74, 84];

d) Antepoziţia adjectivului faţă de substantiv: "La dumneata am vazut *verdi* chiperi" (rus. *U vas ia videl zelionîi pereţ*); Undi o dus *mari* lada?" (rus. *Kuda otnesli bol'şoi sunduk*?) [6, p. 129].

e) Utilizarea pronumelor: "*Tu* închide uşa" (rus. *Tî zatvori dver'*), "*Tu* dă-mi pîine' (rus. *Tî dai mne hleba*) [14, p. 112].

f) Intrebuinţarea diatezei pasive în locul celei reflexive: "Moldova şi Valahié *s'au unitŭ* în Principatele-Unite-Rumâne de Principele Alecsandru Ioannŭ I. Cuza" (rus. *Moldova i Valahia* ***soedinilis'*** *v Soedinennîe Kneajestva-Rumînskiia kneazem Alecsandrom I. Cuzoiu*) [14, p. 111].

g) Utilizarea particulei negative înaintea substantivului şi nu a verbului: "Eu astîzi mînînc *nu* acasî" (rus. *Ia segodnea obedaiu ne doma*) [12, p. 467].

h) Traducerea construcţiei ruseşti *u menea, u tebea* prin Acuzativul *la mine, la tine*: "Poftim, *la noi* este numai pîine de casă" (rus. *Izvol'te, u nas est' tol'ko domaşnii hleb*) [10, p. 104]; "*La tini* mari cap" (rus. *U tebea bol'şaia golova*) [6, p. 127]; "*La dînsa e* gutunari" (rus. *U neia nasmork*) [12, p. 451].

i) Traducerea cazului rusesc *Vinitel'nîi* cu prepoziţia *na* prin Acuzativul românesc cu prepoziţia *pe*: "Cîte ceasuri? caută Dumeata *pe* ceasornicul Dumitale" (rus. *Kotorîi ceas? posmotrite na svoih ceasah* [9]; "Eu aş vre mai bine sî ma dau *pe* conioace" (rus. *Ia hotel bî lucişe katat'sea na kon'kah*) [12, p. 442].

j) Lipsa verbului copulativ *a fi* în propoziţie, după modelul rusesc: "Casa asta premari" (rus. *Dom etot ocen' bol'şoi*) [6, p. 127]; "Aist loc bun" (rus. *Eto mesto horoşee*); "Aist lemn uscat" (rus. *Eto derevo suhoe*) [6, p. 128].

3. MANIFESTĂRI ALE INTERFERENŢEI LA NIVELUL ORTOGRAFIEI

a) Sunetul *h* este înlocuit prin *g*: *garnic, godorogesc, golteiu, gorn, gîrleţ, diganie, zăgar, păgar, gaide*! [15, p. 564]; "Albina şi *gulubul* (p. 4), scria la *magalagii* scrisori (p. 3), i-a venit să strige în gura mare: *gop!, gop!, gop!, gop!* (p.33), împărţeală cu *gîtrie* (p.63) [8].

b) Reduplicarea consoanelor: *grammatica* (rus. *grammatika*), *calligrafie* (rus. *kalligrafia*), *classe* (rus. *klassî*) [14], *russesc* (rus. *russkii*) [9,10,12,13].

Exemplele de mai sus ne dezvăluie degradarea limbii române utilizate în Basarabia în anii 1812-1918 sub influenţa limbii ruse. Interferenţa cu limba rusă a dus la crearea unui *bogat* material lingvistic negativ, care ulterior a fost eliminat din limbă, dar a lăsat urme adînci în conştiinţa majorităţii vorbitorilor de limba română din Basarabia.

Astfel, cunoscutul autor de manuale şi dicţionare, profesorul de liceu Gheorghe Codreanu, în prefaţa cărţii sale **Bessarabia** nota: "în traducere nu sînt utilizate cuvinte din limba română literară, *puţin cunoscută* (s.n.— L.C.) moldovenilor basarabeni,

ci din limba locală, populară" [16, p. 1].

În **Explicaţii de cuvinte** la manualul său de citire, Ştefan Ciobanu include printre cuvintele necunoscute copiilor basarabeni şi pe următoarele: *colivie* — cuşcă; *porumbiţă* — golubiţă; *coşuleţ* — corzîncuţă [17, p. 180-181].

Iar K. Krupoviatkin în prefaţa dicţionarului său ruso-român, editat la Chişinău, trage concluzia următoare: "În ultimul veac limba română din Basarabia nu s-a dezvoltat deloc, aşa că acuma ea se deosebeşte mult de limba română modernă, care, avînd liberă dezvoltare, s-a cioplit, s-a perfecţionat, îmbogăţindu-se cu mai multe forme şi cuvinte nouă" [18, p. 1].

La cele spuse mai sus de autorul dicţionarului ar mai fi de adăugat că limba română din Basarabia pe parcursul a 106 ani a funcţionat în alte condiţii socioculturale decît limba română utilizată peste Prut, s-a aflat într-o situaţie nefavorabilă de contact lingvistic cu limba rusă şi funcţionarea ei a fost dirijată de glotopolitica de asimilare şi rusificare a guvernului ţarist. Iar drept consecinţă a contactului lingvistic româno-rus, a apărut interferenţa lingvistică, care a afectat limba română la toate nivelurile.

BIBLIOGRAFIE

1. Weinreich, Uriel, **Contact lingvistic şi contact sociocultural** // Ionescu-Ruxăndoiu, L., Chiţoran, D., *Sociolingvistica. Orientări actuale*, Bucureşti, 1975.

2. Deşeriev, Iu., **Problema lingvisticeskoi interferenţii v sovremennom iazîkoznanii** // *Teoreticeskie problemî soţial'noi lingvistiki*, Moscova, 1981.

3. Moreau, Marie-Louise, **Sociolinguistique. Concepts de base**, Mardaga, 1997.

4. Mihail, P., Mihail, Z., **Acte în limba română tipărite în Basarabia**, *I, 1812-1918*, Bucureşti, 1993.

5. Mihailovici, P., **Tipărituri româneşti în Basarabia de la 1812 pînă la 1918**, Bucureşti, 1940.

6. Baldescul, A., **Russko-moldavskii slovar'**, Odessa, 1896.

7. Codreanu, Gh., **Kratkii russko-moldavskii razgovornîi slovar'** // *Prakticeskoe posobie dlea gramotnîh moldavan, a takje i dlea russkih, poseleaiuşcie moldavskie siola Bessarabii*, Kişiniov, 1899.

8. Arh. Gurie, **Carte de cetire cu şciinţe din gramatica moldovenească**, Chişinău, 1910.

9. **Scurtă Russască gramatică cu tălmăcire în limba Moldovenească** *pentru ucenicii Seminariei Chişinăului şi ale altor Şcoale din Basarabia, cu adăugirea cuvintelor şi a dialogurilor, ce se întrebuinţează mai adeseori în limba Russască şi Moldovenească*, Chişinău, Tipografia Mitropoliei Chişinăului, 1819.

10. **Gramatică Russască şi Rumînească**, *închipuită de Ştefan Margela şi tipărită de Dipartamentul opşceştei îmvăţări*, St. Peterburg, 1827.

11. Ghinculov, I., **Sobranie socinenii i perevodov v proze i stihah,** *dlea uprajnenia v valaho-moldavskom iazîke*, Tipografia Imperatorskoi Akademii Nauk, St. Peterburg, 1840.

12. Ciachir, M., **Russko-moldavskii slovar'**. *Russesk şi moldovenesk cuvîntelnic* (*tălmaci cuvintelor*), Chişinău, 1907.

13. Codreanu, Gh., **Russko-moldavskii i moldavsko-russkii slovar'**. *Posobie dlea moldavan v şcole i doma* (*Russesc-moldovenesc şi moldovenesc-russesc cuvîntelnic*), Kişinev, 1912.

14. Doncev, I., **Cursulŭ primitivŭ de limba rumânâ,** *compusŭ pentru shólele elementare şi IV classe gimnasiale*, Tipografié lui Akimŭ Popovŭ, Kişinêŭ, 1865.

15. Ghinculov, I., **Nacertanie pravil valaho-moldavskoi grammatiki**, Tipografia Imperatorskoi Akademii Nauk, St. Peterburg,1840.

16. Codreanu, Gh., **Bessarabia**. *Istoriko-gheograficeskii ocerk dlea jelaiuşcih oznakomit'sea blijaişim obrazom s mestnîm kraem (Kniga prigodnaia i dlea vneklassnogo citenia ucenikam moldavanam*), Kişiniov, 1901.

17. Ciobanu, Şt., **Carte de citire pentru şcolile primare**, Chişinău, 1918.

18. Krupoviatkin, K., **Russko-rumînskii slovar'** (*Dicţionar ruso-român*), Kişiniov, 1919.

Leo BUTNARU
Chişinău

LUMEA DE DUPĂ CUVÎNT

"Să se mîndrească alţii cu paginile pe care le-au scris, eu mă mîndresc cu cele pe care le-am citit", mărturisea Jorge Luis Borges, acest fantastic de avid cititor de carte care, de fapt, a şi scris un impresionant număr de pagini, printre ele, precum susţinea exegetul literar Alfonso Reyes, neîntîlnindu-se nici una "de umplutură". O atare apreciere poate părea oarecum exagerată, însă nu deranjează, ci, din contra, e în concordanţă cu spiritul de semilegendă ce învăluie figura ilustrului argentinian ajuns, în ultimii ani, autorul aproape imposibil de depăşit ca notorietate în lumea mare. Fireşte, la noi acest clasic al modernităţii apare drept... un novice şi, pornind de la convingerea că el merită să intereseze un cît mai larg cerc de consîngeni, am şi purces la derularea opiniilor prezente.

Jorge Luis Borges a dorit să fie un scriitor nesupus teroarei orgoliului de redutabil şi irepetabil creator ceea ce, se pare, i-a reuşit. Într-un dialog, el destăinui interlocutorului următoarele: "Bioy Casers, de exemplu, zice că nu sînt un bun poet şi că sînt mai bun povestitor. Eu cred că în ambele cazuri am destule limite (...) Unele îmi ies bine, altele aşa şi aşa". Însă despre împotrivirea faţă de ispitele grandomaniei şi sincera sa modestie vom vorbi nu înainte de a preîntîmpina cititorul că, şi în continuare, vom apela la deloc puţine citate fie şi din binecunoscutul motiv că, irezistibil, patima de a-l cita pe Borges s-a transformat într-un... tic estetic al unei părţi considerabile din lumea contemporană, precum remarca şi Andrei Ionescu: "A-l cita pe Borges este o deprindere intelectuală a timpului nostru". Reproducerile textuale sînt, consider, îndreptăţite şi din considerentul că însăşi opera ilustrului argentinian are de personaje principale... citatele, întrunite în corolare colocviale diverse, ingenioase şi, deci, captivante. Citatele ne sînt... interlocutori subtili, agreabili şi inteligenţi, mărturisindu-ne despre permanenta insomnie a unui spirit elevat şi demonstrîndu-ne cum el, acest spirit, iese augustin din cărţi şi intră în lume spre a ne înfăţişa superioara, plina de nobleţe şi nestrămutata credinţă borgesiană în cultură ca un rafinat strat de semnificaţii noi suprapuse peste înfăţişările universului uman. Apoi, căutînd trecerea integratoare de la universul uman în genere la infinitul cosmic Borges susţine că "Universul însuşi e o Carte": iată prima viziune asupra lumii pe care şi-o plăsmuieşte... Lumea e o bibliotecă, spune Cărturarul din Buenos Aires, iar descrierea ei... formează textul unei "ficcion" intitulate *Biblioteca din Babel* (citat din Ştefan Augustin Doinaş). Iar exegetului francez Jean Gene îi aparţine subtila observaţie că Borges ia omul drept "un bibliotecar imperfect; uneori, în faţa imposibilităţii de a găsi cartea pe care o caută, scrie alta: aceeaşi, ori aproape aceeaşi".

Băieţandrul Jorge Luis Borges a simţit lipsa unei anume cărţi sau, ca şi mulţi alţii, pur şi simplu n-a putut s-o găsească în infinita *Bibliotecă din Babel* încă de la vîrsta de şapte ani cînd purcede a-l imita pe spaniolul Cervantes, dar scriind "într-o engleză deplorabilă". Harnicul, perseverentul şi, sigur, îndărătnicul autor care abia deprinsese alfabetul mai ticluieşte şi ... un manual de mitologie clasică (!), şi un roman cavaleresc. Iată de ce, după vreo cincizeci de ani, după pe cît de prodigioasa-i, pe atît de miraculoasa-i lansare în oceanul literaturii, Borges, aflat în culmea celebrităţii, nu trezi pic de suspiciune cînd afirmă:

"Întotdeauna am simţit că destinul meu era, înainte de toate, un destin literar (...), că eu voi încerca să transform totul în cuvînt". Şi — se ţinu de cuvînt în a "transforma totul în cuvînt". Pentru el lumea însemna un Alfabet, iar fenomenele, lucrurile — vocabule. În acest punct Borges se întîlneşte cu concepţia budistă, conform căreia istoria universală e divizată în perioade, printre care apar eclipse îndelungate pe durata cărora nu există nimic altceva decît cuvintele din **Veda**. Adică, în vreme de eclipse Universul nu reprezintă decît un vid asemănător unei celeste stupine a cuvintelor ce sînt, în esenţa lor, nişte arhetipuri, nişte matrice ce servesc la re-crearea componentelor lumii.

Am zice că dacă Flaubert privea la o frază bine modelată ca un îndrăgostit, Borges putea să încerce un sentiment similar chiar la cercetarea unui singur cuvînt, presupunînd, spre exemplu, că popularizarea şi popularitatea budismului în ţările occidentale se datorează în bună parte şi sonorului, frumosului, ademenitorului cuvînt *Nirvana*, "deoarece pare imposibil ca el să nu însemne ceva încîntător". Pentru Borges, cuvîntul este deja o metaforă, o microstructură poetică. Ba mai mult, îl numeşte "operă poetică". În cele patru litere care formează cuvîntul *moon* (în engleză: *lună*), scriitorul argentinian simte o pulsaţie aparte, "ceva care obligă la o anumită încetineală ce convine lunii, i se potriveşte ei, pentru că acest cuvînt este aproape rotund şi aproape că începe cu aceeaşi literă cu care se termină". (Să încercăm şi noi să aflăm subtilităţi asociative între cuvintele limbii noastre şi realitatea pe care o exprimă ele: aspru, ascuţit, dur, dulce, sec etc. — sonoritatea lor, accentuată sau potolită, corespunde senzaţiilor ce ni le trezesc noţiunile pe care le exprimă). În linia acestui raţionament ajungem a înţelege că în spiritualitatea unui popor, şi de aici — a lumii întregi, cel mai simplu element (cunoscut) de la începuturile ei este în egală măsură de important şi reprezentativ ca şi altitudinile obţinute de respectiva spiritualitate în cele mai recente timpuri. Un cuvînt ori o metaforă primordială valorează cît o epopee sau un tratat filosofic de ieri, de azi, de mîine. Să ilustrăm aserţiunea prin cîteva exemple extrase din spaţiile învecinate ţării de baştină a lui Borges: astfel, încă de pe timpurile lui Columb, indienii guaraos le înfăţişau europenilor superbe perle poetice alcătuite dintr-un singur cuvînt, numind curcubeul — şarpe cu salbe, prietenul — cealaltă inimă, sufletul — soarele din piept, toiagul (bătrînului) — nepot nedespărţit, iar în loc de "ieri" spuneau "uit". Aceste imbatabile probe întru susţinerea adevărului că, la începutul începuturilor sale, limba a fost integral la nivelul metaforei, la condiţia poeziei "pure" ne demonstrează că, fără exagerare, o capodoperă poate încăpea doar în cîteva litere.

Apropo de litere: Borges a studiat cu atentă migală şi încîntare nu doar cuvintele, ci şi componentele lor, scriind că "fiecare literă se detaşează, ca şi cum ar fi gravată, ca şi cum ar fi talisman, apoi se alătură iar unele altora, pentru a sugera uimitoarea ciudăţenie a cuvintelor". Iar în conferinţa-eseu **Despre o misterioasă scriere cifrată** el se simte plăcut obligat de a remarca faptul că în cărţile sacre sînt socotite sfinte nu doar frazele sau cuvintele, ci şi literele care le compun, amintind în continuare paradoxalul exemplu cu supoziţia că în **Cabala** literele ar fi fost anterioare cuvîntului, adică — s-au manifestat drept sensuri de sine stătătoare, anume ele, literele, fiind instrumentele principale ale lui Dumnezeu. Fireşte, obsesia faţă de Cuvînt sau Literă ca unităţi semantice, metaforice, ca elemente narative nu putea să nu-l aducă pe Borges spre preocupările cabaliştilor, concepţia cărora porneşte de la ideea că **Sfînta Scriptură** reprezintă o textualitate absolută, iar ceea ce e definitiv nu poate fi nicidecum un rod al întîmplării. Ca un martor vrăjit, prezent la ritualul de cercetare şi interpretare a **Cabalei**, Borges se lasă sedus de alchimia filologică graţie căreia operanţii rîvnesc a afla supremele şi singularele semnificaţii, citind textul sfînt pieziş sau de la dreapta la stînga, de la stînga la dreapta, înlocuind unele litere cu altele etc. Şi nu numai din acest

considerent ar fi apărut seducţia misterului: în genere, celebrul argentinian a avut o predilecţie de lux faţă de misterios, aproximaţii, presupuneri care, evident, nu ţin de domeniul adevărului adevărat, însă sînt seducătoare, agreabile din punct de vedere intelectual. "Inventariind" atare "păcate" frumoase, Ştefan Augustin Doinaş observa că "Borges cochetează cu erudiţia. O dovedesc faimoasele şi suculentele sale falsuri: citarea de nume de autori şi de cărţi deopotrivă de inexistente, referinţele născocite de el însuşi, citatele apocrife, — toate amestecate inexplicabil cu opere de autori reali, cu texte reproduse în mod riguros. Uluitoarea erudiţie a lui Borges se hrăneşte deopotrivă dintr-o cunoaştere enciclopedică autentică şi din voluptatea rafinată a truculenţei cărturăreşti, a mistificării istoriei şi literaturii — iar acest amestec savant, de real şi imaginar, exprimă o concepţie asupra lumii şi, bineînţeles, asupra artei". Noi am adăuga doar că şi datorită acestei curajoase alchimii a falsurilor fermecătoare opera borgesiană întruneşte calităţi care îi acordă o poziţie aparte în infinitatea literaturii universale. Ba mai mult, aici, în singularitatea operei ce abundă în intuiţii şi ingeniozităţi potopitoare, putem afla un singular gen de autor, exclusiv al lui Borges, pe care Osvaldo Ferarri l-a numit *ipoteză*. În modestia şi onestitatea sa celebrul latinoamerican nu poseda nestrămutata conştiinţă că de partea lui se află, obligatoriu, adevărul, zicînd că "eu nu am nici o certitudine, nici măcar pe aceea a incertitudinii". Dar nici nu se poate susţine că o atare patimă pentru ficţiune, invenţii fanteziste ar apărea drept repercusiune a lipsei de probe concrete şi a dorinţei de a se menţine în limita soluţiilor pozitive confortabile. Mai curînd, obsesia vine din predilecţiile pentru farmecul enigmatic al poeziei ce nu se află numai şi numai în poezia propriu-zisă, ci atît în realitate, cît şi în irealitate (presupunere, ipoteză). (Borges consideră că nu proza, ci poezia, oricît de abstractă ar fi ea, este mai aproape de realitate, de tainele acesteia, îndeobşte mai aproape de "acest lucru atît de misterios căruia îi spunem realitate".)

Ajunşi la acest moment de ramificare a subiectului, să facem un pic cale întoarsă, reluînd firul raţionamentelor despre Literă—Cuvînt—Frază—Carte—Univers, pentru a urmări cît de cît coerent una dintre ideile principale, prezente în eseistica, poezia, proza de anticipaţie şi dialogurile lui Borges. Însă ceea ce am schiţat ca succesiune firească (Literă—Cuvînt—Frază etc.) doar pare a se derula în linie dreaptă, de fapt, în punctul ei de pornire, ea fiind întemeiată pe principiul labirintului, în concepţia exegeţilor înşuşi Borges fiind caracterizat drept un om al oglinzilor care se reflectă complicat pînă la sofisticare una pe alta şi, concomitent, reflectă lumea, universul. E Omul labirintului, dar al unui labirint nici pe departe tradiţional, deoarece minotaurul îl poate aştepta pe cel cutezător cînd pe linie dreaptă, cînd undeva pe un cerc rotunjit din această linie, cînd într-un punct oarecare al sferei, rezultată din multitudinea giratorie a aceluiaşi cerc, multiplicat. Astfel, fugitatea clipei şi statornicia veşniciei înseamnă una şi aceeaşi: perpetua linie a cercului ori integrarea în interiorul sferic al existenţei cosmice — concepţie borgesiană pe care Guillermo Sucre o defineşte ca "extaz al timpului". Acest labirint netradiţional presupune, parcă, şi spaţiul închis, alambicat, dar şi nezăgăzuita deschidere spre infinit (univers) care se poate produce şi reproduce dintr-un embrion oarecare. Iar dacă Borges aseamănă Universul cu o Carte, reiese că la începutul începuturilor embrionul a reprezentat o carte din care au generat, cu timpul (cu veşnicia!), toate celelalte cărţi. Scriitorul francez Maurice Blanchot, preocupat de impacturile scrisului, limbajului, comunicării, a formulat deducţiile lui Borges astfel: "Esenţialul în literatură e că este, în mod impersonal şi în fiecare carte, unitatea inepuizabilă a unei singure cărţi şi repetarea absolută a tuturor cărţilor." Pornind de la acest gînd, m-aş încumeta să afirm, prin asociaţie, că literatura lumii ar fi un "Bolero" al scrisului care, precum în renumita partitură muzicală a lui Ravel, reia aceeaşi temă, aceleaşi motive în contrapunct, deosebirea

constînd în nuanţe, intensitate, colorit, particularităţi stilistice etc. E ceva în spiritul concluziei lui Blanchot, conform căreia chiar şi atunci cînd "există un duplicat perfect, originalul, şi chiar originea, se şterg (să ne amintim că "Bolero"-ul lui Ravel avu la bază o melodie folclorică pe care aproape că n-o mai identificăm în partitura de autor — L.B.). În felul acesta, lumea, dacă ar putea fi tradusă şi duplicată într-o carte, ar pierde orice început şi sfîrşit şi ar deveni un volum sferic, fiind şi fără limite; volum pe care îl scriu toţi oamenii şi în care sînt scrişi". Ori, s-ar întîmpla cam ceea ce i s-a întîmplat protagonistului dintr-un fragment de naraţiune rămas de la Empedocles din Agrigento care, după ce se lăudă cu avalanşa de metamorfoze, în rezultatul cărora a fost fecioară, ramură, cerb, peşte, comandant, pod peste şaizeci de rîuri, spumă a valurilor, stea, lumină, mai spune că "eu am fost cuvînt într-o carte, eu am fost la început o carte".

În concepţia lui Borges, Universul drept Carte a cărţilor, Carte-partogeneză (ce se autogenerează) e ceva ce nu are autor, e o creaţie depersonalizată. Marele scriitor argentinian reprezintă acest simbol al lipsei de identitate, al lipsei de ambiţie şi orgoliu personal în povestirea "Tlon, Uqbar, Orbis tertius" prin locuitorii planetei Tlon, unde scriitorii nu-şi semnează operele şi nici nu-şi fac probleme cu reluările, pastişele, plagiatul, influenţele, arhetipurile, derivatele, ramificările, curentele, şcolile artistice. Ce-i drept, ideea care la Borges obţine accente distinctive, o lansaseră, oarecum în surdină, Schelley, Emerson, Valery, fapt despre care argentinianul, spre deosebire de cei de pe Tlon, aminteşte. Acesta nu e unicul caz cînd protagonistul nostru se abate involuntar (mai bine zis, obligat de etica terestră) de la concepţia sa care tratează literatura lumii ca pe o faptă a unui Singur creator (Anonimul anonimilor), şi întreaga muncă — nobilă, dezinteresată şi atemporală — a Unuia fiind păstrată în *Biblioteca din Babel* care adăposteşte "tot ceea ce poate fi exprimat în toate limbile".

Dar de ce s-a dedicat, totuşi, scrisului (să ne întrebăm) acest pasionat al focalizării Diversităţii în Arhetip, Multiplului în Matricea Unicului, dacă totul a fost reluat şi repetat în alte timpuri? Adică, de ce a scris el, Borges, nedezamăgindu-se de neantul obligatoriului anonimat pe care-l presupune Cartea-Univers? Răspunsul ar fi, probabil, cel pe care l-am invocat mai spre începutul eseului în cauză: a scris cu un tremur de voluptate pentru scris; chiar dacă totul deja a fost scris, Borges e şi el omul care, încă de pe la şapte ani, nu găsi în *Biblioteca din Babel* opera sa preferată şi se apucă însuşi el s-o ticluiască, folosindu-se de colaje şi montaje, caleidoscopuri şi treceri în revistă a ramificaţiilor tematice pe care intenţionează să le altoiască (sau: re-altoiască) pe Tulpina comună. Prin mobilitate imaginativă de excepţie, erudiţie care, parcă, a miracol, depăşeşte posibilităţile cunoscute multora, Borges devine un fanatic al scrisului ca proces de eliberare spirituală a omului; a omului ce scrie, dar, precum spuneam, continuă să caute cartea necesară în *Biblioteca din Babel* care, concomitent cu tomurile elaborate deja, le înglobează şi pe cele ce vor fi scrise mîine sau peste o sută de ani, în genere — cîndva şi oricînd, în viitor. Şi această dimpreună dăinuire a mesajului ajuns tezaur forte, real, şi a celui posibil, ipotetic, rîvnit, aşteptat şi care va fi creat, iarăşi ţine de o fascinantă alchimie a literaturii în virtutea căreia însuşi Borges a scris (a dictat) şi a căutat cartea în pofida orbirii sale complete ce a survenit pe cînd atinsese vîrsta de cincizeci de ani. De aici şi conferinţa-eseu **Cărţile şi noaptea** pe care a prezentat-o, alături de altele, la teatrul "Coliseo" din Buenos Aires şi în care mărturisea că în viaţă s-a învrednicit de numeroase onoruri ("şi poate nemeritate", remarcă el cu nelipsita-i modestie), însă cel mai mult l-a bucurat numirea în funcţia de director al Bibliotecii Naţionale, dat fiind că totdeauna şi-a imaginat Paradisul sub forma unei biblioteci.

Pînă aici, fără a intenţiona s-o fac special, de cîteva ori am pomenit despre proverbiala modestie a acestui autor celebru care a reuşit să rămînă onest şi la izbînzi, şi la eşecuri. Însă

ce e, totuşi, cu respectiva calitate a caracterului său? Nu care cumva ea nu e decît o examinare pur speculativă? Însuşi scriitorul spunea că această stare de spirit a însuşit-o din exemplele japonezilor ce au loiala virtute de a presupune că dreptatea este mereu de partea interlocutorului. Astfel, cînd cineva, în dialoguri, enunţă elogii la adresa lui, Borges, parcă timid, modifica aprecierile, atenuînd superlativele, ca şi cum s-ar fi temut să nu ajungă prizonierul ideilor pe care şi le fac alţii despre el. Glosărilor stridente le prefera independenţa firii şi liniştea meditaţiei. Opiniilor ce se vroiau învestite cu drept de cetate le prefera pe cele ce aveau dreptul de a se răspîndi prin întreg universul umanităţii. A fost cosmopolit, onest şi uman acest "anarhist şi arhitect în acelaşi timp", precum l-a numit George Steiner.

Să fi avut modestia categorică şi obsesivă legătură cu pledoaria lui Borges pentru absoluta depersonalizare a poetului, prozatorului, dramaturgului etc., pentru plonjarea lor ireversibilă în dezinteresatul anonimat artistic, fără a lăsa barem un semn cît de minor al originalităţii lor? Că doar, cică, încă din străvechimile lumii originalitatea literară a devenit imposibilă din evidentul motiv că "numărul legendelor sau al metaforelor de care e în stare imaginaţia umană este limitat". Oricît ar fi încercat cineva să ateste singularitatea omului şi a lumii ("chiar şi în cele mai rapide note bibliografice există o perspectivă originală", spunea Reyes), Borges a contestat neabătut nu numai propria sa originalitate, ci şi pe cea a lumii, rămînînd adeptul lui Berkeley, în spiritul acestuia negînd existenţa Eu-lui şi a făptuirilor lui. Oricum, noi putem conchide că distinsul argentinian a rămas un scriitor foarte personal, original şi din motivul că a combătut... personalitatea, originalitatea ca atare.

Dar să reluăm din nou filiaţia Literă—Cuvînt—Frază—Carte—Univers pentru a pune în lumină încă un aspect (original!) al concepţiei lui Borges asupra artei scrisului, şi anume — că e necesar să cercetăm şi să apreciem literatura nu conform cronologiei concrete a elaborării ei, ci din punctul de vedere al jalonării lecturii care e unicul mobil, nedefinit, perpetuu şi mereu în schimbare. Vin alţi cititori şi alta e cartea în raport cu cea pe care o cunoşteau (şi cum o cunoşteau, o înţelegeau) lectorii de cîndva. Ba chiar aceeaşi persoană, recitind după anumit timp o carte, n-o mai găseşte precum o ştiuse, ci ... alta şi altfel, precum explică Borges în eseul **Poezia sau frumuseţea ca senzaţie fizică**: "... pentru acelaşi cititor aceeaşi carte se schimbă din moment ce noi ne schimbăm... Se poate spune că fiecare lectură a unei cărţi, fiecare recitire, fiecare amintire despre această lectură în imaginaţia noastră reînnoieşte textul. Deci şi o carte, nu numai noi, poate fi considerată "rîul schimbător al lui Heraclit".

În modul de cugetare al celebrului creator mi s-a părut interesantă referinţa repetată, fie şi nesistematizată riguros, la ceea ce aş numi opera dublă. O atare faptă îndoită, pe care o poate realiza cineva concomitent, i-a fost caracteristică şi lui Platon care, definind atît de plastic poezia — "Acest lucru gingaş, înaripat şi sacru" — pe lîngă memorabilul adagiu (prima operă) "ne-a dat", spune Borges, "un frumos exemplu de poezie" (deci, a doua operă). Sau să luăm cazul lui Groussac care dimpreună cu opera istorică şi critică (prima) a realizat-o pe cea de a doua ce constă în reînnoirea prozei spaniole. Chiar cînd afirmă că **Divina Comedie** a fost creată în italiană şi pentru a salva de la destrămarea dialectală această limbă, Dante Alighieri susţine, indirect, că a făcut o operă-dublet: pe cea literară propriu-zisă şi, alături ori concomitent cu ea, — monumentala ctitorie lingvistică. O atare stratificare fericită o aflăm şi în aserţiunea borgesiană referitoare la literatura franceză care este atît de vastă şi bogată (despre cea engleză spunea că e "aproape infinită"), încît întruneşte nu una, dar, cel puţin, două tradiţii clasice. În alt loc Borges ne îndeamnă "să admirăm ce toţi idealiştii admit: caracterul halucinant al lumii. Să facem ceea ce nici un idealist n-a făcut: să căutăm irealităţi care să confirme acest caracter." În mod mai explicit, duplicitatea este atestată prin

căutarea unei a doua irealităţi care să confirme prima irealitate. Cam ceea ce ar însemna "poezie pentru poezie", însă nu în sens negativ. Borges remarca următoarele: "Fraza există pe cont propriu. Cred că aceasta este, de asemenea, o piatră de încercare a poeziei: anume că fraza există dincolo de sensul pe care i-l acordăm. Marea i-a dat cel mai bun loc în cerul său". Deci, este vorba de fraza ca sens şi fraza ca... frază. Iar în metafora poetică vizată de Borges iarăşi (ca dinadins!) e prezent dubletul: cerul de sus şi cerul mării. Şi parcă a fost firesc ca un atare mod de referinţă (fie că este mai curînd intuitiv decît pragmatic) la duble valori învestite într-o singură matrice să fie caracteristic spiritului său în care s-au întîlnit şi au colaborat harul generator de opere artistice şi subiectivitatea critică inteligentă. Şi, dacă veni vorba, e nimerit să amintim că Updike aducea argumente întru confirmarea faptului că Borges este maestrul care a influenţat benefic proza nord-americană, iar noua critică franceză a intertextualităţii recunoaşte în celebrul argentinian un înaintaş prodigios. Cu toate că, în virtutea modestiei sale necontrafăcute, Borges n-a catadicsit să-şi atribuie aceste sau alte merite, susţinînd că, de cele mai multe ori, în artă părerea de primat nu e decît o eroare. Spre exemplu, reproducînd unele versuri de acum un mileniu şi ceva — "Călătorind departe prin puterea oceanului" şi "Tu, ca însoţitor, eşti durere şi dorinţă", conchide că aceste admirabile ecouri romantice "dovedesc că şcolile literare (...) sînt simple invenţii ale istoricilor literari care nu simt poezia. Căci poezia este aceeaşi şi este eternă". Sau, în alt loc: "... cînd se vorbeşte de mişcarea romantică, se au în vedere date mult posterioare, deşi am putea spune că mişcarea romantică începe deja în acel moment în care cineva, în Normandia sau în Paris, citeşte **O mie şi una de nopţi**.

Referinţele la romantism ne conduc în chip firesc spre poezie, în cazul dat — spre cea a lui Jorge Luis Borges, poezie complexă, dar nu atît de complicată; poezie subtilă, împănată cu elemente mitologice şi de cultură universală; poezie de care mulţi cititori se apropie cu timiditate, însă şi cu irezistibilă curiozitate, caracteristică neofitului. Poet al emoţiilor lucide confruntate cu raţionamentul meditativ al metaforelor livresc-intelectualizate, şi în acest gen Borges nu are pretenţii de originalitate, însă rămîne ingenios şi laborios în tratarea sau re-tratarea temelor, orbita esenţială a obsesiilor poetice rămînînd aceeaşi ca şi a întregii sale creaţii: Universul, Cuvîntul, Oglinzile, Cartea, Biblioteca, Ipoteza, Misterul... Ca poet, Borges mai relevă un fenomen interesant: spre senectute, cam pe la 60 de ani, el trăieşte o reîmprospătare a sensibilităţii prozodice, scriind foarte multe versuri. (Îmi amintesc că un lucru asemănător i se întîmplase şi regretatului nostru George Meniuc.) Însă ce ar însemna "foarte multe versuri"? Indirect, răspunde însuşi Borges în eseul **Cărţile şi noaptea**: "Editorul meu mi-a dat o ştire excelentă: mi-a spus că dacă eu i-aş da treizeci de poeme în răstimp de un an, el ar putea publica o carte. Foarte bine, dar treizeci de poeme înseamnă o serioasă disciplină (mai ales dacă trebuie să dictezi versurile, neputînd să le scrii), dar, în acelaşi timp, înseamnă şi o suficientă libertate, căci este imposibil ca într-un an să nu apară treizeci de ocazii pentru poezie". Să reţinem referinţa la disciplina serioasă, să ne amintim că, în artă, Borges a fost un adept al voinţei, insistenţei şi laboriozităţii. Cu toate acestea, el pare să fi susţinut adepţii inspiraţiei, socotindu-se printre ei, afirmînd că arta se întîmplă, este ceva imprevizibil şi că misiunea bardului nu reprezintă o sarcină ce ţine de un orar anume ("Cine este poet, este poet în permanenţă, se vede asaltat mereu de poezie").

* * *

Concluzia de ansamblu la care ajungem sau ar trebui să ajungem ar fi incompletă fără o retrospectivă sumară, esenţializată, dar şi îmbogăţită cu noi elemente adiacente, a ceea ce reprezintă pentru literatura şi cultura lumii acest ultim, cred, mohi-

can al enciclopedismului. În primul rînd, erudiţia borgesiană a fost cu siguranţă singulară în sferele ce ţin de enigmatic, neobişnuit, cabalistic ş.a., fapt ce i-a şi revendicat numele de *spirit al labirintului şi oglinzilor*. Şi al "alchimiei" culturii universale (literatură, estetică, istorie etc.). De aici, în imediată vecinătate se află sugestivul nume cu care l-a re-botezat poetul mexican Alfonso Reyes: "magician al ideilor". În genere, nu e uşor a-l înţelege pe un alchimist, pe un magician care nu ne propune atît mesaje coerente, cît labirinte ale erudiţiei împănate cu voite şi seducătoare falsităţi care, de altfel, nu-l supără pe nimeni la lectura eseurilor ori prozelor de anticipaţie ce ni se înfăţişează aidoma unor ingenioase inventare artistice, unde intercomunică ecouri din filosofia şi bibliografia savantă, ştiinţa literaturii şi destul de multe alte ştiinţe, din istorie şi religie, din ... simţire şi cugetare autentică. Pătimaşe pledoarii pentru cultură şi inteligenţă temeinic asimilate, conferinţele-eseu ale lui Borges conţin un nedisimulat spirit rafinat, civilizator prin influenţa sa asupra altor spirite. Cînd le citeşti, parcă simţi în intimitate o împalidare melancolică a trăirilor lirice, împalidare de pergament din arhivele sentimentale ale Lumii şi Omului. Mai bine zis, împalidare de palimpsest (pergament sau papirus de pe care s-a şters sau s-a ras scrierea iniţială pentru a se putea utiliza din nou şi pe care se mai văd urmele vechilor texte). Anume că palimpsestul ar putea defini-simboliza una dintre esenţialele idei ale operei lui Borges, conform căreia evoluţia artei nu înseamnă continuare, ci permanentă reluare de la alt nivel şi în alt mod decît cele anterioare. (Să ne amintim de inventatul literat francez din "Tlon, Uqbar, Orbis tertius" care se decide să rescrie **Don Quijote**, utilizînd exact aceleaşi cuvinte de care se servise şi Cervantes, doar că folosindu-le în modul de gîndire specific secolului nostru).

Curios că celebrul nostru protagonist se încumeta a mărturisi public că este aproape incapabil să gîndească abstract. El, care a lansat atîtea ipoteze cu vaste şi temeinice inflexiuni şi căruia chiar i s-a atribuit paternitatea unui gen literar nou, cel al ipotezei, motiva acest "neajuns" prin frecventele sale apelări la citate şi amintiri, fapt în care alţii, din contra, au găsit merite ce au o influenţă relativ subterană, dar substanţială asupra literaturii contemporane.

Se arată sceptic, zicînd că nu crede în victorii literare. Însă a avut destule şi memorabile izbînzi, cea din urmă fiind legată de inclasabilitatea ca autor şi singulara sa autonomie artistică. Şi dacă Stivenson susţinea că una dintre calităţile de căpetenie necesare unui scriitor ar fi ca acesta să aibă farmec, el, Borges (şi literatul, şi omul), a onorat plenar respectiva cerinţă. Ca literat, am zis, ţinînd să accentuez: şi ca om. Căci în cazul său ni se oferă fericita ocazie de a reabilita fără suspiciune o noţiune atît de necesară în lumea noastră supusă anomaliilor etice, ideologice, sociale; o noţiune banalizată, devalorizată de întrebuinţările ei cu şi fără noimă şi suficientă îndreptăţire: noţiunea de umanism. Jorge Luis Borges este un umanist, cetăţean generos al Pămîntului şi, deci, al Universului. Şi mai este unul dintre deloc numeroşii, azi, reprezentanţi ai civilizaţiei noastre de la acest sfîrşit neliniştit de secol care întrunesc calităţi de excepţie şi opţiuni publice pentru a fi considerat un Geniu. După părerea criticului literar francez Roger Caillois, "Geniul sistematic, geniul lui Borges nu se închide niciodată într-un singur sistem. Cu o vervă diabolică şi neobosită, el sistematizează în toate sensurile".

Foarte rar am avut noi ocazia de a folosi gradul absolut în aprecierea unui Om al secolului XX, a unui Contemporan. Eram gata, gata să purcedem la inventarea miturilor despre Umanism, Geniu şi, iată, argentinianul Jorge Luis Borges (1899-1986) ne-a reîntors la realitate, pentru care fapt lumea îi va rămîne etern recunoscătoare, ca şi tuturor nemuritorilor din sacrul ei Panteon.

Cristina CÎRSTEA
Bucureşti

HUNC LEGIO COMITATUR AGRESTIS

în prelungirea picioarelor străzile —
acestea crescînd
înfundîndu-se-n marile
parcuri

(NU TE MAI VĂD MI TE
ÎNCHIPUI) pe trotuarele dinspre
marginea
Pieţei Centrale peste

ţărîna
alcoolul
extazul acestui oraş numit

CHIŞINĂU

nimeni nu poate spune că
m-am născut
doar pentru
viaţă şi moarte

închipuirea
e adevăratul cimitir al omului liber

golul
pe care
viaţa şi moartea nu-l umple

nu te mai văd mi te
închipui lumea
trece prin mine ca o

promisiune uitată
cu străzile
pieţele ei
cu bărbaţi şi femei (sînt o păpuşică
de plastic
cu mîinile groase cît
casele).

ÎNTR-O ZI SFÎRŞITUL

există imagini că totuşi port
chip (seara în sufletul meu îl
strivesc ca pe-un gîndac de
bucătărie) într-o dimineaţă o să-mi vină
şi mie
rîndul

scîrba mila şi teama

să-mi sărute talpa minciunii singurul
bărbat care mă mai
cuprinde cu
braţele (într-o zi sfîrşitul mă va
întinde-naintea mea ca
începutul) prin defileul cearşafului

mîna lui va atinge toate
femeile chipului meu biete insecte ascunzîndu-se-n
pielea totdeauna
întinsă şi albă
a fricii

SÎMBĂTĂ SEARA ÎN CHIŞINĂU. ŞAPTE IMAGINI. FOTOGRAFUL NUD

(poem-schiţă)

I. Soţ şi soţie. preludiu în negru. un semn
de omagiu
întorcîndu-mă pe acest drum al
Memoriei.

II. (în cele din urmă nu pot să-mi amintesc prea mult).
Memoria —
Ca o fotografie —
e întoarcerea
Morţii.

III. **Astăzi / scriu asta/ Marele Bulevard/ Şaizeci şi**
patru / sîmbătă seara în
CHIŞINĂU / trupul meu sugerează
imagini — o lume a
Imaginii. Acum priveşte-mă
bine (această imagine a mea) şi
sugerează-mi
Adevărul Emfatic ascunde-l în cealaltă
parte.
printre picioare.

IV. **Soţ şi soţie. preludiu în Moarte**
pentru
aceste picioare
Stînd unul în faţa altuia — la distanţă — încît
printr-un singur pas
pot fi
ale mele. DAR NU SÎNT. Sînt o

femeie fumînd o ţigară
gîndindu-mă că
ovarele mele ar fi putut rămîne grele cu
tine gîndindu-mă
la tine ca la o teorie a

V. **Seducţiei.** ***Viaţa mea tocmai a sugerat imaginea mea.***
Două picioare ca
soţ şi soţie — la distanţă — ca două
lumi diferite.

VI. **(Moartea poate sosi.)**

VII. **Cîteodată o femeie nu-şi poate aminti prea**
mult.

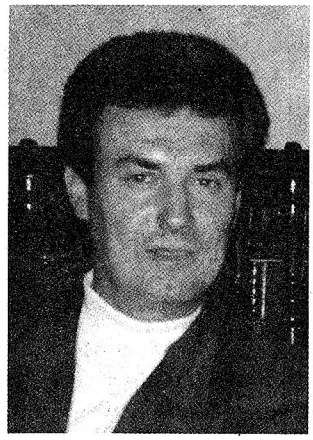

Nicolae COANDE
Craiova

daruri otrăvite

următoarea lume ar putea fi sufletul dacă mă hotărăsc
să scap de pielea asta putredă.
aş putea renunţa la plăcerile unei minţi viclene la ce-mi
propune cel din oglindă
cînd îmi arată pe zid sfîrleaza zarul clepsidra. daruri
otrăvite. dacă aş putea rezista unei tentaţii de copil.
ştiu că lumea nu are nevoie de vocea mea mi-am dorit mereu
să ies din grămadă
trufia mea e un soare otrăvit care-mi cutreieră măruntaiele
îmi zvîntă limba. *schizofrenia unui parfum care ucide*.
am răbdare dar răbdarea mi-e pe sfîrşite.
scufundat în somn şi-n patul meu de tristeţe
sînt deodată singur pe crucea asta de pămînt.

vin din infernul muncii

ziua s-a dus. afară sînt cîini. aş putea să mă ridic
şi să ies palid ca lumina la Dendrah.
laptele nu mă satură.
vin din infernul muncii palmele violete le scot din pămînt
pline de carnea femeii la apogeu.
vin din pămînt cu tot cu pămînt sîngele nu are viitor
limba scuipă o arie neagră pe străzi.
aş putea să mă ridic şi să ies dintre pereţii încinşi
ai camerei unde mă schimb încet
ca fructul necopt al unei ştiinţe ridicole. sînt posedat
de un mare gînd şi de o mare aşteptare —
ştiu că azi omul nu e decît pielea lui. cu timpul
voi da replici morţilor.

fundătura homer

respir cu plămînii altei lumi între zidurile astea vechi
sînt ameţit şi greu nu mă mai pot ridica uşure
la căderea serii — iată vaca asta străluceşte
de la o vreme singură pe cer.
cîndva am să mă îngrop de viu în pămînt — voi lăsa
doar o mînă afară pentru vechii trecători ai
fundăturii homer (uliţa-ngustă sub care trăiesc)
voi indica sensul şi direcţia de mers
cu policarul dreptei crescut monstruos şi zdrobit
de apăsarea hulei care vine.
va fi o zi apoi va fi o noapte va fi scîrba asta
de lumină. nu mai există pămînt.
sînt secera întristării — omul mare plînge în somn.

soarele pubelei noastre

soarele pubelei noastre suie pe cer mai ales noaptea
cînd bîjbîi printre resturile cinei sărace
a muncitorului cu trei braţe
un cap strigă din cap cu vocea boului în plină arşiţă
e cald ca-n burtă aici. rîcîi cu mîna tare
în coaja mileniului
urlă de groază cîinele ciocănarului balelele-i coboară
din munţi mai ales noaptea intră în patul rece al văduvei —
dintre picioare-i răsare acest soare jilav care-mi suie
în ţeastă. nu-mi revin din stupoare.
în aceste bălţi sînt umilit.

Anatol CIOCANU

AM MURMURAT

Am murmurat: da timpul s-a sfîrşit,
Va trebui s-apară El, Mesia,
Să mîntuie pe cel nemîntuit
Să-şi facă pîn-la capăt datoria!

Şi-am murmurat: pămîntu-i la soroc!
Sfîrşit e spaţiul pentru vieţuire,
Hai, vino, Doamne, şi mai fă-ne loc,
Căci, uite, nu ne-ajunge-n omenire!

Şi-am murmurat: sîntem flămînzi şi goi!
Adu-ne, Doamne, biblica ta pîine,
De-o-mparte tuturora, pentru noi —
Vai! Pentru-o lume încă va rămîne!

Şi-am murmurat: plin de răi zăvozi
E aerul din jur şi-aceştia-l spurcă:
Sînt cei rămaşi din neamul de irozi
Care şi Ţie Ţi-au dat mult de furcă...

Şi-am murmurat: coboară pentru-o zi
Şi dă otravă lor, de poţi — ne scapă!
Cînd suflă ei — sînt spre-a secătui
Albină, floare, ţarină şi apă!

Şi-am murmurat: — Te aşteptăm aici,
Sînt două veacuri grele fără tine,
De cînd orbecăim, şi mari şi mici,
În aşteptarea zilelor divine!

FIRELE IERBII, FRUMOASA CU PRUNCI...

Sînt o mie de feluri de a scrie poezie:
prietenul meu a scris un vers
despre aburul cafelei
pe care-o bea dimineaţa:

"E genial, dle, e genial!
Hai citeşte-mă, fie!
Asta e toată gîndirea mea şi chiar viaţa!"

Prietenul meu nu-l citeşte pe Walt Witman
Şi nici pe fratele meu mort, Ion Vatamanu:
"Miroase-a cai de poştă, dle,
a transpiraţie, a spumă, a robie,
şi mie mi-e milă de calul acesta, sărmanu',
că-i cal care trage şi nu e liber,
ca-n herghelie!"
Nu ştiu a ce mai miroase FIRELE IERBII,
Nu ştiu ce gînduri triste
Îi poate provoca FRUMOASA CU PRUNCI.
Prin luncile lui Witman alunecă împărăteşte cerbii,
FRUMOASA îşi poartă pruncii
prin biblice, tinere lunci!

.... După acestea vine ghicitul în cafea —
halucinante iluzii, presupuneri,
viziuni diabolice,
urme barbare, linii sinistre — toate s-ar vrea
transpuse-n imagini de poezie, simbolice ...

Şi peste toate se scutură fumul ţigării
care acoperă totul precum cenuşa unei lave ...
Prin FIRELE IERBII împărăteşte
alunecă cerbii,
FRUMOASA îşi poartă pruncii
prin biblice tărîmuri ...
AVE

ÎNAINTE DE-A-MI DĂRUI PACEA TRUPULUI TĂU...

Înainte de-a-mi dărui pacea trupului tău,
Liniştea de basm a ochilor tăi —
Precum e, îmi închipui, doar cerul
De floare al oazelor —
Spune-mi că nu-mi vor mai pîndi —
Din păduri, din mlaştini de ură,
Din ignoranţa scrîşnind în mîncăi —
Că nu-mi vor pîndi streangul, ghilotina
Şi glonţul —
Carnea mea încă tînără,
Sufletul meu încă viu
Şi încă nezdrobit, fluierul oaselor!

Spune-mi, promite-mi şi asigură-mi,
Tu care eşti,
Care vii căpătîiului meu brazdă
De proaspătă iarbă,
De noapte de vară-nstelată,
Promite-mi că toate răutăţile lumii
S-au sigilat în poveşti,
Pentru ca nici copiii să nu le mai ştie,
La prag de somn
Să le audă vreodată...

Şi-atunci m-aş preface
În aerul grădinilor de trandafiri
Scuturînd potop de petale
Peste umerii, peste genunchii,
Peste cele două privighetori ale sînilor
Şi peste palmele tale subţiri
Şi peste aburirea divină
A nesfîrşirii credinţelor tale!
Dar cineva — mai topeşte
Pentru săbii şi gloanţe — metale!

ROBINSON

Pe insula Răbdării, unde am fost exilat,
Barba mea de Robinson intră-n
pămînt, a prins rădăcină
Şi mă trage după ea, condamnat
Spre o străinătate şi mai străină.

Visez pînze albe pe corăbii, licărind pe-orizont,
Aud parcă vocea Francescăi da Rimini
care mă cheamă,
Dar cu gura ajunsă-n pămînt nu mai pot
Să-i răspund cavalereşte: "— Mi-e teamă..."

Visez o batistă pe-un mal depărtat
Petrecîndu-mă-ncoace ca spre un paradis,
Ca spre-o oază.
Batista aceea-i ca o albeaţă
pe ochii mei de plecat
În împărăţiile apelor ucigătoare, sticloase...

Dar aici pot gîndi liniştit
La păcatele lumii, la erorile multe şi grele,
Care fac pămîntul mai mic, urîţit, murdărit
Încît nu-l mai pot spăla cu toate apele
Din jurul insulei mele!

Doar aici pot blestema
Fără să fiu auzit, pedepsit şi închis
(Pe insula asta, a Răbdării, nu există
Nici măcar închisoare!),
Doar aici îmi pot uşura sufletul
meu de proscris
Pentru că mi-am dorit viaţa
pe pămînt — sărbătoare!

Hai, vino, Francesca! Vocea ta e ca mierea
Ce unduie între insula mea şi ţărmul de-acasă,
Doar tu mă mai faci să-mi recapăt puterea
Ca să mă opun bărbii ce mă trage-n pămînt,
nemiloasă
Vai, că nu-i bine să fii îngropat
în propria ta casă!...

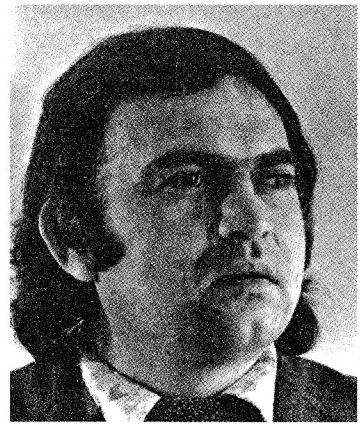

Serafim BELICOV
Chişinău

MONOLOG ÎN DOI

Atingeam temperaturi
dintre cele mai înalte
noaptea în recele carpatin,
încît brazii din preajmă
se tupilau şi se-acopereau
cu iarbă
ca să nu ne înnegureze seninătatea
din fulgerele ce ne inelau
simţirea.

Între noi aerul nu încăpea —
inima îi bătea undeva alături,
undeva în jururi.

La capătul inegalabilului basm
ne-a filmat starea
tihna adunată într-o ciută.

Carpaţii îşi masau tîmplele
cu şuviţele roşiatice ale zorilor.

CUMVA

Tu eşti malul stîng,
eu sînt malul drept
şi-ntre noi se-nvîrtejeşte
un rîu al durerii
cu foarte mulţi afluenţi.

Rîul se varsă direct în mare,
marea purtînd un nume
din trei cuvinte:
nicăieri — nicicînd — niciodată.

Cu anumite intermitenţe,
apa, ca printr-un miracol,
îşi ia cursul înapoi, către izvoare.

Şi iarăşi la vale, şi iarăşi multă,
şi iar nu cunoaştem anul naşterii ei.

Mă uit la malul stîng,
tu eşti cea de pînă la tine,
eu, cel de pînă la mine,
iar malurile aducînd şi cristalizînd
prima aflare a noastră
de care abia-auzim.

Malul drept, malul stîng.
Important e să nu se risipească.
Ori şi mai important
e să venim şi pentru-a treia oară.

ECHILIBRU

De nu mă înfia singurătatea,
n-aveam să ştiu de tine
în nici un spaţiu
predestinat să ne încapă.

Între singurătate şi tine,
uitîndu-mi-se drept în faţă,
stă pitită nostalgia, a cărei fiinţă se-arată
de cum numai încerc să rostesc:
mor zăpezile, se nasc apele,
învie norii, pleacă amurgul, mi-e dor
şi-aşa mai departe.

Citeşte singurătatea ce m-a-ngrădit
ca să-ţi dai seama cît de mult
prelungeşti menţinerea
unui echilibru de lumină
într-o galaxie nedesţelenită.

În fine, îl cunosc pe unul şi mai singur:
el n-are nici măcar singurătate.

UMBRE

Ei sînt mici, atît de mici
că nici nu vor s-audă cum îs.
Ei sînt atît de mici,
încît, umblînd după umbrele noastre
din urmă,
li se par ale lor din faţă.

O umbră plus o umbră,
plus douăzeci de umbre...
Uitaţi-vă, exclamă, ce-s mulţi ai noştri!

Daţi-le o mai mare umbră de sprijin
din cele considerate ale lor
din faţă
şi veţi vedea cum li se infineşte
numărul.

Mici, dar mulţi,
iată şi o eventuală parafrază
a arhiştiutului dicton.

Ei sînt atît de mici
că nu ascultă nici de umbrele noastre,
chiar de păşesc pe ele şi se laudă că-s
ale lor.

Norocul nostru nu-i că-s mici,
norocul ne e totuşi
că umbrele noastre
nouă ne-aparţin.

A PLOUAT

Cîndva s-a trecut
ori nici n-a existat.
Ieri se află între a fost
şi poate va mai veni.

Azi vom trăi şi vom vedea,
de-o mai fi în genere să fie.

O fracţiune din *mîine*
stăruie-n plină putere
într-un colţ din casa cea mare
a zilei de ieri.

Meteorologii din generaţia nouă
prognozează neoficial
declanşarea unei furtuni teribile,
ca după ea să se producă o ploaie
ce să spele urmele lăsate
de greşiţii greşiţilor noştri,
cu precădere ale celor de mai încoace.

Am visat şi furtuna, şi ploaia,
i-am văzut în vis pe toţi păcătoşii,
printre care era şi ceva din mine.

Am visat că ieri era mîine,
am visat că mîine era azi,

că astăzi era chiar acum.

Dimineaţa a plouat aievea şi mult,
blagoslovind parcă
izbîndirea rostului viselor mele
de peste noapte.
Pe cînd, totuşi, o furtună teribilă?

PE CURAT

Dacă la început a fost cuvîntul,
imediat a urmat
cred că plînsul
ce-şi anunţa deloc uşoara povară
de a umple golul posibil
în cuvintele fără miez.
Pe parcursul evoluţiei lor,
avînd acelaşi centru de greutate,
cuvîntul şi plînsul au devenit
aproape un trup,
un chip, o suflare,
împărţind aceleaşi căderi, înălţări,
înşelări şi ispite,
adică, se întîmpla mirajul
cuvîntului exprimat prin plîns
şi viceversa,
trecerea plînsului
prin filtrul cuvîntului.

Cu şi mai deloc uşoara povară,
să umple golul planînd eventual
de-asupra cuvîntului-plînsului,
mai apoi a fost cîntul,
dar despre el vor dezbate alţii, post-noi.

Deocamdată însă nici nu se mai ştie
unde şi cînd am cîntat:
noi am plîns şi, plîngînd,
am şters plînsul
ca s-avem cum plînge pe curat.

Bianca MARCOVICI
Israel

pîntecul viorii

coarda de la vioară
s-a rupt. strună
fabricată.
nu-mi cumpăr alta
nu vreau s-o înlocuiesc.

canarul meu cîntă
fără nici o comandă
specială
aceleaşi sunete sincopate
neratînd.
neexersînd.
dumnezeu i-a dat trilul
perfect canarului meu.

dar şi colivia,

pîntecul viorii

lesa

fiecare seamănă
după un timp
cu meseria lui
ca şi cîinele cu stăpînu'!
fiecare încearcă să-şi
dreseze cîinele
pînă ce stăpînul cîinelui
face "frumos"
echivalentul cordonului ombilical,
lesa cîinelui
e invizibil —
deturnarea sensurilor
obligă la reculegere
şi disciplina muncii —
detestarea rasei e un stimulent
propagat de dezavuaţii agresaţi
de putere —
vieţuirea comună ştirbeşte
din prestigiul lesei
colorate —
conglomeratul umanitar

nu poate păstra cifrul educaţiei
alese —
secretul constă
în datele statistice
ameliorate —
pe toate undele
nimeni nu vrea să muncească
ca un cîine —
dacă e să decizi
mi-aş cumpăra un pudel
să muncească pentru mine —

ochiul cuvîntului

dedicată poetului Al. Lungu

"înduplecarea timpului
arată trei flori sîngerînde"

neiertător e
limbajul umbrelor
pestriţe flori
poartă stigma sfîrşitului
diagnostic edilitar
determinat de omul lumii

credincioasă mentorului
ce se îndreaptă spre lumină
căutînd ochiul de rouă
care să-l supună

ameţită îmi fac bilanţul
udînd florile
cu ulciorul

Ioan ŞERDEAN

LIMBA ROMÂNĂ ÎN ŞCOALA PRIMARĂ

CUVÎNT DE ÎNCEPUT

A debuta într-o publicaţie, ca cea care mi se deschide acum, e un act de curaj, de cutezanţă, şi nu numai. Căci o asemenea încercare, chiar în speranţa că va fi reuşită, trece pragul raţionalului şi intră în dimensiunea afectivă, a trăirilor emoţionale, a sentimentelor. Sentimente de stimă, de preţuire şi respect pentru cei care, de aproape nouă ani, au iniţiat, au condus şi au susţinut cu tot ce au avut mai bun acest *fenomen de cultură*, deopotrivă pentru minte şi inimă, care trebuia să poarte un nume ... şi nu orice nume. Căruia i-aţi spus, iar acum îi spunem cu toţii: LIMBA ROMÂNĂ.

Nu cu mult timp în urmă, am avut plăcuta surpriză să mă întîlnesc chiar la mine acasă, în Ţară, la dorinţa sa, cu redactorul-şef al revistei "Limba Română", Domnul Alexandru Bantoş, care — cum se spune — nu mi-a trecut pragul cu mîna goală. Mi-a adus, din acel colţ de Ţară, cîteva numere ale revistei, precum şi vreo trei-patru suplimente apărute în Biblioteca Revistei "Limba Română" (există, deci, şi aşa ceva!), alese nu la întîmplare. Ce-am aflat înlăuntrul lor a fost şi rămîne pentru mine un miracol, pe care mi-e greu să-l explic acum şi aici, în cuvinte. Mă mulţumesc cu emoţiile, cu satisfacţiile, cu trăirile.

Cred că e destul să spun că acum înţeleg şi mai bine de ce acolo, în acea parte de Ţară, s-au născut acele nepieritoare metafore în care a fost îmbrăcată Limba Noastră, care e, pe rînd, *comoară, şirag de piatră rară,* e *foc ce arde, numai cîntec,* e *graiul pîinii*, e ... dar ce nu e? Şi tot de-acolo ni se mai spune răspicat: "Român mi-e neamul, românesc mi-e graiul". Iar acest lucru îl "aflăm" nu de la oricine, ci de la un ilustru filolog, al cărui nume e bine cunoscut.

Şi pentru că toată această avere a noastră trebuia să aibă şi un sălaş al său, tot acolo a apărut, ca din poveste, aproape fără veste, "Casa Limbii Române".

Sper să-mi fi fost bine înţelese emoţiile declarate în primele rînduri ale acestui cuvînt de început, mai ales după ce am aflat că mi s-a deschis şi mie poarta *Casei* fără să fi bătut în tocul ei.

Am acceptat invitaţia de a-i fi nu doar oaspete ci şi locatar, chiar dacă nu sînt filolog de formaţie. Am, totuşi, ceva comun cu cei ce lucrează în acest domeniu fascinant, ceva care îmi este martor şi suport de nădejde: am "pătimit" şi eu, alături de ei, sau împreună cu ei (ca să folosesc o vorbă înscrisă pe o plăcuţă de marmură lipită pe faţada unei case din Răşinarii Sibiului, din care aflăm: "Aici, în această casă s-a născut (...) poetul pătimirii noastre". Sînt şi eu de pe meleaguri ardelene, şi mă veţi înţelege).

Dacă de la lingvişti am învăţat cîte ceva din tainele vorbirii corecte în limba noastră, am considerat că a-i învăţa pe cei mai mici şcolari să descifreze tainele slovelor, să pătrundă în lumea mirifică a cărţii şi s-o îndrăgească, a-i învăţa să se exprime corect, oral şi în scris în limba română, este o misiune fără egal. Acesta este argumentul care m-a făcut să accept cu plăcere, dar şi cu emoţie, să mă adresez cititorilor revistei "Limba Română" pe teme legate de metodologia studierii limbii materne în şcoala primară.

Limba română în şcoala primară este mai mult decît o disciplină oarecare de studiu. Cu mult timp înaintea momentului devenirii lor ca şcolari, copiii folosesc în mod curent limba, ca mijloc de comunicare specific umană. Au învăţat-o nu prin lecţii şi în intervale de timp anume stabilite. Şi-au însuşit-o de la mama — limba e maternă — de la tata, de la ceilalţi

Ioan ŞERDEAN

este o personalitate bine cunoscută în lumea şcolii româneşti, îndeosebi în segmentul ei cel mai stabil şi mai vechi sub raport istoric — învăţămîntul primar. Structura formaţiei sale profesionale, dar mai ales contactul nemijlocit cu slujitorii şcolii primare, manualele şcolare pentru clasele primare şi cele pentru şcolile normale, care s-au aflat sau se mai află de foarte mulţi ani la îndemîna "beneficiarilor" lor, precum şi numeroasele lucrări, studii, articole, comunicări publicate în volume, în reviste sau în culegeri al căror autor este profesorul Ioan Şerdean sînt o mărturie convingătoare a prestigiului de care acesta se bucură în viaţa şcolii româneşti.

Preocupat în general de probleme de didactică ale învăţămîntului primar, Ioan Şerdean s-a aplecat cu predilecţie asupra celor de didactică a limbii şi literaturii române, această disciplină-"amiral" a şcolii primare, şi nu doar a acesteia. Lucrările sale din acest domeniu figurează în cataloage şi liste bibliografice, sînt menţionate în numeroase alte studii şi sînt solicitate de toţi cei care într-un fel sau altul sînt legaţi de destinele învăţămîntului primar în general, ale studiului limbii şi literaturii române în special.

Prof. univ., dr. Ion T. RADU,
Universitatea din Bucureşti

FIŞIER BIOBIBLIOGRAFIC

♦Licenţiat al Facultăţii de Pedagogie-Psihologie a Universităţii din Bucureşti (1957). ♦ Doctor în Ştiinţe Pedagogice (1976). ♦ 1947-1990 — învăţător, cadru didactic universitar, inspector general la Ministerul Educaţiei Naţionale. ♦ 1991-1994 — decan al Colegiului Universitar Pedagogic de Institutori — Universitatea "Spiru Haret" din Bucureşti. ♦ Din 1994 pînă în prezent predă un curs de didactică a limbii române şi coordonează practica pedagogică a studenţilor la Colegiul Universitar Pedagogic de Institutori. ♦ Autor sau coautor al unui număr de opt lucrări apărute în volume. ♦ Autor sau coautor a trei manuale şcolare pentru clasa a III-a (în uzul şcolilor în perioada 1970-1997) şi a două manuale pentru şcolile normale de învăţători. ♦ Peste 60 de articole, studii, referate publicate în culegeri şi reviste de specialitate.

Începînd cu acest număr de revistă, cunoscutul pedagog şi om de ştiinţă Ioan ŞERDEAN va publica un ciclu de articole cu genericul *Limba română în şcoala primară*. Necesitatea abordării problemelor legate de învăţămîntul primar ne-a fost sugerată de mai mulţi cititori, şi, în special, de către studenţii şi profesorii Colegiului Pedagogic "Alexei Mateevici" din Chişinău. Sîntem bucuroşi că, o dată cu inaugurarea acestei rubrici, în aria preocupărilor publicaţiei noastre intră o nouă şi importantă categorie de cititori: cei care au misiunea de a iniţia procesul de învăţare corectă şi temeinică a limbii române. Apreciem receptivitatea manifestă a dlui Ioan Şerdean, îi sîntem profund recunoscători pentru că a acceptat invitaţia de a prezenta, în septembrie curent, un ciclu de prelegeri la *Casa Limbii Române* din Chişinău şi la filiala acesteia din Ungheni. Tot atunci, după mai bine de cinci decenii, va reveni pe pămîntul Basarabiei şi soţia dumisale, profesor Larisa Şerdean, născută la Chişinău.

Bine aţi venit, domnule profesor, în paginile revistei "Limba Română". Aşteptăm cu emoţie toamna, cînd ne vom revedea...

Al. B.

membri ai familiei, de la toţi cei din jurul lor, cu care au simţit nevoia comunicării.

În parcurgerea drumului spre comunicarea prin intermediul limbajului, într-o primă etapă, copiii răspund semnalelor verbale (întrebărilor) variate adresate din partea celor din jur, nu articulînd vorbe, ci cu ajutorul ochilor, al degetului, al mîinii. Cîştigînd experienţă în ale limbii, copiii formulează, ei înşişi semnale verbale: "mama", "ta-ta", "pa-pa", după care, la semnale verbale, ei răspund cu ajutorul cuvintelor rostite; mai stîngaci la început, dar într-un progres destul de accelerat, mai ales în privinţa pronunţiei corecte.

Am făcut această remarcă nu pentru că ar fi vorba de noutăţi, sînt lucruri cunoscute chiar de cei care nu au preocupări în acest domeniu. Am considerat că în demersul pe care am îndrăznit să-l întreprind adresîndu-mă cititorilor pe această temă trebuie început cu începutul pe care l-am enunţat în rîndurile de mai sus.

Iar acum, răspunsul la afirmaţia că limba română în şcoala primară este mai mult decît o disciplină de învăţămînt. Afirmaţia ar fi putut fi construită şi sub formă de întrebare, care nu e deloc retorică: de ce limba română în şcoală, îndeosebi la clasele primare, este mai mult decît o disciplină şcolară. Îmi permit să folosesc în acest scop cuvintele unui maestru al glăsuirii în limba română: "Cred sincer că limba română, în care m-am născut şi pe care o slujesc cu toată dragostea, e pîinea, vinul, aerul fără de care viaţa noastră nu s-ar lega pe pămînt". Şi mai spune acelaşi autor: "A vorbi frumos româneşte înseamnă a fi colindat de dor; a scrie frumos româneşte înseamnă a fi găsit cărarea dorului spre dor" (...) "Pentru mine, limba română este distanţa dintre inimă şi umbra ei, care se numeşte suflet."[1]

Nu putem trece cu vederea că Fănuş Neagu formulează aceste nestemate nu într-o carte care-şi propune să aducă un omagiu limbii române. El face acest lucru în "deschiderea" uneia dintre cărţile sale, pe care am amintit-o, deschidere pe care o intitulează: **Ploaie de aur la fereastră**.

În acelaşi sens ne permitem să consemnăm aici şi cuvintele unor strălucitori maeştri ai scrisului românesc, trecuţi în lumea umbrelor, cu privire la limba română. Nichita Stănescu spunea: "Pentru mine limba română este patria mea". Ne abţinem să facem comentarii; nu dorim să tulburăm cu ele gîndurile cititorului. Lucian Blaga îşi deschide primul capitol al celebrei sale scrieri apărute postum: **Hronicul şi cîntecul vîrstelor** cu o destăinuire inimaginabilă pentru cei care i-au parcurs fie şi numai file din creaţia sa poetică şi filosofică. "Începuturile mele stau sub semnul unei fabuloase absenţe a cuvîntului" (...) "... împlineam aproape patru ani şi încă nu pronunţasem nici un cuvînt." Cînd a început totuşi să le rostească, vorbele lui au intrat direct în tezaurul culturii româneşti. Într-unul din numeroasele lui aforisme, Lucian Blaga spune: "Limba este întîiul mare poem al unui popor"[2].

Căutînd înţelesul unei asemenea metafore vom avea imaginea deplină pe care Lucian Blaga o creează limbii unui popor.

Despre limbă se spune, cu deplin temei, că este elementul cel mai durabil al unui popor, al unei naţiuni. Din acest punct de vedere, ea depăşeşte componenta intelectuală a personalităţii umane şi ajunge în sfera vieţii sale spirituale. Dovada cea mai elocventă o constituie şi numeroase versuri nemuritoare create de poeţi care au rămas şi vor rămîne mereu în conştiinţa vorbitorilor de limba română. În versurile lor limba noastră e *dulce*, e *frumoasă*, e *armonioasă*. "Saltă inima-n plăcere / Cînd o ascultăm / Şi pe buze — aduce miere / Cînd o cuvîntăm" (G. Sion). Sau: "Limba noastră-i o comoară / În adîncuri cufundată / Un şirag de piatră rară / Pe moşie revărsată" (Alexei Mateevici). Asemenea creaţii alese, izvorîte din sufletul şi cugetul celor ce le-au îmbrăcat în cuvinte de o neasemuită frumuseţe trebuia să treacă şi în lumea cîntecului. Şi ele

sînt cîntate şi "revărsate" de copii, de tineri şi de mai puţin tineri pe o întreagă "moşie", care e pămîntul românesc.

În faţa unor asemenea realităţi, menirea celor care conduc şcolarii încă din primele clase este aceea de a perfecţiona procesul comunicării lor. Faptul că ei posedă capacitatea de a comunica prin vorbe, mai întîi doar spuse, apoi şi scrise, nu numai că nu diminuează răspunderea învăţătorilor, a institutorilor, ci o sporesc. Prin studiul organizat al limbii române în şcoala primară elevii vor conştientiza actul comunicării, vor afla încă din clasa I că vorbirea corectă are la bază anumite reguli pe care ei le pot înţelege şi aplica fără dificultăţi, construind comunicări (propoziţii) pe care le despart în cuvinte, silabe, sunete. Toate aceste norme pe deplin accesibile, învăţate chiar fără definiţii, îi vor conduce la înţelegerea relaţiei dintre comunicarea spusă şi cea scrisă; ei vor constata că vorbele şi sunetele rostite au corespondentele lor grafice, literele, că acestea sînt atît de tipar, cît şi scrise. Este vorba de drumul care-i va conduce la învăţarea cititului şi a scrisului.

Iată doar cîteva argumente care dovedesc atît caracterul specific al studiului acestei discipline în şcoala primară, cît şi complexitatea şi diversitatea structurilor ei. La toate acestea, precum şi la alte elemente de ordin metodic cu privire la predarea limbii române în clasele primare ne vom referi în paginile revistei.

NOTE

[1] Fănuş Neagu, **Întîmplări aiurea şi călătorii oranj**, Editura Sport-Turism, Bucureşti, 1987, p. 6, 8.

[2] Lucian Blaga, **Elanul insulei — aforisme şi însemnări**, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1977, p. 251.

1. SPECIFICUL LIMBII ROMÂNE CA OBIECT DE ÎNVĂŢĂMÎNT; OBIECTUL METODICII PREDĂRII LIMBII ROMÂNE ÎN CLASELE PRIMARE

Limba română constituie un obiect de studiu central în procesul de învăţămînt. Studiul limbii române are o însemnătate cu totul deosebită în formarea multilaterală a tineretului şcolar. Fără însuşirea corespunzătoare a limbii române nu poate fi concepută evoluţia intelectuală a elevilor, pregătirea lor corespunzătoare la celelalte obiecte de învăţămînt, însăşi viaţa şi activitatea socială viitoare.

În ciclul primar, importanţa limbii române ca disciplină şcolară este covîrşitoare, prin studiul acesteia se urmăreşte atît cultivarea limbajului oral şi scris al elevilor, cunoaşterea şi folosirea corectă a limbii materne, cît şi învăţarea unor tehnici de bază ale activităţii intelectuale, cum sînt cititul, scrisul şi exprimarea corectă.

Formulînd funcţiile şi obiectivele principale ale limbii române, ca disciplină şcolară în ciclul primar, se cuvine să fie amintită, în primul rînd, tocmai *funcţia sa instrumentală*, care se realizează în toate compartimentele limbii române: *citit-scris, citire, dezvoltarea vorbirii, compunere gramaticală;* toate acestea cuprinse într-un termen care le uneşte: "comunicare". Că aceasta este funcţia cea mai importantă a limbii române o dovedeşte şi faptul că, în scopul realizării ei, aproape jumătate din numărul total de ore din planul de învăţamînt al clasei I este afectat învăţării citirii, scrierii şi dezvoltării limbajului. În clasele următoare ale ciclului primar, chiar dacă numărul orelor destinate studiului limbii române este mai mic, el se menţine la aproximativ o treime din totalul orelor cuprinse în planul de învăţămînt al claselor I-IV, iar un obiectiv de seamă rămîne perfecţionarea tehnicilor de muncă intelectuală.

Prin funcţia instrumentală elevii îşi însuşesc unele tehnici ale muncii

intelectuale, care îi conduc spre însuşirea unor deprinderi ce răspund, în ultimă instanţă, unei cerinţe fundamentale a şcolii moderne: "a-i învăţa pe elevi să înveţe". Aceasta înseamnă, în primul rînd, a-i învăţa să înveţe folosind cartea ca sursă de informare şi formare, iar, pe de altă parte, a le cultiva capacităţile de exprimare corectă, oral şi în scris. De altfel, scrisul constituie, el însuşi, un alt instrument al activităţii intelectuale, care completează pe cele amintite anterior şi se integrează organic în sistemul muncii de învăţare, al activităţii de comunicare.

Funcţia *instrumentală* a limbii române se realizează cu succes prin dobîndirea de către elevi a unor cunoştinţe care sînt implicate în înseşi tehnicile muncii intelectuale. Ciclul primar nu are doar rolul de "alfabetizare" a copiilor. Acest proces al "alfabetizării" trebuie să se bazeze pe cunoştinţe care asigură conştientizarea de către elevi a învăţării cititului şi a scrisului. Pe lîngă aceste cunoştinţe, elevii pătrund în mod sistematic, încă din clasa I, la toate activităţile de limba română, în unele din tainele cunoaşterii realităţii înconjurătoare. De aceea, o altă funcţie a limbii române la ciclul primar o constituie *funcţia informaţională*. Cîmpul cel mai larg prin care se realizează această funcţie este citirea, care are şi ponderea cea mai mare în rîndul componentelor limbii române la clasele I-IV. Valoarea cu totul deosebită a citirii este dată de faptul că, simultan cu învăţarea tehnicilor muncii cu cartea, prin intermediul cărora elevii învaţă cum să înveţe folosind cititul, ca sursă inepuizabilă de informaţii, ei sînt conduşi să iasă din sfera manualelor şcolare şi să pătrundă în lumea fascinantă a cărţii.

Încă din perioada preabecedară a clasei I, prin toate activităţile pregătitoare în vederea învăţării citirii şi scrierii, precum şi prin tematica activităţilor de dezvoltare a vorbirii, apoi în perioada abecedară şi cea postabecedară, prin conţinutul coloanelor de cuvinte şi al textelor din abecedar se asigură elemente ale funcţiei informative a acestei discipline şcolare.

După ce elevii şi-au însuşit, fie şi la un nivel modest, tehnici ale muncii intelectuale, în special după învăţarea citirii, aria de cunoştinţe dobîndite prin mijlocirea lecturii creşte în mod considerabil. Concomitent cu perfecţionarea tehnicilor muncii cu cartea, elevii iau cunoştinţă de întregul conţinut informaţional al textelor pe care le citesc, texte care înfăţişează aspecte dintre cele mai diferite ale realităţii înconjurătoare.

Cunoştinţelor dobîndite prin intermediul citirii li se adaugă cele de limbă, pe care şcolarii le învaţă la gramatică şi care constituie baza teoretică a exprimării lor corecte.

Atît funcţia instrumentală, cît şi cea informaţională se realizează cu rezultate bune numai în condiţiile unei susţinute solicitări şi exersări a capacităţilor intelectuale ale elevilor. De aceea, o altă funcţie a limbii române este *funcţia formativ-educativă*. Toate activităţile legate de învăţarea citirii şi scrierii, precum şi cele cu privire la dezvoltarea vorbirii angajează procesele de cunoaştere. Gramatica solicită, prin excelenţă, un evident efort intelectual, o puternică angajare a proceselor de cunoaştere ale elevilor.

Prin întregul său conţinut, în special prin conţinutul textelor de lectură, prin tematica activităţilor de dezvoltare a limbajului şi de compunere, limba română are o contribuţie remarcabilă la cultivarea unor alese calităţi moral-cetăţeneşti în rîndul şcolarilor.

Obiectivele formativ-educative ale limbii române ca disciplină şcolară în ciclul primar se realizează concomitent cu obiectivele legate de funcţia instrumentală şi de cea informaţională. La rîndul lor, acestea din urmă pot fi îndeplinite în condiţii optime numai pe baza unui învăţămînt formativ, care solicită capacităţile intelectuale ale elevilor. La toate acestea mai trebuie adăugat faptul că, în condiţiile ritmului fără precedent de acumulare a informaţiilor, elevul nu mai poate fi un simplu depozitar al cunoştinţelor, el trebuie să devină un

factor activ, în stare să se folosească de instrumentele muncii intelectuale în vederea propriei sale formări, pentru un viitor apropiat şi pentru desfăşurarea unei activităţi creatoare, cu caracter social, într-o perspectivă mai îndepărtată. În acest sens este necesară punerea în mişcare a unor valori formative superioare, de tipul creativităţii gîndirii, al interesului şi dragostei pentru cunoaştere, al spiritului de observaţie şi investigaţie. Asemenea însuşiri reprezintă premise ale adaptării dinamice a tineretului la solicitările mereu noi ale societăţii moderne.

Funcţiile amintite mai sus sînt funcţii ale întregului învăţămînt. Ele nu sînt proprii numai ciclului primar. Ceea ce le deosebeşte de la un ciclu la altul este numai ponderea pe care o are una sau alta, greutatea lor specifică. Din acest punct de vedere, se poate spune că, în ciclul primar, funcţia instrumentală are o pondere şi un specific cu totul aparte faţă de celelalte cicluri ale sistemului de învăţămînt, unde, fără a fi neglijată, această funcţie este orientată spre instrumente ale activităţii intelectuale cu valenţe superioare.

Pentru ciclul primar însă, familiarizarea elevilor cu instrumentele muncii intelectuale, în primul rînd cu cititul şi scrisul, constituie conţinutul esenţial al activităţii, funcţia sa de bază.

În lucrarea **A învăţa să fii**, apărută sub egida UNESCO, Edgar Faure enunţă aceste funcţii astfel: "... a învăţa să înveţi în aşa fel încît să-ţi însuşeşti cunoştinţele noi de-a lungul întregii vieţi; a învăţa să gîndeşti liber şi critic; a învăţa să iubeşti lumea şi s-o faci mai umană; a învăţa să te desăvîrşeşti în şi prin muncă creatoare".

Complexitatea funcţiilor limbii române în ciclul primar a determinat conturarea unor laturi distincte ale acestei discipline şcolare, care ţin seama atît de funcţiile arătate, cît şi de etapele realizării lor, potrivit particularităţilor de vîrstă ale elevilor. Astfel, în clasa I, *citit-scrisul* se constituie într-o disciplină specifică, planul de învăţămînt acordînd un mare număr de ore pentru fiecare dintre aceste activităţi. *Citirea* rămîne şi în clasele următoare o disciplină de bază căreia îi este afectat un număr considerabil de ore. *Dezvoltarea vorbirii*, în clasele I-II, se completează cu orele speciale de *compunere*. Deşi în planul de învăţămînt al claseor I şi a II-a nu sînt constituite într-o componentă aparte a limbii române, cunoştinţele elementare de limbă, îndeosebi de fonetică, de ortografie şi punctuaţie, chiar de gramatică (fără teoretizări şi definiţii), sînt însuşite de elevii acestor clase, ele reprezentînd noţiuni strict necesare pentru învăţarea pronunţiei corecte, pentru analiza şi sinteza fonetică a propoziţiilor, pînă la nivelul sunetelor, pentru scrierea corectă a unor ortograme. Toate aceste cunoştinţe de limbă pe care elevii acestor clase şi le însuşesc, în special la lecţiile de citit-scris, la cele de citire şi la cele de dezvoltare a vorbirii pregătesc elevii pentru studiul sistematic al *gramaticii* la clasele a III-a şi a IV-a.

Disciplinele limbii române se constituie într-un sistem unitar. Acestea se influenţează reciproc şi sînt coordonate în vederea îndeplinirii unor funcţii comune. Funcţiile şi obiectivele limbii române la ciclul primar se realizează prin corelarea, în mod armonios, a tuturor acţiunilor ce se întreprind la fiecare dintre disciplinele ei specifice.

Studiul limbii române în ciclul primar cuprinde toate componentele din care este constituită această disciplină şcolară, atît în ceea ce priveşte notele lor comune, cît şi în ceea ce are specific fiecare dintre ele. Notele specifice ale fiecăreia dau şi orientarea metodică adecvată.

Oricît de evidente sînt notele comune, datorită obiectivelor lor aparte, fiecărei discipline îi sînt proprii şi metode specifice. De aceea, metodele de învăţămînt cunoscute din pedagogie îşi găsesc un mod deosebit de folosire, unele dintre ele fiind constituite în metode specifice pentru fiecare disciplină a limbii române. Astfel, în învăţarea citit-scrisului, metodele de învăţămînt

cunoscute sînt completate cu o metodă specifică, ce are în vedere particularităţile fonetice ale limbii române şi particularităţile psihopedagogice ale copiilor de vîrstă şcolară mică, iar la citire se foloseşte, de asemenea, o metodă specială, care apropie elevii de analiza literară, orientîndu-i în tehnica muncii cu cartea. Compunerea şi gramatica presupun şi ele folosirea metodelor de învăţămînt, potrivit cu specificul acestor discipline.

Metodica predării limbii române este o disciplină care extrage conţinutul său, în primul rînd, din însăşi programa şcolară de limba română pentru clasele I-IV. Menirea ei este aceea de a asigura transpunerea în viaţă a funcţiilor şi obiectivelor specifice ale limbii române ca obiect de studiu la clasele I-IV. Pe de altă parte, conţinutul metodicii predării limbii române este determinat de legităţile procesului de învăţămînt, studiate de didactica generală, legităţi care se manifestă concret şi în mod specific în predarea fiecărui obiect de învăţămînt. Această manifestare specifică este studiată de didacticile speciale sau de metodici. Fiecare disciplină de învăţămînt îşi are astfel metodica sa. Aşa stînd lucrurile, metodica predării limbii române în şcoala primară studiază modul în care se aplică legităţile didacticii generale în predarea — învăţarea limbii române la clasele I-IV.

Aprecierea de mai sus atrage atenţia asupra faptului că cei care studiază metodica predării limbii române trebuie să cunoască temeinic atît programa şcolară pentru clasele I-IV, cît şi legităţile didacticii generale, pentru a le aplica în mod creator, în funcţie de specificul acestui obiect de studiu.

Metodica predării limbii române are în vedere strategiile didactice folosite în predarea fiecărei componente a acestei discipline.

Folosirea aparte, la condiţiile concrete, a metodelor generale, de învăţămînt, precum şi a unor metode speciale conturează şi mai clar obiectul metodicii studierii limbii române în ciclul primar. Atît unele, cît şi celelalte sînt fundamentate pe datele psihologiei pedagogice, în general, şi ale psihologiei învăţării, în special.

Metodica predării limbii române în clasele I-IV nu reia în capitole speciale unele probleme de didactică sau de psihologie pedagogică, ele fiind explicate ori de cîte ori nevoile înţelegerii problemelor de metodică impun acest lucru. Înţelegerea corectă a acestor probleme teoretice se asigură cel mai bine în însuşi procesul aplicării lor la fiecare dintre disciplinele limbii române.

De aceea este necesară o continuă reactualizare a problemelor de didactică, precum şi a celor de psihologie pedagogică, limba română constituind un excelent domeniu de aplicare creatoare a acestor probleme. Astfel, de exemplu, *conversaţia* capătă valenţe deosebite la lecţiile de analiză şi sinteză fonetică, la clasa I, sau, la clasele celelalte, în analiza textelor de citire. Povestirea are un rol aparte la lecţiile de citire, mai ales la cele cu conţinut istoric. *Explicaţia* îşi găseşte un cîmp propice de folosire la lecţiile de gramatică. *Exerciţiul* este indispensabil la lecţiile de citire şi scriere în clasa I , şi, aşa cum se va vedea, folosirea acestei metode impune luarea în considerare a specificului deprinderilor respective de citire şi scriere. Acelaşi lucru este cerut şi de particularităţile învăţării tehnicilor muncii cu cartea, care se realizează prin exersarea unor activităţi corespunzătoare.

Şi celelalte metode se folosesc, în măsură mai mare sau mai mică, în funcţie de particularităţile specifice ale fiecăreia dintre disciplinele limbii române.

Astfel, metodica predării limbii române apare ca o necesitate de generalizare a experienţei la catedră, acumulate prin folosirea datelor oferite de didactică la specificul acestei discipline şcolare. Metodica reprezintă, în bună măsură, rezultatul studierii şi generalizării experienţei pozitive dobîndite de-a lungul anilor de numeroşi învăţători, la care se adaugă noile

cuceriri din domeniul psihopedagogiei.

Orice metodică trebuie să răspundă la întrebări de tipul: care este *conţinutul* disciplinei şcolare respective, deci ce *urmează să înveţe elevii*, *în ce scop se învaţă*, sau *care sînt funcţiile şi obiectivele disciplinei* respective şi *cum se desfăşoară procesul de predare-învăţare*. Metodica răspunde tuturor acestor întrebări, încercînd să dea o orientare corespunzătoare activităţii de înarmare a elevilor cu întregul conţinut al programelor şcolare de limba română.

Această disciplină este structurată, în principal, pe componentele limbii române ca disciplină de studiu, importanţa fiecăreia fiind determinată, în general, de ponderea pe care o au ele în planul de învăţămînt şi de modul în care sînt distribuite orele în programele şcolare pentru fiecare dintre acestea.

Astfel concepută, metodica predării limbii române la clasele I-IV răspunde, în primul rînd, nevoii stringente a pregătirii viitorilor învăţători în vederea realizării integrale a obiectivelor specifice acestei discipline de bază, înscrisă în planul de învăţămînt al şcolii primare.

În acelaşi timp, această disciplină se adresează tuturor învăţătorilor, cărora le oferă atît un cadru conceptual şi teoretic, cît şi unele sugestii practice legate de perfecţionarea continuă a procesului de pregătire a şcolarilor mici la nivelul exigenţelor actuale.

De altfel, cum e şi firesc, între programele de pregătire metodologică a elevilor şcolilor normale şi cele de perfecţionare a învăţătorilor (prin reciclare, definitivarea în învăţămînt, obţinerea gradelor didactice, prin formele individuale şi colective, ale activităţii metodice) există o strînsă unitate din punctul de vedere al conţinutului lor. Ambele programe au la bază o sursă comună: programele şcolare de limba română pentru clasele I-IV. Acest fapt determină şi obiective unitare, comune ale metodicii predării limbii române în şcoala primară, care vizează cunoaşterea temeinică a strategiilor didactice

Elaborată pe baza noilor programe şcolare şi adecvată tuturor manualelor alternative de limba română, noua lucrare a dlui prof. Ioan Şerdean, apărută la editura Teora din Bucureşti, are în vedere toate componentele acestei discipline: citire-scriere-comunicare (clasa I), citire-lectură-comunicare (clasele II-IV).

menite să asigure realizarea obiectivelor specifice ale studiului limbii române ca disciplină şcolară în ciclul primar, la fiecare dintre componentele sale.

Metodica oferă o orientare generală, jaloane, puncte de sprijin pentru a permite stabilirea celor mai adecvate modalităţi practice de lucru, în funcţie de condiţiile concrete. Activitatea didactică nu se poate împăca cu şablonismul, cu schematismul; ea trebuie să aibă un caracter creator. De aceea, recomandările făcute în metodică nu trebuie interpretate ca soluţii gata elaborate ce pot fi aplicate în orice condiţii. Calitatea unei metodici nu e dată de numărul soluţiilor pe care le conţine, ci de măsura în care ea orientează cititorii pentru a găsi ei înşişi căi noi pentru diversitatea şi complexitatea situaţiilor de muncă ce pot apărea în funcţie de fiecare disciplină a limbii române, de temele respective, de particularităţile de vîrstă ale elevilor, precum şi de alţi factori.

Florin GRINEA
Iaşi

VOCABULARUL LIMBII ROMÂNE
(FIŞĂ-CONSPECT)

I. DEFINIREA VOCABULARULUI

"**labil, -ă** adj. — nestatornic, schimbător, nestabil, mobil"[2].
"**frazeologie**" — îmbinări de cuvinte cu caracter constant: locuţiuni, expresii, combinaţii sintactice stabile[1].

1. "Totalitatea cuvintelor care există şi care au existat (...) într-o limbă"[1];
2. "... compartimentul limbii cel mai labil şi mai deschis influenţelor din afară"[1];
3. "... aspectul cel mai specific al fiecărui stil funcţional (al limbii — F.G.)"; "deosebirile dintre (stiluri — F.G.) se reduc (...) la deosebirile de vocabular şi frazeologie"[1];
4. Modalitate de a exprima o civilizaţie[1].

II. STRUCTURA GENERALĂ A VOCABULARULUI (LEXICULUI)

1. ***"Nucleul"*** — numit şi *vocabular de bază, fundamental, esenţial* ori *fond principal lexical* — conţine "cel mult 1500 de cuvinte (din care 60 % de origine latină — F.G.)", acestea fiind: *nume* (de obiecte şi acţiuni foarte importante, de alimente şi băuturi, de păsări, animale, pomi, fructe, culori, zile; numele părţilor corpului omenesc şi ale membrilor de familie), *conjuncţii* şi *prepoziţii, pronume* şi *numerale* (1-10), *verbe neregulate*[1].

Caracteristicile termenilor din fondul principal lexical:
a) *frecvenţă mare;*
b) *polisemantism;*
c) *creează derivate* şi *compuse;*
d) *intră* în *combinaţii sintactice constante.*

Notă. După D. Macrea, lexicul poeziilor eminesciene publicate antum conţine elemente latine în proporţie de 48% la cuvintele-titlu şi de 83% la cuvintele-text (în circulaţie) iar elemente slave numai 16,81% la cuvintele-titlu şi abia 6,93% la cuvintele-text (în circulaţie). Comparînd, apoi, cu lexicul poeziilor lui Paul Verlaine, D. Macrea ajunge la concluzia că "... fizionomia lexicală a limbii române este tot atît de latină ca şi a limbii franceze"[1].

2. ***Masa vocabularului***, alcătuită din:
a) lexic de circulaţie generală;
b) arhaisme:
— *atestate ca atare*: cuvinte, expresii, fonetisme, forme gramaticale, construcţii sintactice dispărute "definitiv"[1];
— *devenite regionalisme* sau *păstrate în locuţiuni* şi *expresii*: "a da iama"[1];

Notă. **1.** Cauzele arhaizării: dispariţia obiectului şi coliziunea sinonimică (cinovnic / funcţionar).
2. "Rolul" arhaismelor: "(sînt întrebuinţate — F.G.) în stilul beletristic cu valoare evocatoare, ..."[1]. Exemple: ***arhaisme de formă***: *cură* pentru *curge, îmbla* pentru *umbla;* construcţii în dativ: "*Preot deşteptării noastre, semnelor* vremii *profet*"

(M. Eminescu, **Epigonii**); ♦***arhaisme de sens:*** *săruta* = **saluta** ("*Sărutare,* umbră veche!..." — Gr. Alexandrescu, **Umbra lui Mircea. La Cozia**); *cuvînt* = motiv ("Ai vedea că am *cuvinte* pana chiar să o fi rupt" — M. Eminescu, **Scrisoarea II**).

c) regionalisme: *fonetice* (nimărui, deşte), *lexicale* (ai = usturoi), *gramaticale* (perfectul compus: *s-o dus* şi *am venitără;* lipsa acordului) şi *terminologie populară;*

d) împrumuturi neologice şi termeni tehnico-ştiinţifici "... ieşiţi din sfera limbajelor de strictă specialitate"[1];

e) cuvinte de *argou* — în "vorbirea familiară şi în stilul beletristic"[1];

f) creaţii lexicale personale.

III. PROCEDEE DE ÎMBOGĂŢIRE A VOCABULARULUI

A. *Externe:*

1. Calcul lingvistic: "... copierea, imitarea sau împrumutarea aşa-zisei structuri sau forme interne a unui cuvînt străin (*derivat* sau *compus*) (precum şi a unor — F.G.) unităţi frazeologice (...) reprezentînd echivalente reale ori numai potenţiale ale unor cuvinte"[1].

2. *Împrumutul lexical sau de sens:* "... *aspect fundamental al contactului dintre limbi* şi (...) produs al bilingvismului, fără de care nici nu poate fi conceput"[1].

Împrumutul este *direct* şi *indirect* (prin scris); împrumuturile vechi sînt datorate influenţelor: *slavă* (sec. X-XV; cca 3950 cuvinte — cu variante — pătrunse pe cale orală şi cărturărească, supuse flexiunii de tip latin), *maghiară* (sec. X-XI), *greacă-bizantină* (sec. VII-XV), *turcă* şi *neogreacă* cultă (sec. XVI-XIX) iar împrumuturile mai noi (de la 1750 încoace), influenţelor: *latină savantă* şi *italiană* (chiar din sec. XVII), *germană, franceză, rusă, engleză.*

B. Interne:

1. Derivare cu

Notă. Derivarea este: *progresivă* (adăugare de afixe) şi *regresivă* ("...suprimarea unor afixe reale sau aparente"[1] pe baza analogiei; vezi substantivele post-verbale specifice stilului beletristic)[1].

Moţiune = procedeul de formare a cuvintelor mobile (lup — lupoaică)[1].

a) *prefixe* (cca. 86) vechi (*lat.:* în-, des-, stră-, etc.; *sl.:* ne-, răs- etc.) şi noi (*fr.:* a-, ante-, anti-, super-, trans- etc.) care au dat 5680 de "formaţii prefixale"[1] reprezentînd *derivate moştenite din latină, împrumuturi, calcuri, creaţii interne;*

b) *sufixe* (cca. 500) care conferă noilor cuvinte "... o anume valoare semantică şi morfologică"[1] pe a cărei bază le putem clasifica în: nume de *agent / instrument* (lăutar; tocător), *derivate cu sens colectiv* (brădet) sau *abstract* (omenie), *derivate ce indică originea* (românesc), *augmentative, diminutivale*, precum şi *derivatele moţionale*; ca părţi de vorbire, derivatele cu sufixe sînt: substantive, verbe, adverbe.

2. *Compunere:* *alăturarea* ori *alipirea* unor cuvinte, fragmente de cuvinte, iniţiale (= compunerea prin abreviere) de tipul: substantiv + substantiv = substantiv (floarea-soarelui); substantiv + adjectiv = substantiv (Harap-Alb); verb + substantiv = substantiv (port-ochelari) etc.; cuvintele compuse pot fi împrumutate sau formate după modele străine.

3. *Schimbarea valorii gramaticale* sau ***a clasei morfologice*** ori ***a categoriei lexico-gramaticale*** care constă în: *substantivarea* (prin articulare — în general — cu articolele hotărît, nehotărît, demonstrativ-adjectival) adjectivelor, pronumelor, verbelor (forme nepersonale), adverbelor, numeralelor; *adjectivarea* adverbelor (prin topică), participiilor trecute, gerunziilor; *adverbializarea* substantivelor ce denumesc noţiuni de timp.

C. *Familia* "... o familie lexicală înglobează totalitatea

lexicală (de cuvinte)	cuvintelor formate prin derivare, (...) compunere şi (...) schimbarea valorii gramaticale (precum şi — F.G.) împrumuturile neologice analizabile"[1].

NOTE BIBLIOGRAFICE

[1] Teodor Hristea (coordonator) ş.a. **Sinteze de limba română**, ediţia a doua, Editura Didactică şi Pedagogică, Bucureşti, 1981, p. 5, 8-13, 32-34, 43, 57-62, 64.

[2] *DS*, p. 248.

EXERCIŢII

1. Din cele 98 de strofe ale poemului eminescian **Luceafărul** 13 sînt alcătuite — în exclusivitate — din cuvinte de origine latină; descoperiţi-le şi memoraţi-le (vezi şi Mazilu, D.R., **Luceafărul lui Eminescu.** *Expresia gîndirii, text critic şi vocabular*, Bucureşti, 1937).

2. Găsiţi cinci cuvinte care să îndeplinească următoarele condiţii: **a)** să formeze familie lexicală; **b)** să intre în componenţa cuvintelor compuse; **c)** să-şi schimbe valoarea gramaticală.

3. Analizaţi cîte un fragment din proza lui I. Creangă şi I.L. Caragiale cu scopul de a descoperi cuvintele ce "ilustrează" particularităţile graiului humuleştean şi ale vorbirii specifice periferiei bucureştene.

TUDOR ARGHEZI

*I. ARS POETICA**

Înţeles de Lovinescu ca un "... suflet faustian, în care nu sălăşluiesc numai "două suflete" ci se ciocnesc principiile contradictorii ale omului modern"[1], Arghezi rămîne — între cei pedepsiţi "... cu dorul de a zămisli frumuseţe..."[2] — nu numai *singur* cît, mai ales, *pieziş* prin revolta** sa, pe care a trăit-o cum îşi trăia Geo Bogza exasperarea***, şi prin opiniile sale despre scris, în general — şi scris-poezie, în special — opinii al căror ton, acum violent, acum didactic ori, aparent, amabil "... Arghezi îşi prezintă arta verbală, cu un surîs mistificator, ca pe un joc sau ca un meşteşug mecanic..."[5], a contrariat şi mai continuă să o facă.

Exceptînd debutul "foarte promiţător"[5], din 1896, cu 15 poezii — următoarele două "reveniri"**** s-au realizat cu *arte poetice*: articolul **Vers şi poezie** (1904) şi poema (puţin cam declamatorie) **Rugă de seară** (1910).

Vers şi poezie pare a fi o "prelecţiune" sensibil didactică, echilibrată, rafinat argumentată, rostită pe un ton plin de deferenţă (deşi mai apar şi formulări de felul: "Scurt, Tolstoi *fusese nechemat* (s. n. — F.G.) în chestiune" [1, p. 38]; **Rugă de seară** este un "discurs" incendiar, care aminteşte — oarecum — finalul primei secvenţe din **Împărat şi proletar**, dar — spre deosebire de acel final — explozia retorică argheziană ejectează precum un vulcan, alături de "elemente rare" fluidizate ("... visul mi-e strivit / Ca un vlăstar de mărgărit" [2, p. 31]) şi multă cenuşă: "Infinit! Infinit! / Adună-ţi bolţile deodată, / În şuier prelungit — / Şi-n fruntea mea secată / Şi-n pieptu-mi aiurit / Te-nfige drept..." sau "Şi curgi prin ochii mei, ... / Să-neci cohortele de zei..."[6] (asemenea versuri au fost eliminate din varianta inclusă în volumul *Cuvinte potrivite!*).

Ambele *arte poetice* relevă — implicit sau explicit (vezi **Rugă de seară**) — puterea Poeziei de a transfigura realitatea; în prima însă, "catalizatorul" subtilei alchimii ar fi *amintirea* ("... funcţiune morală conservatoare, opusă şi contrarie neconformismului"[5] pe cînd în a doua este "... *o sete devorantă, biciuitoare, de a poseda şi a preface* (s.n. — F.G.) stihiile şi rînduielile..."[7]. Născută din organica revoltă a poetului, furia creatoare atrage în sfera ei de turbulenţă ideea certitudinii, altfel spus: nevoia confirmării harului cu care a fost înzestrat pentru a crea; această idee prinde a se contura începînd cu poema **Nehotărîre**, trecînd prin ciclul *Psalmilor*, pînă la poemele **Frunze pierdute** şi **De ce-aş fi trist**.

Şi, pentru a susţine "paralela" pe care am făcut-o între **Vers şi poezie** şi **Rugă de seară**, reproducem cîte un mic fragment din fiecare text:

"Poezia pluteşte cam tot către trecut, către necunoscut, stimulată de ceva real şi cunoscut...

"Demonic Infinit!
Descinde-n mine cum descind
Tenebrele în schit,

---

* Arghezi, Tudor: **Ars poetica**, ediţie îngrijită ... de Ilie Guţan, Editura Dacia, Cluj, 1974 şi **Arte poetice**. *Versuri*, tabel cronologic, prefaţă ... de G.I. Tohăneanu şi Livius Petru Borcea, Editura Albatros (Lyceum — Texte comentate), Bucureşti, 1987.

** "Revolta sa nu e limitată la un domeniu social ori moral precis, ea (...) stă în firea, în mecanismul sufletesc al d-lui Arghezi; *e funcţională* (s.n. — F.G.)."[3]

*** "Sorisul nostru (...) e (...) trebuinţa implacabilă de a evada (dintr-un mediu — F.G.) care ne exasperează. Nu exasperarea împotriva unei lumi, a unei ţări, a unei categorii oarecare ci o *exasperare totală, organică. O exasperare cosmică* (s.n. — F.G.)."[4]

**** "... şi (...) de fiecare dată, succesul îi cade greu, indigest, indispunîndu-l fie împotriva generosului consacrator, fie chiar împotriva-şi."[5]

... Te-ai aşezat pe un bolovan, în singurătate, cîţiva copaci, o turlă (...), poteci (...), coline, cerul. Citeai o carte, ai închis-o (...) şi reflectezi. Îţi ridici privirile încărcate cu imaginile ideilor (...) şi priveşti zările (...) într-un fel de visare; (...) căzneşti vreo coordonare, (...) vreo explicare a celor citite; eşti supus fără voie unei filtraţii, unei decantări sufleteşti în care se îmbucă idei, sentimente, amintiri ca într-un fulger (...) O altă turlă — uitată, (...) alte poteci — uitate şi ele, dimpreună cu gîndurile cu care le-ai străbătut (...) decid boaba de rouă să lăcrimeze, şi ea în chipu-i simbolic e poezia..." [1, p. 40-41, 51].

.....
Cu tine dorul am
Să fiu răsplămădit şi şters
.....
Să-mi fie verbul limbă
De flăcări ce distrug,
.....
Cuvîntul meu să fie plug,
Tu, faţa solului o schimbă,
Lăsînd în urma lui belşug.
O! dă-mi puterea să scufund
O lume vagă, încîndă.
Şi să ţîşnească-apoi, din fund,
O alta, limpede şi blîndă."
[2, p. 30-31].

De la poezia "boabă de rouă" (lacrima cerului!) la aceea cu "verbul" ca o "limbă / De flăcări..." ni se pare a fi, la prima lectură, o depărtare cosmică; citind mai atent, vom descoperi, poate cu oarecare surprindere, că nu este decît o "unitate a contrariilor" generată de "stările" esenţiale ale poetului: exploziva revoltă şi contemplarea — care nu este, totdeauna, marcată de tristeţea terifiantă*.

Din acest prim "moment" cu caracter programatic, Arghezi s-a mai rostit (direct sau indirect) asupra "fiinţei" şi misiunii Poeziei în circa 100 de articole şi 40 de poezii; articolele — evident, cu cîteva excepţii — au păstrat tonul deferent, ba chiar au adoptat — uneori — tonul bunicului sfătos (vezi **Jucăriile** [1, p. 125-128]); poeziile au renunţat la retorismul incendiar insistînd asupra disciplinei severe care trebuie să domine efortul creator. În acest sens, al disciplinei dure, se pronunţă **Testament** (1927) — în care nu mai răzbate vreo urmă de îndoială asupra "capacităţii"** demiurgice a poetului — şi **Rugăciunea lui Cocó** (1928) din care ne permitem a reproduce cîteva rînduri:

"Vai mie! (...) Scriu de treizeci de ani dar debutez în fiecare zi (...) sînt un şcolar repetent de 360 de ori pe an, de 30 de ani neîntrerupt (...) Numărul de şcoală, de pe mînecă, mi-a trecut încrustat în braţ, ocnaş în perpetuitate al gîndului îngropat în cuvînt ...

Deşi papagal, *eu nu m-am jucat* (...) *şi nu mă joc cu scrisul meu* (s.n. — F.G.) [1, p. 117-118].

Dar, pentru a întregi imaginea neobositului maestru care a compus atîtea variaţiuni pe tema "fiinţei" poeziei, ar trebui, credem, să mai ascultăm un scurt fragment din "variaţiunea" scrisă în 1933:

"Poezia e însăşi viaţa; e umbra şi lumina care catifelează natura şi dă omului senzaţia că trăieşte cu planeta lui în cer...

Ce-i poezia?

O stare religioasă a sufletului nostru; sentimentul care, indiferent de credinţă

---

* "... o mare energie sufletească lipsită de facilitatea de exprimare. Un formidabil elan oprit un moment în desfăşurarea lui de o neputinţă de realizare..."; "... imposibilitatea exprimării duce la comprimare. Dar expresia comprimării excesive e explozia (ceea ce — F.G.) aduce tocmai acea teribilă energie a stilului d-lui Arghezi ..."; "... cînd încetează ura şi polemismul, cînd poetul rămîne pur contemplativ, atmosfera nu e mai înviorătoare: în general o viziune tristă, de toamnă, de furtună, de sterilitate, de groază, de ciocnire apocaliptică, de frămîntare şi neputinţă."[3]

** "Această capacitate — şi nu individualismul sau oricare alt determinant psihologic — această capacitate de a "transforma veninul în miere", păstrîndu-i totuşi "dulcea lui putere", (...) constituie şi nota diferenţială a poetului şi principiul unei estetici creatoare de noi valori literare."[1]

(...) afirmă blînd şi primeşte dulce prezenţa lui Dumnezeu în frumuseţile suave ale existenţei (...) *Între Poezie şi Dumnezeu este o legătură ca între formă şi culoare* (s.n. — F.G.) [1, p. 163-164].

Acest "acord final" — pe care am ţinut să-l marcăm — este pentru noi firul Ariadnei cu ajutorul căruia vom putea parcurge, cu folos, labirintul sugestiilor şi al simbolurilor — simboluri care, de multe ori, poartă nimbul sfinţilor.

2. *NEHOTĂRÎRE*

Poema — una dintre "întîile (...) *Agate negre ...*"[5], compusă în 1904 (cînd apare **Vers şi poezie!**) — nu a fost inclusă, printre celelalte 40, în volumul *Arte poetice. Versuri* deşi pune, ca şi poema blagiană **Am înţeles păcatul ce apasă peste casa mea** (în alţi termeni însă!), cîteva chinuitoare întrebări: cine este cel ce iscă frumuseţi — un alt Mesia, o entitate de lumină şi umbră sau o făptură de "vis şi lut"? Coexistenţa contrariilor ce-l alcătuiesc naşte, în această insolită individualitate, armonia sau tensiunea devastatoare? Poate ţîşni din lut şi fiinţă doar ca un curcubeu sau o atare tentativă îl va preschimba în "heruvimul bolnav", osîndit să rabde povara a "două vieţi?" Dintre aceste întrebări poema pare a-şi alege ca "nucleu" ideo-afectiv pe aceea referitoare la cele "două vieţi" — "Ca fluturii, ce rabdă să-i poarte-n praf omida, / Să rabd şi eu în mine, povară, două vieţi?"[6] — şi pe această "piatră" ea, poema, se înalţă ca o "catapiteasmă de cuvinte" [1, p. 82].

Secvenţa celor două versuri citate mai poate fi considerată şi drept o "axă a lumii" ce susţine şi ordonează întregul univers poetic al acestei creaţii. Astfel, primele zece versuri dezvoltă motivul "condiţiei umane comune" ("condiţie" similară stării larvare): "Îmi voi ucide timpul şi visurile... / Cîrpi-voi pe-ntuneric mantaua vieţii mele / ... Înveşmîntat domneşte ... / ... spoit pe piept cu aur / Şi tatuat cu fulger, ... / Să bat noroiul vremii, cu ochii-nchişi .../"[6]; urmează "secvenţa axei" şi imediat, firesc, cele patru versuri ale motivului "jertfei": "Un om (...) îmi va deschide ... / Mormîntul pomenirii cu mîna-i preacurată, / Ca să mă frîngă-n soare, schimbat prin moarte-n pîine, / Şi fraţilor (...) şoptind să mă împartă."[6] Presupunînd posibilitatea împlinirii jertfei, spiritul ar trebui să poată dărui lumii prinosul său de lumină; din păcate, "lutul" — umilit şi îmbolnăvit de timp ("Dar ziua care trece şi mă răneşte-n treacăt / Îmi umileşte cîrja ...[6]) — îl împiedică să intre în comuniune cu "fraţii" pentru a se împărtăşi împreună cu *Lumina* ("Şi inima urmează s-atîrne ca un lacăt / Cu cheile pierdute la porţile luminii"[6]). Comuniunea fiindu-i refuzată, poetul nu poate decît să izbucnească într-o imperativă solicitare: "Deschide-mi-te, suflet, prin şapte ochi de flaut / Şi cîntecul şi viaţa şi moartea să le-nece."

Poema ne oferă în filigranul construcţiilor verbale cîteva dintre alesele simboluri argheziene: *visul* (înţeles şi ca esenţial mister al făpturii omeneşti) şi *lumina* — ambele tărîmuri de refugiu, ca şi *credinţa*, în faţa agresiunii brutale a "suferinţei metafizice"[5]; *lacătul* care, alături de "peceţi", este atît semnul cenzurii transcendente cît şi al neputinţei omeneşti de a descoperi, prin comuniune cu Entitatea Supremă, misterele Universului; *îmbolnăvirea de timp* — resimţită ca invazie distructivă a cotidianului; *flautul*. Neputînd să se lecuiască de har ("De ce nu pot să nu ştiu, de ce nu pot să n-aud / În ce stă rostul zilei..."[6]), Arghezi dă glas unei amarnice îndoieli: mai e nevoie de "lut" pentru a fi "vis" — sau, altfel spus: merită *visul* sacrificiul de a suporta *lutul*?

Cu poema **Nehotărîre** ne întemniţăm în Îndoială şi detenţia va fi grea şi lungă iar "eliberările" rare şi de scurtă durată; sacrificiul, însă, merită — cel puţin după spusele înţelepţilor: dacă te îndoieşti, cugeţi şi atunci cînd cugeţi, exişti.

3. PSALM ("TARE SÎNT SINGUR, ...")

"Nărăvit", la bancul său "... cu menghină mică ...", să facă din cuvinte "jucării" — care "... au dat de lucru belferilor loviţi de neputinţa de a se juca" [1, p. 100-101] — Arghezi s-a lăsat, probabil, furat şi de plăcerea disimulării ca pentru a verifica "... naivităţile şi temerile delicate ..." [1, p. 135] ale celor care năzuiesc să se ţină "... de cuvinte, ca de nişte funigei ..." [1, p. 99].

Această plăcere a disimulării (sesizabilă şi la Mihail Sadoveanu) apare, mai evident — după părerea noastră, în *Psalmi*, şi cine parcurge, nu numai cu ochii, toate cele 18 poeme (inclusiv **Psalmul mut**, publicat în *Ritmuri*, 1966) din **Versuri**[5], va constata — cu certitudine — că respectivele creaţii nu par a fi, chiar, "... mărturia unei stări agonice: a luptei interioare, în căutarea lui Dumnezeu, pe calea certitudinii materiale sau a revelaţiei..."[5] ci, în primul rînd, manifestarea febrilă a unui neliniştit spirit creator căruia nu îi este suficient să îşi înţeleagă — şi, implicit, să-şi accepte — Datul, Soarta, Menirea (aşa cum se constată a fi în cazul lui Blaga[2]; acest nestăpînit şi năvalnic spirit vrea, cu "încăpăţînare", să i se confirme că şi-a descifrat "corect" — şi şi-a asumat firesc — Destinul. Or, "semnul" confirmării nu se putea cere decît Instanţei Divine, întîia energie creatoare şi orînduitoare a universului (de altfel, ultimativul demers arghezian este anticipat de solicitarea lui Octavian Goga, formulată cu deferenţă în tulburătoarea sa **Rugăciune** [1905]).

Ce poate naşte o atît de arzătoare nevoie de confirmare a harului cu care a fost înzestrat? "Talentul meu", răspunde Arghezi, "... talentul meu (care — F.G.) e o tortură ...". "Nu am talent — se mărturiseşte poetul — am o turburare. *Cuvîntul îmi vine greu în condei* (...) *Mă sîngeră fraza* (s.n. — F.G.). Nu m-am născut înzestrat cu facilităţile pe care mi le-aş dori (...) Mă lupt de moarte cu ogorul meu, din care ţîşneşte rar o vînă de argint (...) Nimic nu-i pentru mine lesnicios. Sînt blestemat să stărui acolo unde altul fluieră şi trece." [1, p. 266-267]. O asemenea "turburare", intuită bine — şi comunicată subtil — de către Mihail Ralea[3], ne determină să privim *Psalmii* şi altfel decît din perspectivă religioasă.

Mai bine, însă, ar fi să încercăm parcurgerea *Psalmului* nostru, care începe, ni se pare, cu o constatare (pătrunsă uşor, de unda amărăciunii!) şi nu cu un reproş: "Tare sînt singur, Doamne, şi pieziş!". Ar fi, aici, ceva nepotrivit statutului unui *creator*? Nu ni se pare; cel ce a creat lumea (chiar dacă am ţine seama şi de sugestia bogomilică!) a fost *singur* în clipa Marii Creaţii — şi singuri rămîn "... pretutindeni (...) visătorii (...) pe pămînt şi în cer ..."[8] fiindcă sufletul lor "... e altfel alcătuit ..."[8], adică "pieziş" în formulare argheziană, fundamental deosebit de sufletul celorlalţi deşi, aparent, foarte asemănător. E drept, de cele mai multe ori zămislitorul de frumuseţe poate fi şi "Copac pribeag uitat în cîmpie, / Cu fruct amar (pentru mulţi, dar, mai ales, pentru sine!) şi cu frunziş / Ţepos ..."; dar, "... aspru-n îndîrjirea vie.", el rămîne, înainte de toate, "Nalt candelabru, strajă de hotare," — bănuim "hotarele" ce pun părelnic semn între Pămînt şi Cer — "candelabru" în care "Stelele vin şi se aprind pe rînd / În ramurile-ntinse pe altare".

Conştient că aparţine altei lumi — în "cîmpie" este "pribeag uitat", mai tînjind, încă, după o existenţă "normală" ("Tînjesc ca pasărea ciripitoare /.../ Să cînte-n mine şi să zboare / Prin umbra mea de fum") şi, mai ales, după un "rod" care să poată fi gustat de toţi ("Să mi se dea şi mie, / Ca pomilor de rod, cu gustul bun") — Arghezi, convins că nu poate decît să fie "înflorit numai cu focuri sfinte" şi să rodească "... metale doar, pătruns / De grelele porunci ...", se simte copleşit de povara destinului său şi cere, ca un alt Mesia, să i se "treacă de la el acest pahar" ("Poate că, Doamne, mi-este de ajuns") sau să fie reconfirmat întru "har": "Trimite, Doamne, semnul depărtării, / ... cîte un pui de înger, [...] Să-mi dea din nou povaţa ta ..." Această solicitare, formulată suficient de imperativ pentru a fi altceva decît o implorare, pare a ne da măsura cu care Arghezi apreciază relaţia Divinitate — Om, plasată în sfera creaţiei (fapt atestat şi de "... admirabilul Belşug ..."[1] şi de articolul **Poezia**, din care s-a citat deja,

vezi **Nehotărîre**) şi nu dimensiunea acelei "stări agonice" despre care aminteam.

În încheiere ar mai trebui, poate, să dăm răspuns la o întrebare: reprezintă *Psalmii* arghezieni o "poezie religioasă" sau expresia artistică a unui suflet asaltat de "necredinţă pustiitoare"[5]? Nouă nu ni se pare. Mai mult: nu înţelegem de ce în manualele şcolare se încearcă, pe baza unui ciob de citat, impunerea ideii de religiozitate în aprecierile care se fac asupra *Psalmilor*.

Şi pentru că am amintit de un ciob de citat, să ne uităm puţin asupra a două fragmente:

1. Şerban Cioculescu:

> "Un singur element esenţial lipseşte poetului care, în liniştea chiliei, frămîntă aluatul limbii şi îşi desfăşoară strofele în eşarfele volutelor: *anume sentimentul religios* ... (s.n. — F.G.). Absenţa preocupării religioase, în anii călugăriei, surprinde (...) pentru că poetul anilor maturi se va vădi mereu mai covîrşit de această preocupare...
>
> De la prima vedere, impresia cititorului, după lectura psalmilor este aceea a unei lupte interioare, între dorinţa aprigă de a crede şi necredinţa pustiitoare (...) Psalmii lui Arghezi sînt, aşadar, mărturia unei stări agonice..."[5]

2. Eugen Lovinescu:

> "Din faptul educaţiei monastice a poetului, din faptul că a scris numeroşi "psalmi" sau poezii cu cadru şi psihologie bisericească, s-ar putea bănui existenţa la d. Arghezi a unui misticism (...) adică al unei adeziuni sufleteşti totale şi nu raţionale şi al unei credinţi sensibile şi nu logice. Prezenţa unui astfel de misticism ar fi fost, de altfel, neaşteptată întrucît ar fi ieşit din limitele literaturii şi sufletului românesc: căci (...) n-avem o poezie religioasă propriu-zisă, ci programatică sau facsimilată. Nici poezia d-lui Arghezi nu constituie o poezie mistică în sensul adeziunii sensibile (...). În ea găsim numai setea de divin, neliniştea în privinţa existenţei lui şi nevoia certitudinii materiale...
>
> O astfel de atitudine nu se poate numi misticism..."[1].

Şi, fără a dori să influenţăm părerea cuiva, mai amintim mărturisirea arghezieană: "Între Poezie şi Dumnezeu este o legătură ca între formă şi culoare" [1, p. 164].

NOTE BIBLIOGRAFICE

[1] Eugen Lovinescu, **Istoria literaturii române contemporane**, vol. I, Editura Minerva, Bucureşti, 1973, p. 591; 594-595; 602-603; 608.

[2] Lucian Blaga, **Meşterul Manole**, Editura Albatros (Lyceum — Texte comentate), Bucureşti, 1983, p. 122 şi **Poezii**, I, Editura Albatros, Lyceum — 138, Bucureşti, 1980, p. 36.

[3] Mihail Ralea, **T. Arghezi**, în *Scrieri din trecut*, Editura de Stat pentru Literatură şi Artă, 1957, p. 19-21; 24.

[4] **Geo Bogza interpretat de ...**, prefaţă, (...) şi bibliografie de Antoaneta Tănăsescu, Editura Eminescu (Biblioteca critică), Bucureşti, 1976, p. 18-19.

[5] Şerban Cioculescu, **Argheziana**, Editura Eminescu, Bucureşti, 1985, p. 108; 8; 56; 33; 65.

[6] Tudor Arghezi, **Versuri**, I, II, ediţie ... de G. Pienescu, Editura "Cartea Românească" ("Mari scriitori români"), 1980, p. 42; 24 în vol. I; 397-398 în vol. II.

[7] Mihail Petrovanu, **Tudor Arghezi**, Editura pentru Literatură, 1961, p. 31; 36.

[8] Anghel, Dimitrie, **Fantasme**, apud Lidia Bote, **Simbolismul românesc,** Editura pentru Literatură, Bucureşti, 1966, p. 49.

BIBLIOGRAFIE

1. Arghezi, Tudor, **Ars poetica**, ediţie îngrijită ... de Ilie Guţan, Editura Dacia, Cluj, 1974.

2. Arghezi, Tudor, **Arte poetice. Versuri**, tabel cronologic, prefaţă ... de G.I. Tohăneanu şi Livius Petru Borcea, Editura Albatros (Lyceum — Texte comentate), Bucureşti, 1987.

Theodor CODREANU
Huşi

ALTFEL DESPRE *O SCRISOARE PIERDUTĂ*

I. CÎTEVA REPERE CRITICE

Scriitor cu o conştiinţă artistică ieşită din comun, avîndu-i ca egali în secolul al XIX-lea doar pe Flaubert şi Eminescu, I.L. Caragiale este creatorul dramaturgiei româneşti moderne care are supremă virtute de a fi deopotrivă clasică şi anticipativă celor mai îndrăzneţe forme ale teatrului contemporan. În 1962, în insolitul său volum de **Note şi contranote** (v. trad. rom. la Editura Humanitas, Bucureşti, 1992), Eugen Ionescu găsea teatrul lui Caragiale atît de îndrăzneţ novator încît constata că, deoarece scrisese într-o limbă de mică circulaţie, autorul **Scrisorii pierdute** era condamnat să fie, "probabil, cel mai mare dintre autorii dramatici necunoscuţi" (**op. cit.**, p. 153). Mai mult, Eugen Ionescu recunoştea în clasicul român pe adevăratul precursor al teatrului absurdului: "Distanţa dintre un limbaj pe cît de obscur pe atît de elevat şi şiretenia meschină a personajelor, dintre politeţea lor ceremonioasă şi necinstea lor funciară, adulterele groteşti ce se amestecă cu toate acestea, fac ca în cele din urmă, acest teatru, mergînd dincolo de naturalism, să devină absurd-fantastic" (p. 156). Să nu uităm că teatrul absurdului, avîndu-i în avangardă pe Eugen Ionescu şi Samuel Beckett, face carieră după 1950, iar premiera celei dintîi piese a lui Caragiale avea loc în anul 1879, citită fiind la 12 noiembrie 1878 într-o şedinţă a cenaclului "Junimea", la Bucureşti.

În ţară, receptivitatea criticii vine cu mult mai tîrziu, ea găsindu-se, în 1962, sub nivelul criticii interbelice, care, totuşi, interpretase opera lui Caragiale sub semnul teatrului clasic, lucru firesc, întrucît nu se inventase încă teatrul absurdului. Fiind un mare creator, desigur, ca şi în cazul altor scriitori, opera lui Caragiale este abordabilă din multiple puncte de vedere, dovedindu-se, aşa cum a intuit şi Mihai Ralea într-un eseu mai vechi, **deschisă** din punctul de vedere al criticii. Tocmai de aceea scrisul caragialesc nu a confirmat teza lui Pompiliu Eliade (iar ceva mai tîrziu a lui Eugen Lovinescu) conform căreia, prea ancorată în cotidian, opera se va învechi, avînd "soarta teatrului lui Alecsandri", întrucît obiceiurile se schimbă şi dramaturgul n-a avut puterea să distingă "ceea ce e etern de ceea ce este efemer" (cf. **Causeries littéraires**, vol. III, Bucureşti, Imprimeria "Independenţei romane", 1903, p. 33). Impresia este contrazisă de criticii reprezentativi (G. Ibrăileanu, Pompiliu Constantinescu, T. Vianu, G. Călinescu, Şerban Cioculescu ş.a.), dar nu numai. În 1939, cu prilejul unei noi montări a capodoperei lui Caragiale, Mihail Sebastian contrazicea polemic teza lui Pompiliu Eliade şi a lui E. Lovinescu. Sebastian aducea două argumente de bun simţ: societatea românească era departe de a se fi "descaragializat", iar, pe de altă parte, o creaţie autentică nu devine desuetă de îndată ce a dispărut realitatea socială care a nutrit-o tematic, fiindcă ar însemna că şi Homer sau Shakespeare s-ar epuiza estetic ("**Scrisoarea pierdută" într-o nouă interpretare**", în "Viaţa românească", an. XXXI, nr. 11, nov. 1939).

După al doilea război mondial, trăinicia scrisului caragialesc s-a verificat, dacă ne raportăm la perioada 1950-1960, sub două chipuri. În ţară, unde ideologicul proletcultist a surclasat esteticul, Caragiale încă a impus respect prin satira socială virulentă la adresa "societăţii burgheze". În prefaţa la o ediţie recentă a teatrului său, criticul Al. George sublinia acest fenomen care i-a îngăduit lui Caragiale să nu se "învechească" nici chiar în "obsedantul deceniu": "Chiar şi în comunism, într-un regim ostil spiritului ei slobod şi autodemascator pînă la

ireverenţă, scrierile lui Caragiale au fost mult difuzate, iar piesele lui s-au văzut jucate" (**Prefaţă** la I. L. Caragiale, **Teatru**, Editura Fundaţiei Culturale Române, Bucureşti, 1997, p. XVIII). Estimp, Caragiale nutrea, la Paris, spectaculoasa avangardă a teatrului ionescian, declanşînd unul dintre fenomenele majore, de adîncă productivitate artistică, ale veacului al XX-lea, aşa cum, în aceeaşi perioadă, semiinterzisul în ţară M. Eminescu lucra într-un chip extrem de original în opera insolită a lui Emil Cioran, prin poema **Rugăciunea unui dac**, fapt mărturisit de autor.

Fecunditatea geniului caragialesc (ţinut de regimul comunist în zona secundară a culturalului) a fost posibilă, în Occident, graţie profundei crize a limbajului declanşată de al doilea război mondial. **Degradarea cuvîntului**, recunoscută ca urmare a neputinţei spiritului de a împiedica uriaşa conflagraţie mondială, a condus la o veritabilă **estetică a tăcerii**, practicată şi teoretizată deopotrivă la scară planetară, în lumea liberă, sub variate forme. Cuvîntul îşi vedea catastrofal subminată principala lui funcţie — cea a **comunicării**. Invazia cuvîntului **care nu mai comunică nimic** devine materialul de construcţie în teatrul absurdului şi în proza de aceeaşi factură, trecînd prin Kafka în Noul Roman (Albert Camus, Sartre etc.)

În acest context se produce redescoperirea lui Caragiale de către Eugen Ionescu. Opera lui Caragiale era produsul tipic al unei crize a limbajului ipostaziată în secolul al XIX-lea în România de un fenomen specific, acela al accelerării neobişnuite şi sincronizării cu formele civilizaţiei occidentale. Smulgerea de sub ritmurile civilizaţiei orientale şi trecerea spre Occident a generat o zguduitură de proporţii, cu fenomene perverse sintetizate de către T. Maiorescu în celebra **teorie a formelor fără fond**. Nu împotriva **europenizării** noastre s-au ridicat atunci **Junimea,** Eminescu şi Caragiale (confuzie care a dus la eticheta de **reacţionari**), ci contra **efectelor perverse**, între care, în prim plan, s-a aflat **degradarea limbajului**, o criză a comunicării numită diferit de principalii protagonişti ai culturii: "beţie de cuvinte" (T. Maioresu), "cuvinte goale" (M. Eminescu), "mofturi" (I.L. Caragiale). Că **moftul** caragialesc (identificat foarte precis de M. Eminescu, într-o binecunoscută resemnare, ca flagrant divorţ între **aparenţă** şi **fondul intern**) implică o civilizaţie şi cultură **Kitsch**, a demonstrat-o, cu farmecu-i binecunoscut, Ştefan Cazimir, în cartea sa **I. L. Caragiale faţă cu Kitschul** (Edit. "Cartea Românească", Bucureşti, 1988), iar — mai recent — Alexandru Condrescu în **Planeta Moft** (Edit. "Cartea Românească", Bucureşti, 1997). Or, termenul **Kitsch** nu-i altceva decît extinderea **degradării cuvîntului** la celelalte forme de artă, cultură şi civilizaţie. Şi nu e întîmplător că termenul se impune în circulaţia curentă tot după al doilea război mondial, prin cercetători specializaţi ai fenomenului ca Herman István, Gilo Dorfles, Absraham Moles sau Gavril Máté. Prin **moftul** caragialesc, afirmă şi demonstrează Ştefan Cazimir, "intuirea vie a fenomenului (**Kitsch**, Th.C.) precede cu un secol asimilarea lui conceptuală" de către Occident (**op. cit**, p. 13).

O dată cu deschiderea de după 1964, caragialismul cunoaşte o carieră absolut remarcabilă, influenţînd deopotrivă exegeza critică, dar şi substanţa literaturii propriu-zise. Altfel spus, proletcultismul slăbind pînă la a deveni periferic şi ridicol, opera lui Caragiale a intrat firesc pe făgaşul receptării moderne, declanşat de acţiunea atît de singulară a lui Eugen Ionescu. Teatrul lui Caragiale va constitui model mărturisit sau "involuntar" pentru noile forme de comedie (Teodor Mazilu, Ion Băieşu etc.), iar schiţele — pentru proza scurtă cu mare trecere la generaţia '80.

Fără ca receptarea clasică şi realistă să dispară (ea fiind întreţinută şi de manualele şcolare pînă azi), imboldul dat de Eugen Ionescu a avut largi ecouri, contribuind decisiv la schimbarea de paradigmă a evoluării caragialismului. Altminteri, încă judecătorii săi din primele decenii au înţeles că opera lui Caragiale este strîns legată de **antiteza neîmpăcată**

a formelor fără fond, sintagma subliniată fiind utilizată de M. Eminescu în definiţia pe care a dat-o **moftului** (G. Ibrăileanu, **Spiritul critic în cultura românească**, 1908). E. Lovinescu sintetizează elocvent ideea: "Contrastul dintre formă şi fond de la baza junimismului cultural şi politic este şi piatra unghiulară a întregii lui opere" (**Istoria civilizaţiei române moderne**, II, 1925). Ceea ce n-a înţeles Eugen Ionescu (de unde şi graba cu care a prezis învechirea caragialismului) e că fenomenul formelor fără fond nu e o apariţie trecătoare în societatea modernă, ci o extindere entropică a condiţiei umane moderne. Iar meritul de căpătîi al lui Eminescu şi Caragiale a fost că au intuit acest adevăr, dincolo de orice teoretizări conjuncturale de tipul constructului ideologic al lui T. Maiorescu. Aşa se şi explică de ce teoria **formelor fără fond** s-a istoricizat, dar opera lui Caragiale nicidecum. Iar această perenitate a caragialismului care-şi transcende epica este confirmată cu "asupra de măsură" de forţa cu care a fecundat deopotrivă literatura şi critica ultimei jumătăţi de secol.

Critica n-a făcut decît să înainteze, să lărgească, să argumenteze şi să consacre ceea ce Eugen Ionescu a lansat ca o mare provocare prin teatrul său şi prin **portretul** pe care i l-a făcut maestrului său în 1962. Astfel, Caragiale este recunoscut ca unul dintre cei cîţiva dramaturgi de la finele secolului al XIX-lea şi începutul secolului al XX-lea care au revoluţionat teatrul european: H. Ibsen, A. P. Cehov, Strindberg, formula sa prefigurînd literatura lui Kafka, Pirandello, Sartre, Durrenmatt, Beckett, Ionescu, Musit, Camus etc. Pe această linie s-au exprimat, între alţii, B. Elvin, I. Constantinescu (autorul unei cărţi cu titlu semnificativ. **Caragiale şi începuturile teatrului european modern**, 1974), Al. Călinescu, Valeriu Cristea, Ştefan Cazimir, Edgar Papu, Al. Paleologu, Mircea Iorgulescu etc. "Absurdul şi necomunicarea — concludea Al. Paleologu, confirmîndu-l pe Eugen Ionescu, cît şi drama degradării limbajului — sînt esenţa ultimă a teatrului caragialesc" (cf. **De la Caragiale la Eugen Ionescu**, în vol. **Spiritul şi litera**, Bucureşti, 1970). Interpretarea prin această grilă culminează în sintagma lansată de Mircea Iorgulescu — **marea trăncăneală**, autorul recurgînd, însă, la o actualizare exagerată, atingînd rizibilul, prin transmutarea lumii lui Caragiale în universul propagandistic şi securist al epocii lui Ceauşescu (**Eseu despre lumea lui Caragiale**, Edit. Cartea Românească, Bucureşti, 1988, republicat în 1994 sub titlul **Marea trăncăneală**, Edit. Fundaţiei Culturale Române).

Cu "Marea trăncăneală", cred, se epuizează şi se încheie cea de a doua mare etapă în caragialeologie, ca să folosesc termenul cam greoi, lansat printr-o carte (**Elemente de caragialeologie**, Edit. Eminesu, 1979), de către Valentin Silvestru. Încă de la finele deceniului al 8-lea şi începutul celui următor au apărut semnele unei noi etape în exegeza operei lui Caragiale. Prima etapă, cea declanşată de T. Maiorescu şi C. Dobrogeanu-Gherea şi încheiată cu G. Călinescu, T. Vianu sau Şerban Cioculescu, stă sub semnul mimesisului clasic şi realist. A doua, arcuită între Eugen Ionescu şi Mircea Iorgulescu, avansează în zona **logosului degradat.** În fine, a treia etapă, aflată încă la începuturi, poate fi numită a **profunzimilor**, ea vizînd **ontologicul** şi încercînd să rupă crusta carnavalescului, **kitschului** şi automatismului vorbirii şi să întrezărească **fiinţa abisală** a lui Caragiale, aceea care tocmai i-a fost contestată de majoritatea interpreţilor. Semne critice, în acest sens, au lansat Mircea Zaciu, uzînd de instrumentarul psihanalizei (**Ion Luca Caragiale şi Edgar Allan Poe**, în **Viaticum**, Edit. Cartea Românească, 1983), Edgar Papu (**Perenitatea "Scrisorii pierdute"**; în **Din clasicii noştri**, Edit. Eminescu, Bucureşti, 1977), N. Steinhardt (**Secretul "Scrisorii pierdute"**, 1975, eseu reluat în **Cartea împărtăşirii**, Biblioteca Apostrof, Bucureşti, 1995, p. 15-92), Th. Codreanu, în mai multe eseuri publicate după 1980 şi incluse în vol. **Provocarea valorilor** (Edit. Porto-Franco, Galaţi, 1997). Şi lista nu este epuizată.

Principala premisă a viziunii unui Caragiale abisal este că teza eşecului în **cuvîntul care nu mai comunică** trebuie amendată şi depăşită. Nu prin negarea crizei, care este reală şi profundă, ci prin compehensiunea ei ontică. Se poate rezolva, astfel, aparenta contradicţie între **fiinţa imbecilizată** iremediabil (identificată de critici şi autori precum E. Lovinescu, Eugen Ionescu ş.a.) şi lumea "minunată", "absolut paradisiacă", "vasta lipsă de perversitate" a personajelor despre care vorbeau Mihai Ralea şi Paul Zarifopol, iar mai încoace N. Steinhardt, care dezvăluia, în chip şocant, "bunătatea" şi "frumuseţea" lumii lui Caragiale, din perspectivă creştină. Această contradicţie răsare şi la nivelul limbajului în sine. O parte a criticii a subliniat **agramatismul** vorbirii personajelor lui Caragiale, "desfrînarea verbală", "divorţul dintre real şi limbaj", "trăncăneala" etc., pe cînd — surpriză iarăşi! — Mihail Dragomirescu sesiza încă din 1904 contradicţia: "Oricît de coruptă ar fi limba ce vorbesc mai multe din personajele lui Caragiale, **ea nu încetează nici un moment de a fi elegantă** (s.n. — Th. C)". Uimitor e faptul că izvorîtă din inadecvarea formei cu fondul, vorbirea eroilor lui Caragiale, ca substanţă a stilului, atestă "perfecta adecvare a formei cu fondul — suprema eleganţă", zice acelaşi Mihail Dragomirescu, degajînd "un umor inefabil ca şi lirismul eminescian", după concluzia lui G. Călinescu din **Istoria literaturii române...**

Ca autor de răscruce, Caragiale a epuizat formele comicului clasic, pe care, desigur, critica şi şcoala le pot inventaria şi nuanţa mai departe, ca treaptă obligatorie în înţelegerea universului caragialesc. Pe de altă parte, însă, teatrul său nu mai este **clasic şi realist**, în sensul consacrat al cuvîntului. Este ceea ce s-a întîmplat cu specia epopee sub pana lui Ion Budai-Deleanu. Dacă **Ţiganiada** devine o enormă comedie (nu doar o alegorie eroi-comică), se poate spune că şi **O scrisoare pierdută** îşi transcende genul, devenind **epopee**. Încît, după cum s-a spus că opera lui Creangă este epopeea poporului român, ca popor de ţărani (G. Ibrăileanu), la fel este de toată evidenţa că opera lui Caragiale este epopeea oraşului-mahala, creaţie a unei urbanizări neorganice în orientalismul românesc. De aceea, Caragiale contrazice teza lui N. Davidescu a inaderenţei la specificul naţional, fiind, dimpotrivă, absolut reprezentativ din acest punct de vedere. Geniul epopeic al capodoperei lui Caragiale a fost subliniat de Edgar Papu în eseul **Perenitatea "Scrisorii pierdute"**. Nu e vorba de o simplă comedie, ci de "singura comedie a lumii care se ridică la amploarea epopeică a unui epos-eroi-comic" (**Din clasicii noştri**; **op. cit.**; p. 136). Edgar Papu aduce mai multe argumente în susţinerea afirmaţiei. E de sesizat că acestea, rod al comparatismului viu (de tip Etiemble), pe care-l cultiva, cu marea sa erudiţie, Edgar Papu, ne duc în zona hermenetică a arhetipurilor, dincolo de facilele clasificării ale tipologiilor clasice. Din acest punct de vedere Zoe Trahanache poate fi avatarul de mahala al Elenei din Troia, declanşînd războiul electoral. Probabil nu întîmplător cîştigătorul bătăliei, Agamemnon Dandanache (oare mai poate fi chiar un hazard alegerea numelui din Iliada în asemenea caz?) recurge la arma invincibilă a ziaristicii ("pac la **Războiul**"), fiindcă în lumea modernă teatrul de război s-a mutat de pe cîmpul de luptă în paginile ziarelor şi-n bîrfa de stradă. Nu putem decît să ne uimim de forţa premonitorie a geniului lui Caragiale. Rafinata lui artă lucrează cu **simboluri**, nu cu **tipuri sociale**. Şi nu e de mirare, fiindcă scriitorul nu era deloc un "primitiv" în materie de estetică, aşa cum am dovedit-o repunînd în discuţie extraordinarul său eseu **Cîteva păreri**, text fundamental de **poetică**, rivalizînd, în epocă, doar cu notaţiile lui Baudelaire, cu **Principiul poetic** al lui Edgar Poe sau cu însemnările lui Eminescu. Sînt motive serioase să trag concluzia că I.L. Caragiale lucra cu **arhei** (vezi teoria lui specular a **oglinzilor sferice**, care-l duce la rădăcinile ontologice ale stilului, acolo unde tronează **ritmul** pur, ca esenţă a stilului), ca şi Eminescu. De aceea ajunge Caragiale la **arhetip**, iar nu la

tip (care implică **omogenizare** în ordine socială şi psihologică). Spre deosebire de **tip**, care e reducţionist, raţionalist, arheul ascunde plinătatea raportului ontic **unu / multiplu**, **tot / parte**. De aceea nu se mai sătura Caragiale să contemple în **arhetip** (Mitică, de pildă) plămada individualităţii (pluralitatea inepuizabilă a **unului**). Şi e curios cum celebra lui observaţie că "natura nu lucrează după tipare, ci-l toarnă pe fiecare după calapod deosebit; unul e sucit într-un fel, altul într-alt fel, fiecare în felul lui, încît nu te mai saturi să-i vezi şi să-ţi faci haz de ei" e citată ca argument al clasificărilor tipologice (inventariate cu sîrguinţă şi de Pompiliu Constantinescu). În realitate, Caragiale viza arhealul, relevabil ca simbol. Iată de ce viitorul exegezei caragialismului va sta mai degrabă sub semnul hermeneutic al simbologiei. Edgar Papu, de exemplu, a observat că Pristanda nu mai este tipul valetului clasic, dominant de la Menandru pînă la Molière şi Beaumarchais sau Alecsandri, sluga inteligentă, cu replici scînteietoare, ci este aidoma stăpînilor săi, fiecare cu "suceala" lui: "Caragiale le sparge trăsăturile stereotipe şi creează figuri de o eruptivă originalitate" (**op. cit.**, p. 139). Asta i-a permis dramaturgului nostru să creeze în teatrul modern personajul simbolic (v. Cetăţeanul turmentat), "neindividualizat într-o identitate onomastică" (**ibidem**, p. 138-139). Chiar **scrisoarea**, "mereu **pierdută**, este şi ea un simbol", anume **simbolul puterii** (p. 140). În consecinţă, descoperă Edgar Papu, "**Scrisoarea pierdută** este una din cele mai profunde creaţii ale literaturii noastre" (p. 141).

Din păcate, Edgar Papu nu aprofundează investigaţia, deşi deschide un cîmp fertil exegezei.

II. SIMBOLISTICA SCRISORII

Asumîndu-şi titlul **O scrisoare pierdută**, Caragiale ştia, fără îndoială, că **scrisoarea** este **nucleul central**, formativ al comediei şi eu înclin să cred că e şi cheia întregii opere. Scrisoarea are rosturi de arheu, punctul originar din care răzbate universul din cunoscuta cosmogonie eminesciană. Ieşirea scrisorii din rosturile ei generează comedia electorală, iar sistemul electoral pluripartit este temelia democraţiilor moderne. Această comedie reintră în **eterna pace** (citeşte împăcarea fină) a începuturilor "precosmogonice" de îndată ce scrisoarea ajunge la destinaţie. A înţeles foarte bine Edgar Papu că ne aflăm în faţa unei **epopei** care este epopeea democraţiei româneşti a "formelor fără fond". În România, partidele politice există cu adevărat în campaniile electorale, din patru în patru ani. Acesta este ciclul lor sociogonic, cînd ele renasc în valvîrtej şi sfîrşesc cu pupătura din Piaţa Independenţei.

Dar de ce, la origini, o scrisoare pierdută şi nu altceva? De ce nu o buclucaşă încurcătură, confuzie de felul celei produse de sosirea unui revizor, ca în capodopera lui Gogol? Trimisul de la centru, ca emisar al puterii, este prezent şi-n comedia lui Caragiale. Dandanache va fi cîştigătorul, dar tot graţie unei **scrisori**, dovadă că **centrul puterii** iradiază tot de la scrisoare, nu de la apartenenţa la partidul guvernamental. Şi nu e vorba de orice fel de scrisoare, ci de una de **dragoste**. Lucrurile se complică brusc. Înţelegem că tema **Scrisorii pierdute** este dragostea, dar nu critica sistemului electoral burghez, cum ştie toată lumea. Sentîmplă ca şi-n **Iliada** de Homer. Nu războiul troian este temelia, ci devierea iubirii Elenei din Troia de la cuplul regal originar (Menelaus — Elena) la cuplul adulter Paris — Elena. Nu este oare aceeaşi deviere şi-n epopeea comică a lui Caragiale? De la cuplul legal Trahanache — Zoe la cuplul adulterin Tipătescu — Zoe.

Situaţia aceasta e în măsură să ne dea de gîndit şi să descifrăm ce forţă de pătrundere a geniului caragialean se prefigurează aici. Dincolo de toate măştile lumii (**in concreto**, goana după o candidatură în Cameră) se ascunde resortul prim al fiinţei în această lume — dragostea. De aceea, după coşmarul epopeic al trecerii prin "era ticăloşilor", Victor Petrini al lui Marin Preda ajunge la gîndul ultim: **dacă dragoste nu e, nimic nu e**.

Prin dragoste intrăm în **spațiul sacru**, iradiind din Sfînta Treime. Familia umană trainică reface spațiul sacru al logosului divin. Pe acest model primordial se sprijină orice comunitate umană și tot ce se întîmplă din dragoste vine, sau din părăsirea ei, dat fiind că omul este liber. De aceea, dragostea este izvorul puterii omului. Iar legile unei comunități sînt păzitoare ale **puterii**. Iarăși spun — Edgar Papu a intuit bine: scrisoarea lui Caragiale este **simbolul puterii**, tocmai fiindcă e o scrisoare de dragoste. În capitala județului de munte (poate că toposul nu e la întîmplare ales, fiindcă **numele** sugerează **înălțimea** tronului) cuplul Trahanache — Zoe reface arhetipul cuplului regal, suprema instanță a puterii într-o comunitate.

Avînd acces la dragostea "reginei" (Zoe), Tipătescu a intrat, propriu-zis, în familia "regală", el e un stîlp al puterii locale. Brusc, însă, se petrece o **smintire**, o "greșeală", cum ar spune Eminescu despe ființa pre-galactică. Scrisoarea de dragoste destinată Zoei ia o traiectorie deviantă, este **pierdută** și dintr-un banal bilet de amor devine centru generator al luptei pentru putere, fiindcă cine are acces la dragostea cuplului regal are acces la putere. Intuiția aceasta adîncă este semnul genialității lui Caragiale. Din acel moment al pierderii scrisorii o lume se pune în mișcare, adică în **ritm**, iar ritmul este esența stilului, după cunoscuta definiție din **Cîteva păreri**. Caragiale pune lumea în ecuație estetică așa cum un filozof ar pune-o în ecuație metafizică sau un fizician în ecuație matematică. Și o face cu strălucire, fiindcă **scrisoarea** este deja **scriitură**, adică fapt de stl literar. Nicăieri nu se confirmă mai subtil celebra definiție a structuraliștilor și semioticienilor moderni că stilul este o **deviere** de la gradul zero al scriiturii (v. Roland Barthes). Căci "scriitura" lui Tipătescu, banală (adică de "grad zero"), cum apare ea în bilețel, deviază de la destinația ei, devenind **altceva**, generînd stil, o comedie, în cazul nostru. Ajunsă și rămasă la Zoe, mesajul scrisorii ar fi fost **monosemantic**. Dintr-o dată, însă, ea se metamorfozează în **simbol**, devenind plurisemantică. Ea este **oglinda** în jurul căreia roiesc toate personajele, fiecare năzuind să arunce acolo privirea și să-și redefinească eul, ca acces la **putere**, adică la secretul iubirii cuplului regal.

Prin destinație, scrisoarea nu are decît un singur **sens**, dar nci unul dintre personaje nu reușește să potrivească propriul chip (eu, imagine) cu sensul primordial și de aceea aceste personaje sînt teribil de comice. Nu e oare **nepotrivirea** chiar esența definirii comicului — divorțul flagrant dintre esență și aparență? Nu știu dacă vreun comedian al lumii a mai pătruns atît de adînc în mecanismul comicului. După știința mea, nu. Molière, de exemplu, este cotat, nu fără dreptate, ca fiind cel mai mare comedian al tututror timpurilor. Dar în ciuda puținătății numărului de comedii scrise, Caragiale are un atu prin faptul că s-a dovedit a fi dublat de un teoretician pe măsură, demontînd ca nimeni altul mașinăria stilului comic și, în ultimă instanță, a stilului. Am mai atras atenția, că eseul **Cîteva păreri** este inegalabil din acest punct de vedere.

Caragiale privește conștiințele umane drept ceea ce sînt: niște monade, niște **oglinzi sferice**: "Cîți stropi de rouă între cer și pămînt, atîtea oglinzi mișcătoare și atîtea ceruri; asemenea cîți oameni, atîtea suflete și tot atîtea lumi". Acest pluralism al lumilor și al conștiințelor, care sfidează "instinctiv" lunga tradiție a kantienei "conștiințe în genere", singura care ar avea acces la cunoașterea lucrurilor, este afirmat în secolul al XX-lea nu numai de științe și filozofie, dar, întîi de toate, de gîndirea teologică. Am bucuria să citesc dintr-o carte rămasă încă în manuscris — **Meditaie despre om** — a unuia dintre marii teologi ai noștri, Teodor M. Popescu (1893-1973), gînduri tipărite de noua revistă ieșeană **Biserica și problemele vremii** (nr. 1, an. I, ianuarie 1998, p. 31-33): "Fie în lumea fizică, în care omul se întinde pe tot pămîntul, ca orice altă vietate, fie în lumea morală, care este lumea lui, omul prezintă o așa mare diversitate de tipuri, încît fiecare om este o ființă aparte, este numai ca el însuși".

Omul îşi rămîne sieşi un necunoscut, un străin cîtă vreme nu primeşte şi nu concentrează în sine **lumina iubirii** lui Dumnezeu. Ea este cu adevărat **puterea**, regăsirea de sine şi de ceilalţi. În ciuda tuturor aparenţelor, Caragiale a gîndit omul în această ecuaţie creştină şi opera lui stă mărturie a eşecului omului smuls din rosturile sale fireşti. **Kir Ianulea** este proza care face excepţie (v. Th. Codreanu, **I. L. Caragiale — scriitor abisal**, prefaţă la I.L. Caragiale, **O făclie de paşte**, Edit. Porto-Franco, Galaţi, 1992, p. XV-XVI), indicînd poarta spre **potrivire**-mîntuire. În rest, eroii lui Caragiale au parte de false **potriviri** cu **puterea** arheală, ca în tragi-comicul **viceversa** al biletelor de loterie ale lui Lefter Popescu. Cîştigul, comoara nu sînt în afara noastră, ci în noi înşine, iată ce nu poate să afle Lefter Popescu, cel atît de convins **că nu are noroc**. Protagonistul îşi caută norocul în **exterior** şi împrumută bani de la altcineva spre a-şi încerca norocul. Biletele de loterie iau locul scrisorii din comedie, care scrisoare şi ea este obiect al **norocului**, al destinului. Numai că **exteriorul**, deşi palpabil, zice Caragiale, rămîne, paradoxal, în plin **ideal**, în posibilul care nu devine **real**. Caragiale surprinde această relaţie uimitoare dintre universul mare (exteriorul) şi universul mic (interiorul). Infinitul palpabil, cel mare, trebuie asumat de oglinzile sferice ale propriei conştiinţe. Acesta este marele examen al omului, pe care puţini îl trec, fiindcă în falsa lor libertate şi-au pierdut credinţa, dragostea de Dumnezeu care e "cea mai intensă lumină şi căldură": "Şi iată de ce, mai mult decît tot universul cel mare ne interesează universul cel mic; fiindcă, cu cît cel dintîi se înalţă şi se depărtează tot mai mult de noi, cu atît cel de-al doilea se adînceşte şi ne pătrunde; unul se-ntinde, celălalt se strînge; unul **este**, celălalt **sîntem** — **estele** acela e o idee, numai acest **sîntem** ni-i singura realitate posibilă". Nu e o ruptură între macro- şi microcosmos: "infinitul palpabil, dar ideal, se adînceşte în oglinda sferică (conştiinţa umană — Th.C.) şi devine infinitul impalpabil, dar real. Dar oglindit acuma dintr-o oglindă într-alta? A doua adîncire, o altă lume şi mai impalpabilă dar cu atît mai reală. Să luăm două oglinzi sferice: soarele uriaş se strînge în adîncimile uneia ca un punct; din cea dintîi, acest punct se adînceşte încă în a doua, şi cînd a ajuns ca vîrful acului de albină, atunci aruncă în focarul de reflexie cea mai intensă lumină şi căldură".

Cine e capabil de o asemenea **concentrare** în sine a **exteriorului** se înscrie în **ritmurile** divinităţii, **autenticitate** a sa. Ca şi Eminescu (poate Caragiale a învăţat asta, înaintea noastră, chiar de la poet), comediograful concepe "**muzical**" ordinea divină. "De plînge Demiurgos, doar el aude plînsu-şi" spunea Eminescu. Demiurgul lui Caragiale, spre deosebire de cel eminescian, îşi caută sieşi "un preludiu haotic fără soluţiune": "În acel preludiu el îşi caută sieşi, se înţelege, şi se place pe sine". El se oferă omului prin pura **fiinţare** (**estele**) deasupra noastră. Omul e liber să şi-l apropie, să se sincronizeze cu preludiul divin, prin efortul dublei reflexii, altminteri, doar printr-o superficială **oglindire**, rămîne în posesia **exteriorului**, care ne înşeală, fiindcă e **palpabil**, dar nu e **real**. La nivelul **exteriorului**, omul rămîne în **manieră**, în imitaţia goală, adică în formele fără fond, maioresciene. Numai prin dubla reflexie imaginea atinge **muzicalul**, ritmul primordial şi devine **stil**. Aceasta e potrivirea chipului nostru cu chipul lui Dumnezeu: "Acea dibăcie de a-ţi strecura cu o potrivită mişcare, în mersul preludiului etern, potrivita ta invenţie melodică de cîteva tacte, acea virtuozitate este ceea ce numim stilul".

Este criteriul fundamental în disjungerea între talent şi pseudotalent, între stil şi manieră, între omul autentic şi marionetă. **Nepotrivirea** înseamnă împietrirea în manieră, în moft, în kitsch, cum ar spune Ştefan Cazimir, pe care l-am citat mai înainte. "Teoria" lui Caragiale nu se restrînge nici o clipă la faptul artistic în sine. El are intuiţia pre-blagiană că **stilul** e un fenomen abisal şi, în consecinţă, îl extinde la toate formele de cultură şi civilizaţie. În **O scrisoare pierdută** (dar nu numai), acest adevăr se relevă

chiar prin simbolul central — scrisoarea. Neputința de a poseda cu adevărat **scriitura** (scrisoarea), îl face pe Caţavencu să se comporte absolut nefiresc, să nu-şi găsească **stilul** propriu şi să cadă în **manieră**, în ceva ce **nu se potriveşte** cu propria sa esenţă pe care nu şi-o cunoaşte. Tipătescu, direct implicat în "scriitură", sesizează comportamentul aberant al lui Caţaveuncu: "Iubite şi stimabile domnule Caţavencu, nu înţeleg pentru ce între doi bărbaţi, cu oarecare pretenţie de seriozitate, să mai încapă astfel de meşteşuguri şi rafinării de maniere, astfel de tirade distilate, cînd situaţia e aşa de limpede..." (Actul II, scena IX).

Dar Tipătescu însuşi trăieşte **desincronizarea** cu adevărul scrisorii prin pierderea acesteia de către Zoe. Deşi pare cel mai inteligent şi mai echilibrat dintre personajele piesei, atîta vreme cît scrisoarea circulă şi ameninţă să devină un bun public prin tipărire la **Răcnetul Carpaţilor**, Tipătescu intră, de nevoie, în jocul "manierelor" lui Caţavencu şi este dispus, pentru a apăra **onoarea** Zoei, să susţină candidatura **nefirească** a unui rival politic. Cît priveşte căderea în **manieră** a Zoei, se concentrează în spaima de a-şi pierde **onoarea**, care onoare e o formă goală, comică, o nouă probă a **lipsei de stil**. Şi celelalte personaje intră într-un asemenea **raport** cu realul, caracterizat prin **nepotrivire**, adică prin situaţia de a nu avea acces cu adevărat la scrisoare, la **putere**. Pristanda, menit prin funcţie să păzească puterea, îşi dovedeşte tocmai nepotrivirea cu funcţia, incapacitatea lui de a da de urmele scrisorii este izbitoare. Violenţa la care recurge (violarea de domiciliu) are efecte inverse decît cele aşteptate, întărind, de fapt, poziţia lui Caţavencu. Pristanda e înecat în manieră pînă la caricatural şi se dezvăluie ca atare stăpînului (Tipătescu) încă din scena hazlie a numărării steagurilor.

În ciuda celor susţinute, Cetăţeanul turmentat nu diferă de celelalte personaje în raport cu scrisoarea. Mircea Tomuş a sesizat că personajul nu reprezintă masele de alegători, nici prin condiţia materială, nici prin comportament. Deruta lui în **a nu şti cu cine să voteze** este deruta tututor, derută izvorîtă din **ambiguitatea** scrisorii despre care nimeni nu ştie cu adevărat cine o va poseda finalmente. Nici chiar Caţavencu **nu ştie** cu cine să voteze, de vreme ce a votat, la sfîrşit, pentru Dandanache. Totuşi, personajul, prin numele său generic, simbolic, reprezintă o situaţie aparte în comedie. Dacă puterea e legată, în ultimă instanţă de cei mulţi, cum gîndeşte şi împăratul din poemul lui Eminescu, plimbîndu-se în faeton de gală pe malul Senei, Cetăţeanul turmentat ratează **potrivirea** cu poporul suveran, căci incapacitatea de a-şi împlini menirea — păzirea puterii — îl transformă în **fost** "împărţitor la poştie". Şi aici intuiţia lui Caragiale este formidabilă. Ca **fost**, Cetăţeanul a pierdut şi el scrisoarea devenind **turmentat** prin mituirea cu ţuică, bere şi vin de către Caţavencu. Neputinţa lui de a păzi scrisoarea prin ducerea la destinaţie îl exclude din rosturile poporului suveran. Restituirea finală către Zoe a scrisorii nu iese din sfera **manierei**, fiindcă gestul e anulat de prezenţa celeilalte scrisori care nu va ajunge la destinaţie şi care e păstrată cu dibăcie de Dandanache.

Cu acest din urmă personaj ne aflăm oare în zona excepţiei? Nu e Dandanache adevăratul cîştigător? Nu împrumută el numele regal al lui Agamemnon, bazileul bazileilor din Iliada? Puterea îi surîde. El pune capăt tututor comicăriilor din capitala judeţului de munte. Caragiale a înţeles iarăşi bine: nu într-o biată capitală de judeţ e centrul puterii. Şi totuşi Dandanache e **un fals cîştigător**, un impostor şi mai mare decît Caţavencu, "mai prost decît Farfuridi şi mai canalie decît Caţavencu", aşa cum l-a descris propriul său creator. Comicul personajului atinge grotescul. Cea dintîi izbitoare **nepotrivire** este între cele două nume pe care le poartă: el vine de la centru ca Agamemnon, dar în realitate e un Dandanache. Nume şi prenume, dacă o fi existînd, în cazul său, o asemenea distincţie, se bat cap în cap. Dandanache uzurpă pe Agamemnon. De aceea personajul este un "vechi luptător de la '48". El

simbolizează **revoluţia**, o "dandana" (acea revoluţie trăită şi de Caragiale la Ploieşti!). Iar orice revoluţie uzurpă puterea şi doreşte să i se substituie, după **legea ciocanului ce cade pe ilău** din poemul **Împărat şi proletar**. Şi tot Eminescu ştia că drama condiţiei umane e că revoluţiile eşuează, că nu a existat şi că nu va exista o revoluţie care să reuşească din banalul motiv al uzurpării puterii, al lipsei de acces real la tainele puterii. Caragiale ştia şi el asta. Şi a creat această monumentală caricatură umană care este Agamemnon Dandanache. Pseudo-puterea lui Dandanache stă în **oprirea scrisorii** din drumul ei spre adevărata destinaţie. Cuvîntul scrisorii dobîndeşte, prin uzurparea lui Dandanache, maxima depărtare de sensul primordial. De aceea se exprimă aşa de senil, de peltic acest personaj. La el, **maniera** atinge maxima depărtare de **stil**, cuvîntul şi-a pierdut orice virtute a comunicării, împingînd literatura absurdului la starea ei pură. Nu cunosc nici un modern care să fi mers pînă la o asemenea limită a absurdului. Dandanache nu mai ştie să numească lucrurile, tocmai cînd pare a fi ajuns în vîrful puterii: "În sănătatea alegătorilor... cari au probat patriotism şi mi-au acordat... (nu nimereşte) asta... cum să zic de!... a! sufradzele lor; eu, care familia mea de de la patuzsopt în Cameră, şi eu ca rumânul imparţial, care va să zică... cum am ziţe... în sfîrşit să trăiască!" (Actul IV, scena XIV). Or, puterea adevărată e tocmai cuvîntul divin, "cuvîntul ce exprimă adevărul". Pe cînd în capul lui Dandanache toate se întunecă pînă la amnezie. Oprind scrisoarea din drumul ei, Dandanache **a împietrit sensul**; el este posedat de **inconştient**.

Voi relua aici mai vechea paralelă (dezvoltată de mine încă din 1982, prezentă şi în **Provocarea valorilor**, 1997) cu **Scrisoarea furată** de Edgar Poe. Contextul îi va da noi dimensiuni. Caragiale cunoştea o parte din scrierile lui Poe. Dar între nuvela **Scrisoarea furată** (mult mai simplă şi mai săracă în semnificaţii) şi comedia lui Caragiale nu există o legătură sursologică. Cu atît mai interesante sînt similitudinile, ele probînd profunzimea gîndirii simbolice la cei doi autori.

Jacques Lacan a surprins, într-o analiză din "seminariile" sale, relaţia dintre **scrisoare** şi **inconştient**. Scopul nuvelei lui Poe este să dezlege o **enigmă** prin inteligentul personaj Dupin, tip de investigator inexistent în opera lui Caragiale. Cei doi autori creează divergent: în vreme ce Poe **descifrează** un secret, Caragiale **încifrează** secretul puterii. Elementul comun este simbolul scrisorii, o scrisoare de dragoste adresată de o persoană importantă reginei, în cazul scriitorului american. Scrisoarea cade în mîinile ministrului D., ins orgolios şi lipsit de scrupule, dar cu mult mai inteligent decît Caţavencu. Şantajul acestuia e subtil, lipsit de orice zgomot. De un lucru e sigur: regina ştie că scrisoarea a căzut în mîna lui. Atîta vreme cît va păstra bine scrisoarea (ceea ce-i reuşeşte şi lui Dandanache), ministrul D. ştie că are **puterea** la dispoziţia ambiţiilor sale. Pentru a redobîndi scrisoarea compromiţătoare (vezi **onoarea** Zoei), regina încredinţează prefectului poliţiei sarcina recuperării. Dar, ca şi Pristanda, cu toată experienţa, prefectul poliţiei nu reuşeşte să afle ascunzătoarea scrisorii, deşi răscoleşte, în lipsa ministrului D., toată locuinţa acestuia. Pus în mare încurcătură, prefectul poliţiei recurge la sfatul inteligentului Dupin în schimbul unei importante sume de bani. Cu uşurinţă, acesta dezleagă enigma, fiindcă are ştiinţa **potrivirii** "oglinzilor" despre care va vorbi Caragiale în **Cîteva păreri**. Dupin înţelege că prefectul poliţiei a eşuat întrucît a redus problema ascunzătorii la cele ce ştia el din experienţa de poliţist, ignorînd totalmente inteligenţa ministrului. Pristanda ignoră "inteligenţa " lui Caţavencu şi nu-şi imaginează că pălăria ar putea fi o ascunzătoare. Poliţistul lui Poe e ceva mai experimentat, provoacă un incident în stradă, cu gîndul că ministrul ar putea purta cu sine scrisoarea. Aici se dovedeşte inteligenţa ministrului. El alege o ascunzătoare **la vedere**, unde nimănui nu i-ar fi trecut prin cap s-o caute. Dar Dupin îi răpune inteligenţa,

caută scrisoarea chiar **la vedere** și o înlocuiește cu una falsă, pentru a-i conserva, mai departe, iluzia că posedă puterea. Din această clipă, ministrul își joacă viața, redevine slugă a puterii, fără s-o știe.

Dupin mărturisește că a învățat adînca lege a dublei reflexii (**potrivirea**) de la un copil foarte inteligent, neînchistat în **maniera** celor mari. În jocul cu bile ("cu soț ori făr'de"), copilul cel isteț, mereu cîștigător, recurge la "o identificare a intelectului celui ce gîndește cu al potrivnicului său" (cf. Edgar Poe, **Proză**, II, E.P.L., București, 1965, p. 133). Altfel spus, copilul știe să-și **potrivească** propria sa oglindă (conștiința eului) cu a celuilalt (dubla reflexie dinamică a lui Caragiale). Copilul mărturisește: "Cînd vreau să aflu cît e de deștept sau de prost, cît e de bun sau de ticălos cineva, sau ce anume gîndește în acea clipă, îmi alcătuiesc în așa fel chipul încît să semene foarte bine cu expresia feței lui. Apoi aștept să văd ce gînduri sau ce sentimente se trezesc în mintea sau inima mea, ca pentru a corespunde și a se **potrivi** (s.n. — Th.C.) acelei expresii". Omul narcisiac nu poate ieși din sine asumîndu-și și sinele celuilalt: "Ei țin seama numai de **propria** lor iscusință. Și cînd e vorba să caute un obiect, nu se gîndesc decît la felul în care ar fi ascuns **ei** înșiși obiectul. Și aici au mare dreptate, pentru că iscusința lor proprie oglindește întocmai pe aceea a **mulțimii**" (**ibidem**, p. 134).

Monoreflexia narcisiacă e specifică, în plan stilistic, manierei, pe cînd numai dubla reflexie, puterea de identificare cu ceilalți, duce la stil, la **obiectivitate**, adică la veritabila cunoaștere. Această incapacitate a oamenilor de a găsi locul **puterii**, care coincide cu al **inconștientului**, îi transformă în marionete nevrozate, în veșnică alergare după himere. Personajele lui Caragiale se află într-o horă a **exteriorității**, numită și "lanțul slăbiciunilor". Goana după biletele de loterie ale lui Lefter Popescu e o ratare a **potrivirii** prin inversarea numerelor cîștigătoare. Tot o **inversare** (nepotrivire) declanșează sarabanda comică din **O noapte furtunoasă** (întoarcerea lui 6 în 9). Acesta este secretul banalei **schimbări** operate de destin în prima comedie a lui Caragiale. Aici, numărul este substitutul scrisorii și nu e deloc un amănunt nesemnificativ. Cînd Jupîn Dumitrache se "luminează" în final de toată tărășenia, se gîndește să-l pună pe binagiul Dincă, cel care i-a "bătut numărul 6 d-a-ndoaselea" (**viceversa** lui Lefter Popescu — Th.C.), să i-l "întoarcă la loc", ca "să nu mi se mai întîmple vreun conflict".

În **O scrisoare pierdută**, luciditatea lui Dupin "lipsește", fiind mascată de cenzura stilistică desăvîrșită a lui Caragiale. Aici nu mai e nici măcar urma deconspirării din finalul **Nopții furtunoase**, cînd Jupîn Dumitrache "se luminează", făcînd transparentă **încurcătura** care a declanșat **farsa**. Așadar, ca și Poe, Caragiale este ispitit să dezlege o **enigmă** în comedia de debut, ceea ce nu se va mai repeta în capodopera maturității. De aceea am atras atenția că în **Scrisoarea pierdută** nu mai e nici o tentație de **descifrare**, ci e **încifrare** în simboluri. O asemenea subtilă încifrare e adunarea în tușe caricaturale a două dintre personajele lui Poe — regele și Dupin, într-unul — Trahanache, poate cel mai enigmatic dintre protagoniștii piesei. Dacă ne gîndim că regele este cel înșelat, dar care **nu știe** și nici nu are nevoie să știe, deoarece el reprezintă **puterea** în jurul căreia roiesc gregar toți ceilalți, atunci Trahanache întrupează simbolul intangibil al Puterii. Așa se explică de ce Trahanache n-are voie să afle că Zoe îl înșeală, căci el s-ar dezice de sine ca **putere**. Deși e de toată evidența că scrisul e al lui Tipătescu în buclucașa scrisoare, Trahanache proclamă sus și tare că e vorba de o **plastografie**. Astfel, se dovedește că în fața **adevărului** puterea însăși se pervertește, deviază într-un limbaj negativ, simbolic. Sub acest aspect deviant puterea însăși corupe, **nevrozează**, aruncînd oamenii sub tirania exteriorului, a **inconștientului**. "Chiar și atunci cînd nu comunică nimic — spune Lacan — discursul reprezintă existența unei comunicări; chiar și atunci cînd neagă evidența, el afirmă că cuvîntul constituie adevărul". Acest joc dialec-

tic al negativ-afirmativului găseşte în Caragiale un genial interpret. De aici strania senzaţie că pe măsură ce se ascund mai mult, personajele caragialeşti joacă mai cu cărţile pe faţă. **Inconştientul** sare în ochii tuturor, el e **la vedere**, ca şi scrisoarea, dar tocmai de aceea este ignorat. Trahanache afirmă că scrisoarea e o plastografie, dar atunci de ce o învaţă pe de rost? Precum ministrul D., Caţavencu sau Dandanache, el iubeşte scrisoarea ca pe o femeie, fiindcă în ea se ascunde, în definitiv, Zoe, ca simbol al legăturii cuplului sacru în faţa legii. Scrisoarea — remarcă Lacan — "este într-adevăr un personaj", destinul însuşi: "Astfel, ceea ce semnifică povestea **Scrisorii furate** este tocmai destinul sau cauzalitatea... S-ar putea spune că, atunci cînd personajele pun mîna pe această scrisoare, ceva le apucă şi le antrenează, ceva le domină cu mult particularităţile lor individuale. Oricare ar fi ei, în fiecare etapă a transformării simbolice a scrisorii, ei vor fi definiţi prin poziţia lor faţă de acest subiect radical..." (Jacques Lacan, **Le séminaire**, II, Seuil, Paris, 1978, p. 231).

În raport cu scrisoarea, Trahanache trăieşte o dublă relaţie (spre deosebire de celelalte personaje): pe de o parte, el e **puterea** şi aidoma regelui **nu vede nimic**; pe de altă parte, dacă **vede**, trebuie să vadă **în negativ** — plastografia. Şi pentru ca plastografia să devină o realitate, Caragiale recurge la o subtilă dublare — substituire a scrisorii cu o poliţă falsificată, pe care o "descoperă" musai Trahanache, însinuîndu-se aici gestul substituirii scrisorii adevărate cu una falsă (de către Dupin). Efectul este acelaşi. Trahanache ştie că din acel moment Caţaveucu rămîne doar cu iluzia puterii, care-l va duce la o pieire "ridicolă". Astfel, credinţa lui Trahanache că scrisoarea posedată de Caţavencu este o plastografie, sugerează, paradoxal, o realitate, de care avocatul n-are ştiinţă. Ea anticipează pierderea definitivă a scrisorii de către Caţavencu. Or, nu poate cîştiga decît cel ce nu pierde scrisoarea. În acest fel, întoarcerea bruscă a firului dramatic — soluţia Dandanache — era cerută de logica adîncă a lucrurilor. Un talent de duzină ar fi ratat momentul, căzînd în artificiu dramatic. Exagerînd, apariţia lui Dandanache este "soluţia" lui Trahanache nu a celor de la **centru**, fiindcă **centrul** este deja asumat de "nenea Zaharia". Ca deţinător al puterii, Trahanache este singurul care **nu are nevoie să ştie** de mijloacele folosite de Dandanache. Aşa se explică de ce Zoe şi Tipătescu se feresc de a-i aduce la cunoştinţă "confesiunea" noului venit. "D-le Dandanache — spune Zoe — am să vă fac o rugăciune: o să rămîneţi la masă la noi... mă rog să nu povestiţi istoria cu scrisoarea becherului d-voastră..." Nici cînd Dandanache e în "primejdie" să se dea în spectacol, Trahanache nu are dreptul să priceapă ("Nu-nţeleg".). "E slab de tot prefectul — crede Dandanache —, îi spui de două ori o istorie şi tot nu prîepe..." În realitate, Trahanache nu e "slab" şi, dacă **nu prîepe**, o face fiindcă îi este interzis prin propria sa finalitate, căci el e autoritatea "regală": "Respectarea pactului care uneşte bărbatul de femeie are o valoare esenţială pentru întreaga societate şi această valoare este dintotdeauna încarnată la maximum în persoanele cuplului regal, care joacă". (Lacan, **op. cit.**, p. 232).

Ceea ce apăra Zoe nu e aventura ei cu Tipătescu, ci simbolica legătură a cuplului sacru, invocată de ea prin cuvîntul **onoare**. Or, din clipa pierderii ei, scrisoarea îşi asumă întregul simbolism al legăturii sacre menită a pune în mişcare mica şi marea familie. Lumea lui Caragiale **se mişcă** întrucît se mişcă scrisoarea. Modernitatea gîndirii lui Poe, apreciază Lacan, pleacă din răsturnarea produsă de el în istoria raportului dintre **scriere** şi **vorbire**. Acest raport era rezumat în gîndirea tradiţională de cunoscutul dicton: **Verba volant, scripta manent**. La Poe, "Les paroles restent". Menirea scrisorii e **să circule**. Investiţie narcisică, scrisoarea preia funcţia oglinzilor sferice, în limbajul lui Caragiale: "Căzînd din înălţimi, oglinda de rouă, în drumul ei, schimbă perspectiva interioară după punctele liniei sale de cădere: ase-

menea şi sufletul nostru, în trecerea-i, schimbă în adîncurile sale lumea dinăuntru după schimbările lumii dinafară". (**Cîteva păreri**). De aici ambiguitatea funciară a **scrisorii**, a inconştientului care se manifestă ca simbol, ca scriitură. Mişcarea scrisorii înseamnă mişcarea semnificaţiei. "Din momentul în care ea este cuvînt — spune Lacan —, poate să aibă mai multe funcţii. (...) De îndată ce ea trece în buzunarul ministrului, nu mai este ceea ce era înainte, deşi este ceea ce fusese înainte".

Deja am surprins mişcarea semnificaţiei şi-n cazul scrisorii lui Caragiale. Greşeala capitală a ministrului şi a lui Caţavencu e că ei uită, în euforia narcisiacă, de faptul că o scrisoare **circulă** şi că menirea ei e să ajungă la destinaţie. Dacă ambii domină stereotipia gîndirii poliţiste, subestimează totuşi ambiguitatea scrisorii-simbol, angajîndu-se într-un joc cu moartea, prin raportul de la stăpîn la sclav. Ei n-au ştiinţa că scrisoarea poate fi o **plastografie**. Tipătescu are dreptate: "Omul ăsta îşi joacă viaţa!" Şi pentru Zoe pierderea scrisorii e o ameninţare a morţii: "M-ai adus la moarte — pentru că (**hotărîtă**) mă omor înainte de izbucnirea scandalului..." Intervine însă Cetăţeanul turmentat, hărăzit a duce scrisoarea la destinaţie, ca **fost împărţitor la poştie**, rol îndeplinit în proza poescă de terapeutul **avant la lettre** care este Dupin. Dupin află ascunzătoarea scrisorii prin **identificarea** cu ministrul D.; Cetăţeanul turmentat prin încercarea de **a-şi potrivi** pălăria lui Caţavencu. E un ingenios limbaj al **identificării** rezultat din percepţia simbolică a lucrurilor de către Caragiale. În felul lui, prin poziţia-cheie în economia structurii dramatice, Cetăţeanul este cel mai bizar "medic psihanalist" întîlnit în literatură. Într-adevăr, el îi "vindecă" pe toţi de nebunia în care intraseră, prin aducerea scrisorii la destinaţie, aidoma lui Dupin. El s-a dovedit a fi singurul capabil a descoperi **ascunzătoarea** scrisorii, nu prin inteligenţă, ci prin poziţia sa care-l face să nu fie afectat direct de **zborul** scrisorii, ca mesager al puterii de care **nu beneficiază**, dar pe care o apără prin vaga sa legătură cu poporul suveran. Însă şi aceasta e doar o iluzie, fiindcă biruinţa e tot a unui uzurpator, vechiul luptător de la **patruzsopt**, Dandanache, chestiune analizată în paginile anterioare. E diferenţa esenţială între lumea lui Poe şi a lui Caragiale. Lumea nu revine la **normal**, ci rămîne, mai departe, una pe dos.

Dacă Poe (împreună cu Lacan) nu pune sub semnul întrebării legitimitatea inconştientului devenit scriere-simbol, originalitatea caragialismului stă în răsturnarea perspectivei. E la Caragiale o reflexie aberantă care dă senzaţia că ne aflăm într-o lume armonică, dar din care nu rămîn decît **cuvintele-carcasă**, cuvintele golite de realitatea adîncă a **interiorităţii**. Legea lumii caragialeşti, cum s-a dovedit, este că, vorbind, oamenii distrug comunicarea, deşi **chiar lipsa comunicării comunică ceva**. Caragiale a ironizat verbalismul romantic, preferînd pe Othello care se plimbă "ca o fiară nebună" lui V. Hugo, cel ce ţine discursuri în **Hernani**. Alunecînd neîncetat, scrierea-simbol (proliferantă monstruos, zice Caragiale, o dată cu invenţia tiparului) iese din raza **interiorului**, a realului, substituindu-i-se, în acelaşi timp, aşa cum Dupin substituie scrisoarea adevărată cu cea ticluită. E la Caragiale un refuz programatic al cuvîntului degradat, ca mai tîrziu în **estetica tăcerii**. Cuvîntul **rămâne**, dar cu primejdia ratării oglinzilor de a intra în "echilibrul nestabil" al interiorităţii. Starea aceasta a umanităţii e veritabila enigmă pe care geniul lui Caragiale a încercat s-o pătrundă cu o luciditate extremă. Iar miracolul operei sale e că dintr-o lume contaminată iremediabil de **manieră**, de maladia moftului, **a creat un stil** care deja conţine terapia dislocării **lumii pe dos**. De aceea caragialismul dă impresia extraordinară că ascunde în sine deopotrivă infernul şi paradisul.

GHEORGHE V. MADAN: CÎTEVA SCRISORI INEDITE

Simpozionul ştiinţific (20-21 noiembrie 1997, Chişinău—Truşeni) consacrat împlinirii a 125 de ani de la naşterea lui Gheorghe V. Madan a completat un număr considerabil de "spaţii albe" din activitatea lui multilaterală, modificîndu-i în felul acesta imaginea ce se formase pe parcursul deceniilor, într-o mare măsură deformată în virtutea unor factori negativi de ordin atît obiectiv, cît şi subiectiv. Subsemnatul a prezentat la conferinţă comunicarea *Scrisori inedite ale lui Gh. V. Madan* menţionînd chiar de la începutul prelegerii că la momentul dat cunoaşte doar două scrisori publicate de ale acestuia, ambele adresate în 1932 lui G. T. Kirileanu, în acea perioadă Secretar general al Fundaţiei Regele Ferdinand I (vezi: G. T. Kirileanu, *Corespondenţă*, Ediţie îngrijită, note, tabel cronologic, bibliografie şi indici de Mircea Handoca, Ed. Minerva, Bucureşti, 1977, p. 524-525; 525-526). Cunoaştem de asemenea mai multe scrisori adresate lui Gh. V. Madan de către I. Pelivan (vezi: Pan. Halippa, *Ion Pelivan. Viaţa şi activitatea*, în "Viaţa Basarabiei", an. V, nr. 7-8, iulie-august 1936, p. 326-330).

Propunem atenţiei cititorului trei scrisori inedite adresate de către Gh. V. Madan unor personalităţi marcante ale vieţii social-politice şi culturale din România primului deceniu al secolului nostru şi de mai tîrziu: Spiru Haret, Ioan Bianu şi Constantin Angelescu. Anexăm de asemenea o scrisoare de răspuns a lui Ion Pelivan şi *Informaţiunea* adresată — prin intermediul lui I. Bianu — ziarului bucureştean "Universul".

Orice scrisoare semnată sau primită de la cineva de acest "Creangă al Basarabiei" este perţioasă, deoarece simbolizează o părticică a firii sale, dar şi o clipă a prezenţei printre oameni, un act de autoafirmare ca personalitate. Adevărul devine şi mai clar cînd scrisorile lui sînt receptate împreună şi cînd ele se explică şi se completează reciproc, fapt ce ne îndeamnă să le propunem cititorului pe toate odată. În cazul de faţă scrisorile către Spiru Haret, Ioan Bianu, *Informaţiunea*, răvaşul de răspuns al lui Ion Pelivan reflectă, în totalitatea lor, două momente importante şi practic necunoscute ale vieţii şi activităţii lui Gh. Madan de pînă la editarea săptămînalului "Moldovanul" (ianuarie 1907 — octombrie 1908): perioada bucureşteană (pînă cînd se transferă, în toamna anului 1906, la Chişinău) şi începutul celei chişinăuiene (din 1907 şi mai departe).

În scrisoarea către Spiru Haret Gh. V. Madan apare în ipostaza unei verigi importante de legătură dintre cele două maluri ale Prutului şi încadrat activ în munca de pregătire a mişcării de renaştere naţională a Basarabiei la etapa cea mai timpurie a ei. Îl mai vedem, tot atunci, în rolul de îndrumător şi ocrotitor al studenţilor basarabeni de la Universitatea din Dorpat, uniţi în *Pămîntenia basarabeană* (1900-1902) şi arestaţi în februarie 1902. Nu mai puţin importante apar încercările ilustrului nostru compatriot de a dobîndi la Bucureşti şi a expedia în Basarabia manualele necesare pentru începerea predării limbii române la Seminarul Teologic din Chişinău.

În scrisoarea adresată lui Ioan Bianu îl vedem dispus să se avînte cu îndrăzneală "în cîmpul pentru muncă cinstită, spornică şi rodnică în marginile legilor": să fondeze săptămînalul "Moldovanul", să întemeieze o societate filarmonică, să le înveţe pe domnişoarele din "societatea înaltă" limba română pentru a putea să organizeze spectacole de teatru ş.a.m.d.

Un lucru deosebit de important este că scrisorile de faţă ni-i înfăţişează pe cei care au venit în contact cu Gh. Madan la început de secol, care au format anturajul lui social-politic şi cultural şi care l-au "modelat" într-o anumită măsură ca om, ca personalitate de creaţie.

Scrisorile au fost depistate în Secţia de manuscrise a Bibliotecii Academiei Române cu concursul colegului Alexandru Burlacu, căruia îi aducem şi cu această ocazie sincere mulţumiri.

Sava PÎNZARU

GH. MADAN — S. HARET*

Domnule Ministru,

Astăzi am înaintat dlui Popescu[1] antologia[2].

M-aţi dojenit vineri pentru întîrzierea ce-am pus în prezentarea acestei lucrări, dar, zău, sînt nevinovat. Din alăturata scrisorică[3] veţi vedea că eram dator să aştept lămurirea afacerii celor unsprezece studenţi arestaţi iarna trecută în Februarie la Dorpat[4]. Ei abia acuma două luni au fost puşi în libertate, negăsîndu-li-se nici o vină.

Eu am convingerea că arestarea lor se datoreşte agenţilor ruşi din România, cari pentru a putea smulge cîteva sute de ruble sînt gata la orice infamie.

Ceea ce fac eu[5] e perfect legal şi leal; cu toate acestea acei tineri au făcut unsprezece luni în puşcărie, fiindcă nişte canalii au căutat (pentru a putea stoarce bani de la guvernul rus şi a se arăta destoinici în meserie) să pue inofensivele cărţi româneşti în legătură cu mişcarea revoluţionară din Rusia şi cu contrabanda de cărţi revoluţionare ruse ce se face prin România. Însă bine că s-a lămurit odată pentru totdeauna; aceasta îndeosebi pentru liniştea celor din Basarabia.

Dar să vă dau un exemplu din Bucureşti.

Acuma cîtva timp ziarul grecesc a publicat o hartă a Macedoniei în care elementul românesc nu figura deloc — de aci (şi cu drept cuvînt) scandal... Chiar în *Secolul* a apărut un articol fulgerător la adresa ziarului grecesc; în colonia românilor macedoneni — zaveră mare. Trebuia să aibă loc şi un duel, căci ziarul grecesc publicase şi nişte articole injurioase.

Urmăream cu mare nedumerire acest trist incident, cînd zilele trecute factorul poştal îmi aduce la Teatru o scrisorică din Rusia cu adresa nu prea discifrabilă; scrisoarea nu era adresată mie ci lui Melas[6] şi nu la Teatru ci la redacţia **ziarului grecesc** *Patris*.

Or, dacă ştim că acest Melas este unul din cei mai îndrăzneţi agenţi ruseşti — avem şi cheia scandalului. Planul e într-adevăr ingenios: cearta între românii macedoneni şi grecii din Bucureşti, în care o să fie atrasă toată presa română; cearta se repercută în Macedonia şi în Grecia; polemică între presele celor două regate, ură, zaviste, răcirea relaţiunilor diplomatice etc...

Dar incidentul nu este închis încă, căci acuma cîteva zile Societatea românilor macedoneni împărţea prin localuri foi volante cu titlul: "O murdărie grecească în ţara românească", la care grecii n-o să rămînă datori cu răspunsul.

... Şi cînd te gîndeşti că s-ar putea ca un agent (un) intrigant abil, cu ajutorul cîtorva mii de ruble, să bage duşmănia, să facă să se certe două popoare amice...

Însă e şi mai trist cînd vezi români adevăraţi scoţind cu bani ruseşti ziar românesc pentru a întuneca minţile, a rătăci conştiinţele şi a pregăti astfel cine ştie ce încurcături şi dureri...

De altfel, ar fi fost destul de trist pentru caracterul şi inteligenţa mea ca după ce-am alergat doi ani spre (a) vedea tipărindu-se o asemenea carte[7], să o las baltă tocmai atunci, cînd nu-mi rămînea decît să o dau la tipar.

Primiţi, Vă rog, Domnule Ministru, asigurarea deosebitei mele stime şi recunoştinţe.

Gheorghe MADAN

---

* Scrisoarea este adresată lui Spiru C. Haret în perioada celui de-al doilea ministeriat al acestuia la Instrucţiunea publică (1901-1904) şi, cu siguranţă, poate fi datată cu anul 1903.

NOTE

[1] *Dlui Popescu* — este vorba despre Mihail Popescu, administrator al *Casei Şcoalelor* numit în acest post de Spiru Haret în 1901.

[2] *Antologia* — se are în vedere culegerea *Cîntece şi versuri alese din*

cei mai buni scriitori români editată la Bucureşti în 1904 cu litere chirilice; în 1911 se reeditează cu litere latine.

[3] *Alăturata scrisorică* nu s-a păstrat sau încă n-a fost găsită.

[4] *Cei unsprezece studenţi arestaţi la Dorpat* — în februarie 1902 la Dorpat-luriev (azi Tartu, Estonia) este arestată *Pământenia Basarabeană* (1900-1902) a studenţilor basarabeni, compusă din 15-20 de participanţi, printre care puteau fi I. Pelivan, Gh. Chicu, V. Mahu, Al. Groapă, N. Siminel, N. Bivol, Al. Poleanschi, Vasile şi Alexandru Oatu, I. Andronic, Gh. Grosu ş.a.

[5] *Ceea ce fac eu* — Gh. V. Madan le expedia din Bucureşti "pământenilor" la rugămintea lor melodii populare româneşti pentru cor ("cît se poate mai caracteristice, ca să poată ascultătorii să judece despre muzica românească"), diferite cărţi, tratate despre jurisprudenţa din România etc.

[6] *Melas* — Gheroghe Melas, agent al ohrancei (poliţiei secrete) ruseşti.

[7] *O asemenea carte* — se are în vedere antologia nominalizată mai înainte.

I. PELIVAN — GH. MADAN*

14. IV. Amice! La 25 Martie ţi-am scris o scrisoare din ostrov[1]: nu ştiu dacă ai primit-o. Mie mi-au făcut jandarmii de-acu trei doprosuri[2]. Mă simt dător a înştiinţa toată colonia b-[asarabea]nă şi pe D-ta despre răspunsurile mele jandarmului. M-au întrebat: pe cine cunoşti în Bucureşti? Am răspuns: nu cunosc pe nimene, dar ştiu vreo trei persoane; am mai spus că am primit de la d-ta vreo cîteva scrisori (căci ele sunt în mînele lor), nişte noate şi cărţi[3] — toate legale, cenzurate. Despre U-ci[4] am spus "că astă toamnă mi-a scris el un răvaş, la care n-am răspuns (scrisoarea scrisă de dînsul iară e în mîna cînerilor). M-au întrebat încă ai auzit familia Epona (ruseşte)? Eu am scris: familia "Europa" am auzit, dar nu ştiu cine e acela. Mă rog să ne dai[5] de ştire despre asta: nu-s eu cunoscut cu nimene din România şi inprivat[6] din Bucureşti.

Oh, frate dragă! degrabă dou [ă] luni[7] de cînd ne ţin închişi în "odinocinoe" (cîte unu în cameră), fereastra e pîrdosită, aşa că se vede numai o bucăţică de cer cu vreo cîteva stele; ne hrănesc cu nişte bucate care nici porcii nu le-ar mînca. Atmosfera — preputuroasă. Pe păreţi şi-n unghere se mişcă fel de fel de microbi. Apa — hleioasă şi pute. Ne plimbăm 1/2 oră în zinoptime[8] – pe rînd, ca să nu ne vedem. Mulţi aşa de tare s-au schimbat la faţă, că te-i mira de i-or cunoaşte părinţii: au rămas numai piele şi oasă. Şi încă nu se ştie: mult ne-or ţine pîn'ni s-a lămuri afacerea noastră; căci ei, dacă n-au dovezi bune şi directe, apoi te ţin pîn'spui şi ce nu ştii lor, dacă s-a lămuri vinovăţia fiecărui, atunci trebuie de aşteptat verdictul Tribunalului Suprem (o comisie administrativă, care să ascunde sub cuvîntul "tribunal"). Aşa că multă vreme suntem nevoiţi a pierde pîn'la verdict. După asta urmează pedeapsa, după vinovăţie fiecărui; Sibir, sau puşcărie, sau ostrov, sau supraveghiare...

Fereciţi sunteţi d-voastră în România şi nici nu puteţi să vă-nchipuiţi ce rînduieli sunt în sfînta şi pravoslavnica Rusie.

La revedere! Vă doresc toate cele bune.

Onica

* Se poate spune cu siguranţă că scrisoarea a fost expediată din închisoarea din Dorpat-luriev în anul 1902, fapt confirmat de o altă epistolă adresată aceluiaşi Gh. V. Madan datată cu 25 martie 1902 şi menţionată în scrisoarea comentată aici (ea a fost publicată în revista "Viaţa Basarabiei" nr. 7-8 din 1936). "Onica" este pseudonimul lui Ion Pelivan, participant activ la mişcarea de eliberare naţională a Basarabiei şi unul dintre făuritorii Unirii din 1918, cunoscut om politic din anii 1920-1930.

NOTE

[1] *Ostrov* — de la ostrog (v. slav.), închisoare, puşcărie; în scrisoarea pomenită mai sus din 25. III. 1902 închisoarea din Dorpat este numită "aşezămînt suprem" educativ rusesc.

[2] *doprosuri* (rus.) – interogatorii, anchete.

[3] *nişte noate şi cărţi* — "vreo cîteva din cele mai frumoase melodii pentru cor" Ion Pelivan i le cerea lui Gh.V. Madan în scrisoarea din 2. 11. 1901 (a se vedea "Viaţa Basarabiei", an V, nr. 7—8, 1936).

[4] *U-ci* — este vorba despre Ştefan Usinevici (1881-1934), unul dintre membrii *Pămînteniei Basarabene* din Dorpat (1900-1902). S-au păstrat mai multe scrisori adresate de el lui Ion Pelivan (v. Iurie Colesnic. *Basarabia necunoscută*, Ed. Muzeum, Chişinău, 1997, p. 150-153). Reprezentant al avalanşei timpurii de luptători pentru trezirea conştiinţei naţionale a basarabenilor.

[5] În original este o greşeală evidentă: să te dai.

[6] inprivat — este un cuvînt indiscifrabil.

[7] *Degrabă două luni* — 11 studenţi basarabeni, membri ai *Pămînteniei* de la Dorpat, inclusiv şi Onică -Ion Pelivan, au fost arestaţi în luna februarie 1902.

[8] *Zinoptime* — probabil, în 24 de ore.

Kişinău. 29/ XI. 906

GH. MADAN — I. BIANU

Mult Stimate dle Bianu[1],

Mă rog, ce au căpiat cei de la Ligă?![2]... Aud că vor să trimită în Basarabia o tipografie; să deschidă o librărie etc. Şi ştiţi cui vor să o încredinţeze?... Unui comitet de revoluţionari nevîrstnici. Se zice că Arbori[3] şi Cazacu[4] într-atît i-au înşelat pe cei de la ligă şi guvern, dar poate şi pe alţii, încît lumea îi crede ca reprezentanţi împuterniciţi ai românilor basarabeni. Vă rog, spuneţi-le celor însetaţi să nu se grăbească căci au să se căiască. Să aibă puţină răbdare. Vor veni de aici oameni împuterniciţi.

Ce însemnează această purtare... Dl Vlădescu[5] a înşelat într-un mod scîrnav făgăduind prin mine preoţilor din Basarabia tipărirea unei gramatici şi a unei cărţi de citire; m-a purtat toată vara cu vorba; m-a dat în urmă pe seama Dlui Florescu[6] de la ligă care asemenea mi-a promis şi nimic n-a făcut. Din această cauză au fost nemulţumiri mari şi nu s-a putut începe predarea limbii rom. [âne] în Seminar.

Eu am avut discuţiuni zilele acestea cu cuconu Costachi Kiriak, decanul avocaţilor, cu Feodosiu, mareşalul nobilimei din Basarabia, şi cu D. [omnul] Dicescu, membru în consiliul imperial, şi sub impresiunea celor aflate de la ei vă scriu aceste rînduri.

Feodosiu a luptat pentru permisiunea unei gazete româneşti, guvernatorul în cinstea sa a permis şi cînd colo a eşit că nu era de dorit.

Domnul Feodosiu mi-a spus că de ştia ce gazetă are să scoată Domnul Stere[7], niciodată nu ar fi stăruit la guvernator.

Vă trimit tot Dv un statut al Societăţii moldoveneşti[8] şi o informaţiune pe care eu am vrut să o trimet la "Universul".

Vă rog fiţi Dv atît de bun şi daţi-o să fie publicată în ziare.

Mă întreabă Domnul Dicescu de George Sturza[9], fratele dlui D. Sturza, dacă mai trăieşte, căci au fost colegi la Heidelberg. Eu nu am ştiut ce să-i răspund căci nu am cunoştinţă.

Tot Domnul Dicescu mi-a spus că guvernatorul adesea şi-a exprimat dorinţa de a vedea o gazetă românească cuminte, moderată. Poimîne au audienţă la guvernator, sper să obţină permisiunea de a scoate un ziar săptămînal românesc[10]. Asemenea dacă mă voi stabili în Kişinău voiu întemeia o societate filarmonică. Pe domnişoarele din înalta societate le-am îndemnat să joace o piesă rom. [ânească] în folosul societ. [ăţii] de binefacere[11]; le-am recomandat "Cinel-Cinel" de V. Alecsandri[12]; au primit, însă se jenează că nu prea ştiu româneşte; dar dacă voiu fi eu prin ianuarie încă aici şi le voiu arăta, vor juca bucuros; asemenea am lansat ideea jour-ficsurilor la care cel puţin un ceas femeile să vorbească românеşte.

Într-un cuvînt, cîmpul pentru muncă cinstită, spornică şi rodnică în marginile legilor e larg. Boierimea iarăşi e îndîrjită că Dv în loc să ne daţi un ajutor cu adevărat frăţesc cultural, de care nu se supără nici guvernul rus, Dv vreţi să ne daţi foc. Mă rog cei din Ţară să nu să ia după revoluţionari, să nu pregătească colivă altora; că s-ar putea întîmpla

şi altfel. Ce Dnezeu oamenii cuminţi nu mai au cuvînt în ţară?...

Eu vă scriu aceste rînduri f.[oarte] confidenţial, n-aş vrea să ştie de la cine vin. Dv însă comunicaţi cui se cuvine şi ce trebuie.

Dacă veţi fi bun ca să-mi răspundeţi despre primirea astor două plicuri ce vă trimit — rog scriţi pe adresa: **Bessarabia Kişinev Sobornii dvor Gospodinu Nicolai Madan** (dlea Gheorghia Madan).

Vă salut cu dragoste şi stimă
George MADAN

P.S. Asupra Dlui Stere sînt ordine de urmărire din partea guvernului căci activitatea sa este "**extrem de periculoasă**" — aşa glăsuieşte circulara f.[oarte] secretă trimisă ispravnicilor şi poliţailor la 28 Sept. a.c.[13]

NOTE

[1] *Ion Bianu* (1856-1935) — mare cărturar român, ilustru paleograf şi bibliograf, editor al cărţilor vechi: *Psaltirea în versuri întocmită de Dosofteiu, Psaltirea Şcheiană, Medicina babelor (adunare de descîntece)* ş.a.

[2] *Cei de la Ligă* — Gh. V. Madan avea în vedere *Liga pentru Unitatea Culturală a Românilor* constituită la Bucureşti în decembrie 1890 (a existat pînă în 1944). După decembrie 1989 începe să activeze *Liga Culturală pentru Unitatea Românilor de Pretutindeni,* avîndu-l în prezent ca Preşedinte pe Victor Crăciun.

[3] *Arbori* — Zamfir Ralli-Arbore (1848-1933), scriitor şi om politic de origine basarabeană, participant activ la mişcarea revoluţionară din Rusia sec. al XIX-lea. Emigrează în România după un timp de aflare în Elveţia (Geneva). A publicat cărţile *Basarabia în sec. XIX, Temniţă şi exil, Autonomie sau anexare* ş.a.

[4] *Cazacu* — este vorba despre doctorul Petre Cazacu (1871-1956), originar din Chişinău, autor al mai multor cărţi despre Basarabia (*Moldova dintre Prut şi Nistru, O sută de ani de robie, Chişinăul, Cîteva date din istoria Basarabiei, Zece ani de la Unire*, povestirea istorică despre mişcarea inochentistă *Vine vremea de apoi* ş.a.) Împreună cu Zamfir Arbore fondează la Geneva în 1905 gazeta "Basarabia".

[5] *Dl Vlădescu* — se are în vedere Mihail Vlădescu, Ministrul Cultelor în 1906.

[6] *Alexandru Florescu* (? — 1936), inginer şi om politic român. În 1906 era Secretar general al Ligii Culturale.

[7] *Ce gazetă are să scoată Domnul Stere* — la iniţiativa şi cu sprijinul nemijlocit al lui Constantin Stere (1865-1936), mare om politic, talentat scriitor şi publicist basarabean, emigrat la Iaşi spre finele sec. XIX, la Chişinău este fondat primul ziar în limba română "Basarabia" (24 mai 1906 — 11 martie 1907).

[8] *un statut al Societăţii moldoveneşti* — denumirea deplină a societăţii este *Societatea moldovenească din Basarabia pentru sprijinul instruirii publice şi studierii plaiului natal.* Statutul societăţii a fost aprobat la 23 noiembrie 1905 de către A. Haruzin, guvernator interimar al Basarabiei la acel moment.

[9] *D. Sturza* — Dimitrie A. Sturdza (1833-1914), mare om politic şi de stat din România secolului trecut, academician, Preşedinte al Partidului Naţional Liberal şi Prim-ministru. A jucat un mare rol în Unirea Principatelor (1859) şi în elaborarea primei Constituţii româneşti.

[10] *un ziar săptămînal românesc* — permisiunea a fost obţinută şi la 14 ianuarie 1907 apare primul număr al săptămînalului "Moldovanul" cu Gh. V. Madan în calitate de redactor şi editor. Spre deosebire de "Basarabia" lui Em. Gavriliţă, considerată de guvernatorul A. N. Haruzin "deosebit de periculoasă" pentru regimul ţarist, "Moldovanul" s-a dovedit a fi într-adevăr "o gazetă românească cuminte, moderată".

[11] *societatea de binefacere* — este vorba despre *Societatea de binefacere "Basarabeanul".*

[12] *Ie-am recomandat "Cinel-Cinel" de V. Alecsandri* — primul spectacol a avut loc pe data de 4. 11. 1908 la Teatrul Nobilimei din Chişinău cu participarea unui grup de amatori. Gh. V. Madan l-a interpretat pe Graur. Despre spectacol a scris elogios "Neamul românesc" (nr. 20, 15. 11. 1908), a consemnat faptul de două ori şi "Moldovanul".

[13] În Arhiva Naţională a Republicii Moldova (f. nr. 297, inv. 1, un. de păstr. 19) se păstrează *Dosarul de supraveghere al lui Stere Constantin, care se află sub supravegherea oficială a poliţiei.*

INFORMAŢIUNE*

Zilele acestea va avea loc o consfătuire a membrilor Societăţii din Basarabia. Această societate a fost înfiinţată în octombrie anul trecut (1905); fac parte din societate toţi fruntaşii români din Basarabia: C. Kiriac, decanul avocaţilor, consilierul de stat G. Gore, Al. Crupenscky, protopopii I. Baltag şi N. Laşco etc. Iar ca preşedinte are pe domnul Pavel Dicescu, mareşalul nobilimei din jud. Kişinău şi membru în consiliul imperial.

La această adunare se vor lua deciziuni importante pentru viitorul cultural-naţional al românilor din Basarabia.

Societatea este aprobată de guvernul rus.

Extragem cîteva paragrafe din statutele societăţii, acele privitoare la scopul ei:

§1. Societatea se înfiinţează pentru a contribui cu toate mijloacele la ridicarea nivelului cultural al românilor (şters) moldovenilor din Basarabia şi la studierea cît mai complectă a Basarabiei. De bază să ia convingerea că instrucţiunea e cu putinţă numai în limba maternă — moldovenească; limba rusă asămenea e obligatorie ca limbă de stat.

§2. Societatea e streină de orice tendinţe politice.

§3. Pentru ajungerea scopului său Societatea are adunări periodice; redactează protocoale, referate, dări de seamă, asemenea comunicări şi cercetări; alcătuieşte expediţiuni savante pentru a aduna şi studia obiceiurile, cîntecele, tradiţiunile; întemeiază şcoli permanente şi duminicale, cursuri pentru adulţi, lecturi populare, lecţiuni publice şi ajută persoanele particulare întru aceasta.

§ 4. Societatea se compune: a) din membri activi; b) membri onorifici şi c) membri colaboratori.

§ 5.Afacerile Societăţii se administrează de către un consiliu compus din prezident, şase membri şi secretar. Consiliul are un casier.

§ 6. Societatea are pecetea sa.

* *Informaţiunea*, probabil, i-a fost expediată lui Ioan Bianu concomitent cu scrisoarea din 29. XI. 1906 în plicul al doilea (a se vedea sfîrşitul scrisorii). În total *Statutul* conţine patru compartimente (*Scopul şi componenţa Societăţii; Alegerea membrilor Societăţii, drepturile şi îndatoririle lor; Despre adunări; Despre structura Societăţii)* divizate în paragrafe. Nu dispunem de date, dacă "Universul" a publicat această scrisoare a lui Gh. V. Madan sau nu.

GH. MADAN — C. ANGHELESCU*

Domnule Ministru

Subsemnatul Gh. Madan, pe vremuri am avut fericirea să lucrez şi să lupt pentru cauza naţională românească în Basarabia.

Activitatea mea pe tărîmul naţional-cultural s-a manifestat timp de peste 25 de ani prin viu grai, prin teatru şi prin scris. Am editat în Chişinău timp de 2 ani Ziarul naţional "Moldovanul" (1907/1908). Am făcut în Basarabia teatru românesc cu elemente basarabene timp de 5 ani (1908-1912), am tipărit 2 cărticele cu conţinut literar naţional[1] şi am răspîndit multă literatură naţională[2] în masele populare.

Această activitate a mea era ajutată şi preţuită ca demnă şi meritorie de către bărbaţii fruntaşi ai vechiului regat ca B. Hâjdău[3], Sp. Haret, Dr. Istrati[4], N. Iorga[5], V. Morţun[6], I. Bianu şi alţii.

* Scrisoarea s-a păstrat într-un exemplar dactilografiat personal de Gh. V. Madan şi cu semnătura-autograf. Ca şi în alte cazuri, ea nu este datată, însă la Biblioteca Academiei Române (Secţia de manuscrise), s-a considerat posibil să se pună anul 1928. La acel moment în postul de Ministru al Instrucţiunii Publice în România se afla (a treia oară: 1927-1934) ilustrul om de cultură Constantin Angelescu (1869-1948), reformatorul învăţămîntului primar şi secundar; din iniţiativa lui în România a fost introdus bacalaureatul (1925).

Istoricii mişcării naţionale româneşti din Basarabia, Profesorii I. Nistor[7] şi Şt. Ciobanu[8], în cărţile lor despre Basarabia, îmi atribuie merite naţionale.

Însumi păstrez convingerea, că dacă n-am fi fost noi cei cîţiva naţionalişti basarabeni conştienţi şi activi cari să propagăm naţionalismul sub dominaţiunea rusească, Românii basarabeni în timpul revoluţiei ruse n-ar fi fost pregătiţi sufleteşte din punct de vedere naţional-românesc şi n-ar fi avut poate dorinţa ca Basarabia lor să devie ţară autonomă şi republică moldovenească independentă, iar această republică prin "Sfatul Ţării" cu concursul şi din îndemnul factorilor răspunzători de destinele Neamului ne-a adus Unirea.

Dacă se admite că în Basarabia avem încă o problemă naţională de desăvîrşit şi că este încă mult de lucru în această chestie şi că acest lucru trebuieşte îndeplinit cu mare artă şi pricepere de către persoane cu experienţă, cunoscute şi simpatizate de populaţiune; atunci cred că aş putea fi şi eu prenumerat printre cei indicaţi a lucra pentru **Stat** în această direcţiune.

Vă rog respectuos, Domnule Ministru, să binevoiţi a mă numi într-un post de conferenţial al "Casei Şcoalelor"[9] pentru Basarabia.

Cu deosebită stimă
Gh. V. Madan

NOTE

[1] *Două cărticele cu conţinut literar naţional* — Gh. V. Madan avea în vedere culegerea *Cîntece şi versuri alese din cei mai buni scriitori români* editată la Bucureşti în 1904 cu litere chirilice special pentru cititorii din Basarabia (în 1911 este reeditată cu litere latine).

[2] În categoria "literatură naţională" se includ şi numeroasele compuneri populare adunate personal de Gh. V. Madan şi publicate în paginile săptămînalului "Moldovanul", dar mai ales culegerea *Suspine* cu subtitlul *Poezii populare din Basarabia* (Bucureşti, 1897).

[3] *B. Hâjdău* — la îndrumarea lui B. P. Hasdeu, considerîndu-se discipol al acestuia, Gh. V. Madan editează culegerea de folclor basarabean *Suspine* prefaţată de George Coşbuc.

[4] *Dr. Istrati* — se are în vedere Constantin I. Istrati (1850-1918), mare chimist şi medic român, academician (1899), profesor universitar, fondator al *Şcolii române de ştiinţe* (1890) şi al *Asociaţiei române pentru înaintarea şi răspîndirea ştiinţelor* (1902).

[5] Organul Ligii Culturale "Neamul românesc" condus de N. Iorga a consemnat de mai multe ori activitatea lui Gh. Madan pe tărîm cultural (*O serbare românească în Basarabia*, nr. 20, 15. 11. 1908, p. 314 — despre Gh. Madan în rolul lui Graur din piesa *Cinel-Cinel* de V. Alecsandri, înscenată de Societatea de binefacere "Basarabeanul"; *Congresul Ligii Culturale*, nr. 67, 6.VI. 1908, p. 1048 — despre faptul că "Moldovanul" lui Gh. V. Madan reproduce în paginile sale "bucăţi româneşti pe care le poate gusta poporul". Informaţia o semna N. Iorga).

[6] *V. Morţun* — Vasile G. Morţun (1860-1919), ziarist şi om politic român, unul dintre fondatorii revistei "Dacia viitoare" (1883), a făcut parte din conducerea mai multor ziare şi reviste de orientare socialistă şi democratică şi din conducerea P.M.S.D.R.; primul deputat socialist în parlamentul român (1888).

[7] În lucrarea *Istoria Basarabiei* Ion Nistor vorbea despre ziarul "Moldovanul" editat de Gh. V. Madan ca despre o ediţie al cărei ideal a fost "deşteptarea neamului moldovenesc din Basarabia la o nouă viaţă politică, naţională şi culturală" (v. ediţia Chişinău, 1991, p. 267).

[8] În cartea sa *Cultura românească în Basarabia sub stăpînirea rusă* (Chişinău 1923; a fost reeditată de Vasile Badiu în 1992) Şt. Ciobanu apreciază pozitiv aportul adus de săptămînalul "Moldovanul" condus de Gh. V. Madan la trezirea conştiinţei naţionale a basarabenilor.

[9] *Casa Şcoalelor* — instituţie ce ţinea de competenţa Ministerului Instrucţiunii Publice; îndeplinea şi funcţia de editare a literaturii didactice. Angajarea lui Gh. V. Madan la *Casa Şcoalelor* l-ar fi scos din criza financiară în care se afla. Nu dispunem de informaţie că el ar fi beneficiat de postul solicitat în scrisoarea către ministrul C. Angelescu. Un an-doi mai tîrziu, Gh. Madan începe lucrul asupra *Monografiei Truşenilor* conform unui contract încheiat cu Fundaţia Regele Ferdinand I, unde postul de Secretar general îl deţinea (în 1927-1935) marele cărturar Gh. Kirileanu, adevărat ocrotitor al folcloristului basarabean.

Vlad CHIRIAC
Chişinău

UN TRANSNISTREAN ÎN ANTURAJUL LITERAR BASARABEAN

Pustiul, jalea şi durerile pe care le-am găsit aici, printre moldovenii din Transnistria, sînt vrednice a rămîne încrustate pentru vremurile ce vin, ca o amară şi crîncenă pagină de suferinţi, pe care această bravă şi statornică frîntură de neam românesc, le-a înfăptuit cu bărbăţie...

Căci cine ar pătrunde mai sincer şi mai adînc în sufletul fraţilor de aici, cine ar simţi şi înţelege mai clar numeroasele lor dureri, dacă nu copiii zămisliţi din aceleaşi aprinse frămîntări, ***scriitorii transnistreni?***

Dominte TIMONU (Un cerc al scriitorilor transnistreni, în "Glasul Nistrului", 1942, 29 apr.)

Romancierul, nuvelistul şi omul de cultură Dominte TIMONU (1911-1972) a trăit o dramă zguduitoare a vieţii — cea a unui ins "dezrădăcinat", desprins din tinereţe de vatra părintească — comuna Mahala (Dubăsari), pomenindu-se în "centrul lumii" din tîrgul basarabean Chişinău. S-a rupt de baştină, ştiindu-se uitat de fraţii de peste Nistru şi Prut şi asimilat de alţi fraţi, zişi "mai mari". A plecat de-acasă împreună cu mama, "izgonit de spectrul (pericolul — V. C.) foametei şi al teroarei bolşevice"[1]. Firul vieţii de provincie al pribeagului (ca şi al multor semeni transnistreni: Nichita Smochină, Ilie Zaftur, Paul Iliin ş.a.), se depăna aidoma unor destine ale eroilor cu pasiuni şi aspiraţii aproape stendhaliene. Tragismul situaţiei în care ajunse ar putea fi asemuit doar cu cel al lui Apostol Bologa din romanul **Pădurea spînzuraţilor** de Liviu Rebreanu.

Aici, înaintea unui orizont nou pe care îl simte ca nefiind "al lui", se crede un străin anacronic, inutil. Vibraţia spiritului însă îl determină să se consacre

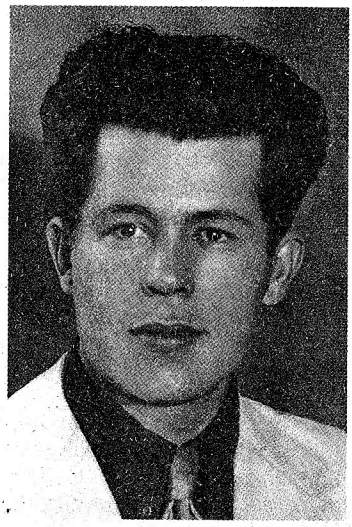

Dominte Timonu.

lecturii şi scrisului, dar şi studiilor. De se întîmpla altfel, ar fi trăit fără vise, reamintiri, care acum stimulau echilibrul interior, exprimat în versuri, schiţe, nuvele, eseuri, romane. La aceeaşi chemare — a scrisului — răspundeau prompt şi contemporanii săi — intelectualii basarabeni: N. Costenco, B. Istru, M. Curicheru, V. Luţcan, T. Nencev, Sergiu M. Nica, Lotis Dolenga, Magda Isanos, G. Meniuc, Paul Lecca ş.a.

Oricum, creaţia lui D. Timonu, proiectată pe fundalul procesului literar din epocă, creaţie a noii arii/zone tematice şi a tensiunii etice a personajelor, a succesiunii de evenimente care se precipită (cadre din pitoreasca "răspîntie a unor mahalale mărginaşe", lumea tipică "de la fund" ş.a.), constituia pentru el un anume univers care părea să prindă rădăcini în proza românească interbelică — un univers al "periferiilor", trecînd iniţial prin **Golanii** lui Rebreanu şi apoi influenţînd scriitorii de tipul lui Cezar Petrescu, Eugen Barbu, Aureliu Cornea ş.a.[2].

În tînăra proză basarabeană D. Timonu ocupă, treptat, un loc aparte, mai cu seamă odată cu apariţia romanului **Al nimănui** (Chişinău, 1937) — o poveste tulburătoare a unor copii abandonaţi; "împotriva soartei lor mizerabile, aceste fiinţe trăiesc, cresc mari şi-şi cer dreptul la viaţă. Trec prin lume necunoscuţi şi singuri pentru ca să dispară neînţeleşi şi neconsolaţi, urmăriţi de acelaşi crud blestem: al *nimănui*"[3]. Lucrarea valorifică tehnicile realiste şi este o proză

obiectivă de inspiraţie rurală, fără a cădea într-un "semănătorism" desuet, despre care vorbea criticul literar Dumitru Micu[4]. Acţiunea, deci, este plasată în spaţiul rural (s. Recea), demonstrînd că "veşnicia s-a născut la sat" (L. Blaga). Eroul principal, Victor Crăişor, nu urmăreşte altceva decît "de a fi *în* şi *cu* lumea", de a se afirma în viaţă, de a realiza acelaşi *vis de iubire,* amărui şi dulce, ca o lacrimă de copil, şi cel de *muncă onestă.* Atît şi nimic mai mult. Însă n-a fost să fie aşa cum îşi puse în gînd. Fatalitatea crudă l-a urmărit, pas cu pas, ca o umbră răzbunătoare, pînă l-a adus la capătul răbdării. Este, realmente, pe deplin subjugat de gheara necruţătoare a unui destin potrivnic. ("Am trecut prin viaţă ca o fantomă, ca o prevestire de rău. Menirea mea a fost să sufăr şi să plîng. Dar n-am suferit numai eu. Am făcut şi pe alţii să sufere..."). Crăişor, la un moment crucial, pleacă cu familia într-un orăşel de provincie, pe care-l părăsise cîndva şi-l ţinea minte ca pe o tinereţe; el îşi dă bine seama că lumea tipică citadină a vremii este plină de contraste: de lux şi de mizerie cumplită...[5].

Îl recunoaştem aici pe D. Timonu, nuvelistul care evocă anume aceste medii ale periferiilor, ale mahalalelor Chişinăului (Schinoasa), ale Sorocii etc. Tematica rurală se conturează pregnant în preferinţele autorilor de sorginte transnistreană, basarabenii optînd mai mult pentru scrieri de atmosferă (locală), "consunătoare cu destinul Basarabiei în ansamblu" (M. Cimpoi). Or, Dominte Timonu surprinde diverse medii, spaţii (tîrg, periferie, uliţe, grădină publică etc.), schiţează tipuri (pictori, actori, ziarişti, negustori, vagabonzi etc.), prin care descoperă tragismul existenţial al unei lumi atinse de o catastrofă morală. Aproape întru totul, creaţiile nuvelistice timoniene redau imaginea acestei lumi care, fie şi temporar, se lasă cuprinsă de disperare, de degradare. În nuvela de excepţie **Uliţa Păcatelor** (un volum aparte cu acest titlu a apărut în 1940 la Chişinău) se perpetuează "suflete" individuale rupte din "armonia" totală a organismului social[6]; în **Cîteva perechi de palme** este prezentat destinul unui refugiat basarabean care venise să se înscrie la Universitatea din Bucureşti, însă neavînd taxele necesare (fiind orfan), ajunge vagabond...; în **Umbra din umbră** eroul principal, Paul-ziaristul, descoperă, zi de zi în viaţă, tipuri de "oameni-pendulă", un fel de vîntură-lume (comparaţi de autor cu nişte uşi deschise şi închise de cineva, într-un spaţiu şi un timp fix), hotărînd în cele din urmă să scrie o comedie despre "un tip-canalie, un fel de cancer spiritual...".

Aşadar, stările critice (morale sau de altă natură), pe care le trăiesc personajele din nuvelele timoniene, sînt generate de schimbări ("rupturi") radicale din existenţa lor. Unele dintre aceste momente şi episoade de reorientare valorică a indivizilor sînt, de fapt, reflectarea unor întîmplări şi aventuri din viaţa unor contemporani ai prozatorului sau chiar din propria sa viaţă. Astfel de accidente semnificative le întîlnim şi în opera altor condeieri basarabeni, cum ar fi Alexandru Tambur (**Crizantema de la frontieră**), Sergiu Matei Nica (**Hangiul de la Cuşmărică**), Hortensia Papadat-Bengescu (**Rochia miresei**) ş.a.

Consemnăm în continuare că pînă a lansa bucăţi literare cu adevărat revelatoare, singulare, Dominte Timonu debutează ca ziarist şi actor. Coloanele publicaţiilor "Itinerar", "Pagini Basarabene", "Curentul Literar", "Viaţa", "Raza" ş.a. au găzduit articole de istorie literară, cronici de teatru, muzică, precum şi eseuri despre Tirageția sa (numele antic al Transnistriei), pe care adesea o evocă într-o atmosferă de legendă... Revista "Tribuna românilor transnistreni" îi oferă spaţiu pentru a publica studii şi creaţii folclorice, culese personal din satele din stînga Nistrului. Mai mult chiar, ia parte la şezătorile literare organizate în Sala Eparhială din Chişinău, împreună cu Nicolae Costenco, Ionel Teodoreanu ş.a. (optau în comun pentru o conlucrare fructuoasă "la crearea şi menţinerea unităţii spirituale basarabene, atît de necesară pentru a rezista greutăţilor ce ni le-a hărăzit soarta" — "Acţiunea", 1940, 29 oct.).

Mai semnalăm că în ultimii ani de viaţă, Dominte Timonu confesează cele mai intime amintiri despre confraţii de condei cu care a activat la diverse redacţii, cenacluri literare, cu care s-a întîlnit în "sălile paşilor pierduţi", la multpătimita baştină (acolo a deţinut funcţiile de viceprimar şi director de teatru la Tiraspol) sau despre aceea cum unii contemporani se refugiau "dintr-o lume sobră şi încorsetată de etichete severe", într-o cu totul alta, "cu mai puţine legi, mai boemă, o lume a visărilor, a

trubadurilor...".

Cu alte cuvinte, opera lui Dominte Timonu, readusă în circuitul literar de la noi, se prezintă ca o frescă imaginară, vie despre timpul şi semenii săi, configurată într-un inedit jurnal. Spirit fin, cultivat, transnistreanul Timonu a desenat lumea din jur — diversă, contradictorie, prin care trecea şi în care trăia — în deceniile ante, inter şi postbelice, fiind mereu înconjurat de nobile spirite basarabene.

NOTE

[1] Dominte Timonu, **Pe pămîntul sfînt al Transnistriei** // Ziarul "Basarabia", 1941, 22 septembrie.

[2] G. Dimisianu, **Oraşul lui Rebreanu** // "România Literară", 1985, 14 noiembie.

[3] Vezi ziarul "Cuvînt Moldovenesc", 1937, nr. 16.

[4] D. Micu, **Proza în perioada interbelică (I)** // "România Literară", 1984, 10 mai.

[5] Într-o scrisoare către prof. Leon T. Boga, autorul mărturiseşte că la plăsmuirea romanului **Al nimănui** i-au îndemnat "frămîntările sociale ale ceasului de faţă şi năzuinţele generaţiei tinere, cu tot convoiul de înfrîngeri şi anevoioase biruinţe; am scris la o răspîntie din viaţa mea şi impresionat totodată de atîtea vieţi căzute jertfă, haosului ce ne înconjoară..." ("Gazeta Basarabiei", 1937, 22 iulie).

[6] Vom aminti, în treacăt, despre faptul că aceleiaşi teme — a periferiei urbane — îi sînt consacrate nuvelele lui Ion Dragoslav, Ionel Teodoreanu (**Uliţa copilăriei**), romanele lui C. Moldovanu (**Purgătoriul**), I. Călugăru (**Copilăria**, **Lumina**) ş.a.

Dominte TIMONU

ION MINULESCU

Nu ştiu dacă "oraşu-n care plouă de trei ori pe săptămînă", a existat aievea, sau dacă n-a fost decît o viziune poetică.

Autorul acestor versuri a surprins un oraş atît de apropiat şi drag inimilor noastre, încît, el poate fi întîlnit în oricare colţ de ţară, asemuit cu oricare alt oraş, chiar dacă... nu plouă de trei ori pe săptămînă. Pe Ion Minulescu l-am admirat în repetate rînduri, recitîndu-şi minunatele sale versuri, în cadrul unor şezători literare, fie pe scena Naţionalului bucureştean, clădire care, din păcate, nu mai există, fie pe scena unei săli dintr-un oraş provincial, poate chiar "oraşu-n care plouă de trei ori pe săptămînă".

L-am cunoscut acum treizeci şi doi şi trei de ani în urmă, venind în zile de sărbătoare cu alţi mînuitori ai condeiului şi declamîndu-şi versurile, încovoiat din şale ori mişcîndu-se greoi pe scena urbei noastre, întocmai ca în:

Un bătrîn şi o bătrînă —
Două jucării stricate —
Merg ţinîndu-se de mînă...

L-am admirat apoi în faţa unui pahar cu vin chihlimbariu, aducînd laude binecuvîntatei licori de pe dealurile din împrejurimi, ori întrecîndu-se în dueluri epigramistice cu ceilalţi condeieri. L-am însoţit în peregrinările lui pe străduţele înguste şi potolite ale bătrînei urbe, pe care le străbăteam cu pas domol, vorovind despre multe şi mărunte.

Pe vremea aceea, Ion Minulescu era şi director general în Ministerul Artelor, dar, nu lăsa să se observe, să se întrevadă cît de cît "directorul" sau "maestrul".

Îl călăuzeam pe uliţele înguste şi potolite ceasuri întregi, dîndu-i cîte

o explicaţie despre obiceiul oamenilor din părţile acestea, ori cerîndu-i cîte un sfat din tainele meşteşugului, aşa cum socoteam că-i şade bine unui învăţăcel ca mine în ale scrisului.

Cu prilejul unei întîmplări, cînd el, ca director general al Artelor, trebuind să întocmească un referat (Referat nr. 313 din 29 februarie 1938), a scris: "1. Dintre cei 26 membri fondatori cari subscriu actul constitutiv, numai 2 sînt scriitori: Ala Razu şi Dominte Timonu: ceilalţi sînt: profesori, magistraţi, proprietari, ingineri, institutori, funcţionari, avocaţi etc".

Ion Minulescu... omul şi artistul: Ion Minulescu, umbră doar, umbra unui admirabil om, plecat sfios şi înainte de vreme, acolo departe, departe, printre albele umbre, printre amintirile noastre — ale celor ce mai vieţuim — amintire scumpă şi dragă.

MAGDA ISANOS

Cu Magda Isanos am fost colegi de cenaclu. Şedinţele cenaclului aveau loc în fiecare sîmbătă seara în sala de festivităţi a primăriei şi începeau de obicei cu un referat în care se ridica o problemă mai spinoasă ca: despre stil, valoarea artistică a unei opere, sau chiar despre însăşi noţiunea de artă.

După momentul acesta, zis uneori şi ... "încălzire", citeau apoi din lucrările lor cîţiva membri ai cenaclului, bineînţeles, proză şi poezie.

Cînd discuţiile luau sfîrşit, o parte dintre membrii cenaclului, de fapt cei mai mulţi, treceau vis-a-vis de primărie, la cîrciumioara lui Zelţer, pentru ... aşa zisa ... împăcare.

Dar, poate că este bine ca în acest sens, să invoc o ştire dintr-un ziar* al vremii, în care apăreau aceste rînduri: "Societatea a început să-şi intensifice activitatea pe tărîm cultural, ea pornind o acţiune viguroasă în acest domeniu. Din diferite motive, la început înjghebarea acestei societăţi părea irealizabilă.

În prezent, însă, dîndu-şi seama toţi mînuitorii condeiului că lupta se duce pentru realizarea unor opere de mare însemnătate în folosul scrisului... şi-au dat cu toţii mîna, iar în urma unor cenacluri organizate regulat, s-a luat hotărîrea de a se edita cu începere de la 1 noiembrie (1938 — n.n.), o revistă literară "Itinerar".

Afişe mari şi colorate împodobesc încă de pe acum zidurile oraşului, anunţîndu-se colaborarea generaţiei tinere de scriitori... Boris Baidan, Al. Bardier, M. Bîrcă, Vlad Cavarnali, V. Chicu, Olga Cruşevan, M. Curicheru, Elena Dobroşinschi-Malai, Lotis Dolenga, **Magda Isanos**, Bogdan Istru, Vasile Luţcan, Gh. Meniuc, T. Nencev, Sergiu Matei Nica, Victor Pogolşa, Ala Razu, Iacob Slavov, N. Spătaru, I. Sulacov, Dominte Timonu, Speranţa Tudor, Iorgu Tudor, T. Plop-Ulmeni şi alţii".

Nu-i mai puţin adevărat că la aceste şedinţe ale cenaclului; cît şi în paginile "Itinerarului", îşi făcea apariţia sporadic: Gala Galaction, care preda la facultatea de teologie din ... oraşul în care plouă de trei ori pe săptămînă, D. Iov, Ion Buzdugan, actorul şi prozatorul Gh. Madan, N. Dunăreanu, astăzi decanul de vîrstă al U. S. din R.S.R.* şi încă mulţi alţii.

Se înfiripa uneori cu acest prilej, vis-a-vis de sala festivă a primăriei, cîte o seară memorabilă în care se lega o sinceră şi caldă înţelegere şi preţuire, între vîrstnici şi tineret.

Totuşi, nu se excludeau total "înţepăturile", "ghicitorile", "cimiliturile" sau "strigările", toate cu un scop precis şi cu "andresant fix".

Neîntrecut în această materie, era nea Ghiţă, Gheorghe Madan, fost societar la Naţionalul bucureştean şi un adînc cunoscător al folclorului...

Cînd era bine dispus şi se pornea să zică cîte un "pluguşor" sau cîte o "colindă" curat moldovenească, ştiam că nu ne vor ajunge nici două nopţi de rîs. Spre dimineaţă, căutam o birjă, îl urcam doi dintre tineri — cei mai

---

"Curentul", 7.X., 1938.

*Uniunea Scriitorilor din Republica Socialistă România (n. red.)

voinici — şi îl lăsam acasă, pe prag.

De a doua zi, ne mergea vestea în "tăt tîrgu" că tinerii cutare şi cutare sînt nişte ticăloşi şi netrebnici, că i-au pus otravă în băutură şi încă multe altele.

Umbla supărat şi pufnea în stînga şi în dreapta, mai toată lumea era o bandă de asasini, ca în sîmbăta următoare, dacă nu ne prindea în sala de festivităţi a primăriei, să răsară rîzînd, cu faţa ca o lună plină, taman la vremea fripturii, în uşa cîrciumioarei lui Zelţer.

Magda Isanos însă, despre care vroiam să vorbesc în aceste rînduri, n-a mers niciodată "vis-a-vis" cu banda şi dacă o aveai în faţă, te puteai convinge de aceasta cu multă, cu foarte multă uşurinţă.

Magda Isanos, fiica unui medic, cam smoliţică, cu ochii mari şi vii, tăcută, rece, distantă, părea de o gravă seriozitate.

Cei cîţiva tineri de vîrsta ei nu-i prea dădeau tîrcoale, aşa cum se întîmplă de obicei de cînd e lumea-lume, tocmai pentru răceala pe care o afişa.

Mulţi îi ziceam în şoaptă "intransigenta".

Pe vremea aceea, Magda Isanos nu se relevase ca poetă şi nici nu promitea cel puţin. Era abia la început de drum, iar puţinul ce publicase prin revistele locale, n-o impuneau ca poetă.

Şi ca să ilustrez "intransigenţa" Magdei Isanos, voi reproduce:

N-aş vrea ca după moarte să-nvii
În alt tipar de om sau animal,
Sau floare cu petale străvezii,
Ci aş vrea să trec în regnul mineral.

Să fiu bucată rece de granit,
Ascuns filon de marmoră să fiu,
Să-mi dorm în fine somnul liniştit
Sub straturi suprapuse mai tîrziu
(Dorinţa, 1936).

După treizeci şi ceva de ani, e greu să-i faci portretul just, oricît de bun meşteşugar ai fi, însă, iată că vine şi poeta însăşi să contribuie cu ceva: "Să fiu bucată rece de granit,/ Ascuns filon de marmoră să fiu", sau:

E-atîta frig în mine-ncît îmi zic,
Ca o livadă toamna: Oare
n-am visat
C-a fost frumos şi vară-n
vreme ce nimic
Din toate acestea nu s-a
întîmplat?".
Dar sufletul întocmai
ca livada-i greu
De ramuri frînte, frunze
putrede şi spini,
Sînt semne că n-a fost
la mijloc visul meu
Ci-aievea dragostea trecu
lăsîndu-ne streini
(Toamna, 1935).

Sau şi mai autentică, şi mai caracteristică decît în oricare alt portret, tot ea se dezvăluie:

Fiinţa mea-i o-nvălmăşeală dură
Căci fiecare mi-a lăsat o parte
Din ceea ce-a fost fiinţa
lor obscură
Şi toţi se ceartă-n mine
după moarte
(Atavism, 1936).

Desigur că viaţa Magdei Isanos şi mai ales anii tinereţii ei, poate că ascund şi alte simţăminte, mai calde şi mai luminoase, mai pure şi mai omeneşti, dar, dornică să se desăvîrşească în tainele meşteşugului, ea nu şi-a irosit vremea zadarnic în faţa oglinzii, ci a coborît în filele atîtor cărţi, pe care le-a citit cu piozitate, ori s-a refugiat în adîncul sufletului ei furtunos, căutînd aici măreţia frumuseţilor eterne.

La capătul unui drum spinos şi greu, biruinţa străluceşte din plin, vie şi încununată cu lauri.

Dacă Magda Isanos a izbutit să se înalţe pînă la măiestria literară unde se găseşte astăzi, loc bine definit în lirica românească, desigur că tot meritul îi aparţine în primul rînd ei. Fără îndoială, că o contribuţie a constituit-o şi discuţiile purtate pe vremea aceea în cadrul cenaclului de atunci, cît şi a paginilor revistelor literare şi mai ales a "Itinerarului"de sub direcţia lui Iorgu Tudor.

Despre directorul "Itinerarului" — Iorgu Tudor — aş fi vrut să adaug că, nu s-a impus prin lucrările lui literare,

dar a fost un animator atît de pătimaş, încît "Itinerarul" vedea lumina tiparului, sacrificînd cîte ceva din bucata lui zilnică de pîine.

Mă ispiteşte oarecum gîndul, să fac o legătură între caracterul cenaclului de atunci şi cenaclurile de astăzi.

După mai bine de treizeci de ani, astăzi, frecventez din cînd în cînd Cenaclul Uniunii Scriitorilor şi aproape constant Cenaclul "G. Bacovia".

Discuţiile care se poartă astăzi sînt aproape identice cu discuţiile de altă dată, problemele de bază aproape aceleaşi şi vehemenţa lor, aidoma..

Tineretul de astăzi, parcă ceva mai bătăios, parcă ceva mai insolent şi mai "nemuritor şi rece" ca oricînd, iar vîrstnicii, evident, priponiţi pe marginea aceloraşi "preţuri îngheţate". Zîmbesc, gîndindu-mă că peste alţi treizeci-patruzeci de ani, aceleaşi probleme vor frămînta alte minţi, alţi tineri şi poate că discuţiile vor fi tot atît de aprige..

Mai zîmbesc şi de aceea că, după treizeci şi ceva de ani, între Cenaclul din sala de festivităţi a primăriei şi cenaclurile de astăzi, deosebirea nu-i prea evidentă. Singura deosebire mai stridentă este una de ordin mărunt şi care se referă direct la persoana mea: aceea că, de pe baricadele bătăioşilor şi a insolenţilor am ajuns în tabăra celor cu ... "preţurile îngheţate".

IONEL TEODOREANU

Nu mai ştiu cînd şi cum ne-am cunoscut, iar de văzut ne vedeam o dată la cîţiva ani. Discuţia se lega aproape banal de firesc şi simplu, iar dacă aveam timp mai mult, dădeam cîte o raită şi prin afara oraşului.

Cînd era pe vremea cireşilor, intram prin grădinile oamenilor şi "furam" cireşe, iar dacă era toamna, "furam" struguri, mere sau pere. El era cel care califica furtul ca atare, pe bază de legi şi paragrafe, mă rog — avocatul! ...

Eu mă străduiam să-l lămuresc că prin părţile acestea, dacă proprietarul te prinde urcat în cireşul lui sau ciugulind din viişoara sa, îţi zicea doar cuviincios bună ziua sau poftă bună şi pleca mai departe.

Dacă te găsea pe marginea drumului, indiferent cine erai, bogat sau sărac, flămînd ori sătul, gospodarul te poftea bucuros în livada sau în via lui, îndemnîndu-te să iei, să guşti din roadele pămîntului său.

Alta, cu totul alta era primirea, dacă te găsea cu sacul sau coşul plin.

După Ionel Teodoreanu, într-un caz şi altul, furtul era furt calificat şi gata, de vreme ce proprietarul nu era de faţă.

Îl întîlneam cu plăcere şi cu drag, cu sinceră bucurie, cînd în calitatea lui de scriitor, cînd în cea de avocat venit să pledeze pe la Curtea cu Juri sau în vreun proces complicat.

Ceea ce n-am înţeles la Ionel Teodoreanu a fost fuga lui neostoită de obişnuit, de firesc şi plăcerea care îl cuprindea cînd reuşea să coboare în excentricitate.

În sălile publice ori de spectacol, îl auzeam citind cu patos din lucrările lui, iar în sălile tribunalelor, pledînd ferm şi grav, dotat din plin cu darul vorbirii.

Cunoscător al celor mai subtile şi întortocheate texte de lege, orator admirabil, o pledoarie a lui reprezenta o delectare intelectuală, un discurs pur filosofic.

Dacă citind sau pledînd, Ionel Teodoreanu îţi lăsa impresia unui adevărat maestru, a unui intelectual doct şi grav, pe stradă apărea cu totul în altă postură: un tînăr uşuratic, un neastîmpărat.

Odată, l-am întîlnit cu o "tiri-bombă", un fel de minge colorată strident, umplută cu talaş şi cu o bucată de elastic, pe care o tot lovea cu palma şi apoi o prindea cu dexteritate din zbor.

Cochetînd cînd cu lucrurile sfinte, cînd cu cele grele de păcate, Ionel Teodoreanu se refugia în felul acesta, dintr-o lume sobră şi încorsetată de etichete severe, într-o altă lume, cu mai puţine legi, mai boemă, o lume a visătorilor, a trubadurilor, şi a celor ce aruncă totul, doar pentru o para.

Poate că felul acesta de a fi, îşi avea o explicaţie, un sens, o logică a sa, poate ... nu ştiu, dar el, cel care

practica felul acesta de a fi, trebuie s-o fi ştiut.

În 1940, solicitînd înscrierea în S.S.R.*, cu toate că aveam trei recomandări, a trei membri fondatori ai S.S.R.: Gala Galaction, D. Iov şi N. Dunăreanu, i-am cerut şi lui o semnătură.

Mi-a dat-o, dar ... parcă nervos, aproape supărat:

— Probabil, mai uşor mi-ai fi dat o pungă cu bani decît această recomandare ...

— Şi aşa şi este, mi-a răspuns el gata de harţă. Aveai doar trei recomandări serioase şi grele, tocmai bune să-ţi ajute la trecerea hopului.

Cine te-a îndemnat să mi-o ceri şi pe a mea?

— De ce?

— Pentru că nu ţi-am făcut un bine. Pentru că mai toţi prietenii mei au cam fost sfîşiaţi şi pentru că ...

Aici se opri, mă privi în lumina ochilor, apoi cu un zîmbet blajin şi abia schiţat, îşi continuă vorba:

— Şi pentru că altfel, ai fi trecut în tabăra adversă.

Prin 1947-1948, îl întîlneam foarte des în "sala paşilor pierduţi", la tribunal.

M-a invitat la o secţie a nu mai ştiu cărui tribunal, unde apăra o femeie învinuită de furt.

Pledoaria a ţinut vreo douăzeci de minute, caldă, sclipitoare.

Ştiu că se încheia cam aşa: "această biată femeie, suferindă de tensiune, de cord şi de anemie, a intrat în magazin să-şi cumpere un batic.

La un moment dat, simte o slăbiciune în tot corpul şi duce mîna în care avea baticul la spate, căutînd un sprijin.

În clipa aceea doi inşi — inspectori de pază — o înhaţă şi o predau organelor ...

Onorată instanţă, aveţi în faţă această biată femeie, cu aspectul ei modest, zdrobită de durere, pe care o aşteaptă acasă o mamă aproape oarbă".

Hotărîrea s-a dat pe loc: trei ani închisoare.

Biata femeie era ... recidivistă.

Parcă îl văd pe Ionel Teodoreanu, clătinînd a obidă din cap şi murmurînd filosofic:

— Pe toate le ştiu, diavolii!

AL. ROBOT

Cu Al. Robot am fost coleg de redacţie la un ziar provincial.

De multe ori, cu o cafea dinainte şi o ţigară fumegîndă, stăteam ore întregi la taifas.

Al. Robot nu era prea vorbăreţ, dar, ceea ce spunea, avea miez şi adîncime.

Uneori se deplîngea că a ajuns "slugă la stăpîn", că robeşte atît pentru alţii, dar, de cele mai multe ori, blestema stările sociale din acea vreme şi îndeosebi, faptul că un poet ori un prozator, în loc să scrie poezii, nuvele sau romane, ei erau siliţi să robotească la fiţuici de scandal, la reviste ştiinţifice sau la buletine municipale, pentru a-şi cîştiga o biată bucată de pîine.

Nu era mulţumit de munca pe care o presta şi ca cel mai evident manifest în acest sens, în cei doi sau trei ani cît a rămas în acel colţ de ţară şi cu toate că el a lucrat la două ziare locale, nu ştiu ca Al. Robot să fi semnat două sau trei articole.

Fusese adus "în oraşu-n care plouă de trei ori pe săptămînă" de către Al. Terziman, un adevărat lup de mare în presa vremii.

Sfătuit de acesta sau poate din prea mult respect pe care i-l păstra, Al. Robot muncea din greu şi mult, muncea conştiincios şi cu rîvnă. Citea tot materialul primit la redacţie, tria ceea ce era potrivit, tăind din el sau mai adăugînd ca să-i dea o formă cît de cît publicabilă.

Tot el se îngrijea de paginaţia gazetei, de caracterul literei cu care trebuia culeasă o ştire sau alta, dar, partea cea mai ingrată şi respingătoare a meseriei de ... gazetar, era aceea că, în atribuţia lui de secretar de redacţie, cădeau şi acele articole redacţionale, aşa zise de fond, care se publicau în prima pagină şi care elogiau o anumită dată istorică, o zi naţională sau un eveniment politic mai important.

*Societatea Scriitorilor Români (n. red.)

Aceste articole nu prea soseau din afară, de la corespondenţi şi colaboratori, silindu-l pe bietul secretar de redacţie, să le meşterească el, ceea ce Al. Robot făcea prompt şi conştiincios.

Din pricina aceasta, eu îi aruncam cîte o înţepătură de viespe, căci, pe lîngă că nu semna cu numele lui aceste articole, în josul lor punîndu-se iniţialele gazetei sau pur şi simplu: Redacţia, el totuşi le scria cu patos [...], venind în conflict flagrant cu celălalt Al. Robot, cel care se deplîngea că a ajuns "slugă la stăpîn" şi care blestema stările sociale din acea vreme.

Aveam impresia că dualitatea aceasta, era un mediu în care se complăcea.

Eu nu porneam cu înţepăturile de viespe de la cine ştie ce principiu sănătos, sau de la vreo cauză mai nobilă, nu, dimpotrivă, o făceam de milă, pentru că Al. Robot era aşa de slab şi sfrijit, încît munca aceea de adevărat "robot" nu-l putea duce la ceva bun.

Nu avea pe nimeni în acel colţ de ţară şi nici nu-l ispiteau petrecerile, chefurile, cu toate că era la vîrsta cînd un om face toate nebuniile.

Am încercat de mai multe ori să-l scot din vizuina lui, să-l atrag în vreo escapadă, dar ... nu s-a lăsat ispitit.

Cînd a început să se profileze la orizont spectrul războiului, ne-am trezit amîndoi în Bucureşti.

Evenimentele politice luau din ce în ce tot mai multă amploare şi nu prevesteau nimic bun.

Un cumplit semn de întrebare atîrna deasupra întregii lumi, iar manifestaţiile paramilitare se înmulţeau ca ciupercile după ploaie.

Lumea, strîmtorată, săracă şi alarmată, căuta zadarnic un deznodămînt fericit.

Cel de al doilea război mondial se făcea simţit şi de la o zi la alta, bătea din ce în ce mai insistent la fiecare poartă, prevestind domnia lui întunecată şi sîngeroasă.

Într-o zi din acestea l-am întîlnit pe Al. Robot pe Bulevard colţ cu Brezoianu, în dreptul unei cafenele din colţ (astăzi patiserii), cu ochii lui mari, neastîmpăraţi, întrebîndu-mă:

— Ce fac mă?

— Ce fac?

I se citea pe faţă o stare de groază, stăpînit de un tremur nervos, răpus de evenimentele de la orizont.

— Ce fac, mă? era întrebarea care îl chinuia cumplit.

Pînă la urmă, din soluţiile pe care le-a avut, a rămas la două: să plece din ţară sau să rămînă aici?

Rămînînd, îşi primejduia viaţa. Plecînd, fără un ban, într-o lume străină şi necunoscută, era şi mai cumplit. De aici se năştea acea aprigă întrebare:

— Ce fac, mă?

Înţelegînd ceea ce-mi cerea, mi-am dat seama că nici Dumnezeu din cer dacă ar fi coborît atunci pe pămînt, n-ar fi fost în stare să-i dea o povaţă.

Al. Robot, ca mulţi alţii, se găsea în faţa celei mai grele clipe din viaţă.

I-am spus cu sinceră şi adîncă durere:

— Să faci Al. numai ceea ce te îndeamnă propria ta conştiinţă.

Peste o zi sau două, am aflat de la prieteni comuni, că Al. Robot plecase din ţară.

Tîrziu, foarte tîrziu, după ce se potolise marele pîrjol, s-a zvonit că Al. Robot, a pierit în crîncenul război, pe frontul Odesei, luptînd cu arma în mînă împotriva fascismului [...].

Astăzi, aud din cînd în cînd recitîndu-se din lirica lui Al. Robot la radio, sau apărînd cîte o poezie două prin revistele literare ("România Literară", nr. 1, ianuarie 1969).

Vremea de atunci, pe care am petrecut-o în aceeaşi redacţie, cu o cafea dinainte şi o ţigară fumegîndă, se desprinde aşa de fidel din:

Provincie, tenebre prin parcuri
au rămas
Şi orele coboară din primării
cu ceas,
Ca un convoi funebru,
trăsurile la gară,
Se duc ca să aştepte
un personal de seară
(Provincie).

Al. Robot, crîncen destin!

Corneliu PHILIP

NUNTA DIN LUNETĂ

Soarele cobora obosit către deal, hotărît să se reculeagă curînd după pădurea încremenită. Dimineaţa, o bură de ploaie a strîns praful, a primenit aerul, a ridicat semeţ firul de iarbă, iar frunzele de tot felul îşi spălaseră obrazul verde de clorofilă.

Pe celălalt deal, satul moţăia ca înainte de chindie, nici măcar vreun cîine nu se învrednicea cu cîte-un lătrat. Sus pe culme, acolo de unde drumul alunecă în curbe strînse, la foişor, era aceeaşi stare de toropeală. Privirile îţi puteau cutreiera încotro doreai pînă oboseai. De mult n-au avut parte de-o asemenea zi limpede, dar plăcută, fără zăpuşeala celorlalte.

Locotenentul Pârvan oftă gîndindu-se că vara era abia la început, iar foişorul lor era ca un arbore răzleţit în preajma torentelor de jar venite din crucea cerului. Moş Ilie Păduraru era punctual. Trupul său vînjos, urcînd scara metalică, făcea să vibreze toată schelăria postului de observaţie. Automat s-a uitat la ceas. Mai erau cinci minute pînă la ora cinci a după amiezii. Cînd a părăsit şi ultima treaptă, moş Ilie şi-a ridicat pălăria în semn de salut, dar n-a scos nici o vorbă. S-a sprijinit de balustradă. Mîinile noduroase, cu pielea tăbăcită de vremi, strîngeau cu putere bara, gata să o răsucească. Treptat, încleştarea scădea. Cînd s-a destins, a ridicat şi privirile.

În faţă, la vreo doi kilometri distanţă de ei, se găsea celălalt sat. Venea de acolo un zgomot înfundat, de muzici care tocmai au pornit să răscolească valea. În mijlocul turnului de observaţie, pe un piedestal, ca la topometri, era instalată luneta. Locotenentul Pârvan stătea în preajma ei. O fixase bine pe direcţie şi privea încordat, cu o anume sfială şi încurajare către moş Ilie. Acesta îl ignora. Stătea cu privirile pierdute, ca cineva ce adulmecă prelung, îşi încărcă bine plămînii, înainte de a se hotărî ce să facă. Concentrîndu-se, sunetele deveneau tot mai înţelese, adunîndu-se într-un joc, într-o horă de pe la ei. Fiecare au avut parte de nuntă cu lăutari, iar melodia parcă de acolo urca. Bătrînul s-a desprins primul din tăcere.

— Hai şi-om vedea, că acolo i-au dat drumul.

N-a mai aşteptat răspuns, ci şi-a potrivit ochiul drept de rama de cauciuc a lunetei. Parcă dorea să se contopească.

Nuntaşii erau prinşi în horă. Hora largă se unduia cît era ograda de mare. Pe prispa casei erau urcaţi lăutarii. La nunta lui, tot acolo au stat, numai că era toamnă, spre Sfînt' Dumitru, după ce vinul se oprise de mult din fiert, iar ţuica curgea cu mărgele, ca apa la şipotul din dealul Crucii.

—Uite-l pe Ilie a lui Popuşoi... şi pe Sandu lui Nichifor. Au mai obosit ceva... Erau deja oameni la casa lor la nunta mea. Ehei!...

Vocea era cînd mai joasă, cînd tresărea, surprinsă de ce-i vedea ochiul.

Sta sprijinit de picoarele lunetei. Strîngea pumnii, îi răsucea, de parcă dorea să strunească o maşinărie care să-l ducă şi pe el în mijlocul nuntaşilor. Hora s-a oprit preţ de cîteva răsuflări, dar lăutarii n-au ostenit, iar flăcăii au prins să frămînte pămîntul bătăturii cu mai mare frenezie.

— Ăla seamănă cu de-ai lui Suhăreanu. Dar nu-l văd pe Niculai? Pe unde s-o fi pitit, că an'ţărţ era în sat?

Locotenentul Pârvan privea şi el într-acolo. Ochii săi se obişnuiseră cu valea, căci era a doua vară de cînd se găsea detaşat la pichet. Vedea oamenii agitîndu-se în acea parte a satului, dar nu-i cunoştea.

N-a fost niciodată acolo, deşi şi-ar fi dorit. Toamna trecută, întîlnirea cu grănicerii sovietici a avut loc într-o zi ploioasă şi i-au dus direct la pichetul aflat după deal, pe o şosea care ocolea satul.

—Uite-o pe Didina... Cu omul şi cele două fete... Maricica tot sfioasă şi retrasă... iar Colea al ei cinsteşte cu... cu... nu-l cunosc!... oftă înciudat. Dar Grigore? Grigore n-a ajuns?! E departe, departe, pînă la Urali... Păcat. Mihai e prea slăbit... Dar bine că-l văd. Fata cea mare e la Moscova. Dusă-i!! Mezina tot nu-i. Ori n-o văd eu! Tania e colo, lîngă mă-sa. Bine că-i în sat... Grigore, Griguţă, Grigoruţă-al tatei. Uite-l, uite-l. Nu-l vedeam că sta cu spatele.

Glasul i se tînguia înecat de cîte un oftat. Grigore, Grigore... şi-i sur, Doamne! Da' bine că-i şi el...

Ochii îi slăbeau, i se împăienjeneau. A început să-i închidă şi să-i deschidă înciudat. Imaginile prindeau să se amestece. Îi vedea pe toţi cinci în preajmă. Obişnuia să-i înşire pe prispă, iar ei îl priveau asemenea puilor de rîndunică din cuiburile de sub şură, aşteptînd să vadă ce le-a adus de la tîrg. "Anul şi cîrlanul!" spunea el cu fală. Vroia să aibă casa şi ograda plină, ca să ştie pentru cine trudea din noapte-n noapte, ca să prindă ceva coajă cînd s-or ridica de-or merge şi ei pe la casele lor.

... Avea atunci oameni la prăşit. Încărcase căruţa cu cinci saci de grîu şi odată cu zorii a luat-o spre moară. Zece kilometri nu erau uşori, mai ales la deal prin pădure. Şi-a făcut socoata ca pînă o înnopta să fie ajuns înapoi acasă. Au trecut de-atunci treizeci şi cinci de ani, e bunic acum, dar nu s-a întors.

... Era tot vara. Satul vuia de veşti. Care de care mai grea. Şiruri de căruţe, cai, ostaşi, treceau, cînd în deal, cînd în vale. Le-a întîlnit în drumul spre moară. Se obişnuise cu ele. Făcuse premilităria, dar la armată încă nu l-au luat, că s-a însurat repede şi şi-a umplut casa de plozi. S-a zăvorît în sine şi-şi zicea că nu-i treaba lui să se amestece în vorba lumii. Mergea drept pe uliţă şi nu căta la cîte spaime se frămîntau printre oameni. Avea gîndurile şi planurile lui. Dacă dă lovitura şi anul aista cu grîul şi orzul, iar la toamnă cu păpuşoiul, mai cumpără şi partea din ţărincă de la Ghiţă a lui Bilibou. Şi la moară, cît era ziua de mare, ceilalţi nu vorbeau decît de război, de gazete, de comunicate şi altele de astea. Îi cereau şi lui părerea, dar ridica din umeri. Satul lor, ce-i drept, nu era departe de vînzoleală, de graniţă, dar gîndea că ei erau regăţeni şi se tot vorbea atunci de Basarabia ori Bucovina, care le vor ruşii, ca să-i încapă!

... S-a stricat motorul. "Tu-i mama lui de motor!". Şi moara a stat pînă au venit meşterii de la tîrg să-l dreagă. "Dacă nu se strica, ar fi ajuns la timp acasă... Dumnezeii lui de timp!". O spuse tare, de-l auzi şi valea. Aşa parcă s-a mai răcorit. Privea îndărăt, glăsuia din timp în timp, iar tovarăşul său din foişor, locotenentul Pârvan, nu-l tulbura. Sta rezemat de balustradă şi se uita dintr-o parte, puţin temător că moşul îl va descoperi acolo şi-l va mustra.

... Cobora cu căruţa grea de saci. Caii forăiau, adulmecînd mai bine primejdia. Era înciudat pe ei, pe toată lumea. Acolo, pe coamă, chiar lîngă observator, l-au oprit militarii. Nu înţelegea ce au cu dînsul, de ce nu-l lasă să ajungă mai repede acasă.

Drumul era plin de căruţe, maşini, oameni, de strigăte, opinteli, comenzi. Lumea pornise în bejenie. Doar el cobora. Vroia să se ducă la ai săi şi nu-l lăsau.

"Cum au venit pînă aici, ce căutau la el în sat?! De ce i-au lăsat? Că neam de neamul lor nu au sălăşluit pe aici!"

Un răpăit de mitralieră i-a venit în loc de răspuns. Chiar din direcţia satului său. Atunci. Acum răzbătea ecoul nunţii. Graniţa a căzut ca o secure, ca un trăsnet ivit din senin pe un cer de vară asemănător acelui care-i înconjura acum. Zile şi nopţi a stat ca un bidiviu strîns în căpăstru şi dîrlogi. Îl dureau ochii tot uitîndu-se pe celălalt deal, la casa lui. Noroc că avea o bucată de pămînt şi dincoace. Văzînd că nu-i chip să treacă sîrma care le-a retezat satul, la venirea toamnei şi-a încropit un fel de şură din chirpici, unde să-şi adăpostească caii şi căruţa, că atît i-a mai rămas. Noroc de feciorul cel mare,

Petrea, că-l luase cu dînsul la moară, deşi abia terminase de pătruns primele buchii la şcoala din deal. Adormea greu şi se trezea des căutîndu-l înfrigurat prin preajmă, de teamă să nu-l fi luat careva şi pe dînsul. În vara următoare a răsuflat uşurat. A crezut că totul s-a scurs ca o negură haină. Cînd a coborît în sat, odată cu primii militari ce-au sfărmat într-o dimineaţă afurisita de sîrmă ghimpată, a plîns mai întîi de bucurie, că şi-a găsit femeia şi pruncii în bătătură. Apoi i-a plîns şi pe cei pe care nu i-a mai găsit în sat. Pe socru-su şi un frate de care, hăt mai tîrziu, a aflat că le-au rămas oasele undeva prin nopţile şi gerurile năprasnice ale Siberiei.

... Hora a contenit, dar nuntaşii au prins să se legene mai agale, odihnindu-se în acordurile unui tangou tînguit de trompeta ridicată spre zări de un tînăr mustăcios pe care moş Ilie Păduraru nu-l cunoştea. "Poate era vreo unul aciuat pe la ei, că tare se mai amestecă lumea acum". Sunetul strident al trompetei răzbătea ca o chemare, iar moşului parcă-i mai alina obida sufletului. Privea cu nesaţ, urmărind şi cîntărind fiecare chip. Dacă s-ar fi aflat acolo la masă, mai într-o parte, tot aşa ar fi făcut. Mădularele nu-l mai ascultau ca altă dată, dar picioarele nu-l făceau de rîs. Pe unde nu-i umblaseră ele... Şi-atunci, şi acum.

... Cînd s-a văzut înapoi acasă, printre ai lui, umbla ca un apucat. De data aceasta era atent la toate şoaptele, la mersul lumii şi se scula uneori în miez de noapte, speriat, transpirat, răvăşit, de-şi făcea biata femeie cruce văzîndu-l ca o nălucă ridicată dintre perne. Era pretutindeni. Şi cînd s-au dezgropat morţii din valea Prutului, cosiţi de mitralierele sovietice prin nămeţii de la începutul lui februarie '41, cînd sute de tineri ca el au sperat să se salveze de Siberii şi Gulaguri trecînd în ţară. Şi la sfinţirea troiţei înălţate în parcul tîrgului Herţa în memoria celor trei militari români ucişi de trupele sovietice care înaintau vertiginos cuprinzînd în îmbrăţişarea lor mortală şi satul său. "Dacă locotenentul acela ar fi deschis focul cu cîţiva kilometri mai la deal, lăsînd în pace satul şi familia lui?... Dacă, dacă, dacă???... Dacă se întorc iar blestemaţii şi-i taie din nou satul în două? Dacă îi vor despărţi din nou, că pe nevastă şi copii i-au scris pe ruseşte. I-ar fi dus şi pe dînşii în Siberia, dar erau prea mici. Să le crească ceva pene, ca să fie buni de slugărit la ei!". Asemenea întrebări mereu nu-i dădeau pace. Cînd a prins zvon că frontul merge rău şi se întoarce spre ei, a stat ce-a stat în cumpănă, dar s-a dus acolo în tranşee, să pună şi el umărul, să nu mai apuce blestemaţii aceia să facă pe stăpînii în satul său.

.. Ieşi brusc din amintiri cînd nunta a contenit. S-a aşternut liniştea. O linişte adîncă, amestecată cu teamă, acea blestemată nesiguranţă, care s-a străduit atîta amar de vreme să o arunce din el, ca pe o lipitoare hidoasă strecurată în mintea şi inima lui din acea zi de vară, cînd a căzut blestemul peste sat şi familia lui. Şi-a ridicat fruntea de pe lunetă şi a privit întrebător spre locotenent. S-a întîmplat ceva cu maşinăria aceea? Văzîndu-l ridicînd timid din umeri, s-a întors la acel ochi magic. Iar faţa i s-a destins, luminîndu-se. Ar fi vrut să zboare, dar n-a apucat decît să-şi fluture agale ambele braţe pe deasupra capului, parcă vîslea domol spre nuntaşi, către noianul amintirilor...

Mai întîi mireasa, apoi, mirele, naşii, urmaţi de ceilalţi au prins să-şi legene braţele, întorşi spre celălalt sat geamăn. Ştia că ea, Maria, mireasa tatei, mezina, îl saluta pe el, cel cuibărit acolo, în foişorul grăniceresc, ca un cuc stingher, bătrîn, care nu mai poate zbura pînă la cuibul unde i-au rămas puii. A mai legănat de cîteva ori din braţele bătrîne, dar s-a lăsat păgubaş, coborîndu-le resemnat. Nu-i rămînea decît să privească şi să zboare cu gîndul condus de amintiri. Ele, care nu-i dau mereu pace, şi pe care le cheamă mereu. Doar ele i-au mai rămas din zbuciumul unei vieţi.

... Tăvălugul frontului l-a aruncat departe spre sud. Iar ruşii mişunau peste tot şi li se spunea "eliberatori". "Doamne, cum le mai potriveşte Necuratul!". A stat pitit, a schimbat meserii după meserii, temîndu-se să nu-l dibuiască, să-l facă să le spună-n faţă cît de mult îi avea la inimă. Şi încet, încet, ca un animal hăituit şi păţit, s-a apropiat tiptil tot mai repede de ai lui, vrînd să-i vadă, măcar o dată, "Dacă mai trăiesc şi-s toţi laolaltă!".

... Acolo, jos, în bătătură erau acuma toţi. Sau aproape toţi. Care nu s-au pierdut prin Gulaguri ori nu le-a venit sorocul de s-au mutat în cimitirul satului. Hora s-a prins din nou, parcă mai cu foc, mai cu năduf. Numai el lipsea din şirul neamului său. El şi Petrea. Numai că Petrea e la Bucureşti, e inginer cu fală şi-i tare mîndru de dînsu". Catinca a fost să fie stearpă, dar i-a purtat de grijă, pînă ce, acum două veri, i-au rămas ochii închişi pentru totdeauna. N-a zis o vorbă ne la locul ei despre cealaltă, despre muierea sa de dincolo de sîrma ghimpată şi copiii lui rămaşi printre străini.

Muierea lui de-acolo n-avea stare. Mergea de la o masă la alta, schimba cîte-o vorbă cu fiecare nuntaş, îl îndemna să mai cinstească, dar nu ridica privirea spre deal, la el: "Să fie supărată pe mine că n-am venit?! Doamne, Doamne, cu ce ţi-am greşit din nou, înălţă ruga în sinea lui. Cu ce i-am supărat de data asta?". Toată noaptea n-a putut pune geană peste geană: "De ce oare m-au oprit iar?"

I-a venit atunci în minte o întîmplare de cînd a trecut ultima dată. A venit înapoi cu inima strînsă, ca de fiecare dată cînd trebuia să-i lase acolo. Grănicerii se agitau pentru că unul singur dintre cei veniţi în România nu respectase consemnul şi întîrzia.

Mai trecuse o oră, erau gata se declare incidentul la superiori. Tot locotenentul Pârvan era de serviciu. Cînd şi-au pierdut toţi răbdarea, iată-l şi pe întîrziat, pe moş Gherman venind agale. L-au mirosit că se afumase bine. "Tu-le-n Dumnezeii mamii lor de porci! Măcar acum să-i înjur, în gura mare, de pe pămîntul ăsta românesc. Că de-amu', n-au ce să-mi mai facă. Decît să mă ducă tot la groapă, c-acolo-i şi rîndul meu!".

"Staric, staric, bîstrei", strigau grănicerii sovietici, luîndu-l grăbiţi de subţiori. Moş Gherman a rămas cu capul întors spre ei, cu faţa veselă, salutîndu-i de cîteva ori cu mîna ridicată, nepăsîndu-i de ce se întîmpla cu dînsul. A ridicat şi el braţul răspunzîndu-i la salut. "Să-i fi ofensat atunci, atît, încît să nu-l mai lase îndărăt la ai lui?". Peste două luni, a aflat de la oamenii care au trecut blestemul gardului, că moş Gherman s-a dus împăcat la înaintaşi. "Dar el, el de ce nu-i lăsat la ai lui, barem cît mai trăieşte!?".

... Din vreme a primit telegramă, cu toate ştampilele autorităţilor, pentru a veni în sat la nunta fetei sale. Locotenentul Pârvan, aflat acolo lîngă dînsul, putea depune oricînd mărturie. Cu el a fost ieri la poartă, dar şi în urmă cu o săptămînă, cînd fata i-a trimis răspuns prin Toadere Airinei că-l aşteaptă la nuntă cu lumînări pentru naşi şi podoabe pentru mireasă. Au apucat doar să-şi facă din mînă, în aşteptarea îmbrăţişării şi binecuvîntării părinteşti de la nuntă.

S-a îmbrăcat în hainele cele noi, ţinute cu grijă în lada din camera de oaspeţi, haine pe care, i-a spus lui Petrea, vrea să le poarte şi cînd îl vor duce pe ultimul drum, în cimitirul din satul cel nou. Venise cu două ore mai devreme de ceasul cînd era fixată trecerea prin blestematul de gard-frontieră. Era obsedat de temerea că nu va fi acolo la timp. Aşa a fost într-un vis greu, cu cîteva nopţi mai înainte. Nu erau mulţi. Patru veneau la o înmormîntare în satul vecin, iar încă unul, de la tîrg, mergea la un frate, într-un sat de lîngă apele Prutului. Numai el stătea mîndru, în haine îngrijit primenite, cu lumînările ambalate cu grijă, ţinîndu-le drept, ca pe un sceptru voievodal. Dincolo îl aşteptau Maria şi maică-sa, adică muierea lui rămasă acolo. "Biata de ea! A reuşit să-i ţină în preajma ei, ca o cloşcă grijulie, crescîndu-i numai ea ştie cum! Iar acum o vede la casa ei şi pe ultima, pe mezina". Poate spune că ce-a avut de făptuit şi i-a jurat lui Iluţă al ei, că va face dînsa, a făcut, cînd el s-a dus pe front şi douăzeci de ani nu l-a mai văzut. "Cine ar mai fi luat-o pe dînsa cu cinci copii? Norocul lor şi a Minunii Celui de Sus, că n-au gustat şi dînşii pîinea şi mai amară a deportării".

Moş Ilie recunoaşte că el n-a fost la fel de tare ca muierea lui. S-a încurcat cu-o văduvă, dar şi ea era alungată. Din satul de mai la vale, lîngă apa Prutului. Cînd au revenit ruşii la ei, în primăvara lui '44, au pus stăpînire şi pe sătucul ei. Nu-i mai încăpea nimeni. "Ei tăiau şi spînzurau, şi-ntr-o parte şi-ntr-alta." Dacă rămînea atunci era sigur că l-ar fi tăiat şi pe dînsul! Pe săteni i-au suit în căruţe

şi i-au fugărit dincoace, mai trăgînd aşa de partea lor o felie din pămîntul ciuntit al ţării. Se zvonea că i-a îndemnat la o aşa blestemăţie o boieroaică de pe la ei, căreia nu-i mai ajungea moşia şi credea că o va stăpîni şi sub bolşevici. "Cap sec de om fără minte!", înjura moş Ilie, ori de cîte ori îşi aducea aminte de dînsa.

Locotenentul Pârvan s-a întîlnit cu grănicerul rus între cele două fîşii, în aşa-zisa zonă a nimănui. Au stat mai mult decît obişnuiau. S-a întîmplat ceva între cei doi, iar moşul nu pricepea ce. Erau şi cam departe, iar limba în care vorbeau era de neînţeles pentru el, şi-şi jurase să n-o înţeleagă vreodată. "Că nici eu nu pot înţelege, orice mi s-ar spune, de ce a trebuit eu să-mi duc viaţa între două case, două muieri şi fraţi despărţiţi între ei, de ăst gard blestemat de sîrmă, împletit din blana Necuratului! Ptiu!!". Şi scuipă şi atunci, ieri, cînd era nerăbdător să-l treacă iar. "Şi-a băgat din nou codiţa Ucigă-l Toaca!", aşa-i blestema el în gînd pe noii săi vecini.

Ceilalţi au trecut, numai el a rămas ca o stană de piatră la gard. Privea şi nu pricepea. Le vedea pe amîndouă izbucnind în plîns. Pe fată cum s-a prăbuşit zbătîndu-se în iarba verde de lîngă gard. Zburau vorbe pe lîngă el, dar nu ajungeau la dînsul. A văzut că locotenentul a venit şi i-a luat din mînă lumînările şi geanta cea mare, cu care trecea de fiecare dată la ei, cu daruri-amintiri de la tatăl lor. A mai văzut cum le-a dat rusului, iar acesta muierii sale, că fata abia se ţinea pe picioare. Apoi, locotenentul Pârvan l-a luat de braţ şi-l ducea ca pe un beteag. Încet, încet, parcă era un bibelou gata să se spargă. L-a adus pînă acasă, sus pe deal. A stat acolo singur, pe prispa lui, pînă l-a învelit întunericul nopţii. Atunci s-a retras în casă şi a dat drumul la toată obida-i. Între cei patru pereţi. Dimineaţă s-a trezit cu Pârvan în bătătură. I-a spus că îl aşteaptă sus, la observator, în după-amiaza aceea. I-au transmis, nevasta şi fata, că de la cinci la şase, vor cînta şi vor dansa numai pentru el. Cu gîndul şi faţa spre el, ca şi cum ar fi fost printre dînşii. Moş Ilie Păduraru n-auzise nimic. Nimic din cele întîmplate la gard. Trăise parcă un vis. Un vis din acelea care îl chinuie din tinereţe.

... S-a desprins de lunetă. Pentru el, nunta se terminase, chiar dacă ceilalţi petreceau. A dat buna ziua, în semn de mulţumire şi a început să coboare ostenit treptele foişorului.

Locotenentul Pârvan s-a aplecat să mai arunce o privire spre nuntaşi. Prin lentilă nu se mai zărea nimic. Doar o ceaţă difuză. A intrat uşor în panică. Să o fi defectat? Dar a potrivit-o bine şi, adineauri, se vedea prin lunetă nunta, de parcă era pe ecran. Suci luneta, o întoarse şi atunci se dumeri: din tub se scurgea un pîrîiaş de lacrimi. Din ochii lui moş Ilie, care privise prin lunetă la nunta ultimului său copil.

P.S. Orice asemănare cu întîmplări şi destine adevărate nu este întîmplătoare.

Botoşani
1-4 martie 1998

Ştefan CARAMAN
Tulcea

CIMITIRUL CU ELEFANŢI VII
(fragment)

Personaje: Bătrînul
Bătrîna
Tînărul
Tînăra

(O bancă în faţa unei mici construcţii ce aduce a cabană. Aceasta este acoperită cu stuf. Decorul trebuie să sugereze o zonă izolată, înconjurată de ape stătătoare. Pe bancă, o pereche de bătrîni.)

ACTUL I

SCENA I

Bătrîna: Te mai doare genunchiul?
Bătrînul: Parcă m-a lăsat puţin.
Bătrîna: Spatele?
Bătrînul: Nu. Spatele nu.
Bătrîna: Palpitaţii?
Bătrînul: S-a liniştit... nebuna.
Bătrîna: Să nu mai stai în soare. Ştii că îţi face rău.
Bătrînul (zîmbind): Tu eşti soarele meu.
Bătrîna: Ce glumă mai e şi asta?
Bătrînul: Una inofensivă, te asigur.
Bătrîna: În realitate, nu sînt soarele tău, nu?
Bătrînul: Mai bine tăceam...
Bătrîna: Ba nu, nu-ţi stă bine cînd taci.
Bătrînul: Am obosit. Am obosit, mă crezi? Toată viaţa am vorbit, am rîs, acum însă, simt că am obosit. A venit deci vremea să tac.
Bătrîna: Nu mă păcăleşti. Nu eşti tu omul care să cedeze, aşa, deodată. În plus, te gîndeşti încă la mine; îţi pasă.
Bătrînul: Mi-aş dori să te gîndeşti la mine cel puţin cît o fac eu pentru tine...
Bătrîna: Te-am iubit, să ştii.
Bătrînul: Detectez o umbră de reproş? Eu nu am pus niciodată la îndoială sentimentele tale.
Bătrîna: Tocmai ai făcut-o.
Bătrînul: Da? Fantastică chestie memoria asta. Cum te lasă... Doamne! cum te lasă. Ştii, sînt momente din viaţă pe care nu mi le pot aminti sub nici o formă. Am conştiinţa efectelor lor, dar momentele în sine nu mai au pentru mine

nici o istorie. Spune-mi, atunci cînd ne-am cunoscut, murise Stalin?

Bătrîna: Murise, murise. Ţi-aduci aminte cît ne-am bucurat? Cred că tot atunci l-am făcut şi pe Bogdan.

Bătrînul: Bogdan... Cum a trecut vremea. Unicul nostru fiu; mort la douăzeci de ani. Mi se întîmplă din ce în ce mai des să-l visez. Uneori pare bucuros. Alteori e furios de-a binelea. Şi nu ştiu de ce dar toate stările acestea ale lui, simt că mi se datorează. Aşteaptă ceva de la mine? Sau poate ştie că se apropie ziua. În general... în general, însă, am tot mai mult presentimentul că, într-un fel sau altul, îl voi revedea.

Bătrîna: Prostii. (oftează dureros) Dacă l-ai fi înţeles. Dacă măcar i-ai fi dat această iluzie...

Bătrînul: Încă mă consideri vinovat. Ţi-am spus de atîtea ori, nu puteam avea altă poziţie. El a condus lucrurile acolo unde nu mai puteau fi descîlcite decît prin incizie.

Bătrîna: Cu preţul vieţii sale.

Bătrînul: A fost decizia lui! Dacă el şi-a preţuit viaţa atît de puţin, ce te face să crezi că pe noi ne-ar fi preţuit ceva mai mult? Bogdan a fost un tînăr pierdut în desişurile propriei sale vîrste. Majoritatea îşi fac loc şi trec mai departe. El nu a reuşit.

Bătrîna: Şi a fost doar vina lui?

Bătrînul: A fost cineva vinovat...? (un moment de tăcere) De cînd am venit aici nu facem altceva decît să ne certăm.

Bătrîna: Şi ce ai vrea să facem?

Bătrînul: Exact ceea ce ne-am propus. Să stăm şi să aşteptăm moartea. Se cuvine să adoptăm o atitudine demnă de vîrsta noastră. Draga mea, ce importanţă mai are trecutul atunci cînd viitorul nostru şi-a consumat benzina? Nu mai avem de trăit decît... cît? O zi? Două? O săptămînă? O lună? Un an!?! O-ho! şi asta în cel mai fericit caz. Dacă acest caz mai poate fi numit fericit.

Bătrîna: Pentru mine are. Sufletul meu mai are resurse de a admite răsturnări de situaţii. Mai aşteaptă încă.

Bătrînul: Ce mai aşteaptă?

Bătrîna: Nu ştiu. Ştiu doar că nu mi-am găsit încă pacea; o mai aştept încă. În plus dar să nu te superi, da? să nu te superi — în plus, nu pot disocia starea aceasta de persoana ta. Am stat atîţia ani împreună, nici nu mai ştiu ce a fost bine şi ce a fost rău. Dacă a fost ceva bun, sau a fost totul un eşec... Abia acum, de cînd am venit aici am apucat să stăm serios de vorbă. Sîntem căsătoriţi de mai bine de o jumătate de secol, dar după cum vezi, împreună doar de cîteva zile. Aproape o revelaţie... habar nu am cine eşti.

Bătrînul: Ţi-am pricinuit vreun rău de neiertat?

Bătrîna: Ţi-am mai spus, nu ştiu. Mai degrabă mi-e teamă că ai ceva de ascuns; ceva adînc, ireparabil. Ceva ce să nu pot să-ţi iert. Nu ţi-aş ierta asta.

Bătrînul: (rîde încetişor) Ce frumos te joci tu cu cuvintele.

Bătrîna: Sînt cît se poate de serioasă. Acum este un moment prielnic. Momentul în care îmi poţi mărturisi tot ce ai pe suflet.

Bătrînul: Sînt atîtea lucruri care odată mărturisite îşi pierd valoarea... Şi, din păcate, sufletul este depozitarul generos al acestora.

Bătrîna: Adică?

Bătrînul: Filosofam şi eu. Sînt lucruri care mai bine să rămînă acolo unde sînt îngropate, pentru totdeauna. Aşa cum, este adevărat, sînt lucruri care trebuie să iasă la lumină. De ce crezi că aş avea ceva de ascuns?

Bătrîna: De ce m-ai adus aici?

Bătrînul: Asta era? Bine, accept că poate părea o mică nebunie, dar gîndeşte-te; ce ne mai putea ţine acolo?

Bătrîna: Eram la fel de izolaţi...

Bătrînul: Te înşeli. În jurul nostru gravita suficientă lume de care, culmea, eram chiar dependenţi. Vecinii de la 12, bunăoară. Ştii cît de mult aşteptau partida de bridge de marţi seara. Apoi, poştaşul, ştirile de la TV, proprietarul... Multă lume, prea multă.

Bătrîna: Dar niciodată Bogdan.

Bătrînul: Într-adevăr, niciodată Bogdan. Hai să intrăm, mi s-a făcut brusc frig.

SCENA II

(Cei doi bătrîni în interiorul căsuţei, faţă în faţă, la masa din hol. Noapte. Lumina este împrăştiată de un bec slab.)

Bătrîna: Uite că s-a şi întunecat. A cîta noapte e aceasta? Le mai numeri?

Bătrînul: Nu, m-am oprit. A fost îndeajuns să rămîn cîteva zile fără cerneală şi am pierdut şirul. Dar dacă îmi amintesc bine, ţi-am mai spus asta.

Bătrîna: Nu mi-ai mai spus. Aş fi ţinut minte. Facem atît de puţine lucruri aici încît numărătoarea ta este un eveniment.

Bătrînul: Atunci, dacă ştiai că le număr, de ce ai întrebat?

Bătrîna: Trebuia să încep într-un fel. Toată seara aceasta ai tăcut. S-a întîmplat ceva? Am spus ceva care să te jignească?

Bătrînul: Cred că am obosit. Mi se întîmplă cu mult mai înainte de apusul soarelui. În plus, cred că s-a făcut şi frig. Mi-e tot mai frig. Oare cînd am răcit?

Bătrîna (se repede şi ia un pulover pe care i-l aşază cu grijă pe umeri): Mai degrabă să nu te fi ales cu vreo insolaţie. Ţi-am spus de atîtea ori să ai grijă de tine. Mi-am răcit gura degeaba. Fac asta de o viaţă şi nici pînă astăzi n-am reuşit să te îndrept. Parcă ai fi un copil, zău aşa.

Bătrînul (o ia de mînă): Nu ştiu dacă voi mai reuşi vreodată să-ţi mulţumesc pentru cît ai făcut pentru mine. Draga mea, îmi pare atît de rău că voi muri...

Bătrîna (îngrijorată): Ţi-e rău? Te doare ceva? (Îi ia temperatura cu dosul palmei) Parcă ai totuşi puţină febră. Îţi aduc imediat medicamentul. Imediat...

Bătrînul (o opreşte): Stai; nu am nimic. Simt doar o uşoară tristeţe care mă traversează. Este o tristeţe maiestuoasă, venerabilă; ar fi păcat să o alung. Are părul alb, alb, lung, lung... poartă nişte haine uşoare şi scumpe şi zîmbeşte tot timpul. Ţi-ai putut închipui vreodată Tristeţea zîmbind? Uite, mie îmi zîmbeşte. Şi... seamănă atît de mult cu tine.

Bătrîna: Te-ai smintit. Am şi uitat de cînd nu mi-ai mai făcut asemenea compliment...

Bătrînul: Din păcate, nu e un compliment. Pentru că lucrul acesta mă doare. Ştii, tristeţea aduce întotdeauna cu sine doar parfumul unor întîmplări trecute. Unele dintre ele le regreţi. Altele ţi-ai dori atît de mult să le mai trăieşti o dată. Şi încă o dată. Şi tot aşa. Şi chiar dacă... cîteodată... nu, nimic nu mai este ca înainte. Nici chiar tu. Te ţin de mînă şi mă simt atît de bine, dar nu ştiu dacă faptul că sîntem împreună de atîta vreme, sau doar calităţile tale îmi dau această stare. Abia acum îmi dau seama că, de fapt, te cunosc foarte puţin. Ba

cred că nu te cunosc mai deloc. Cine eşti tu, draga mea? Motivul tristeţii mele? Tristeţea mea? Draga mea?

Bătrîna: Te-am întrebat nu demult acelaşi lucru. Ce mi-ai răspuns?

Bătrînul: Evident, nimic. Tu nu ai nevoie de răspunsuri. Ţie ţi-a fost întotdeauna totul clar, sau cel puţin aşa mi-ai dat de înţeles. Am admirat asta; apoi discreţia ta, pacea... Oare, ce m-aş fi făcut fără tine?

Bătrîna: Hai, gata, gata. Trezeşte-te. O să ţi se facă rău. Să-ţi aduc un ceai? O cană cu lapte?

Bătrînul: Nu. Vreau doar să te ţin de mînă, atîta tot. Şi să te privesc în ochi; recunosc, nu am mai făcut-o demult.

Bătrîna: Bine, ţine-mă de mînă şi priveşte-mă în ochi.

(Timp de cîteva minute se ţin de mînă şi se privesc. Din cînd în cînd bătrînul schiţează gestul de a o mîngîia pe păr, dar nu îl duce pînă la capăt.)

Bătrînul: Am îmbătrînit.

Bătrîna: Eşti tot chipeş, du-te-ncolo!

Bătrînul: Voi fi un mort frumos, fără nici o îndoială.

Bătrîna: Nu vorbi aşa, mă întristezi.

Bătrînul: Cred că a venit vremea să vorbim numai despre aceasta. Chiar... draga mea... vreau să ştiu, tu te gîndeşti serios la faptul că nu mai ai mult de trăit? Spune-mi şi mie, ce crezi? Ce simţi?

Bătrîna (tace o vreme, îşi desprinde mîna din mîna bătrînului şi se freacă la tîmple): Ţi-am mai spus, nu sînt pregătită. Simt o imensă părere de rău că va trebui să mor. Şi mai ales pentru faptul că în urma mea... bine, în urma noastră, nu am lăsat nimic. Noi de ce am trăit? Pentru cine? Simt un gol care îmi sfîşie sufletul şi nu există nici un leac care să-l vindece. Un lucru este sigur, voi muri singură şi neîmpăcată.

Bătrînul (după o clipă de gîndire): Nu ştiu de ce m-am aşteptat să-mi spui ceva cutremurător, ceva care să mă umple de sublim. Nu s-a întîmplat. Eşti şi tu un om care trebuie să moară. Sau, mai exact, care nu mai trebuie să trăiască. Iar eu, un bătrîn sensibil doar la propriile mici drame. Începe să-mi pară rău că am venit aici. Abia acum descopăr ce înseamnă să fii singur. Ai dreptate, fiecare dintre noi va muri singur şi neîmpăcat. Cred că vreau să beau puţin lapte.

Bătrîna: Şi doctoria?

Bătrînul: La ce...? Bine, şi doctoria.

(Bătrîna aduce laptele şi pastilele. Bătrînul le ia; tuşeşte uşor.)

Bătrîna: Nu ţi-e somn?

Bătrînul: Nu, nu mi-e somn. Vom avea tot timpul. Mai bine hai să mai stăm de vorbă.

Bătrîna: Despre ce anume?

Bătrînul: Nu ştiu; despre orice. Hai să vorbim pînă la epuizare, să nu ne mai oprim. Toată viaţa ne-am ocupat de lucruri derizorii, cu care ne-am înconjurat cu bună ştiinţă, şi n-am avut vreme să stăm de vorbă. Pur şi simplu să stăm de vorbă.

Bătrîna: Atunci... pot să te întreb ceva?

Bătrînul: Desigur, desigur.

Bătrîna: M-ai înşelat vreodată?

Bătrînul: Adică, dacă am iubit şi alte femei sau doar dacă m-am culcat cu ele.

Bătrîna: Este acelaşi lucru.

Bătrînul (oftează): Da, o singură dată. O femeie pe care am iubit-o, într-un fel, disperat. Vrei să-ţi povestesc?

Bătrîna: Aşadar, s-a întîmplat. Povesteşte-mi, sînt curioasă. Sînt doar curioasă.

Bătrînul: S-a întîmplat imediat după ce a murit Bogdan. Tu rătăceai prin noaptea durerii tale, în felul tău aparte, exclusivist. Eu simţeam nevoia unui suflet care să mă consoleze. Nu ştiu dacă îmi doream chiar o femeie; raţiunea mea cel puţin refuza aceasta, dar s-a întîmplat să o întîlnesc pe ea. Poate că este adevărat faptul că în preajma morţii libidoul creşte considerabil. În fine. Mi s-a dăruit fără nici o rezervă. De parcă menirea ei în viaţă era aceea de a mi se dărui mie. O femeie căreia i-am plîns în braţe şi care nu m-a detestat pentru asta.

Bătrîna: Am cunoscut-o?

Bătrînul: Nu, am avut grijă să nu o întîlneşti niciodată. De fapt, nu ne-am întîlnit decît de cinci sau şase ori. Ea era doar în trecere prin oraş; cred că era ghid turistic... sau cam aşa ceva. A trecut atîta vreme... Mă tem să nu fi fost doar un vis cu care m-am hrănit atunci cînd am avut nevoie. Şi dacă a fost doar un vis aş ţine tot atît de mult la el ca la o autentică amintire.

Bătrîna: Dar mai trăieşte?

Bătrînul: Cîteodată, doar în amintirile mele. În rest, nu ştiu. Şi nici nu mă interesează. Atunci cînd a plecat, a făcut-o pentru totdeauna. Am suferit puţin, apoi mi-a trecut. Am revenit la viaţă.

Bătrîna: Era frumoasă?

Bătrînul: Avea genul ei de frumuseţe; iar eu aveam doza mea de subiectivism. Eram vulnerabil... Cred că, înainte de toate, era o femeie deşteaptă. Ar fi putut face din mine o epavă. Iar noi doi n-am mai fi stat de vorbă astăzi, aici.

Bătrîna: Regreţi?

Bătrînul: Este cazul?

Bătrîna: Vreau doar să ştiu dacă regreţi. Este o simplă curiozitate. Este cam tîrziu să mă mai supăr, nu crezi?

Bătrînul: Dacă regret... nu ştiu cum să-ţi spun? Nu regret că mi s-a întîmplat aşa ceva, regret însă imens că acest moment al vieţii mele, ca şi celelalte de altfel, s-au consumat ca fumul de ţigară. Ştii cum e, rămîi doar cu o supărătoare tuse.

(Moment de tăcere.)

Bătrîna: Nu te interesează? Despre mine, trecutul meu.

Bătrînul: Nu. Trecutul tău este doar al tău. Nici dacă ţi l-aş putea schimba nu aş face-o, nu am dreptul. Pur şi simplu, nu am dreptul.

Bătrîna: Ştii că eşti un afurisit şi jumătate. Dacă nu te-aş cunoaşte, te-aş suspecta de ipocrizie. Dar ştiu că nu este aşa. Nu vrei să ne băgăm în pat? Simt nevoia să mă întind. Apoi, putem continua să ne cunoaştem şi aşa.

Bătrînul: Să mergem. (Urcă scările spre dormitor.)

Efim TARLAPAN

*CONTRA*ATACURI *EPI*GRAMATICE

Lui Efim TARLAPAN
La volumul *CARTUŞIERA*

Drag confrate, să mă ierţi,
Dar în cartea-ţi ce se soarbe,
Ai inclus, între coperţi,
Şi-unele cartuşe oarbe.
(**Alexandru CLENCIU** — Bucureşti)

E. T.:
RĂSPUNS

De ce-s oarbe? Am ştiut
C-o s-ajungă peste Prut.
Cum puteam să trag în frate
Cu cartuşe-adevărate?...

Confratelui basarabean
Efim TARLAPAN

Tarlapane, Tarlapane,
Eşti român de milioane!
Rusul însă e viclean —
Zice că eşti moldovean.
(**Nicolae PETRESCU** — Piteşti)

E. T.:

De-ar fi şi la Piteşti o ploaie
Cu rusofoni, fără istov,
Chiar şi-un Petrescu Nicolae
S-ar transforma în N. Petrov!

DUET

Pe Prut de-ar curge vin,
Legal, ori clandestin,
Putea-vom să-l sorbim
Doar doi: eu şi Efim!
(**Veron ENE** — Iaşi)

E. T.:

De ne punem pe băut,
Nu ne limităm la Prut.
Bem şi Marea-Neagră-albastră,
Că şi-aceea e a noastră!...

ÎMBRĂŢIŞAREA LUI TARLAPAN

Acest poet cu păr roşcat,
Văzîndu-mă cu braţe supte,
Atît de cald m-a-mbrăţişat,
Că mi-a lăsat trei coaste rupte.
(**Gheorghe PENCIU** — Bucureşti)

E. T.:

Generos şi priceput,
Lichidat-am o lacună:
Lui Gh. Penciu i-am făcut
Din trei coaste-o Muză bună.

CU LIMBĂ DE MOARTE

Cugetarea mea antumă
Vreau s-o ştie toată zarea:
Spiritul înseamnă glumă
Minus... tarlapanizarea.
(**Aureliu BUSUIOC** — Chişinău)

E. T.:
Bardului Aureliu BUSUIOC, membru al Consiliului Prezidenţial din Republica Moldova

Provocat, luam prea poate.
Busuiocul în răspăr,
Dar e cu imunitate —
Şi l-a pus... Lucinschi-n păr!

LA O CARTE

Am luat pentru Balan
Dioptrii... de Tarlapan.
Văzător vroiam să-l am,
Nu visam să-l am salam.
(**Aureliu BUSUIOC** — Chişinău)

E. T.:

Dioptriile-s ferestre
Pentru cei ce văd, maiestre;
Deci, Balan, la abator,
A ajuns că era... chior.

Domnului Efim TARLAPAN, organizatorul primului Festival Naţional de Epigramă la Chişinău

Gazdă bună, primitoare,
Dacă tot ne-am prins în horă,
O să-ţi cer şi o favoare:
Frate, să-mi prezinţi o soră...
(**Gh. CONSTANTINESCU** — Braşov)

E. T.:

Cu sovieticii, mai ieri,
Surioare-aveam — duzină!
De veneai atunci să-mi ceri,
Ţi-o dădeam pe... Ucraina.

ARENDA

Jur că-n decursul unui an
Am vilă nouă, ca-n legendă,
De-ar vrea bădiţa Tarlapan
Să-mi dea talentul în arendă...
(**Grigore SAVIN** — Criuleni, R. Moldova)

E. T.:

Îţi dau harul fără bani,
Nu pe-un an. Pe patru ani!
Fiindcă numai fară har
Pot să-ajung... parlamentar!

Domnului Efim TARLAPAN, recunoscut umorist din Republica Moldova

Cei de sus au spus să dăm
Surioarei ajutor;
Cei de jos ne conformăm —
Noi vă oferim... umor!
(**Alexandru OLTEANU** — Bistriţa)

E.T.:
Domnului Alexandru OLTEANU după ultimul campionat mondial la fotbal

Rezultatele ne spun
Că şi rîsul ni-i comun —
Cu ai voştri, la Paris,
Ne-am făcut şi noi de rîs!

La caricatura lui Efim TARLAPAN, făcută de Ştefan Popa Popa'S şi publicată în ziarul "FLUX"

Te-am văzut şi eu în ziar —
Arătai la dinţi cam rar;
Cred că dinţii s-au ştirbit,
Căci pe mulţi i-ai încolţit...
(**Ion PĂDUREŢ** — Briceni, R. Moldova)

E. T.:

Pînă cînd o fi să cadă
Toţi din gura mea, neştirbă,
Dinţii mei sînt scut şi spadă —
Eu cu ei îmi apăr limba!...

Lui Efim Tarlapan, autorul volumului *Buturuga mică...*, Antologia epigramei româneşti

Îl propun pentru LAROUSSE,
Că el singur a tradus
Epigrama românească
În limba "moldovenească"...
(**Valentin Smarand POPESCU** — Craiova)

E. T.:

Unii, în franceză clei,
Comentează înde ei:
"Tarlapan a fost propus —
Culmea! — de-un român la...rus!

Nicolae FUŞTEI
Institutul de Istorie al A.Ş.M., Chişinău

MITROPOLITUL DOSOFTEI ŞI PROBLEMA EPICLEZEI EUHARISTICE

Secolul al XVII-lea reprezintă — în plan interortodox — o perioadă de maximă afirmare cultural-bisericească în cadrul celor patru patriarhii "apostolice", dar şi în diferite Biserici naţionale locale. Dar secolul al XVII-lea mai este şi o perioadă de intense controverse teologice care au frămîntat multe Biserici Ortodoxe naţionale (să ne gîndim numai la reacţia pe care o provocase apariţia Catehismului publicat la Geneva cu numele patriarhului ecumenic Chiril Lucaris) şi în acelaşi timp o perioadă de polemici ale unor teologi greci cu cei de alte confesiuni (ca să nu mai vorbim de polemicile dintre catolici şi protestanţi în Apus), păgubitoare pentru unitatea Ortodoxiei şi, în general, pentru unitatea creştină, dar care au dus, în final, la cristalizarea adevărului ortodox în problemele dogmatico-liturgice aflate atunci în discuţie. La acea vreme în cele două mari centre ale Bisericii Ortodoxe Ruse, la Kiev, şi Moscova, între procatolici, discipolii Academiei din Kiev învinuiţi de erezia "închinării la pîine", şi moscoviţi exista o controversă în problema epiclezei[1], în care a fost implicat într-un fel şi Mitropolitul Moldovei Dosoftei.

La drept vorbind, problema epiclezei (invocarea Sfîntului Duh în timpul căreia are loc sfinţirea pîinii şi a vinului în Trupul şi Sîngele Domnului Iisus Hristos) are în istorie rădăcini mai adînci. Pînă în sec. al XII-lea şi chiar al XIV-lea se păstra nealterată în toată creştinătatea credinţa şi practica în privinţa epiclezei euharistice, precum că prefacerea Cinstitelor Daruri în Trupul şi Sîngele Mîntuitorului are loc în momentul epiclezei. Problema epiclezei nu era o noutate pentru Biserica Ortodoxă. Grecii se confruntară cu ea în secolul XIV. Încă atunci a fost definitivată învăţătura Bisericii Ortodoxe despre momentul prefacerii darurilor în timpul epiclezei, deci a invocării Sfîntului Duh. Dar romano-catolicii prin sec. XIII—XIV au suprimat epicleza, susţinînd că nu mai este necesară invocarea Sfîntului Duh, întrucît sfinţirea darurilor s-ar săvîrşi prin chiar cuvintele Mîntuitorului: "Luaţi, mîncaţi ..."; şi nu prin rugăciunea preotului. Problema epiclezei nu este atît de simplă şi neînsemnată. Deosebirea capitală dintre Ortodoxie şi Catolicism constă în faptul că în timp ce preotul catolic consideră că el însuşi prin puterea primită la hirotonie preface pîinea şi vinul în Trupul şi Sîngele lui Hristos, prin pronunţarea cuvintelor de instituire a Sfintei Euharistii, Ortodoxia consideră că această prefacere se operează de către Hristos însuşi prin puterea Sfîntului Duh invocat de preot. Desigur, cuvintele Mîntuitorului săvîrşesc taina prefacerii, însă numai prin mijlocirea preotului, adică la cererea şi prin rugăciunea lui. Căci acele cuvinte nu lucrează de la sine, prin oricine sau oricum, existînd multe condiţii care se cer îndeplinite şi fără de care ele nu-şi fac efectul. De pildă, cine nu ştie că moartea Domnului este singura care a adus lumii iertarea păcatelor? Dar mai ştim şi altceva, că, în afară de ea, mai este nevoie şi de credinţă, de spovedanie şi de rugăciunea preoţilor; fără acestea nimeni nu e dezlegat de păcate.

În secolul al XVII-lea, în Răsăritul ortodox discuţiile pe tema epiclezei euharistice au fost provocate — poate fără să-şi dea seama — de un român, Mitropolitul Petru Movilă al Kievului (1633—1646). Acesta, în prima redacţie a **Mărturisirii Ortodoxe**, pusă în discuţie la Sinodul întrunit la Kiev în 1640, formulase o teză contra tradiţiei ortodoxe cu privire la prefacerea darurilor. Lucrurile au fost limpezite de Sinodul de la Iaşi

din 1642, la care au participat reprezentanţi ai Patriarhiei de Constantinopol, ai Bisericii Kievene şi ai Bisericii din Moldova.

Dar în ultimele decenii ale secolului al XVII-lea, prin intermediul învăţaţilor greci, care îşi făcuseră studiile la Roma şi în colegiile iezuite din Polonia, ideea de abrogare a epiclezei pătrunde şi în rîndul preoţimii ortodoxe ruse, iar prin teologii Inochentie Ghizel, Lazăr Baranovski, Ioanichie Goleatovski, Inochentie Monastîrski, egumenul Inochentiu de la Mănăstirea "Sfîntul Chiril" din Kiev, Dimitrie Tuptal, şi mai ales Simeon Poloţki şi elevul său Silvestru Medvedev şi alţii, educaţi la Academia din Kiev, tendinţele procatolice au pătruns şi la Moscova[2], ceea ce i-a pus în gardă pe ierarhii ruşi. Cu venirea în capitala rusă a fraţilor Ioanichie şi Sofronie Lihudis din Constantinopol, trimişi de către Dositei al Ierusalimului la cererea Patriarhului Ioachim al Moscovei, se accentuează controversa cu privire la momentul prefacerii darurilor. Disputele dintre cele două centre ale Bisericii ruse erau, într-un fel, explicabile. Moscova, prin tradiţionaliştii Epifanie Slavineţki şi elevul lui Eftimie, păstrase riguros tradiţia bizantină, pe cînd Kievul cunoscuse o dominaţie politică îndelungată din partea Poloniei catolice, la care se adaugă şi crearea unei Biserici noi, unite, prin actul de la Brest din anul 1596. Acestea explică anumite înrîuriri ale doctrinei catolice asupra unor teologi ortodocşi kieveni. În aceste împrejurări Patriarhul Ioanichie al Moscovei la iniţiativa Patriarhului Dositei al Ierusalimului, într-o atmosferă foarte agitată, a convocat Sinodul de la Moscova în anul 1690, care a condamnat pe toţi latinizanţii şi toate tipăriturile şcolii teologice de la Kiev cu privire la epicleză. Urmaşul lui Ioachim, Patriarhul Adrian, a ratificat hotărîrile Sinodului din 1690 şi a introdus o formulă de mărturisire la hirotonia de arhiereu, cu un jurămînt privind păstrarea învăţăturii şi practicii ortodoxe asupra epiclezei. Pe lîngă acestea Patriarhul se adresează la toţi episcopii din Mitropolia Kievului să-şi expună clar părerea în problema epiclezei. I s-a cerut lucrul acesta, desigur, şi Mitropolitului Varlaam Iasinski al Kievului, care la rîndul său apelează la ajutorul Mitropolitului Dosoftei, care se afla atunci la Stryj, în Polonia. S-a adresat anume cărturarului nostru, probabil, pentru că autoritatea lui în problemele dogmatice, teologice şi liturgice era în afară de orice suspiciune. Astfel, în această controversă dogmatico-liturgică a fost implicat şi fostul Mitropolit al Moldovei, Dosoftei. Poate a mai fost şi alt motiv pentru a se adresa lui Dosoftei cu rugămintea de a interveni în discuţie. Se ştie doar că în 1684, Mitropolitul Dosoftei a fost trimis la Moscova cu un memoriu semnat de el însuşi, de episcopii sufragani şi de marii boieri, ca să ceară ajutor militar, spre a fi "scăpaţi de turci şi tătari". Mitropolitul nu şi-a putut îndeplini misiunea, căci la Kiev a fost reţinut sub pretextul că vine dintr-o ţară bîntuită de ciumă. Desigur, în cursul şederii la Kiev mitropolitul moldovean a putut să ia contact cu teologii de aici, între care şi Varlaam Iasinski, egumenul mănăstirii Lavra Pecerska, care avea să ajungă mitropolit al Kievului. Deci, cultura multilaterală a lui Dosoftei, care i-a adus un prestigiu deosebit în toată lumea ortodoxă, ca şi legăturile pe care le-a avut în perioada păstoriei sale la Iaşi cu Patriarhul Ioachim al Moscovei şi cu Varlaam Iasinski din Kiev, explică de ce a fost solicitat de aceşti doi ierarhi să traducă anumite lucrări patristice şi postpatristice în care era tratată problema aflată atunci în discuţie cu privire la epicleza euharistică. În continuare vom vorbi succint despre lucrările traduse de marele nostru înaintaş, care au ajutat la rezolvarea uneia dintre cele mai mari controverse apărute în sînul Bisericii Ortodoxe la finele secolului XVII.

1. EPISTOLELE SFÎNTULUI IGNATIE TEOFORUL

Una dintre lucrările traduse de Mitropolitul Dosoftei în limba rusă-slavonă este cea care cuprinde 12 epistole ale Sfîntului Ignatie Teoforul,

arhiepiscopul Antiohiei, în care se tratează şi problema transsubstanţierii[3].

Traducerea lui Dosoftei a fost făcută la Stryj, terminată prin 1689 şi cuprinde următoarele epistole atribuite episcopului-martir al Antiohiei: Şase epistole către Biserica din Efes, Magnezia, Trales, Roma, Filadelfia, Smirna şi una către episcopul Policarp al Smirnei.

Pe lîngă aceste şapte epistole autentice, Dosoftei a mai inclus încă cinci epistole neautentice sau apocrife, lucru pe care nu-l ştia, cum ar fi epistolele către creştinii din Tars, Filipi, Antiohia, către diaconul antiohian Hero şi către Maria din Casablanca.

Traducerea, probabil, a fost făcută după ediţia lui Vossius, apărută la Amsterdam în 1646, sau a lui Usserius, tipărită la Oxford în 1644. Dosoftei a mai adăugat şi diferite însemnări în limbile greacă şi latină, precum şi extrase din Fericitul Ieronim, probabil după **De viris illustribus**, despre personalitatea Sfîntului Ignatie.

Se cunosc trei copii ale acestei traduceri.

Un exemplar manuscris din aceste epistole a fost expediat Patriarhului Ioachim al Moscovei[4], cu rugămintea de a-i trimite unele cărţi liturgice. Manuscrisul cuprinde 56 de pagini[5], avînd şi o dedicaţie patriarhului. Din actele Ministerului de Externe al Rusiei aflăm că manuscrisul a fost adus la Moscova la începutul anului 1690[6].

Al doilea manuscris al traducerii lui Dosoftei a fost dăruit Mitropolitului Varlaam Iasinski al Kievului şi se păstrează la Biblioteca Academiei de Ştiinţe din Kiev, în colecţia catedralei "Sfînta Sofia" la cota 161/38. Din acest exemplar aflăm că a fost scris a treia oară în anul 7200 (1692) în luna mai şi în ziua a 16 la Stryj, în casa regelui lîngă sfintele moaşte ale lui Ioan cel Nou de la Suceava.

Al treilea manuscris ce conţine 56 de pagini a fost trimis la Moscova. Acesta s-a păstrat un timp la Biblioteca Sinodală la cota 109/436 nr. 80—370., iar în prezent se află în colecţia Muzeului de Istorie din Moscova în fondul 30370, secţia de manuscrise[7].

2. ISTORIA BISERICEASCĂ ŞI VEDENIA TAINICĂ

La cererea Patriarhului Ioachim al Moscovei, pentru întărirea credinţei ortodoxe, Mitropolitul Dosoftei traduce din greacă în slavonă lucrarea **Istoria Bisericească şi vedenia tainică** scrisă de către Gherman, Patriarhul Constantinopolului (care era, de fapt, o tîlcuire a Sfintei Liturghii) şi opera lui Simeon, arhiepiscopul Tesalonicului, **Împotriva ereziilor şi despre credinţa noastră**[8].

Lucrarea Sfîntului Gherman a fost tipărită pentru prima oară la Roma în 1526, la sfîrşitul unui **Liturghier** de limbă greacă, care cuprindea cele trei Liturghii din cultul ortodox: Liturghia Sfîntului Ioan Gură de Aur; cea a Sfîntului Vasile cel Mare şi Liturghia Darurilor Înainte Sfinţite. Iar în 1560 această lucrare este tradusă în limba latină şi editată la Paris[9]. Traducerea Mitropolitului Dosoftei are o mare importanţă, deoarece expune părerile teologului ortodox despre Sfînta Biserică în calitate de locaş de închinăciune, despre obiectele sfinte şi ce simbolizează ele, despre Proscomidie, Liturghia catehumenilor şi a credincioşilor, la fel conţine şi o argumentare a necesităţii epiclezei. Vorbind despre momentul transsubstanţierii Sfintelor Daruri, Dosoftei face unele însemnări marginale referindu-se la epicleză — "Aici se săvîrşesc darurile".

Manuscrisul lucrării se păstrează în prezent la filele 672—712 ale unei antologii înregistrate la cota nr. 161 (36) la Biblioteca Centrală a Academiei de Ştiinţe a Ucrainei, la Kiev (colecţia "Sfînta Sofia"). Traducerea a fost făcută după o ediţie greacă veneţiană din 1639. Nu cunoaştem cît timp a muncit Dosoftei la această traducere, dar ştim că a terminat-o la 8 septembrie 1690[10].

3. PREDICI ALE CUVIOSULUI SIMEON, ARHIEPISCOPUL TESALONICULUI

După cum am menţionat, o bună parte din lucrările Mitropolitului Dosoftei au fost scrise în limba slavonă. Majoritatea traducerilor patristice ale cărturarului nostru efectuate în limba slavonă au rămas în manuscrise şi se păstrează în colecţii străine, în Rusia, mai ales în fondurile fostei Biblioteci Sinodale din Moscova. Printre aceste lucrări figurează şi **Predici ale cuviosului Simeon, arhiepiscop al Tesalonicului**. După cum arată Arsenie, episcopul Pskovului, lucrarea trebuia să fie publicată la Iaşi în 1683[11]. Cercetătorii ruşi Gorski şi Nevostruev afirmă că Dosoftei s-a condus în traducerea sa de lucrarea călugărului rus Eutimie de la mănăstirea Ciudov din Moscova, terminată în 1689. Dar într-un manuscris, care se află la Arhiva Ministerului de Externe al Rusiei, la p. 412 se află următoarea remarcă în limba slavonă: "Am mîntuit aceasta în 17 octombrie 1691 seara"[12]. Dintr-o scrisoare citată de Sobolevski aflăm că manuscrisul lui Eutimie în anul 1703 încă nu era la Moscova, ci la mănăstirea Pereaslav de lîngă Reazan, deci, chiar dacă ar fi fost Dosoftei în 1691 la Moscova, după cum afirmă Gorski şi Nevostruev[13], nu putea lua cunoştinţă de manuscrisul lui Eutimie. Probabil că traducerea aparţine integral lui Dosoftei şi o va fi terminat la Stryj.

Cîteva cuvinte despre istoria apariţiei manuscrisului. La Iaşi, din iniţiativa Patriarhului Dositei al Ierusalimului, s-a tipărit opera completă a Sfîntului Simeon Tesalonicanul. Opera are un pronunţat caracter polemic. Un exemplar al lucrării **Împotriva ereziilor** (Κατα αιρεσεων) i-a fost transmis şi lui Ioachim al Moscovei, spre a fi tradus în ruseşte. Dosoftei mai trimite cîteva cărţi din această ediţie şi la Kiev[14]. Şi dacă la Moscova erau destui cunoscători ai limbii greceşti, inclusiv fraţii Lihudis, apoi la Kiev nu se prea cunoştea limba greacă, de aceea Mitropolitul Varlaam Iasinski al Kievului se adresează lui Dosoftei cu rugămintea de a traduce opera Sfîntului Simeon din greacă în slavonă-rusă. Fiind în Polonia în exil, Mitropolitul Dosoftei prin anii 1690/1691 îndeplineşte rugămintea ierarhului de la Kiev[15]. Traducerea cărturarului moldovean este bine îngrijită şi scrisă cu răbdarea unui caligraf desăvîrşit.

Manuscrisul original nu s-a păstrat, cel din Kiev fiind doar o copie fidelă în care însuşi Dosoftei făcuse cîteva însemnări la sfîrşitul lucrării pe data de 17 octombrie 1691. Această notiţă ne comunică următoarele: "Noaptea strigînd cu inima în necaz şi strîmtoare am urmat cu scrierea aceasta".

Copia pomenită este destul de voluminoasă şi numără 463 de pagini. Ea a fost trimisă la Moscova Patriarhului Ioachim şi se găseşte în prezent în colecţia Muzeului Istoric din Moscova, purtînd nr. 184 (446).

După cum am văzut, sînt atestate cîteva copii manuscrise ale acestei traduceri. Una cu nr. 727, ce se află la Biblioteca Sinodală din Moscova, şi cealaltă, cu nr. 161, se păstra în colecţia catedralei "Sfînta Sofia" din Kiev. În prezent un manuscris al acestei lucrări se află la Kiev, în secţia de manuscrise a Bibliotecii Academiei de Ştiinţe a Ucrainei[18].

Fără îndoială că lucrarea lui Simeon al Tesalonicului n-a fost tradusă doar în scopul de a aduce argumente noi în controversa euharistică, întrucît ea este mult mai cuprinzătoare. Totuşi, capitolul 88 din partea a treia, priveşte exclusiv Euharistia, fapt pentru care Dosoftei l-a inclus, împreună cu capitolul 85, într-una din culegerile sale de fragmente din Sfinţii Părinţi şi scriitori postpatristici, privitoare la prefacerea darurilor.

4. CONSTITUŢIILE SFINŢILOR APOSTOLI

Titlul complet al lucrării Mitropolitului Dosoftei e următorul: **Ustavî, ili zapovedi sviatîh apostolov. Ot greceskogo ili elinskogo iazîca prevedenî, ot istinnago izvoda na ruskîi iazîk, mnoiu smirennîm**

Dosofteem, Mitropolitom Suceavskim, v. 7200 (1692) u Stryia u zamku, pri sviatom Ioane Suceavskom Velikomuceniku Hristovem"[17].

Constituţiile Apostolilor, sub forma lor primară de **Epitome constitutionem apostolorum**", au fost redactate în secolele III—IV în Siria sau Palestina[18] . Prima ediţie tipărită a Aşezămintelor apostolice urmînd să apară abia în anul 1546, după un vechi manuscris aflat pe insula Creta.

Această lucrare era considerată opera Sfinţilor Apostoli, transmisă prin mijlocirea Sfîntului Climent, episcopul Romei. Bucurîndu-se de o mare consideraţie în Apusul catolic, ea a fost mult răspîndită prin copii, iar mai tîrziu prin tipar. Mitropolitul Dosoftei a tradus-o în ruseşte tocmai datorită prestigiului de care se bucura ea la catolici şi uniţi,cu intenţia vădită de a pune în lumină adevărată învăţătura cu privire la epicleză. În capitolul XII din cartea a VIII-a este redat în întregime textul epiclezei, iar la momentul prefacerii, Dosoftei atrage atenţia cititorilor prin cuvintele: "Observă bine săvîrşirea prefacerii sfintelor daruri, cum se săvîrşesc prin Sfîntul Duh! Nu uita deci chemarea Sfîntului Duh"[19].

Lucrarea aceasta este o colecţie foarte cuprinzătoare şi importantă din punct de vedere canonic fiind prezentată ca operă a Sfinţilor Apostoli dată prin mijlocirea Sfîntului Climent"[20].

Materialul lucrării este împărţit în opt părţi (cărţi). Dosoftei însă a tradus doar şapte părţi, dar şi acelea incomplet. Astfel, din cartea întîi a tradus doar un capitol din cele zece; din cartea a doua a tradus douăzeci şi şase de capitole, iar cartea a patra a rămas netradusă.

După cum vedem din titlul lucrării, traducerea s-a făcut la Stryj în anul 7200 de la facerea lumii sau în 1692 de la naşterea lui Hristos şi la 1 ianuarie, după cum ne comunică însuşi Dosoftei la fila 157, era gata. Este şi firesc să presupunem că traducerea a fost făcută în cursul anului 1691. Din nefericire, astăzi nu ştim nimic despre soarta autografului lui Dosoftei. Se cunoaşte o copie — cu multe lipsuri — scrisă de un anonim în jurul anului 1700, după o ciornă a Mitropolitului Dosoftei, trimisă de acesta la Kiev. Copia, descoperită de cercetătorul Ştefan Ciobanu, cuprinde 158 de pagini şi se păstrează la Biblioteca Centrală a Academiei de Ştiinţe a Ucrainei în fondurile colecţiei "Sfînta Sofia" din Kiev, la cota nr. 132 (61). Copia aceasta mai conţine şi un omagiu, din partea copistului, adus Mitropolitului Dosoftei[21].

Se pare că a tradus această operă din aceleaşi motive, pentru întărirea poziţiei ortodoxe în controversa euharistică şi anume pentru a demonstra necesitatea epiclezei, căci în Cartea a VIII-a, se găseşte în întregime expusă epicleza.

5. CUVÎNTĂRI ALE SFÎNTULUI IOAN GURĂ DE AUR, SFÎNTULUI ATANASIE SINAITUL ŞI EFREM SIRUL

În 1693 Mitropolitul Dosoftei termină traducerea pentru ţarii Ioan şi Petru a 34 de Cuvîntări (**Mărgăritare**) ale Sfîntului Ioan Gură de Aur; **Cuvîntul Sfîntului Atanasie Sinaitul despre adormiţi întru Hristos, pentru Sîmbăta Morţilor**; două cuvîntări ale Sfîntului Efrem Sirul: **Despre folosul sufletului**, **Sfînta Cruce, pocăinţă şi a doua venire a Domnului Iisus Hristos**, la care se mai adaugă şi trei Cuvîntări hagiografice: la 12 iunie (Sfîntul Onufrie), 9 iulie (Sfîntul Pancratie) şi 12 iulie (Sfîntul Mihail din Malein)[22]. Această traducere rămasă în manuscrise cuprinde 353[23] de pagini şi a fost făcută în casa regelui polon, după cum ne comunică însuşi Dosoftei la p. 278. Lucrul asupra traducerii a continuat de la 12 iunie pînă la 13 iulie 1693[24]. Ca izvor pentru traducere a servit textul neogrecesc al colecţiei de cuvîntări patristice intitulată **Mărgăritare**, ediţia a doua apare la Veneţia în anul 1683[25]. O notă a lui Dosoftei — cu data de 6 iulie 1693 — arată că au fost traduse din greceşte în ruseşte la "necazul pribegiei" sale. O altă notă de la 13 iulie 1693, arată că s-a tradus pe cînd era lîngă Sfîntul Ioan din Suceava, între străini, în cetatea Stryj, în al şaptelea an al pribegiei.

Manuscrisul cu aceste 40 de cuvîntări a fost trimis ţarilor ruşi Ioan şi Petru Alekseevici, cu rugămintea de a fi publicat, dar rugămintea Mitropolitului Dosoftei, după cum se vede, nu a fost îndeplinită, probabil din cauza morţii autorului. Manuscrisul lucrării se păstra în fondurile Bibliotecii Sinodale din Moscova, iar în prezent se găseşte la Muzeul Istoric din Moscova în fondul 80370 (cota 128/446), secţia de manuscrise.

6. DESPRE TRANSSUBSTANŢIEREA SFINTELOR DARURI

Pe lîngă lucrările traduse din autori greci, Mitropolitul Dosoftei a scris şi unele lucrări originale în limba slavonă-rusă. Printre acestea se numără şi articolul **Despre transsubstanţierea Sfintelor Daruri** care este o culegere de texte patristice şi liturgice. Lucrarea aceasta era binevenită la acel moment, cînd problema epiclezei frămînta minţile teologilor ruşi, căci în toamna anului 1690 asupra kievenilor venea pericolul de a fi anatemizaţi de Patriarhul Ioachim pentru motivul că susţineau părerea romano-catolicilor asupra invocării Sfîntului Duh. Anume în această lucrare se vede clar plinătatea atît a cunoştinţelor teologice, cît şi a celor filologice ale marelui nostru înaintaş, care prin ample citate din Sfinţii Părinţi, deseori date în original în limbile greacă şi latină, într-o limbă frumoasă, demonstrează convingător că în lume totul este creat perfect de Dumnezeu. Prefacerea darurilor este lucrarea pogorîrii Sfîntului Duh. Căci Mîntuitorul nu S-a pogorît o dată pentru ca după aceea să ne părăsească, ci este şi va fi cu noi pînă la sfîrşit, deoarece Dumnezeu L-a trimis ca să rămînă cu noi în veci: "Duhul Adevărului, pe care lumea nu poate să-L primească, pentru că nu-L vede şi nici nu-L cunoaşte, căci cu voi rămîne şi întru voi este". El săvîrşeşte tainele, prin mîna preoţilor[27]. Orice lucru are început, întindere şi sfîrşit, — spune Dosoftei. Şi dacă ar lipsi unul dintre aceste trei componente n-ar exista nici obiectul însuşi. În Sfînta Liturghie Ortodoxă totul se petrece perfect, în ordinea stabilită, căci ea ne vorbeşte despre venirea lui Dumnezeu în lume în chip de Om şi săvîrşirea mîntuirii neamului omenesc. Nimic nu este în plus în Dumnezeiasca Liturghie, totul e la locul lui. Apoi Dosoftei prezintă opiniile Sfinţilor Părinţi care susţin necesitatea invocării Sfîntului Duh, referindu-se la Sfinţii Ioan Gură de Aur, Vasile cel Mare şi Iacob, fratele Domnului, la fel şi la Evanghelistul Marcu, demonstrînd că anume în timpul epiclezei are loc sfinţirea Sfintelor Daruri.

Sînt cunoscute patru variante ale acestei lucrări originale a lui Dosoftei. Aceste variante diferă puţin una de alta, de aceea ele pot fi grupate în două linii: una kieveană şi alta moscovită[28].

Cele două variante ale liniei kievene se găsesc într-o antologie cu nr. 161 (39) ce se păstrează în fondurile fostei biblioteci a Catedralei "Sfînta Sofia" din Kiev de la Biblioteca Centrală a Academiei de Ştiinţe a Ucrainei. Prima variantă a articolului lui Dosoftei poartă titlul **Despre transsubstanţierea Sfintelor Taine** şi se găseşte la filele 588—598 în antologia pomenită mai sus, avînd intercalată la filele 593—597 **Constituţiile Apostolice**. A doua variantă a liniei kievene poartă titlul **Cuvînt despre transsubstanţierea Sfintelor Taine** (*Beseda o presuşcestvlenii Sveatîh Tain*) şi se găseşte în aceeaşi antologie, dar la filele 713—723.

În a doua variantă, Dosoftei mai adaugă şi părerile Sfîntului Simeon, episcopul Tesalonicului despre transsubstanţierea Sfintelor Daruri.

Linia moscovită are şi ea două variante. Prima variantă se păstrează în fondurile fostei Biblioteci Sinodale în manuscrisul nr. 87 la filele 51—54 şi nu este altceva decît o variantă prescurtată a liniei kievene fiind şi un autograf autentic al lui Dosoftei trimis Patriarhului Ioachim.

Varianta a doua a liniei moscovite se găseşte în filele 12—14 a manuscrisului nr. 436, care este o culegere cu caracter polemic şi se păstrează la biblioteca Muzeului "P. I.

Şciukin". Respectiva variantă este o copie din manuscrisul nr. 436 din Biblioteca Sinodală.

Aceste lucrări prezintă un interes aparte şi pentru faptul că au apărut aproape exclusiv în timpul exilului polon, cînd cu toate greutăţile pe care le avea în ţară străină, Dosoftei nu s-a închis în sine şi nici nu s-a lăsat pradă disperării, ci ca un adevărat om de ştiinţă şi veritabil călugăr şi creştin, aproape unul singur în Rusia kieveană, apăra credinţa şi învăţătura Bisericii Ortodoxe în problema transsubstanţierii Sfintelor Daruri.

Prin strădaniile sale, prin cuvîntul său autorizat absolut necesar în împrejurările de atunci, Dosoftei a contribuit la apărarea şi afirmarea Ortodoxiei cînd unitatea acesteia era ameninţată de anumite inovaţii liturgico-dogmatice.

NOTE

[1] А. В. Карташев, **Очерки по истории Русской Церкви**, том. 2-й, Moscova, 1991, p. 290.

[2] Прот. Георгий Флоровский, **Пути русского богословия**, Vilnus, 1991, p. 77.

[3] Арсений, епископ Псковский, **Исследования и монографии по истории Молдавской Церкви**, Sankt-Petersburg, 1904, p. 54.

[4] Al. Piru, **Literatura română veche**, Bucureşti, 1962, p. 184.

[5] Silviu Dragomir, **Relaţiile bisericeşti cu Rusia în veacul XVII** (*Materiale despre Varlaam şi Dosoftei*)// *Analele Academiei Române*, Memorii ale secţiei istorice, vol. 24, Bucureşti, 1912, p. 1114.

[6] **Ibidem**, p. 1114.

[7] Nestor Vornicescu-Severineanul, **Scrieri Patristice şi Postpatristice în preocupările Mitropolitului Dosoftei al Moldovei**, Craiova, 1974, p. 14.

[8] Al. Piru, **Literatura ...**, *op. cit.*, p. 184.

[9] Z. Popescu-Ferbinţi, **Comentariu liturgic al Sfîntului Gherman I, Arhiepiscop al Constantinopolului** // "Biserica Ortodoxă Română", anul LXVI, Nr 3—4, 1948, p. 12—13.

[10] С. Н. Чебан, **Досифей, Митрополит Сочавский и его книжная деятельность**, Kiev, 1915, p. 41.

[11] А. В. Карташев, **Очерки по истории Русской Церкви**, том. I, Moscova, 1919, p. 290.

[12] А. И. Соболевский, **Переводная литература Московской Руси XIV—XVII**, Sankt-Petersburg, 1903, p. 319.

[13] Silviu Dragomir, **op. cit.**, p. 1106.

[14] D. Stăniloae, **Viaţa şi activitatea patriarhului Dosoftei al Ierusalimului şi legăturile cu Ţările Româneşti**, Bucureşti, 1929, p. 26.

[15] Nestor Vornicescu-Severineanul, **op. cit.**, p. 14.

[16] V. Chiriac, **Deschiderea spre tezaurul valorilor naţionale** // "Nistru", nr. 4, Chişinău, 1990, p. 100.

[17] С. Н. Чебан, **Досифей ...**, *op. cit.*, p. 101.

[18] **Из истории славянской письменности в Молдавии и Валахии XV—XVII вв**. *Введение в изучение славянской литературы у румын*. Тырновские тексты молдавского происхождения и заметки о них, Sankt-Petersburg, 1906, p. XXIV.

[19] Mircea Păcurariu, **Mitropolitul Dosoftei al Moldovei şi controversa euharistică** // "Studii Teologice", seria a II-a, anul XLII, nr. 1, ianuarie-februarie 1990, p. 84.

[20] I. N. Floca, **Drept canonic ortodox. Legislaţie şi administraţie bisericească**, vol. I, Bucureşti, 1990, p. 94.

[21] Nestor Vornicescu-Severineanul, **Scrieri ...**, *op. cit.*, p. 15; С. Н. Чебан, **Досифей ...**, *op. cit.*, p. 94.

[22] Арсений, епископ Псковский, **Исследования ...**, *op. cit.*, p. 54.

[23] Silviu Dragomir, **Relaţiile ...**, *op. cit.*, p. 1115.

[24] **Ibidem**, p. 1115.

[25] А. Горский, К. Невоструев, **Описание славянских рукописей Московской синодальной библиотеки**, том. II, часть I, Moscova, 1859, p. 139.

[26] **Ibidem**.

[27] С. Н. Чебан, **Досифей ...**, *op. cit.*, p. 94.

[28] А. И. Яцимирский, **Опись старинных славянских и русских рукописей собрания П. И. Щукина**, Moscova, 1896, том I, p. 130.

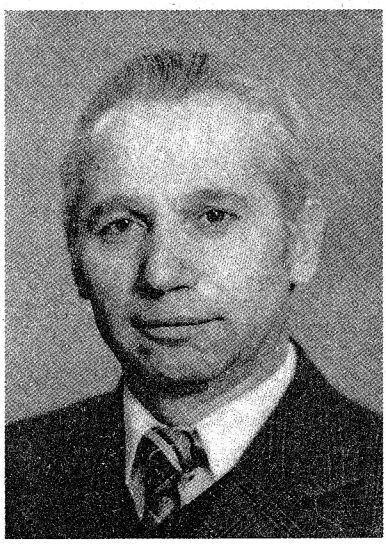

GRIGORE CINCILEI
(1927-1999)

NE-A PĂRĂSIT UN SAVANT DE TALIE EUROPEANĂ

În dimineaţa zilei de 17 martie 1999 s-a stins din viaţă Grigore Cincilei, doctor habilitat în filologie, profesor universitar, cavaler al ordinului "Gloria Muncii". Ne-a părăsit un strălucit om de ştiinţă, un savant de talie europeană, un mare patriot.

Asimilînd şi reconsiderînd în mod critic şi constructiv teoriile moderne de vîrf din domeniile îmbrăţişate, regretatul savant a creat o şcoală lingvistică de prestigiu, care a devenit cunoscută în ultimele decenii nu numai în Basarabia şi în Ţară, ci şi dincolo de hotarele acestora. Gr. Cincilei a participat la cele mai prestigioase congrese, simpozioane şi conferinţe ştiinţifice internaţionale din Europa (Elveţia, Franţa, România, Rusia, Ucraina) şi America (S.U.A.). Distins lexicolog, derivatolog şi semasiolog, regretatul profesor s-a impus în filologia romanică (în special, franceză) şi în cea generală prin profunzimea şi multilateralitatea cercetărilor efectuate. Printre cele mai importante lucrări monografice, teoretico-didactice şi lexicografice ale lui Gr. Cincilei trebuie menţionate: **Unele probleme privind teoria parasintezei** (1972), **Studiu comparativ al genului substantivelor în limba franceză** (1973, coautor M. Junghietu), **Corelaţia unităţilor minime semnificative ale structurii limbii** (*Morfemul, monemul, tememul*; 1975), **Problema identităţii morfemului şi supletivismul** (1980), **Eseu despre derivare în franceza contemporană** (1991), **Lexicologie de la langue française** (p. I, 1988, p. II, 1990), **Dicţionar de bază francez-român** (1995, coautor M. Prigorschi), **Phonétique historique du français** (1997) ş.a.

În fiecare dintre domeniile în care a activat regretatul savant a lăsat o amprentă inconfundabilă; a avut un stil propriu şi o logică impecabilă în tratarea fenomenelor şi faptelor glotice, în interpretarea şi expunerea materiei lingvistice. Prin cercetările sale fundamentale profesorul Grigore Cincilei este un adevărat inovator în lingvistica noastră. Lucrările lui ştiinţifice mult timp încă vor fi actuale şi vor servi drept puncte de reper în cele mai spinoase probleme ale ştiinţei despre limbă. În *Introducere* la lucrarea sa capitală **Corelaţia unităţilor minime semnificative ale structurii limbii** Gr. Cincilei, conştientizînd complexitatea problemelor pe care urma să le abordeze, atenţiona că "problematica unităţilor minime semnificative poate fi comparată cu o răscruce unde se întîlnesc toate compartimentele ştiinţei despre limbă, elaborarea acesteia fiind importantă atît pentru fonologie şi lexicologie, cît şi pentru gramatică şi semasiologie".

S-a dus dintre noi un ardent luptător pentru adevărul ştiinţific despre limba română şi neamul românesc, care a participat activ la întocmirea şi perfectarea proiectelor de legi privind funcţionarea limbilor pe teritoriul Moldovei. În lucrarea sa **Les notions de langue et nation roumaine a l'Est du Prut** // *Langue et nation en Europe centrale et orientale du XVIII-ème siècle à nos jours* (Édité par Patrick Seriot, cahiers de l'ILSL, Univer. de Lausanne, nr. 8, 1996, p. 75-92) regretatul profesor a susţinut cu argumente convingătoare adevărul despre glotonimul şi etnonimul neamului nostru.

Savant de o înaltă probitate ştiinţifică şi civică, iscusit profesor şi îndrumător ştiinţific, fecior devotat al acestui neam şi pămînt — aşa va rămîne Profesorul şi Omul GRIGORE CINCILEI în memoria celor care l-au cunoscut.

Ion DUMBRĂVEANU,
profesor universitar

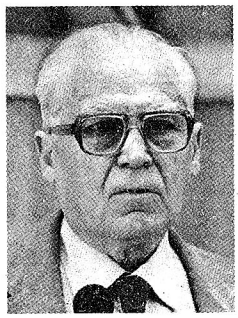

Nicolae CORLĂTEANU
Chişinău

ROMANIZARE ŞI REROMANIZARE[1]

1. Din timpuri străvechi Europa — ca civilizaţie — se afla sub semnul pericolului. Persista necesitatea formării unui popor capabil să creeze o cultură, o literatură, un mod deosebit de viaţă, să strălucească nu numai şi nu atît prin puterea armelor, cît prin superioritatea cugetării umane. Astfel, preluînd tot ce era mai de preţ la popoarele învecinate, în special concepţiile filozofice ale fenicienilor, grecilor etc., s-a impus şi a rămas pentru secole şi milenii *Aeterna Romana Urbs*, care prin organizare şi spirit superior a supus mai întîi triburile şi neamurile italice învecinate — oscii, umbrii, sabinii, apoi şi galii din nordul peninsulei şi grecii din sud (perioada latinizării), pentru a devansa apoi toate seminţiile, aflate pe continentul european în jurul Mării Mediterane — *mare nostrum, mare internum,* cum o numeau romanii (perioada romanizării). Ajuns la apogeu, Imperiul Roman îşi întindea stăpînirile din ţara Albionului[2] (Marea Britanie de azi) pînă la Stîncile Gibraltarului, de la coastele atlantice ale Galiei pînă la Pontul Euxin (Marea Neagră), de la ruinele Cartaginei de-a lungul coastelor nordice ale Africii şi pînă la delta Nilului, iar de acolo în Asia Mică, Siria pînă la Tigru şi Eufrat. Cu alte cuvinte, Roma domina atunci toată lumea cunoscută pe acele vremuri. Tot ce era în afară (Africa ş.a.) cartografii romani notau *hic sunt leones*, deci nu mai era civilizaţie şi cultură, pentru că doar *Roma caput mundi*.

Cînd în anul 476 d. Hr. Imperiul Roman de Apus a ajuns în mîinile tribului germanic al herulilor lui Odoacru, ştafeta civilizaţiei şi a culturii romane a preluat-o Constantinopolul —considerat drept a doua Romă, mai ales datorită continuării tradiţiilor sale juridice, literare, artistice. Cunoştinţele juridice ale romanilor, dreptul roman şi-au aflat formulările definitive în **Corpus juris civilis** al lui Trebonian în timpul domniei lui Justinian (împărat roman al Orientului 527—565). Principiile de bază ale dreptului roman — *Juris praecepta sunt haec: honeste vivere, alterum non laedere, suum cuique tribuere* — au servit ca model legiuitorilor din diferite ţări în cursul secolelor. Cf. îndeosebi Codul civil al lui Napoleon I (1804). Cît priveşte artele plastice, pictura în special, arta romană, sub forma sa bizantină, s-a apropiat mai tîrziu (sec. XIII—XIV) tot mai mult de arta occidentală, ceea ce demonstrează în mod deosebit **Tratatul de pictură** al lui Panayotis Doxaras din acea perioadă.

2. Cînd vorbim de romanizare în sens propriu, înţelegem un proces de includere a obiceiurilor, a modului de organizare a instituţiilor, a culturii şi a civilizaţiei romane, în special utilizarea limbii latine nu numai în organizaţiile oficiale, ci şi în relaţiile cotidiene ale populaţiei autohtone cu toţi cei veniţi din alte provincii romanizate în decursul mai multor secole.

Orice nouă provincie cucerită de romani era supusă unui proces bine planificat de romanizare, care se desfăşura în diverse perioade şi în condiţii politice, economice, culturale diferite.

Corsica şi Sardinia — aflate în nemijlocită apropiere de Roma, fiind despărţite de metropolă doar de Marea Tireniană — au fost cucerite de romani în anul 238 î. Hr. şi romanizate mai intens decît alte provincii.

I. ROMANIZAREA DACIEI

3. Dacia s-a aflat în mod efectiv sub stăpînire romană doar 165 de ani (106—271 d. Hr.), situîndu-se la o distanţă mult mai mare decît, să zicem, Corsica şi Sardinia şi dispunînd, în Peninsula Balcanică, de căi de comunicaţie şi mijloace de legătură mult mai puţine.

Şi totuşi ... mai mulţi factori au contribuit la intensificarea procesului de romanizare, la crearea unei atmosfere romanizante în una dintre ultimele cuceriri mai importante ale romanilor.

Cu mult înainte de cucerirea *de facto* a Daciei, se stabiliseră legături comerciale strînse între romani şi daco-geţi, confirmate şi de cei peste 25 de mii de dinari republicani din secolele III—II î. Hr. ce s-au găsit pe teritoriul Daciei [1].

Legăturile cu romanii s-au accelerat o dată cu apropierea acestora de malurile Dunării. În anul 27 î. Hr. Moesia este parţial ocupată de romani, iar în anul 15 î. Hr. în ea sînt dislocate 2 legiuni romane, dintre care una la Oescus (Ghighen, în Bulgaria de astăzi) pe Dunăre. Ca urmare a presiunii tracilor, stăpînirea romană se întinde pe întregul mal drept al Dunării pînă la Pontul Euxin. Din Imperiul Roman, încă înainte de cucerire, soseau în Dacia mulţi meseriaşi, agricultori, muncitori, mai ales pentru minele de aur şi argint [2].

4. S-a menţionat adesea că romanizarea Daciei s-a realizat intens, într-un răstimp relativ scurt, întrucît secolele I—II d. Hr. au fost epoca de cea mai mare intensitate a romanismului, precum şi datorită faptului că în Dacia se observa o intensă romanizare a oştirilor imperiale şi o mare influenţă a soldaţilor romani asupra aborigenilor. Pe teritoriul Daciei se aflau permanent peste 25 de mii de legionari romani [3], incluşi în legiunea XIII Gemina cu garnizoana la Apulum (Alba-Iulia), iar după anul 168 şi legiunea V Macedonica cu reşedinţa la Porolissum (Moigrad). Aceşti soldaţi nu erau originari din Peninsula Italică, pentru că Traian printr-un edict special interzisese colonizarea provinciilor cucerite cu locuitori din Italia, pentru a nu o lipsi de forţele de muncă. Legionarii romani aflaţi după anul 106 în Dacia erau adunaţi "ex toto orbe romano" din cele mai diverse provincii: Moesia Inferior şi Moesia Superior, Tracia, Dalmatia, Pannonia, precum şi din provinciile răsăritene (Asia Mică, Siria [4], Egipt) şi din cele apusene (Galia, Retia) şi chiar din Africa.

Deşi aceşti ostaşi proveneau din diverse provincii, toţi vorbeau limba latină, care era pentru ei *lingua franca* — limbă internaţională pentru oamenii ce se diferenţiau din punct de vedere etnic şi lingvistic [5].

Un rol deosebit în procesul de romanizare a Daciei l-au jucat veteranii, legionarii-romani trecuţi în retragere după 25 de ani [6] de serviciu, care în unele aşezări formau majoritatea locuitorilor. Ei se considerau *cives romani optimo jure optimaque lege*, adică cetăţeni romani de cel mai înalt statut juridic, folosindu-se de mari privilegii (honores) pe întregul teritoriu al Imperiului Roman. Veteranii primeau loturi mari de pămînt fără nici o compensaţie, care nu se impuneau cu nici un fel de impozite (tributum), puteau fi aleşi în *conventus* (adunarea coloniştilor dintr-o provincie) în calitate de conducători de oraşe sau sate. Urmaşii vechilor daco-geţi erau trimişi şi ei în diverse provincii romane, ajungînd pînă în Britania (Anglia de astăzi). Cei ce se întorceau în Dacia cu drepturi de cetăţeni romani infiltrau în familiile lor limba latină şi modul de viaţă al romanilor. Cît priveşte limba dacogeţilor, ea de acum dispăruse în N. Dunării în secolul al V-lea.

Un anumit rol l-au jucat şi şcolile, în care se învăţa a vorbi şi a citi latineşte. Era obligatorie însuşirea unor modele de scris, numite *praescripta*, despre care pomeneşte şi filozoful Seneca în **Epistolele** sale. Limba latină, utilizată şi în procesul de educare a copiilor băştinaşi, era considerată un mijloc important de romanizare a ţinutului. Primele şcoli elementare din Dacia au fost organi-

zate de scribi (copişti, grefieri) şi învăţători (litteratores) în oraşele: Sarmisegetusa, Apulum, Drobeta, Porolissum ş.a. Pe o stelă, descoperită în Dacia, apare un copil cu un stilus în mînă[3].

Relaţiile dintre sudul şi nordul Dunării au continuat după părăsirea Daciei de către romani (271 d. Hr.) pînă la începutul secolului al VII-lea [7]. Dovadă — numeroase inscripţii, monede aflate pe teritoriul Daciei şi al celor două Moesii [8].

E de menţionat şi faptul că obiceiul pămîntului, legea nescrisă a românilor (jus valachicum, lex antiqua) conţine unele elemente juridice, păstrate încă de la daco-geţi, dar cele mai multe — din dreptul roman, ceea ce vădeşte, fără îndoială, o continuitate instituţională daco-geto-romană, pe baza căreia au fost asimilate creator şi anumite influenţe străine.

5. Nu se poate afirma că romanizarea a avut loc în mod cu totul paşnic. Mai ales îndată după cucerire populaţia autohtonă opunea o rezistenţă aprigă. Istoricul latin Salustiu (86-35 î. Hr.) menţiona că aborigenii îi numeau pe cuceritorii romani *latrones gentium* "jefuitori ai poporului". Cît priveşte Dacia, populaţia autohtonă s-a răsculat de multe ori (anii 117—118, 139, 143, 156, 170 etc.). Ca să scape de stăpînirea romană, o parte din populaţia dacică se retrăgea în nordul Carpaţilor, formînd acolo colonii ale dacilor liberi, care deseori năvăleau asupra Imperiului Roman.

Cu toate aceste împotriviri ale aborigenilor, se poate spune că întregul teritoriu stăpînit de romani (afară de Grecia şi Asia Mică) era de acum romanizat către sec. III—IV d. Hr. În consecinţă, împăratul Caracalla a acordat în anul 212 prin "Constitutio Antoniana" dreptul de cetăţean roman tuturor celor născuţi liberi (ingenui) din Imperiul Roman. Condiţia *sine qua non* pentru cetăţenia romană era cunoaşterea limbii latine.

6. E necesar să menţionăm că dacă pînă prin secolul al III-lea d. Hr. latinitatea în Moesia şi Dacia se dezvolta datorită legăturilor cu Roma, fiind îndreptată spre Occident, în secolele următoare (IV—VI) populaţia romanizată dunăreană se orienta tot mai mult spre Constantinopol — noua capitală a Imperiului Roman de Răsărit[4]. Aici se păstra cultura şi limba latină, care a continuat să fie vorbită pînă prin secolul al VII-lea. După aceasta a căpătat răspîndire limba greacă, arta şi literatura bizantină.

7. Soarta populaţiei romanizate din sud-estul european a fost pereclitată timp de vreo zece secole din cauza unor mari mişcări de popoare migratoare, cunoscute în istorie sub numele de năvăliri ale barbarilor.

Prin teritoriul Daciei au trecut în Peninsula Balcanică triburi: germanice — goţii (271—375), gepizii (453—566) —; turcice — hunii (375—453), avarii (566—799), protobulgarii (sec. VII), pecenegii (sec. IX—XI), cumanii (sec. XI) —; mongole — tătarii (sec. XIII) —; turcii-osmanlîi (sec. XIV—XV).

E cunoscut rolul aparte pe care l-au avut populaţiile slave în estul Europei, inclusiv pe teritoriul carpato-dunărean. În secolele V—VI protoslavii erau împărţiţi în două triburi mari: sclavinii şi anţii.

Din ramura sclavinilor s-au format:

— spre nord-estul Europei —polonii, polabii, pomorenii;

— spre nord-vest — cehii, slovacii;

— spre sud-vest — sîrbii, croaţii, slovenii.

În sudul Dunării slavii i-au asimilat pe protobulgari (sec. VII), care le-au dat acestor slavi numele etniei — bulgari — şi al limbii — bulgare.

Din ramura anţilor s-au format: ruşii, ucrainenii şi bieloruşii.

În secolul VI d. Hr. pe teritoriul Moldovei trecea hotarul dintre anţi şi sclavini. Spre sfîrşitul aceluiaşi secol teritoriul Munteniei de astăzi se numea Sclavinia.

În perioada de migraţie a popoarelor în sud-estul european nu se mai pomenea de existenţa populaţiei romanizate, care totuşi trăia acolo, căci în atenţia cronicarilor se aflau doar stăpînitorii efemeri. Migraţia popoarelor a avut consecinţe importante

pentru întreaga istorie a Europei. C. Stere spunea: "După prăbuşirea Imperiului Roman şi aşezarea valurilor provocate de migraţiunile popoarelor, o noapte atît de lungă a cuprins gîndirea europeană, cauza principală este că sub valul acestei nopţi trebuia să se săvîrşească taina de închegare a noilor individualităţi naţionale, din amalgamul tuturor raselor să se diferenţieze popoarele cele noi, care numai o dată ce sînt constituite reiau firul progresului universal, agonisesc din nou comorile culturii şi ale civilizaţiunii omeneşti" [9, p. 12—13].

II. O ENIGMĂ ISTORICĂ

8. Profesorul-academician ieşean Al. Xenopol a publicat în 1885 în limba franceză lucrarea **Une énigme historique. Les roumains au moyen âge**. În 1937 medievistul francez Ferdinand Lot în monografia **Les invasions barbares** a intitulat un capitol **Une énigme et un miracle historique: le peuple roumain**. În acelaşi an Gh. I. Brătianu, profesor la Universitatea din Iaşi, discutînd în contradictoriu cu fostul său îndrumător de studii medievale, a publicat în franceză o broşură cu acelaşi titlu ca şi F. Lot. În 1940, completîndu-şi lucrarea, Gh. I. Brătianu a editat studiul monografic **O enigmă şi un miracol istoric: poporul român**. Într-adevăr, ce poate fi mai enigmatic, mai misterios şi mai miraculos decît supravieţuirea timp de mai multe secole a poporului român în clipele cele mai grele ale epocii medievale, în acele "cumplite vremi, de cumpănă mare pămîntului nostru şi nouă" (M. Costin).

Medievistul francez a fost impresionat de faptul că niciodată între sfîrşitul celui de-al IV-lea secol şi pînă în al XII-lea nu este vorba de o populaţie romanizată vieţuind în vechea Dacie [10, p. 282]. Ca urmare, a apărut o teorie istorică (*argumentum ex silentio*), folosită mai ales de istoricii maghiari şi germani. În baza "tăcerii" documentelor istorice, ei au căutat să nege continuitatea elementului romanic în Dacia, iar alţi istorici, pentru a "explica" situaţia, au pus în circulaţie în acest caz îmbinarea "o enigmă şi un miracol".

După ce analizează părerile diferiţilor istorici şi filologi străini şi români, Gh. I. Brătianu menţionează că enigma rămîne întreagă, de altfel, ca şi întrebarea pe care o pune în mod firesc: de unde au venit atunci românii? Combătînd argumentele adversarilor continuităţii în evul mediu a aşezărilor romanice pe teritoriul carpato-dunărean, Gh. I. Brătianu consideră just că evacuarea completă a Daciei de către romani nu se poate baza doar pe un singur text (Eutropius, istoric roman din sec. IV).

Trebuie să se ţină cont mai ales de cele relatate de istoricul got romanizat Iordanes (sec.VI), care în **Istoria goţilor de la origini pînă în anul 551** menţionează că Aurelian a evacuat din Dacia peste Dunăre doar legiunile romane (*evacuatis exinde legionibus*). Retragerea romanilor peste Dunăre s-a realizat din motive politice şi strategice, constituind "o fluctuaţie strategică şi politică în apărarea dunăreană a imperiului" [11, p. 119]. Relaţiile cu nordul Dunării s-au păstrat, ceea ce dovedesc şi cele peste 5 mii de monede romane dezgropate la Galaţi, datînd nu mai tîrziu de secolul V d. Hr.

9. În secolele V—VI pe teritoriile carpato-dunărene au apărut protoslavii, care au infiltrat în vorbirea populaţiei romanizate multe elemente lexico-frazeologice, termeni administrativi şi religioşi, profesionali, modificînd mult şi toponimia ţinuturilor respective, păstrată şi pînă astăzi (Craiova, Dolj, Tîrgovişte, Camen(c)a, Bistriţa ş.a.).

În izvoarele musulmane din secolele IX—XI apare abrevierea *V.n. nd.r.*, nedescifrată pînă acum, dar care topografic se referă la locurile cu populaţie romanizată. În aceeaşi perioadă apare etnonimul **valah**, desemnînd aceeaşi populaţie din sud-estul european. În 976 scriitorul bizantin Georgios Kedrenos îi atestă pe vlahii cărăuşi (cărvănari) în Macedonia între lacurile Prespa şi Castoria. Acelaşi etnonim, indicînd populaţia

romanizată, este atestat în Europa Occidentală în poemul francez **Chanson de Roland** (sec. XII) sub forma **blos**[5].

Notarul anonim al regelui maghiar Bela al III-lea consemna că, la venirea ungurilor în Europa Centrală (895—906), aceştia i-au aflat acolo pe "vlahi şi păstorii romani", fapt confirmat şi de cronica rusească a lui Nestor, care susţine că vlahii i-au cucerit pe slavii din Carpaţi înainte de venirea maghiarilor [11, p. 124].

Referitor la Moldova, termenul în discuţie apare în cronicile poloneze (redactate în limba latină), în legătură cu jurămîntul dat de Ştefan cel Mare regelui Kazimir al Poloniei (1485) privind Pocuţia: *ex valachico in latinum versa est*.

De altfel, regalitatea maghiară a trebuit să recunoască dreptul nescris, obiceiul pămîntului (*jus Valachiae, ritum Valachiae, lex Olachorum*), pe care îl considera *"lex antiqua et approbata"*, comun pentru tot teritoriul românesc, şi care scotea în evidenţă nu numai procesul de etnogeneză şi de formare a limbii române, ci şi o continuitate instituţională, ce îşi are începutul în sinteza daco-geto-romană [12, p. 52], pe baza căreia au fost asimilate unele influenţe străine. Trebuie să conştientizăm că ceea ce e al nostru, e al nostru, iar ce am luat de la alţii, am acceptat pentru că s-a produs cu asentimentul nostru şi pentru că de multe ori el venea tot de la latini prin filieră cînd grecească, cînd slavă. Acest lucru îl menţionează Basil Munteanu, care vorbeşte despre o "a doua fuziune cu slavii" [13], definind astfel pentru lumea occidentală specificul autohton al culturii şi limbii române. De altfel şi M. Eminescu sublinia faptul că "în privinţa limbii româneşti Diez are meritul de a fi nimicit pe cale ştiinţifică basmul despre originea slavă a limbii româneşti, precum şi acele susţinute cu patimă de filologi de şcoală veche slavonă şi combătută în acelaşi mod nedibaci de şcoală veche a filologiei româneşti" [14, p. 326].

Mult timp populaţia romanizată din arealul carpato-dunărean nu era menţionată, deoarece cancelariile stăpînitorilor şi cronicarii oficiali nu-i pomeneau decît pe stăpînii regiunii date, neinteresîndu-se de populaţia autohtonă. Numele *rumân* (din *roman, Romania*) avea mult timp o valoare socială peiorativă, privind plebea ţăranilor clăcaşi, supuşi la biruri, după bunul plac al stăpînitorilor, dar pe care îi menajau într-o oarecare măsură, pentru a-şi asigura existenţa. E pomenit în această privinţă conducătorul din secolul V al hunilor, Attila (434—453), supranumit "biciul lui Dumnezeu", care într-o convorbire cu Priscus [15] (410—473) recunoştea că populaţia locală procura toate cele necesare (alimente, cai etc.) pentru poporul său[12]. De aceea avarii îi îndemnau pe localnici: "ieşiţi, semănaţi, seceraţi, nu vom lua de la voi decît jumătate din bir" [13, p. 35].

Spania şi România, aflate la extremităţile lumii romane, se aseamănă prin istoria lor zbuciumată, dar au rezistat în luptele pentru existenţă în ciuda atîtor vitregii ale sorţii. Un mare filolog, lingvist şi istoric literar, Ramon Menendez Pidal (1869—1968), examinînd situaţia populaţiei şi a limbilor romanizate pe continentul european, scria: "Limba spaniolă s-a născut într-un mediu aspru, nu atît de aspru ca acel în care s-a născut româna, dar fără îndoială că în condiţii mai defavorabile decît acelea pe care le-au avut surorile sale mai mari: franceza şi italiana".

III. REROMANIZAREA

10. A reromaniza înseamnă a romaniza din nou, a pune în circulaţie mijloace lexicale de origine latino-romanică pentru a crea posibilitatea de redare şi în limba noastră a noţiunilor noi, reclamate de dezvoltarea socială, economică, culturală etc. contemporană, înseamnă a introduce termeni ştiinţifici, tehnici ce corespund stadiului actual european şi mondial. Reromanizarea a însemnat în acelaşi timp consolidarea caracterului romanic al limbii române.

Începuturile reromanizării trebuie căutate încă în secolele XVII—

XVIII [16, p. 370], cînd s-a extins introducerea în limba românilor de pretutindeni a neologismelor — împrumuturi din surse latino-romanice (parţial greceşti) —adaptate la cerinţele noastre gramaticale sau prin crearea de mijloace morfologice proprii limbii române, necesare pentru procesul de modernizare a mijloacelor de comunicare.

11. La cronicarul Miron Costin aflăm numeroase cuvinte de origine latino-romanică, trecute mai ales prin filiera poloneză: *astronom, calendar, colonie, cometă, comisar, consul, imperator, milion, republică, senator, tiran, veteran* etc.

Dimitrie Cantemir recurge la neologisme, referitoare la cele mai diverse domenii: *academic, activitate, agonie, anatomie, antidot, autor, axiomă, catalog, cataractă, dialect, instrument, organ, sentenţie, sferă, sistem, teatru, tractor ş.a.* culese din izvoare etimologice greco-latine.

Fiind conştient că asemenea termeni n-aveau o circulaţie largă, D. Cantemir s-a simţit obligat faţă de cititori să dea la sfîrşitul **Istoriei ieroglifice** un glosar ("Scară a numerelor şi cuvintelor străine tîlcuitoare") de vreo 300 de neologisme, traduse şi explicate de autor.

12. Tendinţele de ridicare la nivel european a posibilităţilor expresive ale limbii române s-au intensificat în special la sfîrşitul secolului al XVIII-lea şi în cel următor.

În procesul de reromanizare, început de cronicari şi de D. Cantemir, un rol de cea mai mare importanţă l-a jucat Şcoala Ardeleană (S. Micu-Klein, Gh. Şincai, P. Maior ş.a.). Aceşti corifei ai romanităţii est-europene şi ai continuităţii ei în Dacia aveau totdeauna în minte că în septembrie 1437 la Căpîlna (Căpîlniţa din judeţul Odorhei, Transilvania) a avut loc o înţelegere între nobilii maghiari, fruntaşii secui şi patriciatul săsesc, prin care a fost declarată *Unio trium nationum*. Reprezentanţii acestor trei naţiuni îşi asumau obligaţia de a se ajuta reciproc contra ţăranilor români de pe teritoriul Transilvaniei, ce se răsculau mereu împotriva asupritorilor. Înţelegerea aceasta a fost reînnoită de mai multe ori pînă în 1848, constituind un mijloc de asuprire socială şi naţională a populaţiei româneşti din Ardeal. Ca să combată asemenea fapte, adepţii Şcolii Latiniste au încercat să stabilească relaţii cu romanicii Occidentului, mai ales după trecerea în 1700 a unor români la catolicism. Au fost trimişi tineri în Occidentul romanic ca să cunoască temeliile istorice, să studieze originile limbii române la Seminarul Sancta Barbara din Viena şi la Institutul *De propaganda fide* de la Roma. Cărţile lui Samuil Micu, Gh. Şincai, P. Maior s-au răspîndit în rîndul maselor largi ale transilvănenilor. "Pietrele unghiulare ale ideologiei lui Klein vor rămîne... ideea romanităţii şi ideea continuităţii istorice" [17, p. 95]. N. Iorga arăta că S. Micu începea foarte de departe cu originile — din vremea supremaţiei bulgare, care ar fi adus ea singură amestecul în româneşte al "cuvintelor sloveneşti" care-i "sunau rău la ureche acestui fanatic al romanităţii fără amestec" [18].

De aici, de fapt, au şi pornit mai tîrziu, în secolul al XIX-lea, ideile puriste ale curentului latinist, romanomania, apogeul căreia a fost cunoscutul **Dicţionar** al lui A. T. Laurian şi I. Massim din 1871—1876. Călăuzit de sentimentul măsurii şi al modestiei, M. Kogălniceanu se ridica împotriva romanomaniei: "În mine veţi găsi un român, însă niciodată pînă acolo ca să contribui la sporirea romanomaniei, adică mania de a ne numi romani" [19, p. 64].

13. Cu toate exagerările ce s-au vădit în activitatea curentului latinist, ideile şi acţiunile Şcolii Ardelene au contribuit mult la redeşteptarea naţională a românilor de pretutindeni, mai ales a celor din Muntenia şi Moldova.

Trecînd Carpaţii, Gh. Lazăr a pus bazele învăţămîntului superior românesc, contribuind la formarea intelectualităţii româneşti, împreună cu o pleiadă de scriitori, numiţi mai tîrziu clasici ai literaturii române. În fruntea lor s-au aflat I. Heliade-Rădulescu (primul preşedinte al Acade-

miei), N. Bălcescu, Gr. Alexandrescu, D. Bolintineanu, C. Negruzzi, V. Alecsandri, M. Kogălniceanu, Al. Russo, Al. Donici etc.

Ucenic al lui Aron Pumnul — ardelean paşoptist —, tînăr de numai 16 ani, M.Eminescu, ajungînd la Blaj, a exclamat: "Te salut, Roma mică. Mulţumescu-ţi, Dumnezeule, că m-ai ajutat s-o văd".

Generaţiile de scriitori şi oameni de cultură care au mers pe căile deschise de întemeietorii Şcolii Latiniste se simţeau "chemaţi să împlinească năvalnic ceea ce istoria neglijase vreme de o mie de ani... O întreagă lume a spiritului trebuia clădită la repezeală ca să răscumpere istoria pierdută. Cartea şi învăţătura erau pentru ei mijloacele unui salt istoric ce trebuia grăbit şi stimulat pe toate căile. E vorba de un adevărat mesianism al cărţii", menţiona L. Blaga [20, p. 52].

14. Pentru a construi un stat de cultură la gurile Dunării, era nevoie şi de mijloace de limbă corespunzătoare pentru a reda performanţele ştiinţei, tehnicii moderne, care nu puteau fi luate — cum spunea Heliade-Rădulescu — decît de la maica noastră, limba latină, şi de la limbile-surori romanice. "Neologismul latin a avut ca urmare o plămădire din nou a limbii române tot atît de importantă ca şi împrospătarea prin împrumuturi din slavoneşte" [16, p. 379], care — cum îi spunea lui S. Puşcariu un romanist german (probabil, Ernst Gamillscheg), "la voi totul e romanic, dar în alt fel **romanic** decît în Italia, Franţa sau Spania" [21, p. 460]. În acest sens romanistul suedez contemporan Alf Lombard considera, pe bună dreptate, că, spre deosebire de limbile romanice occidentale, limba română se distinge prin bogăţia de mijloace sinonimice, care diversifică valorile stilistice ale limbii noastre prin neologismele, împrumutate din alte limbi învecinate sau mai îndepărtate. Un singur exemplu. Pe lîngă lexemul polisemantic de origine latină *cuvînt* (*conventum*) apare nu mai puţinul polisemantic *vorbă* (slav. *dvorîba*) şi *slovă* (pop. şi poetic).

Terminologia modernă de origine latino-romanică a intrat pe la 1840—1860 în vocabularul românesc. **Dicţionarul de neologisme** al lui E. Protopopescu şi N. Popescu din 1862 conţinea aproximativ 8000 de cuvinte [22, p. 57—79]. Tendinţa de modernizare continuă pînă în zilele noastre. **Dicţionarul de neologisme** al lui Florin Marcu, Constant Maneca (ed. 3 — 1986) include aproximativ 50 de mii de neologisme, marea lor majoritate (circa 75%) avînd rădăcini latine. În prezent îşi fac loc tot mai mult şi cele de provenienţă englezo-americană, formate deseori şi ele pe bază de radicali latino-romanici (engl. *fixing* - lat. *figo, fixi, fixum, figere* "a înfige, a fixa", engl. *tubing*, germ. *tubling*, fr. *tube*, lat. *tubus)*.

În general, procesul de romanizare continuă să aibă un efect benefic, sporind şi astăzi bogăţia mijloacelor de exprimare, perfecţionînd în mod real limba română literară prin mijlocirea adoptării neologismelor formate atît din surse lingvistice proprii, cît — mai ales — şi prin preluarea lor din alte limbi, îndeosebi romanice, deoarece — cum opina M. Sadoveanu — "neologismul intră firesc acolo unde e nevoie de el, pentru conciziune şi precizie" [23, p. 34].

* * *

Problemele abordate mai sus prezintă interes ştiinţific şi sînt luate în dezbatere. E vorba uneori nu numai de aspecte pur ştiinţifice, ci şi politice, economice. Pe parcursul anilor şi chiar al secolelor s-au emis diverse opinii şi ipoteze, interpretarea faptelor şi documentelor variind de la o perioadă istorică la alta.

În toate timpurile însă savanţii sînt chemaţi să urmeze calea cercetărilor obiective ale datelor oferite de istorie.

"Martirul, eroul şi înţeleptul sînt numai trei forme ale uneia şi aceleiaşi substanţe — adevărul" [24].

NOTE

[1] Comunicare prezentată în cadrul seminarului cu statut permanent de pe lîngă Secţia de Ştiinţe Socio-Umane a Academiei de Ştiinţe a Republicii Moldova.

[2] Albion — după culoarea albă a falezelor înspumate ale Oceanului Atlantic (Pliniu cel Bătrîn).

[3] Stilus era un condei (de os sau metal, ascuţit la capătul cu care se scria pe tăbliţa cerată şi lat în partea opusă, spre a netezi, ştergînd.

[4] Se ştie că după moartea în 395 d. Hr. a împăratului roman Teodosie I cel Mare, Imperiul Roman a fost împărţit în două: Cel de Răsărit, revenit lui Arcadiu (395—408 d. Hr.), care a dăinuit pînă în 1453, cînd a fost cucerit de turci şi cel de Apus sub conducerea lui Honoriu (395—425), pe timpul căruia se simţeau vădite semne de decădere. În anul 476 d. Hr. Imperiul Roman de Apus a căzut în mîinile herulilor — un trib germanic.

[5] H. Gregoire et R. De Keyser, **La Chanson de Roland et Byzance**// "Byzantion", XIV, 1939, p. 290—291.

[6] Observăm că şi topica urmează modelul latin.

REFERINŢE BIBLIOGRAFICE

1. V. Pârvan, **Die Nazionalität der Kaufleute in römischen Kaiserreiche,** Breslau, 1909; M. H. Crawfort, **Roman Republican Koin Hoards**, Cambridge, 1971; I. Glodariu, **Relaţii comerciale ale Daciei cu lumea elenistică şi romană**, Cluj-Napoca, 1974.

2. М. Е. Сергиенко, **Ремесленники Древнего Рима**, Ленинград, 1968.

3. М. Штаерман, **Этнический и социальный состав римского войска на Дунае**, Москва, 1933.

4. C. C. Petolescu, **Les colons d'Asie mineure dans la Dacie romaine**// "Dacia", XXII, 1978.

5. H. Schuchardt, **Die lingua franca**// "Zeitschrift für romanische Philologie, Band 33, 1909, Cf. A. Meillet, **Esquisse d'une histoire de la langue latine**, Paris, 1938.

6. Ю. К. Колосовская, **К вопросу о социальной структуре римского общества I-II вв. н. э.** (*Colegia veteranorum*)// "Вестник древней истории", 1969, 4.

7. Prin edictul lui Phoca, împărat bizantin, la anul 602 d. Hr. limba latină înceta a mai fi judecătorească şi diplomatică în "imperiul oriental" (T. Cipariu, **Chrestomatia sau analecte literare**, Blaj, 1858.

8. V. Pârvan, **Contribuţii epigrafice la istoria creştinismului dacoroman**, Bucureşti, 1911; V. Pârvan, **Dacia. O protoistorie a Daciei**, Bucureşti, 1925.

9. C. Stere, **Limba şi geniul naţional**// "Viaţa Basarabiei", Chişinău, 1936, nr. 10.

10. F. Lot, **Les invasions barbares,** Paris, 1937.

11. Gheorghe I. Brătianu, **O enigmă şi un miracol istoric: poporul român**, Bucureşti, 1940.

12. Şt. Pascu, **Voievodatul Transilvaniei**, vol.IV, Cluj-Bucureşti, 1989.

13. B. Munteanu, **Panorama de la littérature roumaine contemporaine**, Paris, 1938, Cf. Al. Niculescu, **Basil Munteanu — marele nostru european**// "România literară", nr. 21 din 28 iulie 1992.

14. M. Eminescu, **Fr. Diez şi limba română**// "Scrieri politice şi literare", Bucureşti, 1905.

15. Priscus — om politic şi cronicar bizantin. A scris lucrarea **Imperiul Bizantin şi Attila**, valoroasă prin diverse ştiri despre politica şi etnografia hunilor.

16. S. Puşcariu, **Limba română**, I, *Privire generală*, Bucureşti, 1976.

17. L. Blaga, **Geneza metaforei şi sensul culturii**, Bucureşti, 1937.

18. N. Iorga, **Istoria literaturii române în secolul al XVIII-lea (1688—1821)**, vol.II, Bucureşti, 1928.

19. M. Kogălniceanu, **Scrieri alese**, Bucureşti, 1948.

20. L. Blaga, **Gîndirea românească în Transilvania în secolul al XVIII-lea**, Bucureşti, 1966.

21. S. Puşcariu, **Cercetări şi studii**, Bucureşti, 1974.

22. I. Iordan, **Un dicţionar de neologisme în 1862**// "Studii şi cercetări lingvistice", I, Bucureşti, 1950.

23. M. Sadoveanu, **Evocări**, Bucureşti, 1954.

24. M. Eminescu, **Cugetări**, Bucureşti, 1979.

Alina JUNCU
Chişinău

REFLECŢII

I

Cînd Ursa Mare se-neca în fumul de ţigară
Visam durut la dulcea dragoste amară.
O, chin dorit, năpastă aşteptată,
Otravă care tulburi o inimă curată,

Au cine te-a creat, săgeată veninoasă,
Cu chip atît de blînd, privire luminoasă?
Cu zîmbetul de miere şi glasul şopotit,
Cu-atîta vino-ncoace au cin' te-a zămislit?

Şi cum să pot să fug de ceea ce aştept,
Să te resping atunci cînd vreau la al tău piept —
Să mă înlănţui cu braţul de stejar,
Să-mi spui că mă iubeşti cu cel mai aprig jar?

Să-mi spui că mă iubeşti, al inimii meu zeu,
Că mă doreşti, că m-ai dorit mereu...
Visam durut la dulcea dragoste amară,
Iar Ursa Mare se-neca în fumul de ţigară.

II

Un timp bătrîn se duce
Pe-un drum pustiu de ţară
Şi-aş vrea să nu mai plece,
Şi aş dori să piară,

Ci el, mult mai presus
De omeneasca fire,
Îşi lasă pleata albă —
Zefirul s-o resfire.

Oştean care nu ştie
Al morţii negru vaiet,

El merge înainte
Şi se topeşte-n aer.

IV

Cu dragostea la braţ
Voi merge pe alee
Şi totu-n jur va fi
Lipsit de-orice idee.
Nu voi avea nicicînd
Nevoie de-altceva
Decît de glasu-ţi blînd,
De, tandră, mîna ta.

Voi fi într-o visare,
Voi fi într-un colind.
Vor trece iute anii
Prin tîmpla mea ningînd.

Ci pururea în faţă
Avea-voi chipul tău
Ca un zenit de soare,
Ca un puternic zeu.

Şi-atuncea cînd pămîntul
Încet mă va-nghiţi,
Si-atunci cînd fi-voi ţărnă
Eu tot te voi iubi.

VI

Aş vrea să-mi străpungi inima
Cu săgeata iubirii tale,
Să mă răneşti mortal —
Să nu am vindecare,
Apoi să mă iei în braţe
Şi să mă duci departe-departe
Ca să mă poţi îngropa în sufletul tău.

X

Trec anii. Se duc asemeni cucoarelor
Şi nu mai vin înapoi.
Rămîn amintiri frumoase,
Amintiri urîte,
Amintiri durute.
Rămîn alături de noi.
Contemplez cum se sting bătrînii
Din neamul meu
Îi caut pe cei tineri
Ca mlada de brad
Şi nu-i găsesc.

Unde sînteţi voi
Unde v-aţi rătăcit
Prin care părţi ale lumii?
Mi-e sufletul ca un pustiu,
Ca un cavou antic.

METAMORFOZE

* * *

Era noapte. Un întuneric lăptos cuprinse întreg universul. Îmi era frică. Simţii deodată ceva alunecînd în jurul taliei. Un şarpe! De groază strigătul mi-a îngheţat pe buze. Ce aş fi putut face ca să mă salvez? Să muşc? Să ţip? Să mă zbat? Îmi venea din ce în ce mai greu să respir, mă sufocam, aerul nu-mi ajungea nicidecum în plămîni. Un cerc de fier îmi strîngea talia şi pieptul. Inima mi se zbătea, nebună. Încercam să mă eliberez. De ce m-o fi strivind aşa? Am ţipat. Sunetul ascuţit a străpuns catifeaua nopţii. M-am trezit în propriul meu ţipăt. Am simţit pe gît respiraţia fierbinte a iubitului meu.

* * *

Visam să cuprind universul şi să-l remodelez. Însă m-am trezit ţinînd în braţe un monstru mic ce-mi sfîşia pieptul ca să-mi mănînce inima. De fiecare dată după ospăţul sîngeros rana se închidea, inima începea să bată cu aceeaşi violenţă ca mai înainte, respiraţia înteţită îmi umfla pieptul şi aşa gata să plesnească.

Apoi supliciul reîncepea. Şi din nou îmi vedeam pieptul sfîşiat, iar inima smulsă şi mîncată.

* * *

Mă plimbam prin lume şi puneam oamenilor o întrebare: Ce este veşnic şi nu sfîrşeşte niciodată? Iar oamenii înnebuniţi de mirosul sîngelui şi al prafului de puşcă nici măcar nu încercau să se gîndească la întrebarea mea. Ei căutau să mă evite cu orice preţ, căci nerăspunzîndu-mi la întrebare îi ucideam pe loc.

Şi aşa bîntui prin lume de două mii de ani fără a fi găsit încă omul care să-mi dezlege enigma.

FIŞIER

Alina JUNCU (n. 1977, Baimaclia, Căinari), studentă în anul III la Facultatea de Limbi Moderne a Universităţii de Stat din Moldova, valorifică miturile omenirii şi încearcă să-şi creeze un mit personal. Reuşeşte să depăşească forţa de atracţie a tiparelor consacrate, excluzînd echivocurile printr-un verb ferm, impetuos.

Ana BLAGA
Chişinău

POEM

Motto: *Plîngi pentru cineva,*
dar nu pentru tine,
iubeşte pe altcineva,
dar nu pe tine.

Oceanul durerii creştea cîndva,
iar eu înghiţeam încetişor apa
somnoroasă...
Şi nu muream...
Apoi am încercat apa nenorocită
a mării.
I s-au spulberat valurile crude
de muget
şi a tunat,
şi a fulgerat.
Odată au izbucnit în plîns ambii,
Dar nu aveau lacrimi.

GÎNDACII

Săracii blugi!
Suferă un eşec total —
şi-au sucit iţele în crengile
primăverii.
Nu mai sînt albaştri
ca cerul.
S-au răsucit încă o dată
şi au murit.
Blugii au două gropi mari
la buzunare —
aici se află gîndacii care
distrug toamnele
verile

iernile
primăverile lumii.
Gîndacii se înmulţesc
şi lumea se pierde.

PLANUL

Promoroaca ochilor îngheaţă
cu zîmbet nul
rîde ochiul
şi rîde întreg trupul ticsit de viaţă.
Se aud hohote speriate...
Nu sînt fantome,
sînt drumuri dezbinate
de soartă.
Ele pornesc şi ochiul meu
iese din orbită.

IAZUL ŞI CADA

Cada mea ascunde viaţa
furtunoasă sub spuma de şampon.
E multă —
cîtă iarbă şi frunză.
Iau mîna mea şi spăl
spuma albă
de pe ea,
dar, de fapt, spăl murdăria
de broască din iaz.
Arunc din cadă apa sărată,
dar, de fapt, arunc papura din iaz.
Usuc cada de apă,
dar, de fapt, usuc cu mirosul nenufarului
mîlul din iaz.
Am finisat treaba
cu cada,
dar iazul n-a secat
şi broaştele nu au murit.

FIŞIER

Ana BLAGA (cl. a XI-a, Liceul Teoretic "Vasile Alecsandri") reconstituie în felul său lumea şi o pune la încercare.

Olga VOIEVUDSCHI
Chişinău

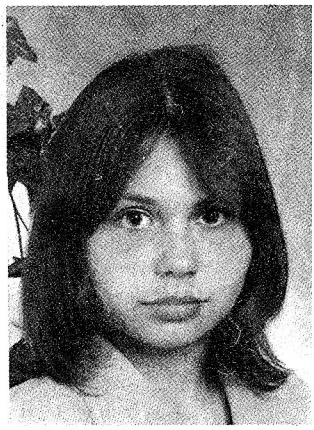

PLOAIA CU NUMELE TĂU

Îmi place ploaia.
Recunosc acum.
Iubesc ploaia cu numele tău,
Care plouă în suflet.
Şi plouă
Şi nu se,
Şi plouă
Şi nu se,
Şi plouă
Şi nu se termină.
Recunosc acum:
Iubesc ploaia, o, ploaia
Cu numele tău.

DESCOPERIRE

Atunci, în ziua ce-o simt încă trăind
de parcă ar fi acuma,
în preajma unei mirişti care
murea sub neînduratul fum
al aburelilor menite să-nchege peste noapte
bruma,
ne-am pomenit pe neştiute călătorind
pe acelaşi drum.
Ne priveghea de sus un rece şi învăluit
apus de soare,
şi încet,
înfrigurați şi singuri,
păşeam adînc în noi.
Şi atunci cunoscurăm
durata strîngerii de mînă
în care sufletele noastre s-au îngemănat
ca într-un sărut.

NEUITARE

E noapte... Întuneric...
Oraşul parcă a muţit.
Sîntem aici doar noi trei: eu, luna,
şi amintirea ta.
Stăm de veghe.
Maşina timpului, de parcă ar fi defectă,
Continuă să ne chinuiască.
Durerea e insuportabilă.
Clipa pare a fi un an, ora — un veac,
noaptea — un mileniu.
Luna începe să dispară.
În zare văd o lumină puternică.
Am rămas doar noi două: eu şi amintirea ta.
Mai trece un timp, adorm.
A mai rămas doar ea, doar amintirea ta.
Ea veghează în continuare,
veghează somnul meu
şi nu mă lasă nici măcar în vis să te uit.

ANOTIMPULE DRAG...

Bună ziua, anotimpule drag,
Te aştept
De trei anotimpuri,
Cît trei milenii
Ce mi-au bătut pînă azi
În prag.
Şi în piept.

În zadar îţi rostiră poeţii
Sentinţa,
Cum că în palidă flacăra ta,
În care anul şi-a ars
Manuscriptul, s-ar afla
A tristeţii sămînţă.

Eu ştiu că sub flamura ta de foc
S-a născut
Era luminii înnoitoare
Şi era iubirii
Ce în amintirea-mi îşi află
Loc.

FIŞIER

Olga VOIEVUDSCHI învaţă în clasa a VIII-a şi, deocamdată, este cea mai tînără concurentă la compartimentul *Poezie* al concursului nostru. În versurile ei se remarcă atît delicateţea sentimentelor, cît şi rafinamentul expresiei.

Sorin POAMĂ
Vaslui

***Motto**: O stea căzătoare*
Pe un cer senin,
O lacrimă curată
Ce se prelinge lin,
O floare preafrumoasă,
Ce, ruptă dac-a fost,
Ea va muri încetu,
Uşor şi fără rost.
Dragostea.

MIHAI

Dragostea contează, chiar dacă este dată în ultima clipă din viaţă. Dragostea topeşte imaginea de gheaţă a morţii. Dragostea este o comoară nepreţuită care trebuie dăruită. Ce ar fi dragostea fără omenire şi omenirea fără dragoste?

Mihai nu este, nu este rău, deşi toată lumea spune aşa. El este mai curînd păcălit de soartă.

Îl ştiu de mic, dar îl cunosc doar de doi ani. Întîi o figură familiară în jurul blocului, iar acum...

Încet, încet, simplul salut dintre noi a evoluat în discuţii profunde despre viaţă, o viaţă pe care Mihai nu o înţelegea şi de care nu se putea face înţeles. Nu era singur la părinţi, avea un frate mai mic, Alex, copil cuminte şi foarte talentat la desen. Mihai îl bătea tot timpul pe Alex, iar acesta, fără a riposta, se retrăgea stingher împreună cu visele lui. Nu ştiam dacă Mihai ţinea la el, dar ochii scăldaţi în lacrimi dulci ai lui Alex dovedeau că fratele mai mic ţinea la cel mai mare.

NU VA MAI FI ZIUA DE MÎINE

I

Cînd Mihai spunea ceva, faţa sa devenea, în sfîrşit, serioasă, iar chipul său era ca al unui copil curios să cunoască lumea.

Alex stătea în casă şi desena. De acuarele nu avea bani iar foile erau pe terminate. Desena doar cîmpii nesfîrşite, cît vezi cu ochii. Alex visa la realitate.

Mihai este întotdeauna în faţa blocului şi odată chiar m-a rugat, dacă pot, să-i dau o şapcă sub pretextul că nu prea mai are ce purta la discotecă.

M-am dus în casă ştiind că aveam de unde da. Eram bucuros că puteam

să-i dăruiesc ceva. Acea naivă faţă de copil mă privise cu un înţeles ascuns, parcă profetic. Acest băiat de şaptesprezece ani nu a fost la şcoală, dar şi-a însuşit şcoala vieţii şi regulile ei, deseori greu de înţeles. Coboram scările gîndindu-mă că lui Mihai îi va plăcea darul meu. Dar surprins, cînd am ieşit afară, Mihai nu mai era. L-am văzut doar pe Alex care plîngea alergînd spre piaţă.

— Ce s-a întîmplat Alex? Ia uite ce şapcă meseriaşă îi dau lui Mihai!

— Pe Mihai, pe Mihai l-a luat gaia. L-a băgat în ARO şi l-a dus. Mă duc să-i spun mamei, e la taraba cu roşii.

— Stai, stai că vin şi eu!

Ajunşi în piaţă, nu o găsirăm pe mama lui Mihai, dar am aflat în scurt timp că plecase să-şi aducă băiatul acasă.

— Hai şi noi la Poliţie, Alex, că nu-i departe.

Am alergat printre blocuri spre secţie. Cînd am ajuns, pe uşa din faţă ieşea Mihai plin de sînge, sprijinit de mama lui. Alex fugi spre el şi îl strînse de mînă, iar o voce sobră din spate tulbură liniştea durerii:

— Băi golane, pentru tine nu va mai fi ziua de mîine!

II

A doua zi pe Mihai nu l-am găsit afară. Eram uimit şi în acelaşi timp confuz după o tornadă de evenimente ce m-au luat pe nepregătite. Nu ştiam ce treabă a avut gaia cu Mihai, dar numai la gîndul că ar putea veni din nou să-l ia, mă trecea un fior rece, necunoscut pînă atunci. Băieţii mari erau toţi adunaţi în faţa blocului, parcă aşteptînd ceva. Pe faţa lor se citea mirare iar gîndurile mele zburau încercînd a se uni cu ale lor. Deodată, Mihai ieşi din scara blocului vecin, şchiopătînd şi cu ochii vineţi. Totuşi, el îşi păstra figura de copil enigmatic, deschis doar prietenilor. Veşnic vesel, Mihai ne privea acum încruntat, parcă în căutarea unui adevăr. Glasul său sparse liniştea:

— Care a turnat? Haide, spuneţi repede, care a spus la gaie unde să mă găsească?

Cu toţii se înroşiseră şi se priveau cu lacrimi în ochi. Dintr-odată toţi îşi aţintiră ochii asupra mea. Nedumerit şi speriat am vrut să mă retrag, dar o lovitură puternică mă opri. Nu mai puteam respira şi totuşi aerul năvălea asupra mea în cascade, apăsîndu-mă. Ochii mi se umplură de lacrimi ce nu puteau să curgă iar glasul îmi pieri, fugind spre piramida vorbelor moarte, fără de înţeles. Am căzut fără a şti dacă visurile vor mai veni la mine şi în această noapte. Cînd am deschis ochii l-am văzut pe Mihai ridicîndu-mă:

— Hai zi, tu ai turnat, sau îţi mai dau una?

Glasul îmi era stins de frică. Frica de mine, de ceea ce am făcut într-un moment de inconştienţă. Frica îmi ascundea secretul dar nu am fost lăsat să mint de soare, de lună, de stele.

— N-am vrut, Mihai, nu mi-am dat seama, te rog, dă-mi drumul!

Zîmbetul reapăru pe chipul prăfuit al lui Mihai. Faţa sa implora milă acum, pentru cei mai săraci ca el. Eram fericit că nu am minţit. Nu puteam să mă uit în ochii lui, dar un fior cald şi liniştitor mă străbătu. Gaia ne întrebase pe noi, băieţii, unde e Mihai. Toţi au tăcut numai eu am spus că este la Baba Rusu, prăşeşte pămîntul pentru bani de buzunar. Mîna sa o cuprinse pe a mea şi o strînse uşor, ca o amintire.

— Dar de ce te-au luat Mihai? am întrebat prinzînd la curaj.

— Ei, am furat şi eu un casetofon să ascult muzică.

Băieţii zîmbiră, iar Mihai se întoarse mergînd apăsat spre casă. Gîndul îmi zbura tot spre acea voce care pe un ton moralizator, dar satisfăcut, i-a spus lui Mihai că pentru el ziua de mîine nu va exista. M-am întors acasă ţinînd în mînă un buchet de lacrimi, pe care nu trebuia să-l mai dăruiesc nimănui.

ŢIGANII

Nu ştiu dacă Mihai a iubit vreodată. Nu ştiu dacă inima sa a bătut pentru altcineva. Nu ştiu dacă mireasma dulce a dragostei l-a îmbiat vreodată în căutare de fericire.

Cerul era senin şi totuşi nori negri străbăteau visele lui Mihai. Gaia îl căuta din nou şi de data aceasta, simpla bătaie putea deveni o ameninţare cu moartea.Gaia îl ura pe Mihai iar Mihai iubea viaţa.

Şoseaua de lîngă blocul meu era acum străbătută de ţigani. Seara se lăsase şi trăsurile lor fugare s-au oprit. Pe chipul lui Mihai apăru un zîmbet. Se sculă şi înaintă spre şosea. O ţigancă scăpase, fără să observe, un fîşic cu bani. Mihai trecu în fugă pe lîngă ţigani, luă banii şi încercă să fugă, dar alţi ţigani care veneau de jos, de la gară, l-au prins.

— Aşia deci, faci mişto de mine. Las' că iei tu bătaie!

Ochii lui Mihai au privit apusul cu teamă. Cerul era luminat de lănci aurii. Era cald.

L-au băgat pe Mihai într-o trăsură unde îl ţineau legat. O ţigancă tînără îi aduse apă.

— Dezleagă-mă repede! Te rog!

— Nu pot, că mă omoară în bătaie. S-ar putea să mergi cu noi şi să te abandoneze pe drum, însetat, înfometat şi bătut.

Auzind acestea, Mihai nu ştia dacă visează sau suferă de pe urma realităţii ucigaşe. Se rostogoli în căruţă şi ajunse aproape de cai. Prinse a-i lovi cu sete şi, în sfîrşit, aceştia au început a trage trăsura. Cînd au ajuns la stradă Mihai simţea deja suflul rece al libertăţii. Ţiganca era în trăsură cu el şi privea înspăimîntată în depărtare. Se decise. Îl dezlegă pe Mihai şi veni lîngă el.

— Mă cheamă Ana.

— Pe mine — Mihai şi aş vrea să nu-ţi fie frică de mine. Să ştii că de cînd te-am văzut, inima îmi izbeşte pieptul cu putere, parcă vrînd să iasă.

Ţiganca nu spuse nimic şi îl sărută. Inima acestuia îşi încetini bătăile. Privea acum viitorul cu încredere. Mîinile lui au cuprins-o pe Ana, iar ochii ei au înflorit ca doi trandafiri. Se uitau acum, unul la celălalt rugîndu-se ca somnul urii să nu le străpungă visul vieţii. Cuvintele erau de prisos şi totuşi un "te iubesc" se năştea în fiinţa celor doi. Privirile vorbeau iar stelele şi luna se uitau la îndrăgostiţi cu nostalgia amintirilor în suflet. Deodată, tropote de cai se auziră din spate.

Trăsurile ieşiră din oraş şi ajunseră pe un drum de ţară, poleit cu flori. Mihai încerca să-şi grăbească armăsarii dar ţiganii îi ajungeau din urmă.

— Hai, Mihai, mînă-i mai repede, ne ajung!

Drumul era acum încadrat de ierburi înalte. Mihai o apucă pe Ana de mînă şi săriră. Ţiganii nu îi văzură şi continuau să urmărească trăsura, locul naşterii unei nobile simţiri.

Îmbrăţişaţi, Mihai şi Ana se sărutau acum, în puţinul timp rămas. Lacrimile le brăzdau obrajii înroşiţi de focul dragostei. Ştiau că iubirea lor era moartă şi totuşi, cu încăpăţînarea unui copil mic, dornic să stea pe propriile picioare, sentimentul suprem al existenţei continua să-i lege.

Luna lumina cu raze argintii cîmpul. Liniştea păstra un dialog permanent între cei doi. Cruda înfăţişare a despărţirii îi legase cu lanţuri de fier, de propria lor existenţă. Se uitau unul la altul cu gîndul la evadare. În bătaia vîntului ierburile înalte ale cîmpului păreau că-i acoperă pe prieteni. Legătura dintre ei ceda uşor, dar sigur. Se sărutară din nou dar zgomotul cailor îi despărţi brusc.

— Du-te, Mihai, du-te, lasă-mă pe mine, haide, pleacă!

— Dar te iubesc!

— Nu mai pomeni trecutul ci ai grijă de viitor.

Mihai o luă la fugă uitîndu-se în urmă. Toţi ţiganii se opriseră şi o băteau pe Ana. Nu îi era frică, dar vorbele perechii lui îi sunau ca un imbold spre viitorul unui trecut ce nu putea fi uitat. Mihai a cunoscut dragostea, iubirea adevărată. Săruturile Anei încă îi aduceau lui Mihai mireasma florilor de cîmp, ochii ei, stelele cele mai strălucitoare ale întunecatului cer, glasul ei, cîntecul greierilor

sub clar de lună. Ca o himeră a viitorului şi o amintire a prezentului, devenit trecut.

MIHAI NU MAI ESTE

Ajuns acasă, Mihai încă mai spera la revederea cu Ana, la învierea unui vis, odată frumos. Ştia că nu se poate. Ştia că dragostea sa a dispărut, odată cu imaginea reală a Anei. Era singur acasă dar se simţea înconjurat de vise şi satisfacţii pe care încă nu le trăise! Iubea mai mult viaţa, decît o iubea pe Ana. Iubea mai mult lumea în care trăia decît cea în care putea trăi. Abia acum îşi dădu seama cît de importantă era lumea care îl înconjura cu dragoste. Se apropie de geam şi pe birou văzu desenele fratelui său. Peisaje ce ilustrau idealul lui Alex. Dar Mihai nu avea un ideal. Era nervos şi i se părea că toate lucrurile din casă vin spre el să-l lovească. Alex intră în casă. Îl privi pe Mihai de parcă i-ar fi implorat milă. Mihai îl lovi, din nou, din nou. Alex nu plîngea.

— Unde ai fost pînă acum?

— La şcoală.

— E zece şi jumătate, cum să stai la şcoală pînă acum?

— Am rămas cu profesorul de desen să-mi arate cîte ceva.

— Prostii.

Mihai se duse spre birou şi rupse planşele lui Alex.

— Azi trebuia să te duci la livadă.

— Dar am avut şcoală, nu am putut.

Mihai îl lovi din nou pe Alex şi ieşi furios, pierdut în necunoscuta lume pe care o crease. Dar cineva îl apucă de gît. Era gaia. Încă alţi patru poliţişti aşteptau cu nerăbdare deznodămîntul încăierării. Cu o lovitură de pumn Mihai se eliberă şi o luă la fugă, mai departe de coşmarurile odată vise şi idealuri. Gaia trase şi îl nimeri în umăr. Norii păreau a se crăpa precum un geam lovit de pietre.

Drumul părea lung iar amintirile dispărute. Ameţi. Nu mai vedea decît lacrimile ce-i izvorau din ochi. A căzut lovit de aripa unui destin potrivnic dragostei. Mihai nu este rău dar toată lumea simte urmele grele ale răutăţii sale. Mihai nu este ţigan deşi fură şi nu se spală mai niciodată. Ochii lui Mihai văd în viitorul devenit prezent. Mîinile sale se pregătesc să îmbrăţişeze moartea. Gaia a scos pistolul. Se uită la Mihai. Alex veni în fugă şi îşi îmbrăţişă fratele. Lacrimile celor doi se uniră în stropi uriaşi. Mihai îl ţinea strîns pe Alex de mînă.

— Îmi pare rău! Te iubesc, vă iubesc, iubesc...

Gaia trase. Mihai a murit cu zîmbetul pe buze. Alex fuge, fuge de fiorul morţii. Convertit, în ultima clipă de dragoste, Mihai a plătit un preţ greu pentru greşelile de care nu era direct vinovat.

Dragostea este cel mai nobil sentiment, cea mai strălucitoare rază de soare — lanţ al veşniciei, făuritor de inimi, simbol al veşniciei şi al clipelor eterne.

Mihai nu a fost rău. El a iubit o lume care de asemenea l-a iubit. Şi a urît lumea care l-a urît. Mihai visează la ochii naivi ai dragostei pierdute.

Mihai nu mai este.

FIŞIER

Sorin ROAMĂ (cl. a VIII-a, Gimnaziul "Elena Cuza", Vaslui), de fapt, este primul dintre tinerii din Ţară, care "a trecut Prutul", adică şi-a propus să participe la concursul de creaţie al revistei noastre.

Textul autorului denotă reale aptitudini literare, un limbaj dezinvolt, elevat, generator de surprize.

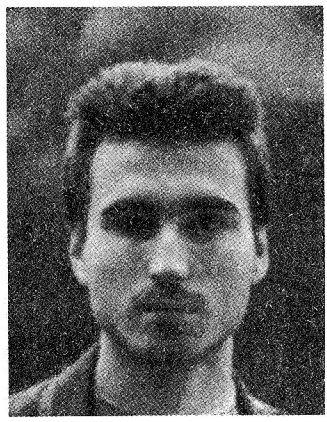

Eugeniu MITROFAN
Chişinău

ADEVĂRATA VIAŢĂ

Se surprindea adeseori că urmărea oamenii apropiaţi ca pe nişte străini, că se simţea deposedat de timpul său de către oameni care nu aveau nimic cu el, că aceştia i se bagă în suflet; simţea atunci cînd era singur că este animat de o dorinţă ciudată de a-şi face bagajele —, să iasă în fugă pe uşă, să alerge la tren şi să plece undeva departe: într-o altă ţară, într-un alt oraş unde nu cunoaşte pe nimeni şi unde nimeni nu-l cunoaşte, sau mai bine într-o pădure, unde să fie o casă mare cu multe odăi, să intre în cea mai retrasă odaie, cu un pat mare cu albituri noi, proaspete, să se dezbrace gol-goluţ, să se vîre sub plapumă şi să-şi apese capul tare-tare în pernă, încît toate obsesiile, toate grijile sale să dispară. Să stea aşa zile în şir, intrat într-o stare cataleptică în care să uite de sine.

Să se trezească într-o dimineaţă ca după o boală lungă, slăbit, născut a doua oară, purificat. Abia atunci ar începe să trăiască cu adevărat. Atunci... Toate vor fi "atunci". Acum, însă, nu-l interesa nimeni şi nimic. Toate forţele sale interioare erau concentrate asupra gîndului "cum să obţină deodată bani mulţi". Juca chiar o dată în săptămînă la "Superloto" în speranţa marelui cîştig care i-ar schimba radical viaţa. În caz de reuşită ar fi bogat şi puternic, plin de viaţă; s-ar comporta cu ceilalţi aşa cum este el în realitate; şi-ar schimba tonul vocii, maniera de a vorbi, gesturile, temele de discuţie, privirea, mimica, mersul, prietenii... Nu ar mai semăna deloc cu cel de acum, ar fi cu adevărat cel ce se ascunde dincolo de silueta şi figura sa neimpunătoare. Avea senzaţia că dacă ar fi cel ce se crede, dragostea de sine izvorîtă din străfundurile sufletului, arzîndu-i surzenia sa emoţională, i-ar sparge pieptul. Ar iubi şi ar fi iubit.

Abia atunci ar întîlni-o pe EA. El ar fi student, sau mai degrabă (dacă e să luăm în consideraţie trecerea timpului) tînăr profesor, doctorand. La o conferinţă ştinţifică, la un simpozion sau la o altă întrunire de felul acesta. Important: mulţi oameni, îmbulzeală, lume bine îmbrăcată, domnişoare necunoscute, parfumuri fine, personalităţi de vază, discuţii mondene (pe culoare). Şi: el ieşit la balcon să-şi aprindă un "Kent" pentru a se calma înainte de a-şi rosti comunicarea. Pauza se termină. El, grăbit, aruncînd ţigara neterminată, păşeşte pe coridor. Se izbeşte de cineva. Acea fiinţă gingaşă scapă din mîini nişte foi de hîrtie. El se grăbeşte să le ridice, şi zăpăcit, îşi cere scuze. Aplecîndu-se odată cu ea, ochii lor se întîlnesc şi el se cufundă într-o mare de albastru. Aceasta va fi EA. Aceştia vor fi ochii El.

În realitate a întîlnit-o cînd se întorcea de la cursuri. El păşea încet

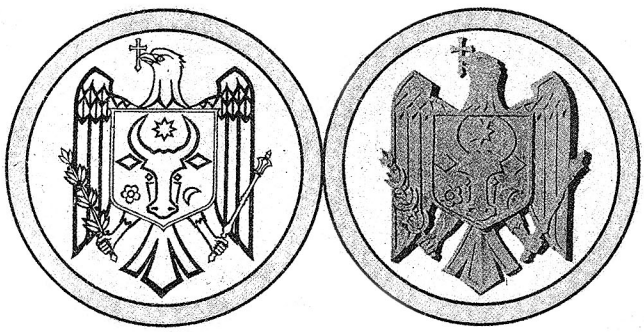

Gheorghe VRABIE. Stema de Stat: grafică şi sculptură.

străduindu-se să se pătrundă de răcoarea aerului care îi făcea bine. Imediat după prelegeri a avut o întîlnire cu o persoană a cărei prezenţă degajă un fel de venin invizibil. (În general, el deosebea cinci tipuri de persoane: "vindecător", "bun", "neutru", "toxic" şi "hipertoxic".)

Păşea încet, cu capul gol, aşteptînd ca gerul să-i intre în creier şi să-i dezmorţească mintea, să-i distrugă toxinele, veninul invizibil cu care îşi simţea îmbibată fiinţa... Deodată a văzut-o. Era ea. Venea spre el. A trecut repede pe alături. Era bine îmbrăcată: într-un palton cafeniu care îi sublinia talia. Era frumoasă, dar de o frumuseţe care nu şochează. Trebuia să o priveşti îndelung pentru a constata că e frumoasă. El a făcut acest lucru imediat, pentru că în imaginaţia sa anume astfel arăta adevărata frumuseţe feminină.

Mai tîrziu avea să-şi amintească această întîlnire ca pe un film derulat la TV.

Ea avea tenul palid, mai palid decît al lui. Figura ei avea trăsături de fată "crescută în seră", a cărei piele n-a prea văzut lumina zilei. Ochii, e drept, nu erau albaştri, dar l-au făcut să-i atribuie o inteligenţă pe potriva sa. Colţul stîng al buzelor era puţin, aproape inobservabil, lăsat în jos, ceea ce-i trăda o uşoară supărare sporindu-i farmecul. De fapt, simbioza dintre frumuseţe şi o uşoară supărare sau tristeţe făcea ca fluxurile feminine (nurii) să-l inunde cel mai uşor.

Era una dintre rarele fiinţe în a căror preajmă dacă ar fi stat mai mult de cinci-zece minute, ar fi fost gata să se lase în genunchi, să-i ia mîinile, să i le sărute şi să-i ceară iertare (fără nici un motiv), să o roage în şoaptă să-l lase să mai rămînă puţin în prezenţa ei "vindecătoare".

De atunci a mai întîlnit-o de cîteva ori şi de fiecare dată cînd o vedea se simţea mai bărbat, mai plin de viaţă, mai cel ce se credea a fi.

Curînd au făcut cunoştinţă. Au urmat apoi cîteva întîlniri (nesemnificative), iar în una dintre seri întîlnirea a decurs cam după următorul scenariu:

— Domnişoară, spune-mi ce să fac — se lăsă el în genunchi respirînd din greu şi fără a-i slăbi mîna din mîinile lui — nu mă interesează nimic, înţelegi? Am murit cu mult timp în urmă, sînt mort pentru această lume, sînt lipsit de viaţă, pustiu. Eşti singura mea salvare. El respira tot mai greu şi mai greu, de parcă se înăbuşea. Îşi apăsă capul în palmele ei şi îşi frecă fruntea de ele. Ea îl privea speriată neînţelegînd ce se întîmplă.

În acea seară n-a mai plecat.

Dimineaţa, strîngînd-o în braţe, se gîndi: "Ce simplu este totul. Şi eu, care credeam că adevărata viaţă începe altundeva şi altfel".

ANUL BIBLIOLOGIC 1998

Ajuns la cea de a 8-a ediţie, simpozionul ştiinţific "Anul bibliologic..." depăşeşte cadrul unei întruniri profesionale, devenind o sărbătoare a prieteniei şi a noilor speranţe, deoarece, tradiţional, se organizează la începutul primăverii, în primele zile ale lunii martie. Anual, aici îşi dau întîlnire pentru a-şi măsura forţele, dar şi pentru a face schimb de experienţă, sugestii şi opinii, colegi mai vechi şi mai noi, oameni care slujesc cu credinţă cartea în pofida acestor timpuri aspre.

De la simpozionul "Anul bibliologic 1991" ce a avut loc la 3 aprilie 1992 şi care a făcut totalurile activităţii bibliotecare, spectrul temelor puse în discuţie a evoluat în mod evident.

Recentul simpozion, de exemplu, a avut ca generic "Drepturile omului: probleme de acces la informaţie şi la colecţii în Republica Moldova". Cele peste 30 de comunicări propuse auditoriului au luat în dezbatere diverse aspecte ale temei, începînd cu dreptul la informaţie în contextul Convenţiei Europene pentru apărarea drepturilor omului şi terminînd cu problemele de acces la colecţiile patrimoniale şi de valorificare a acestora.

Bineînţeles, chiar şi un simpozion la nivel naţional, cum este acesta, nu poate epuiza subiectele puse în discuţie, totuşi, au fost scoase în evidenţă aspecte importante ale activităţii bibliotecare şi se pare că nimic din ceea ce poate fi esenţial nu a fost omis.

De asemenea, au fost premiaţi cîştigătorii Concursului republican pentru cea mai reuşită lucrare în domeniul bibliologiei. Anterior, membrii juriului — Alexei Rău (Biblioteca Naţională), preşedinte, Petre Racu (Biblioteca de Informare Tehnico-Ştiinţifică), Ion Madan (profesor universitar), Ion Şpac (Biblioteca Academiei de Ştiinţe), Eugenia Bejan (Biblioteca Naţională pentru copii "Ion Creangă") — efectuaseră evaluarea materialelor prezentate la Concurs (17 studii bibliografice, un ciclu în trei articole ştiinţifice în domeniul biblioteconomiei, o lucrare metodologică şi o lucrare de prezentare a bibliotecii).

S-a menţionat că din an în an se înregistrează un vizibil progres calitativ. Lucrările actualului concurs s-au evidenţiat prin diversitatea temelor, printr-un înalt nivel profesional şi în multe cazuri, printr-o bună prezentare poligrafică.

Juriul a acordat:

Premiul I pentru studii în biblioteconomie (150 lei)

Dlui Petru Ganenco (Biblioteca Naţională), pentru ciclul de articole publicate în ultimul an;

Premiul II pentru studii în biblioteconomie (100 lei)

Dlor Tatiana Israfilof (Biblioteca Republicană Ştiinţifică Agricolă), Natalia Zavtur (Universitatea de Stat din Moldova, Catedra de Bibliologie şi Asisitenţă Informaţională) şi Valentina Chitoroagă (Camera Naţională a Cărţii), pentru studiul *Metodologia aplicării descrierii bibliografice a documentelor;*

Premiul I pentru bibliografie (cîte 150 lei)

Dlor Nionila Dalniţchi şi Olga Urîtu (Biblioteca Republicană de Informaţie Tehnico-Ştiinţifică), pentru biobibliografia *Dumitru Batîr;*

Dnei Maricica Cioclea (Biblioteca Municipală "B.P. Hasdeu"), pentru biobibliografia *Nicolae Dabija;*

Gheorghe VRABIE. Coperta cărţii "Harap Alb" de Ion Creangă.

Premiul II pentru bibliografie
(cîte 100 lei)

Dnei Zinaida Vîrlan (Biblioteca publică orăşenească "Alexandru Donici", Orhei), pentru biobibliografia *O viaţă sub semnul diagonalei. Mihail Garaz,*

Dnei Viorica Ciorbă (Biblioteca Republicană Ştiinţifică Agricolă) şi Parascovia Vereşceac (Biblioteca I.C.Ş. pentru Porumb şi Sorg "Porumbeni"), pentru biobibliografia *Vasile Micu,*

Dnei Liuba Gorin (Biblioteca publică orăşenească Donduşeni), pentru biobibliografia *Ion Druţă;*

Premiul III pentru bibliografie (cîte 75 lei)

Dlor Maria Covali şi Lilia Lesnic (Biblioteca Naţională), pentru biobibliografia *Aureliu Busuioc,*

Dlor Ludmila Corghenci, Natalia Beleavschi (Biblioteca U.L.I.M.) şi Valentina Chitoroagă (C.N.C.), pentru biobibliografia *Andrei Ilie Galben,*

Dnei Maria Soltan (Biblioteca Municipală "B.P. Hasdeu"), pentru biobibliografia *Leo Butnaru;*

Premiul *Iuventus* (100 lei) — pentru o bibliotecă tînără care a realizat un număr impunător de lucrări bibliografice:

Bibliotecii A.S.E.M., pentru indicii bibliografici: *Sergiu Chică,* alcăt.: Mariana Postolachi şi Svetlana Studzinschi; *Dumitru Moldovanu,* alcăt.: Ala Brînza şi Elena Pancratov şi bibliografia *Contabilitate, audit şi analiza activităţii economice*, alcăt.: Ala Brînza, Mariana Postolachi, Stela Pascal, Elena Pancratov, Svetlana Studzinschi.

Premiul pentru originalitate
(50 lei)

Olimpiada Grebincea (Biblioteca publică orăşenească Hînceşti), pentru biobibliografia *Valeriu Herţa.*

Premiul pentru cea mai bună autobiobibliografie (50 lei)

Ion Dron, pentru biobibliografia *Ion Dron.*

Rezultatele top-ului bibliotecarilor 1998 au fost evaluate de către o comisie creată de Biroul Asociaţiei Bibliotecarilor din Republica Moldova. Membrii comisiei — Ludmila Corghenci (Biblioteca U.L.I.M.), preşedinte, Vera Osoianu (Biblioteca Naţională), Natalia Cheradi (Biblioteca A.S.E.M.), Irina Digodi (C.B.N.), Eugenia Bejan (Biblioteca Naţională pentru Copii "Ion Creangă") — au evidenţiat participanţii în baza cuantumului de puncte:

Elena Conţescu — şefa Serviciului Asistenţă Bibliografică şi Documentară al Bibliotecii Naţionale — 113 puncte;

Margareta Timofte — director al Departamentului Activitate cu Publicul al Bibliotecii Naţionale pentru Copii "Ion Creangă" — 95 puncte;

Tamara Nistor — şefa Serviciului Catalogare al Bibliotecii A.S.E.M. — 94 puncte;

Veronica Gheţu — bibliograf, Serviciul Informare Bibliografică şi Documentară al Bibliotecii U.L.I.M. — 93 puncte;

Valentina Frunze — şefa Oficiului Consultativ al Bibliotecii publice, Orhei — 89 puncte;

Liuba Surlari — şefa Depozitului principal al Bibliotecii Universităţii de Stat "A. Russo", Bălţi — 81 puncte;

Larisa Petcu — directorul Bibliotecii publice, Ialoveni — 76 puncte;

Larisa Roşca — şefa Serviciului Literatură în Limbi Străine al Bibliotecii Universităţii de Stat "A.Russo", Bălţi — 71 puncte;

Ana Clapon — şefa Serviciului Ştiinţific Bibliografic al Bibliotecii Universităţii Tehnice — 52 puncte;

Paraschiva Vereşciac — şefa Bibliotecii Institutului de Cercetări Ştiinţifice pentru Porumb şi Sorg — 51 puncte;

Eugenia Covaş — directorul Bibliotecii Centrale Feroviare — 37 puncte;

Larisa Harea — şefa Bibliotecii publice săteşti, s. Romăneşti, Străşeni — 34 puncte;

Elena Muncescu — şefa Serviciului filială al Facultăţii Calculatoare, Informatică şi Microelectronică al Facultăţii Radioelectronică al Universităţii Tehnice — 25 puncte.

Primilor zece clasaţi le-a fost acordat titlul de "Cel mai bun bibliotecar al anului 1998" şi li s-a oferit drept premiu **Dicţionarul universal al limbii române** de Lazăr Şăineanu.

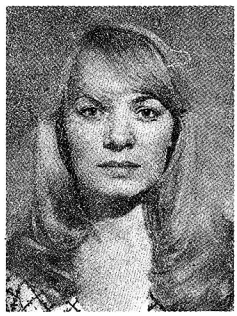

Vera OSOIANU
Biblioteca Naţională, Chişinău

BIBLIOTECA, LEGISLAŢIA ŞI IDEEA DE DEMOCRATIZARE

Procesul de tranziţie spre un nou tip de societate s-a dovedit a fi deosebit de ostil instituţiilor de cultură în general şi bibliotecilor în special. Vulnerabile dintotdeauna, bibliotecile, care se numără printre cele mai importante instituţii ce determină progresul societăţii, au fost lăsate în ultimii ani la voia întîmplării. Şi deşi criza bibliotecii şi a informaţiei îşi face drum în întreaga lume şi nici o bibliotecă nu are mijloacele necesare pentru o funcţionare normală, la noi proporţiile ei au întrecut orice imaginaţie. Scriam cu alte ocazii că, începînd cu anul 1985, toţi indicii principali care caracterizează activitatea bibliotecară au fost în continuă descreştere. Şi iată după 13 ani, deşi pe parcursul anului 1998 au fost lichidate 9 biblioteci şi 55 posturi de bibliotecari, deşi fondul de publicaţii a scăzut cu aproximativ 407 mii ex., deşi 411 bibliotecari au lucrat pe jumătate de normă, iar 126 — pe un sfert de normă, absolut toţi indicii principali de activitate bibliotecară au înregistrat o creştere simţitoare faţă de anul precedent. Numărul general de împrumuturi a crescut cu 429 mii, numărul de împrumuturi la literatura în limba română a crescut cu 974,1 mii. Numărul de cititori a crescut cu 11 mii, marea surpriză a anului constituind-o mărirea numărului de frecvenţe cu aproximativ 3 milioane. De asemenea, indicele mediu de lectură a crescut de la 19,7 în 1997 la 20 în 1998, iar cel de circulaţie a fondului de la 1,0 la 1,1. Se are în vedere, desigur, media pe republică, pentru că şi anterior unele biblioteci au cunoscut creşteri la unii indici, tabloul general, însă, lăsînd de dorit.

Nu e cazul, evident, să ne bucurăm prea tare, mai ales, cunoscînd starea deplorabilă a bibliotecilor la capitolele achiziţii, abonare, stare tehnică, modernizarea serviciilor etc. Cele aproape 3 milioane de vizite în plus faţă de anul precedent sugerează concluzia că cetăţenii merg la bibliotecă, în mare parte din cauza lipsei de mijloace pentru procurarea cărţilor necesare. Pe de o parte, sîntem puşi în faţa imposibilităţii întreţinerii normale a bibliotecii, a realizării achiziţilor, a remunerării la timp a personalului etc. Pe de altă parte — cetăţenii n-au posibilităţi financiare pentru a-şi procura cărţi, ediţii periodice, nemaivorbind de alte surse de informaţii. Şi atunci ei sînt în drept să se adreseze bibliotecii care este finanţată de buget, deci, şi din banii contribuabililor. Raportul dintre numărul de frecvenţe şi cel al împrumutului denotă că de cele mai multe ori cititorii pleacă fără informaţiile sau documentele solicitate.

Este cert că politica bibliotecară a guvernanţilor noii democraţii, sau mai bine zis lipsa ei, afectează grav bibliotecile. Realizarea efectivă a obligaţiilor şi sarcinilor acestora este împiedicată de limitarea jenantă a mijloacelor financiare şi de carenţele legislative.

Absenţa constantă a resurselor vădeşte dezinteresul administraţiilor publice faţă de problema bibliotecilor şi implicit faţă de lectura publică. Dacă în ultimii ani s-a produs un anumit reviriment în biblioteci, aceasta se datorează Fundaţiei SOROS, unor persoane fizice sau unor organizaţii filantropice.

Bibliotecile care beneficiază de ajutor extern izbutesc să depăşească dificultăţile. Un exemplu în acest sens ar fi biblioteca evreiască din Chişinău. În ansamblu, însă, pretutindeni activitatea bibliotecilor este practic paralizată şi de aici consecinţele care ar putea fi fatale pentru dezvoltarea educaţiei, culturii şi informaţiei.

Dacă politica guvernamentală şi cea a organelor locale nu se va schimba, majoritatea bibliotecilor vor fi nevoite să perceapă taxe pentru serviciile oferite utilizatorilor.

În asemenea condiţii va fi încălcat — lucru ce se întîmplă deja — Manifestul UNESCO "Cu privire la biblioteca publică" care în toate cele trei ediţii ale sale, începînd cu cea din 1949, continuînd cu ediţia din 1972 şi apoi în versiunea din 1994 a promovat ideea că "biblioteca publică trebuie să fie, în principiu, un serviciu gratuit" şi că "funcţionarea bibliotecii cade în responsabilitatea autorităţilor locale şi naţionale", iar "activitatea bibliotecii trebuie să fie susţinută de o legislaţie şi o finanţare corespunzătoare de către guvernele şi administraţiile locale".

Noi întotdeauna am fost şi sîntem de părere că procesul de organizare a lecturii publice ar trebui să ţină şi de competenţa guvernului, nu numai a administraţiilor locale. Aceasta ar minimaliza decalajul dintre diferite localităţi şi ar garanta o protecţie socială sigură în cultură. Nici unui stat nu-i poate fi indiferent ce citesc cetăţenii săi, iar în Republica Moldova aceştia nu au posibilitatea să citească nici măcar publicaţiile oficiale. Atîta timp cît Guvernul nu garantează bibliotecilor măcar o parte din suma necesară pentru achiziţii, fie şi de numai 2% ca în Suedia, nici vorbă nu poate fi de o protecţie socială în cultură.

Nu credem că aceasta ar fi o problemă prea dificilă pentru guvern. Mijloacele respective ar garanta bibliotecilor primirea publicaţiilor oficiale ale statului. Se ştie că în majoritatea bibliotecilor, mai ales în cele comunale, unde informaţia şi aşa pătrunde cu mare greu, azi sînt prezente numai publicaţiile partidelor politice care fac abonamente gratuite.

Problema legislaţiei bibliotecare care ar trebui să pună la punct toate aspectele privind organizarea, funcţionarea, finanţarea etc. este caracteristică pentru foarte multe ţări. Nu în zadar Consiliul Europei a găsit de cuviinţă să organizeze Seminarul "Reforma legislaţiei bibliotecare în Europa centrală: necesităţi şi aşteptări". În concluziile acestei întruniri, Consiliul de cooperare culturală de pe lîngă Consiliul Europei recomandă elaborarea unei legi specifice care să reglementeze organizarea şi funcţionarea bibliotecii publice, deoarece această instituţie de cultură are menirea să ofere zilnic servicii pentru tot ansamblul populaţiei. Legea despre bibliotecile publice ar trebui să se bazeze pe dreptul la instruire şi informare, şi, bineînţeles, pe principiile Manifestului UNESCO "Despre biblioteca publică". Un loc aparte se

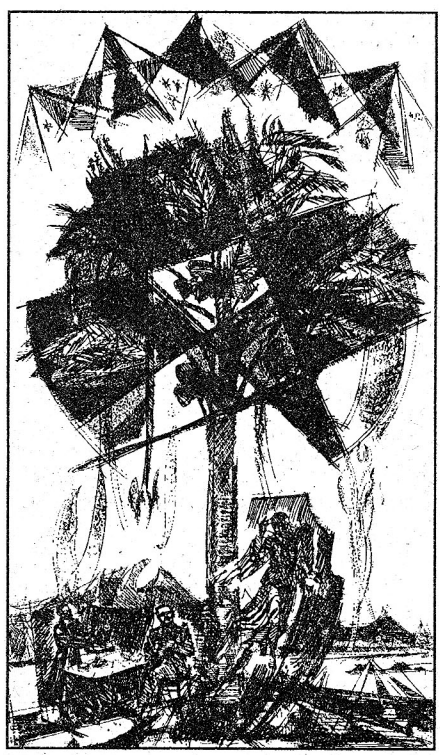

Gheorghe VRABIE. Ilustraţie la cartea "Vrăji" de Paul Valery.

recomandă a se rezerva Sistemului de finanţare a bibliotecilor.

Dată fiind recesiunea economică, care în majoritatea ţărilor a dus la diminuarea resurselor destinate bibliotecilor pe parcursul ultimului deceniu, se discută mult şi controversat despre principiul gratuităţii serviciilor oferite de bibliotecă. Multe ţări au ţinut cont de acest deziderat al Manifestului în procesul reformei legislaţiei bibliotecare.

Parlamentarii din Finlanda — o ţară cu 18,5% de şomeri, au decis printr-o majoritate de 164 voturi (din totalul de 200), ca serviciul de împrumut al bibliotecilor publice să fie gratuit.

În Anglia şi Ţara Galilor printr-un Regulament special intrat în vigoare în 1991 sînt determinate cazurile concrete cînd serviciile bibliotecii nu sînt gratuite. O taxă poate fi cerută, de exemplu, unui cercetător care efectuează o lucrare de pe urma căreia va avea un beneficiu financiar.

Susţinerea serviciilor gratuite este unul dintre argumentele principale promovate de adepţii restabilirii Legii despre bibliotecile publice în Suedia.

Legea Republicii Moldova "Despre biblioteci", care a fost elaborată şi adoptată printre primele după demararea procesului de accelerare a reformei legislative bibliotecare în Europa centrală şi orientală şi care a fost menţionată de secretariatul Consiliului Europei, în articolul 33 "Prestarea de servicii cu plată", nominalizează serviciile pentru prestarea cărora biblioteca poate percepe contravaloarea lor. Despre serviciile care trebuie să rămînă în mod obligatoriu gratuite nu se spune nimic. Acest moment va trebui probabil luat în considerare la perfectarea Legii.

În Raportul asupra Cărţii verzi a Uniunii Europene privind rolul bibliotecilor în lumea modernă se menţionează: "Ţaxele afectează în primul rînd utilizarea; dezbaterea privind această problemă s-a concentrat în primul rînd asupra perceperii de taxe pentru împrumut. Adversarii unor astfel de plăţi observă că efectul cel mai mare este scăderea numărului de cereri de împrumut, astfel încît se realizează un nivel de utilizare scăzut al bibliotecilor şi colecţiilor. În comparaţie, venitul din perceperea de taxe pentru împrumut aduce un beneficiu scăzut şi nu rezolvă problemele financiare ale bibliotecilor. În multe ţări se discută în mod curent dacă este cazul să se perceapă taxe pentru utilizarea cataloagelor — în special a bibliografiilor naţionale — sau dacă acestea să fie gratuite. Criticii consideră nerezonabil să percepi bani pentru informaţiile ce s-au colectat recurgîndu-se la venituri provenite din alte taxe şi fac parte din moştenirea culturală naţională care aparţine tuturor".

Finanţate după principiul "ce rămîne după ce s-a împărţit totul", bibliotecile au devenit victime ale politicii economice a autorităţilor naţionale şi locale.

Efectele imediate ale acestei stări de lucruri sînt mai puţin vizibile, cele latente însă ţintesc în viitor, afectînd memoria istorică şi sursele informaţionale care se acumulează sistematic. A sacrifica bibliotecile în numele unor economii nesemnificative de moment înseamnă a neglija bazele democraţiei.

SALONUL DE CARTE PENTRU COPII
EDIŢIA A III-A

În zilele 21-24 aprilie 1999, la Chişinău, a avut loc ediţia a III-a a Salonului de Carte pentru Copii. Această acţiune, iniţiată în 1997 de Secţia Naţională a Consiliului Internaţional al Cărţii pentru Copii şi Tineret, a fost organizată în colaborare cu Ministerul Culturii, Ministerul Educaţiei şi Ştiinţei, Uniunea Scriitorilor, Uniunea Artiştilor Plastici, Departamentul Cultură al Primăriei Chişinău, Teatrul Republican de Păpuşi "Licurici", Biblioteca Naţională pentru Copii "Ion Creangă", Biblioteca Judeţeană "Gh. Asachi" Iaşi şi Asociaţia editorială "Noi".

Printre participanţi au fost mai multe edituri şi companii de comercializare a cărţii din Republica Moldova şi România. În calitate de invitaţi, ambasadele Chinei, Franţei, Germaniei, Ucrainei au prezentat publicaţiile pentru copii din ţările respective.

Vizitatorii au avut ocazia să ia cunoştinţă de 1960 de titluri publicate la peste o sută de edituri prezente la expoziţie. Fiecare editură a lansat cele mai recente titluri de carte pentru copii. Salonul a cuprins, de asemenea, şi o expoziţie de ilustraţii de carte pentru copii.

Organizatorii Salonului, urmînd tradiţia lansată la ediţia a doua, au oferit copiilor-vizitatori o carte surpriză: **Nucul cu o singură nucă** de Iulian Filip, deţinător al premiului "Cartea anului" la ediţia anterioară.

În zilele de 22 şi 23 aprilie, în cadrul Salonului, şi-a desfăşurat lucrările simpozionul "Lectura ca factor al dezvoltării intelectuale a copilului". Comunicări deosebit de interesante au fost prezentate de critici, cercetători literari, profesori universitari şi bibliotecari din Republica Moldova şi România. Remarcabilă a fost participarea la această întrunire a dnei Meena Khorana, profesor la Universitatea de Stat Morgan din SUA şi editor al revistei internaţionale de literatură pentru copii "Bookbird".

Momentul culminant al Salonului l-a constituit decernarea premiilor, cele mai importante fiind: premiul "Cartea anului" (**Duminica Mare** de Ion Hadârcă), premiul "Simpatia copiilor" (enciclopedia **Universul** de Ion Holban), premiul pentru cartea cognitivă (**Noi şi biografia omenirii** de Aurelian Silvestru), premiul pentru prezentarea grafică a cărţii (Ion Severin; **Aventurile baronului Münchausen**) şi premiul pentru ilustraţii de carte în original (Eudochia Zavtur).

Ana BANTOŞ

LECTURA: CANTITATE ŞI CALITATE

Tema simpozionului organizat în cadrul *Salonului de Carte pentru Copii*, ediţia a III-a (**Lectura ca factor al dezvoltării intelectuale a copiilor**), mi se pare interesantă prin faptul că vizează viitorul copilului. Este pusă la ordinea zilei, în fond, o problemă gravă, anume imaginea intelectuală sau puterea intelectivă a omului de mîine în acest spaţiu est-european.

Ieşiţi de curînd dintr-un sistem totalitarist şi însuşind anevoios lecţia democraţiei, ne aflăm acum pe o punte de trecere. Pe sub puntea tranzitivă curge apa vijelioasă a confruntărilor, fără egal, dintre mentalitatea comunistă şi cea capitalistă, dintre cea totalitaristă şi cea democratică, dintre cea estică şi cea occidentală, dintre confesiuni cu diferite nuanţe. Ţinuţi în braţe sau purtaţi de mînă, copiii noştri, după cum e şi firesc, nu-şi fac griji, atîta timp

cît se află lîngă părinţi. Părinţii sînt cei care trebuie să se îngrijească de starea în care vor fi copiii lor după ce apele se vor linişti. Un lucru important şi care depinde de noi constă în a şti să le stimulăm procesul de "creştere a cunoaşterii", întrebîndu-ne dacă instrucţiunile genetice şi factorii de mediu au efectul declanşator şi formator necesar. Anume în acest context ne vedem obligaţi să punem problema în ce măsură răspunde unor asemenea necesităţi lectura spre care îndemnăm copiii. Aici trebuie să ţinem cont şi de opinia exprimată de Mircea Eliade şi anume că "înţelegem mai ales ceea ce sîntem predestinaţi să înţelegem prin propria noastră vocaţie, orientare culturală sau a momentului istoric căruia-i aparţinem"[1]. Pe de altă parte, trebuie să avem în vedere că lectura este dezavantajată de mijloacele multimedia. Lectura şi "vizionarea" sînt două variante între care copilul alege şi este lesne de înţeles că se va îndrepta spre domeniul care, în aparenţă, presupune un efort minim, spre "vizionare". În lucrarea sa **Teoria lecturii** Paul Cornea comparînd lectura cu "vizionarea", vorbeşte despre limbajul criptic mediat ce stă la baza lecturii. Aceasta presupune însuşirea codului alfabetic şi efortul de a evidenţia anumite corelaţii contextuale care să sporească însuşirea informaţiei. Cele citite trebuie traduse în reprezentări mentale. Apoi lectorului îi revine sarcina de a completa, prin propriile cunoştinţe, anumite goluri din text, în felul acesta însuşind mai temeinic informaţia. În procesul lecturii cunoaşterea are loc *de la absolut spre concret*, spre deosebire de cunoaşterea prin intermediul "vizionării", în timpul căreia procesul de performare se desfăşoară *de la concret la abstract*. Deşi lectura instalează anumite obstacole în calea utilizatorului, ea "rămîne instrumentul hotărîtor de achiziţie a noţiunilor şi cunoştinţelor specializate"[2]. Paul Cornea enumeră mai multe moduri de lectură: *obiectiv* (recuperînd maximul posibil de informaţii) ori *proiectiv* (restructurînd informaţiile potrivit intereselor şi dezideratelor proprii); *eferent* (atenţia se concentrează asupra a ceea ce rămîne ca reziduu după lectură) ori *estetic* (atenţia se concentrează asupra trăirii însăşi); *liniar, exploratoriu, selectiv, senzual, logic, nonşalant, programat, identificatoriu, critic, consumatorist, asimilatoriu.* Acestea pot fi exersate separat sau în diferite combinaţii după împrejurări.

Cartea cîştigă în faţa micului ecran prin faptul că între lector şi carte se poate încheia un "pact de intimitate". Amintim în acest sens că un volum de eseuri semnat de criticul şi istoricul literar Nicolae Manolescu este intitulat **Cărţile au suflet**. Deci, este vorba despre o relaţie între lector şi carte permanentizată altfel decît în cazul lecturii electronice care e "prea tehnică şi insuficient de privatizată" (Paul Cornea)[3]. Lectura este un act complex care depinde de fiecare individ în parte, putînd fi completată în funcţie de dispoziţie, context etc., adaptîndu-se scopului. În lectură contează "scopul" şi "sensul", fără de care, după cum menţionează acelaşi Paul Cornea, cunoaşterea se dezumanizează.

Pentru a înţelege mai bine cum stau astăzi la noi lucrurile în domeniul lecturii infantile trebuie mai întîi să înţelegem bine starea de lucruri dintr-un trecut relativ apropiat, pe care ne autoiluzionăm că l-am depăşit.

În perioada postbelică copiii basarabeni au beneficiat de atenţia permanentă a unei societăţi organizate după criterii totalitariste. În sistemul sovietic copilului i se acorda atenţie pentru a-l putea încadra într-un program educaţional colectivist. Pentru aceasta el era trecut prin stadiile de octombrel, pionier, comsomolist şi, în sfîrşit, comunist, cel din urmă nefiind rezervat tuturor membrilor societăţii. Respectiv şi lecturile erau ghidate de ochiul vigilent al ideologului. Deci, un prim imperativ constă în deideologizarea mentalităţii, proces care, consider, încă nu s-a încheiat.

Odată cu abandonarea sistemului de relaţii totalitariste, copilul s-a trezit într-un univers dilatat, al unor libertăţi fără puncte de reper. Fără

îndoială, este în puterea adulţilor să stabilească punctele de reper ale dezvoltării intelectuale a copilului. Un pas, în acest sens, îl constituie şi actualul *Salon de carte* aflat la a treia ediţie, fapt ce denotă perseverenţa organizatorilor.

Ieşind dintr-un spaţiu estic închis, copilul, ca de altfel şi adultul, se află la intersecţia dintre o cultură individuală şi o alta globală. Este important să realizăm ce se petrece în momentul de faţă în cultura noastră pentru a şti cum va arăta copilul de mîine. Iată de ce îmi voi permite în continuare o abatere care este de formă, nu şi de fond. Trebuie să înţelegem că asupra culturii din perioada sovietică a exercitat o influenţă decisivă presiunea ideologiei colectiviste, comuniste. Aşa se explică faptul că în subterană cultura est-europeană a dezvoltat o mentalitate de erou, o cultură a rezistenţei şi a sacrificiului individual.

Aşa cum pentru Statele Unite ale Americii prezenţa Uniunii Sovietice avea rolul de rival cu care se compara, concentrîndu-se şi îngrijindu-se de propria imagine, tot astfel pentru culturile naţionale din Uniunea Sovietică imaginea generalizată a poporului sovietic era un prilej de confruntare cu propria lor imagine şi de punere în valoare a conţinutului etnic, iar aceasta se înfăptuia prin intermediul unui erou. Conceput ca exponent al naţiunii din care făcea parte, iniţial eroul, avînd şi trăsături etnice, a apărut pentru a da culoare şi un plus de farmec şi pitoresc portretului colectiv pe care îl reprezenta "marele popor sovietic". Aşa a fost plămădit, de către Emilian Bucov, eroul năzdrăvan Andrieş din poemul în versuri, de proporţii, cu acelaşi titlu. Această imagine decorativă va rămîne în cultura noastră ca un incident. Mai temeinic şi mai reprezentativ s-a dovedit a fi al doilea tip de eroi, cel răsărit din fondul unei culturi a rezistenţei, dezvoltată în subterană, în subtext. Creaţia lui Grigore Vieru, Spiridon Vangheli, precum şi a altor autori cu contribuţii deosebite în evoluarea literaturii basarabene pentru copii, este animată de un astfel de personaj. (Se ştie bine că în planul literaturii pentru maturi cele cinci decenii literare postbelice au excelat în domeniul subtextualităţii asupra căreia astăzi se poartă discuţii, punîndu-se problema să fie sau nu recunoscută drept literatură ca atare). În sfera literaturii pentru copii lucrurile prezentîndu-se oarecum mai simplu, scriitorii basarabeni au fost la înălţime în sensul că au ştiut să găsească o "spărtură în gardul" Uniunii Sovietice, prin care i-au scos pe copii în afara cîmpului minat cu idei comuniste şi le-au creat şansa să respire aerul ozonat al libertăţii de a privi lumea largă, avînd în suflet temeiurile morale moştenite de la părinţi, pe măsură să le asigure ceea ce scriitorul Vasile Vasilache numea "stîlpuirea sinelui". Acesta era un erou axat în adîncurile sufleteşti. Prin urmare, informaţia era trecută prin această grilă a sinelui obsedat de teama anihilării.

Acum ne aflăm în faţa unor realităţi de altă natură, în care este important să nu fim refractari la cultura occidentală. Dar mai depinde spre ce fel de occident ne îndreptăm. Copilul este ademenit de lucruri care mimează bunăstarea cu McDolnalds-uri cu "fast-food", cu marca "Made in USA", precum şi de filmele de groază sau gen Holyvood, de care americanii sînt plictisiţi. Societatea occidentală este fracturată şi dispreţuieşte sensul adînc. Complexitatea momentului, pe care trebuie să o înţelegem, în primul rînd noi, maturii, pentru a nu lăsa să se "deschidă" un abis între noi şi copiii noştri, rezidă în a experimenta dimensiunile spiritualităţii occidentale.

Primele cuvinte pe care le însuşeşte copilul de astăzi (în afară de *mamă*, *tată*) sînt *telecomandă*, *televizor*, *calculator*, *telefon* etc. Magia audiovizualului este, bineînţeles, mai mare decît cea a cărţii. Copilul este orientat din faşă să se formeze după un calapod globalizat, fără diferenţe, osificat. Un exemplu elocvent îl constituie felul cum priveşte lumea personajul liric din diferite perioade ale literaturii basarabene. Astfel, Grigore Vieru cînta magistral

motivul "laptelui matern" scriind: "Prin laptele mămuchii şi graiul mi-i etern". La un interval de cîteva decenii "laptele matern" este substituit, de către mai tînărul Emilian Galaicu-Păun, prin "Cola-Cao".

Fără îndoială, lectura are menirea de a stimula gîndirea originală. Aici vom aminti că Eugen Lovinescu în a sa **Istorie a civilizaţiei române moderne** atrăgea atenţia că "numărul invenţiilor unui popor este foarte limitat şi uneori inexistent, pe cînd numărul imitaţiilor adaptate poate fi nelimitat". De aici, conform opiniei sale, "rezultă, pe de o parte, că a imita este felul cel mai obişnuit de a fi original, iar pe de altă parte, că rasa are un rol important în formarea civilizaţiilor. Trecînd de la un mediu etnic la altul, ideea se refractă; unghiul de refracţie constituie originalitatea fiecărui popor"[4].

La momentul dat ţările din estul Europei parcurg o perioadă de imitaţie febrilă, revoluţionară a modelului occidental. Încă nu a sosit momentul de "aşezare", de consolidare, de naţionalizare pentru ca toată informaţia să poată deveni teren fertil deschiderii spre noi tradiţii. Copilul este cel mai expus dezorientării în acest context. Penetraţia febrilă a civilizaţiei occidentale la noi şi-a găsit, cum era şi firesc, stegari în presa pentru maturi. Cum ajunge civilizaţia occidentală în universul copilului de la noi? Într-un anume fel "stîlpuirea sinelui", în spiritul căreia era concepută şi literatura pentru copii, era mai simplu de realizat în condiţiile spaţiului închis de pînă la destrămarea Uniunii Sovietice. Asaltat de informaţii contradictorii, astăzi copilul este supus riscului de a rămîne debusolat, transformîndu-se într-o batoză care înghite imagini, unele necesare, altele avînd un caracter narcotic, ce implică perceperea vieţii între doi poli: zăbava şi agresiunea. Între altele, Bernheimer în cadrul unei reuniuni a comparatiştilor americani, în 1993, se întreba dacă "nu cumva marele haos multi-media ameninţă literatura şi cultura, aşa încît ar putea să existe primejdia de a confunda cultura cu informaţia şi de a cădea sub fascinaţia *spectacolului*, îndepărtîndu-ne de orizontul valorilor şi al semnificaţiilor"[5]. Important este să putem menţine o receptivitate care să nu-i dăuneze ulterior copilului. În mintea şi sub căciula micului cititor poate încăpea multă informaţie. Rămîne de văzut dacă vom şti să nu exagerăm. Oricum, proverbul românesc *Aşa cap — aşa căciulă* rămîne pe seama noastră, a tuturor.

NOTE

[1] Apud, Paul Cornea, **Introducere în teoria lecturii**, Editura Polirom, Iaşi, 1998, p. 215-216.

[2] **Ibidem**, p. 9.

[3] **Ibidem,** p. 10.

[4] Eugen Lovinescu, **Istoria civilizaţiei române moderne**, Editura Minerva, Bucureşti, 1997, p. 306.

[5] Apud, Paul Cornea, **op. cit.**, p. XIV.

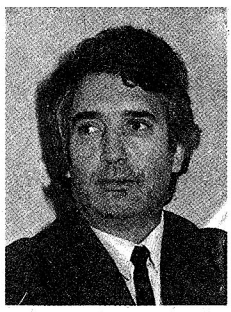

Vasile MALANEŢCHI
Chişinău

TESTAMENTUL LUI ALEXANDRU PLĂMĂDEALĂ

Cu ocazia împlinirii a 110 ani de la naşterea lui Alexandru Plămădeală (22 octombrie 1888 — 15 iunie 1940) Muzeul Naţional de Arte Plastice al Republicii Moldova a vernisat a doua expoziţie retrospectivă a lucrărilor celebrului sculptor, autor, între altele, al cunoscutei statui a Dreptcredinciosului Voievod Ştefan cel Mare şi Sfînt din Chişinău[1]. În acest context, au fost scoase din depozite şi prezentate publicului peste o sută de lucrări aparţinînd plasticianului, lucrări ce fac parte din cele trei genuri principale — sculptură, grafică, pictură — în care s-a manifestat geniul său creator. Paralel cu lucrările de artă plastică, în sălile muzeului au fost expuse documente inedite şi fotografii originale vizînd diverse aspecte din viaţa, activitatea şi moştenirea lăsată de artist posterităţii.

Acest ultim compartiment s-a putut realiza şi prin contribuţia generoasă a Muzeului Naţional de Istorie a Moldovei şi, mai ales, a Muzeului Naţional de Etnografie şi Istorie Naturală, care deţine în colecţiile sale, de rînd cu unele opere sculpturale de forme mici (miniaturi) şi un lot important de materiale de ordin documentar, pe care, odinioară, le-a preluat pentru păstrare de la Olga Plămădeală, soţia sculptorului[2].

Dintre documentele expuse ne-a atras atenţia, în special, testamentul lui Al. Plămădeală care, pe lîngă valoarea intrinsecă ce o are, prezintă interes, pe de o parte, ca sursă de informaţii de mîna întîi despre protagonist şi anturajul său şi, pe de altă parte, ca specimen de act juridic, utilizat în epocă, dar ignorat, în mare măsură, în deceniile care au urmat, fiind considerat drept un element al modului de viaţă burghez. Or, după cum a demonstrat practica, într-un stat nedemocratic, bazat pe rigori impuse de un regim totalitar, valorile societăţii civile şi normele statului de drept sînt restrînse la limită şi puse în situaţia de a deveni simple relicve.

Redescoperim acum, aşadar, odată cu valorile democratice, şi atributele — formele juridice — prin care în statul de drept persoana îşi poate exprima voinţa în probleme cu caracter privat (drepturile de succesiune asupra averii mobile şi imobile etc. în caz de deces). Iar documentul pe care îl prezentăm mai jos este cu atît mai preţios, cu cît în calitate de emitent s-a produs una dintre marile personalităţi ale vieţii artistice şi publice româneşti din Basarabia primei jumătăţi a acestui secol.

TESTAMENT

Subsemnatul, Alexandru Mih. Plămădeală, domiciliat în municipiul Chişinău, str. I.C. Brătianu, nr. 52, aflîndu-mă în plinătatea minţei mele, în deplină libertate a voinţei mele şi nesilit de nimeni, am hotărît să dispun cele ce urmează relativ la averea mea imobilă şi mobilă, ce s-ar afla la a mea încetare din viaţă.

Alexandru PLĂMĂDEALĂ

Neavînd copii sau alţi descendenţi şi nici părinţi sau alţi ascendenţi şi avînd în vedere că am trăit şi trăiesc cu soţia mea Olga Plămădeală, născută Iac. Sucevan, în cea mai bună armonie şi dragoste în toată viaţa noastră în comun;

testez pre iubitei soţiei mele Olga Plămădeală în proprietatea ei deplină drepturile mele în averea imobilă situată în municipiul Chişinău, str. I.C. Brătianu, nr. 52, fost 50;

testez soţiei mele Olga Plămădeală şi orice altă avere a mea imobilă de orice fel ce s-ar afla la a mea încetare din viaţă;

testez soţiei mele Olga Plămădeală şi toată averea mea mobilă de orice fel şi anume: mobilierul apartamentului meu; hainele mele de purtat; lucrările mele artistice de pictor şi de sculptor semnate şi nesemnate de mine, precum şi drepturile mele de autor, juridice, succesorale etc., astfel că toată averea mea mobilă şi imobilă de orice natură şi orice drepturi ale mele şi, în fine, orice altă avere ce aşi mai dobîndi, va deveni, după a mea încetare din viaţă, desăvîrşită proprietate a soţiei Olga Plămădeală, care rămîne astfel şi subrogată în drepturile şi acţiunile mele faţă cu orice persoane, instituţiuni, societăţi etc.

Prin acest Testament revoc şi anulez orice testament şi dispoziţiunile mele anterioare.

Făcut în municipiul Chişinău astăzi, 9 martie 1940, în două exemplare.

Alexandru Plămădeală (semnătura manu propria).

BIROUL NOTARIAL PUBLIC
VLADIMIR N. DIMITRIU
or. Chişinău
Proces verbal nr. 207
Anul 1940, luna martie, ziua 9.

Noi, Vladimir N. Dimitriu, notar public din Chişinău, avînd biroul de notariat în munic. Chişinău, str. Regina Maria, nr. 51, în urma cererii înregistrată la nr. 287 din 9 martie 1940, făcută de dl Alexandru M. Plămădeală, domiciliat în municipiul Chişinău, str. I.C. Brătianu, nr. 52/50, în care D-sa cere a ne transporta şi instrumenta la domiciliul D-sale sus-menţionat, spre a-i lua consimţămîntul la prezentul testament, ce voieşte a-l autentifica, deoarece D-sa, fiind bolnav, nu se poate transporta în biroul nostru.

Astăzi, 9 martie 1940, ora 14, fiind însoţit de dl Gheorghe V. Cujelenco, grefierul nostru, ne-am transportat la domiciliul dlui Alexandru Plămădeală, unde, într-adevăr, l-am găsit prezinte bolnav şi în întregimea facultăţilor sale mintale, după cum o constată certificatul medical al dlui dr. L. Derevenco din 9 martie 1940, semnătura căruia ne este cunoscută, care certificat este vizat de noi, oprindu-se la dosar.

Identitatea testatorului Alexandru M. Plămădeală am constatat-o prin cunoştinţă personală.

După ce am vizat ambele

exemplare, am citit acest testament din cuvînt în cuvînt în auzul şi în faţa testatorului Alexandru M. Plămădeală, care, la întrebările ce i-am făcut, ne-a declarat că acest testament este al său, făcut cu consimţămîntul său din libera sa voinţă, scris şi redactat de noi, notar public, după cererea sa şi că unul din cele două exemplare este semnat de D-sa prin semnătura proprie.

Testatorul, dl Alexandru M. Plămădeală ne-a cerut atît prin suszisa petiţie, cît şi verbal, la localitate, autentificarea legală a acestui testament, format în două exemplare, din care unul neiscălit pe timbru mobil de lei 7+2 l.t. de av. şi 5 l. t. j., iar altul iscălit pe timbru mobil de lei 27+2 l. t. de av. şi 5 l. j., cererea fiind pe timbru de 1.8+1 l. t. av. şi 10. l. t. j.

În urmă, testatorul a subscris în prezenţa noastră tot în modul sus arătat şi exemplarul prezentat neiscălit, ce se va păstra la dosar.

Noi,

în conformitate cu dispoziţiunile legii pentru autentificarea actelor şi în baza art. 861 şi 862 Cod. Civ., luînd act de declaraţiunile testatorului, autentificăm prezentul testament la domiciliul testatorului, în munic. Chişinău, str. I.C. Brătianu, nr. 52/50, anulînd timbru mobil de lei 25+2 l. t. de av. şi 5 l. t. j., iar în total timbru jud. s-a anulat pe suma de 1, 25.

Drept care am dresat acest proces verbal subscris de noi, de dl grefier.

Notar public (semnătura)
Grefier (semnătura)[3]

NOTE ŞI REFERINŢE BIBLIOGRAFICE

[1] Prima expoziţie retrospectivă a operei lui Al. Plămădeală a fost organi-

Olga PLĂMĂDEALĂ, soţia sculptorului

zată abia în 1988 la Sala "Prietenia" (actualmente Palatul Republicii) din Chişinău, cu ocazia împlinirii a o sută de ani de la naştere. Deşi recunoscut ca mare artist plastic şi luat în considerare ca atare şi de oficialităţile de partid şi de stat din fosta R.S.S. Moldovenească, în temei, graţie statuii lui Ştefan cel Mare (dezvelită în 1928, în răstimpul cînd Basarabia s-a aflat în componenţa României), moştenirea artistică a lui Alexandru Plămădeală a fost, totuşi, marginalizată în toată perioada de pînă la declanşarea mişcării de eliberare naţională (1988-1989). Autorităţile sovietice nu i-au putut ierta artistului, format în mediul neoclasicist rus de la începutul acestui secol (absolvise, în 1916, Şcoala Imperială Superioară de Sculptură, Pictură şi Arhitectură din Moscova), decedat cu doar două săptămîni înainte de răpirea Basarabiei la 28 iunie 1940, colaborarea fructuoasă cu autorităţile de stat din România, precum şi prea rapida lui integrare în cultura românească. Opera lui monumentală — statuia Dreptcredinciosului Voievod Ştefan cel Mare şi Sfînt — a fost tolerată la Chişinău mai degrabă din considerente de ordin politic, deşi lucrarea le-a făcut multă bătaie de cap autorităţilor. În sălile de muzeu, de-a lungul întregii perioade sovietice, s-au expus, sporadic, doar cîteva dintre lucrările sculptorului (care s-a manifestat cu dărnicie, deopotrivă, şi în pictură şi în grafică), în timp ce majoritatea creaţiilor lui au rămas în totalitate necunoscute publicului larg, despre Alexandru Plămădeală încetăţenindu-se, astfel, ideea de autor al unei

singure opere. Pe de altă parte, Alexandru Plămădeală, care a perseverat, mai cu seamă, în sculptură, este considerat, pe bună dreptate, autorul cu cele mai multe lucrări dispărute. În această ordine de idei, trebuie remarcat că o bună parte din operele lui Alexandru Plămădeală expuse în spaţiu liber au fost distruse în anii războiului sau în primii ani ai puterii sovietice (statuile regelui Ferdinand, a lui I.G. Duca, bustul mareşalului Al. Averescu, al fabulistului Al. Donici şi ale altor fruntaşi basarabeni) ca unele ce nu mai erau actuale din punct de vedere politic şi ideologic.

[2] Olga Plămădeală (1897-1990), soţia sculptorului Alexandru Plămădeală, a fost fiica pedagogului Iacob Suceveanu, deputat în organul legislativ al Basarabiei, Sfatul Ţării, calitate în care, la 27 martie 1918, a votat Unirea provinciei natale cu România. A fost remarcată de Alexandru Plămădeală, viitorul ei soţ, încă de pe cînd era elevă a Şcolii de Belle Arte din Chişinău, unde sculptorul era pedagog şi director. S-au căsătorit la 19 septembrie 1923, Olga Plămădeală devenind, de acum înainte, nu doar tovarăşă de viaţă, ci şi bună prietenă şi principală colaboratoare a plasticianului pe tărîm de creaţie şi cultural-artistic. În 1923, cînd la Chişinău a luat fiinţă Societatea de Belle Arte din Basarabia, Olga Plămădeală a fost aleasă drept secretar general. A contribuit la organizarea celor peste zece saloane (expoziţii) oficiale anuale în cadrul cărora artiştii plastici, membri ai Societăţii de Belle Arte au avut posibilitatea de a-şi prezenta lucrările. Activitatea pe acest tărîm a culminat cu inaugurarea, în 1939, a Pinacotecii municipiului Chişinău, ale cărei colecţii vor servi, în 1940, drept bază pentru înfiinţarea actualului Muzeu Naţional de Arte Plastice. Ca publicistă, O. Plămădeală s-a remarcat, în temei, prin cronica evenimentelor artistice, consemnate în revista "Viaţa Basarabiei".

Rămasă, după moartea soţului, să ducă, de una singură, povara răspunderii pentru păstrarea şi punerea în valoare a moştenirii artistice a lui Alexandru Plămădeală lăsate ei prin testament, Olga Plămădeală, scăpată, ca printr-un miracol, de reprimarea ce părea iminentă în perioada de instaurare a puterii sovietice în Basarabia, a izbutit să se pună la adăpost şi să realizeze, în anii care au urmat, un program de asigurare a integrităţii operei lui Alexandru Plămădeală cuprinzînd lucrări sculpturale, foi grafice şi picturi, pe care, de rînd cu o serie de documente de familie, le-a încredinţat spre conservare/valorificare Arhivei Centrale de Stat şi muzeelor de Arte, de Istorie şi de Studiere a ţinutului din Chişinău.

Independent sau în colaborare, Olga Plămădeală a elaborat şi a editat cîteva lucrări despre viaţa şi opera soţului său, a scris amintiri despre el şi comentarii la unele dintre creaţiile lui şi la documentele păstrate.

Supravieţuindu-şi soţul cu 50 de ani, a urmărit cu fidelitate de-a lungul deceniilor, toate mişcările autorităţilor de la Chişinău vizavi de statuia lui Ştefan cel Mare în special, cerînd în repetate rînduri să nu se facă nici un fel de intervenţii de natură să conducă la denaturarea aspectului ei estetic. A murit la 93 de ani, exact la cinci decenii de la data cînd Alexandru Plămădeală îi lăsase, prin testament, moştenirea; a murit săracă şi uitată, la azilul de la Schinoasa, claustrîndu-se într-o lume din care era dispusă să izgonească chiar şi amintirile (vezi: Antonina Sîrbu, **Al vieţii val, uitare lungă** // "Atelier", nr. 10-11-12, 1998). Necrologul a fost publicat în săptămînalul "Literatura şi Arta" din 15 martie 1990, p. 6. (A se vedea şi articolulu nostru **Legatarul testamentar al artistului** // "Atelier", nr. 10-11-12, 1998);

[3] Muzeul Naţional de Etnografie şi Istorie Naturală, Chişinău, nr. inv. 15859-3; la documentul original este anexată dactilograma textului tradus în limba rusă, legalizat la 25 iunie 1945 de către notarul de stat L. I. Ciupracov. Mulţumim, şi pe această cale, direcţiei muzeului, în persoana dlui Mihai Ursu, pentru bunăvoinţa cu care a întîmpinat intenţia noastră de a pune în valoare testamentul lui Alexandru Plămădeală.

"MĂ FRĂMÎNTĂ IDEEA UNEI LUCRĂRI DEMNE DE ISTORIA ŞI VOCAŢIA NEAMULUI NOSTRU"

INTERVIU CU ARTISTUL PLASTIC GHEORGHE VRABIE

Gheorghe VRABIE

— Maestre Gheorghe Vrabie, am certitudinea că pentru Dvs. anul de graţie 1989 a venit mult mai înainte, cînd cuvîntul "restructurare" încă nu avea conotaţiile actuale, iar înflăcăraţii lideri de astăzi se mişcau conştiincios de-a lungul liniilor de forţă ale regimului, a venit odată cu efortul pe care îl depuneaţi pentru eliberarea liniei, şi, totodată, pentru supunerea ei voinţei creatorului.

De fapt, am luat cunoştinţă de felul Dvs. de a interpreta grafic faţa lumii, răsfoind *Elegiile duineze* de R. M. Rilke (1977) şi vreau să vă mărturisesc că am perceput imaginile din volum nu ca pe nişte ilustraţii de rigoare, ci ca pe nişte opere aparte conţinînd în ele un imbold spre o nouă viziune — nerectilinie, nemonoplană, deschisă intercalărilor şi interferenţelor. Vă rugăm să ne oferiţi cîteva detalii revelatoare din procesul de lucru asupra acestei cărţi?

— Antologia de versuri la care v-aţi referit, împreună cu cărţile **Dafnis şi Cloe** de Longos, **Vita nova** de Dante Alighieri, **Vrăji** de Paul Valery, **Florile răului** de Charles Baudelaire etc., constituie grupul de capodopere literare pe care am avut şansa şi bucuria să le prezint grafic. În special, este vorba de creaţii poetice.

Pentru mine realizarea acestor lucrări a însemnat posibilitatea de a pătrunde în sferele înalte ale spiritualităţii universale, de a mă transpune în timpul şi în spaţiul în care au trăit şi au creat autorii cărţilor respective. Este o deosebire între simpla contemplare a unei flori, a unui arbore, peisaj, obiect sau personaj uman şi desenarea sau pictarea acestora, procese prin care se poate pătrunde în intimitatea lucrurilor, simţind mai acut interdependenţa şi diversitatea componentelor universului în toate dimensiunile şi manifestările sale.

Cartea este un produs de sinteză, la a cărei realizare conlucrează arta cuvîntului, arta plastică, arta poligrafică etc. Prezenţa imaginii plastice, a registrului vizual este condiţionată de posibilităţile specifice sau mai bine-zis, de limitele cuvîntului. Imaginile verbale fiind mai abstracte decît imaginile vizuale, acestea din urmă intervin pentru a reda cît mai adecvat complexitatea lumii plăsmuite de scriitor.

În lucrările grafice realizate pentru poemele lui R.M. Rilke precum şi pentru alte opere literare, compoziţiile au fost concepute după anumite principii, în cadrul vizual al aceleiaşi pagini fiind întrunite mai multe subiecte consumate în intervale diferite de timp, inspirate din textele amplasate pe diverse pagini, asamblate, subordonate, organizate ierarhic, comprimînd acţiunea într-un focar.

— Aţi realizat multe lucrări în tehnica acvaforte. Cum aţi ajuns la ea şi ce avantaje vă oferă?

— Tehnica grafică a gravurii în metal, în mod special acvaforte haşurat, înrudit cu desenul în creion şi peniţă s-a dovedit a fi una dintre cele mai atrăgătoare şi mai potrivite caracterului şi temperamentului meu. Pe parcurs am încercat şi alte tehnici, cum ar fi litografia, xilogravura, gravura monocromă şi policromă în linoleum etc.

Acvaforte este o tehnică grafică cu modalităţi de expresie irepetabile, pe care aş compara-o cu specificul cîntatului la vioară. Aşa cum violonistul modelează piesa muzicală prin atingerea coardelor instrumentului muzical, gravorul modelează imaginea grafică atingînd placa de metal cu vîrful acului de gravat, bine ascuţit...

Un avantaj al tehnicilor grafice în care se folosesc linoleumul, lemnul, piatra, metalul îl constituie faptul că lucrările pot fi multiplicate, păstrîndu-şi în acelaşi timp caracterul şi statutul de original (stampă).

Un tablou în ulei realizat de Rembrandt există într-un singur exemplar şi poate fi expus într-o singură expoziţie, într-un singur muzeu, pe cînd o gravură în acvaforte de acelaşi autor există în original, în mai multe exemplare, în mai multe muzee şi colecţii din lume. Datorită posibilităţilor ei de tirajare şi difuzare, datorită preţurilor mai accesibile, grafica este considerată o artă democratică...

Iniţial, gravura în metal servea ca modalitate auxiliară pentru reproducerea tablourilor în poligrafie. Dezvoltîndu-se treptat, perfecţionîndu-şi modalităţile de expresie, arta graficii şi-a dobîndit un statut de sine stătător. În prezent tehnicile grafice s-au desăvîrşit şi s-au dezvoltat atingînd un nivel foarte înalt. Unii artişti plastici, combinînd diferite tehnici într-o singură lucrare, obţin modalităţi de expresie polifonice.

Deosebit de apreciată este tehnica taiduse, — gravură cu dăltiţa în plăci de cupru, inegalabil în posedarea acesteia fiind Albreht Dürer. Celebre sînt lucrările în acvaforte ale lui Rembrandt şi Goya, xilogravurile policrome japoneze etc. Expresivitatea şi mobilitatea tehnicii acvaforte,

Gheorghe VRABIE

DE DRAGOSTE

Dorinei

A fost odată Marea, Mitridatul*,
Crăiasa nopţii, sus pe firmament
Şi noi, domnind întinsul şi înaltul,
Căci tu-mi erai un astru lîngă piept.

În noaptea neagră se făcu lumină,
Parcă urcase soarele-n zenit,
Eram un gînd, o inimă senină,
Un dor de fericire împlinit!...
.....
Durere-i dorul dragostei acum,
Cînd între inimi zace depărtarea,
Iar zilele şi nopţile-s cît marea...

În despărţire inima-mi alină,
De dincolo de neguri, celestă
şi solară
Iubirea ta ca raza de lumină!...

BRÂNCUŞI

Fericiţi cei ce s-au întîlnit cu el în lumina atelierului său din inima Parisului! Ei au văzut metamorfozarea spiritului şi sufletului său.

Intrăm în aura operelor sale prin **Poarta sărutului** — simbolul dragostei născătoare de viaţă, poposim la **Masa tăcerii**, sub cupola infinită a cerului. Numai ochi, asemeni **Domnişoarei Pogany**, urmărim traiectoriile de foc lăsate în văzduh de **Pasărea măiastră**...

Rugăciunea se înalţă spre ceruri. Peste orizonturi se răspîndeşte **Cuminţenia pămîntului**. Natura îşi pune pe chipurile noastre **Sărutul** fierbinte. **Coloana nesfîrşită** dăinue în spaţiu şi în timp, întruchipînd viaţa fiinţei umane în creşterea şi descreşterea ei, pulsul inimii omeneşti, alternanţa dintre viaţă şi moarte. În această lucrare sculptorul a materializat destinul, spiritul şi sufletul său nemuritor, **Coloana nesfîrşită** izvorînd din pămînt şi urcînd vertiginos către cer.

---

* Munte în Peninsula Kerci, sub care conform legendei se află comorile regelui Mitridat I (171-138 î. Hr.).

posibilitatea îndeplinirii tuturor etapelor, începînd cu gravarea şi încheind cu imprimarea, în atelierul de creaţie m-au îndemnat să realizez mai multe lucrări de sine stătătoare, precum şi două cicluri ample de grafică de şevalet: "Hipismul" şi "Oraşul contemporan" şi cîteva cicluri de ilustraţii pentru operele lui Mihai Eminescu, Ion Creangă, Paul Valery etc.

— Vă rugăm să vă referiţi la felul în care aţi contactat opera eminesciană. Ce schimbări s-au produs în modul Dvs. de a o recepta pe parcursul transpunerii grafice a ei?

— Creaţiile eminesciene reprezintă pentru artiştii plastici un material literar excepţional. În istoria culturii noastre nu există o altă figură a cărei personalitate şi operă să fi generat apariţia unui număr atît de mare de lucrări plastice.

Poezia populară, o carte cu subiecte de origine folclorică, nuvela fantastică **Sărmanul Dionis** şi poemul **Luceafărul** sînt cărţile pentru care am realizat cicluri de ilustraţii, gravură în metal, acvaforte haşurat, imagini policrome în acuarelă şi guaşă, acvaforte haşurat şi acvatintă.

Despre contactul cu operele eminesciene, în calitate de ilustrator, scriam mai demult în eseul intitulat **Muntele şi Marea**: "Ajungem la Eminescu fiecare în felul său, dar odată ajunşi la El, inimile noastre se racordează aceluiaşi ritm. Eminescu este expresia sensibilităţii şi aspiraţiilor întregului popor. Prin el devenim membrii uneia şi aceleiaşi familii spirituale. Prin El devenim fraţi...".

— Mulţi dintre scriitorii noştri încearcă să-şi exprime gîndurile în imagini grafice. Dvs. aveţi tentaţia scrisului?

— Apelez la cuvinte destul de rar. Îmi notez impresiile despre lucrările unor artişti plastici, despre marile muzee ale lumii. Am şi o serie de poeme. Ţin îndeosebi la ciclul de sonete "Viţa de vie".

— Urmărindu-vă calea de creaţie, cred că nu e deloc întîmplător interesul Dvs. pentru arta heraldică, aceasta fiind o expresie concentrată a caracteristicilor de bază ale unei ţări, instituţii etc.

— Fiind implicat în elaborarea concepţiei şi proiectului Stemei de Stat a Republicii Moldova, studiind istoria şi arta heraldicii naţionale, mi-am dat seama că varianta actuală a stemei trebuie să reprezinte o sinteză a elementelor esenţiale pe care le-au avut variantele anterioare.

Astfel, în nici un caz nu trebuia ignorată Stema de Stat pe care a avut-o Ţara în perioada dintre cele două războaie mondiale, o etapă istorică crucială pentru destinele neamului românesc şi în mod deosebit, pentru românii din Basarabia. Din ansamblul simbolului heraldic respectiv se impunea neapărat preluarea capului de bour şi a acvilei romane, îmbinarea acestor elemente constituind structura de bază a imaginii. Această idee a fost întîmpinată cu multă ostilitate de către neprietenii noştri.

Aş vrea să amintesc că modalitatea de expresie simbolică presupune sugerarea unor noţiuni vaste, abstracte prin imagini şi elemente concrete. Acvila, de exemplu, în antichitate era atributul lui Zeus şi simboliza divinitatea. Capul de bour, ca simbol heraldic, semnifica forţa, vitejia, curajul. Folosit în culori naturale (negru, de obicei), el este legat de ritualul cinegetic (de vînătoare), răpunerea unui bour fiind considerată drept un act de mare curaj. Capul de bour de aur (galben), ca simbol heraldic, este legat de cultul soarelui existent şi la daci.

În varianta actuală a Stemei de Stat îmbinarea imaginii capului de bour (de aur) şi a acvilei romane (maronie) reprezintă sinteza spiritului şi a materiei.

La concursul pentru elaborarea proiectului Stemei de Stat a Republicii Moldova (1990) au participat 100 de autori cu 130 de lucrări. Juriul a selectat 6 variante şi le-a prezentat Comisiei de Heraldică, Genealogie şi Sigilografie din Bucureşti. Aceasta a susţinut lucrarea mea. Ulterior, la definitivarea proiectului a participat şi vicepreşedintele comisiei, dna dr. prof. M. Dogaru.

Victoria obţinută în cadrul con-

cursului m-a determinat să lucrez şi la alte subiecte similare: Stema Municipiului Chişinău, Stema satului de baştină Călineşti, Emblema Curţii Supreme de Justiţie, Emblema Departamentului Controlului Vamal (pentru care am realizt şi drapelul, insigna cu număr, cocarda, ecusonul, butoniera) etc. De asemenea am elaborat proiectele drapelelor municipiului Chişinău, Liceului "Gh. Asachi" ş.a.

Experienţa acumulată în domeniile artei grafice şi a artei monumental-decorative mi-au fost de mare folos în realizarea lucrărilor de artă heraldică, care trebuie să fie expresive, laconice şi să reziste procesului de micşorare în vederea utilizării lor pentru sigilii, insigne, monede. Am impresia că pentru îndeplinirea lor e nevoie nu numai de o pregătire corespunzătoare, dar şi de o predestinare. Un lucru care mi s-a întipărit în memorie din copilărie îmi pare revelator în acest sens. Trăiam într-un sat de pe malul Prutului, împreună cu fratele, sora, tatăl şi mama vitregă. De obicei, eu şi fratele eram treziţi în zorii zilei pentru a ne apuca de lucru. În fiecare dimineaţă de pe noi erau smulse sumanele, care ne serveau drept cuverturi. Acest gest şi cuvintele usturătoare ale mamei vitrege ne făceau să sărim imediat în picioare.

Odată, ieşind în ogradă în lumina slabă a zorilor, am văzut coborînd din cer o pasăre. Avea pene de culori galbene, maronii şi gri. Pasărea s-a lăsat prinsă, dar, aruncată în sus, revenea de fiecare dată. Captivaţi de jocul neobişnuit, o aruncam de la unul la altul. Nu era un vis!

Deodată în pragul casei apăru mama vitregă. Nemulţumită de ceea ce văzu, interveni mînioasă: "De ce pierdeţi vremea în zadar?", luă pasărea şi o izbi de pămînt...

În dimineaţa aceea a fost omorîtă şi copilăria noastră!...

Uneori, cînd privesc Drapelul de Stat — Tricolorul — fluturînd în vînt, astfel încît acvila de pe stemă bate din aripi, am impresia că pasărea ceea, care coborîse din cer şi a fost omorîtă, a reînviat.

— Ce n-aţi realizat încă şi sînteţi tentat s-o faceţi?

— Istoria artelor cunoaşte mai multe cazuri în care artiştii plastici au simţit gustul amar al neîmplinirii. De exemplu, Michelangelo spre sfîrşitul vieţii regreta că nu a avut posibilitatea să se ocupe doar de sculptură, considerînd că aceasta este vocaţia sa adevărată. Setea de zbor a lui Leonardo da Vinci era atît de mare încît, dacă epoca sa i-ar fi asigurat asistenţa tehnică necesară, ar fi fost unul dintre primii astronauţi. Albreht Dürer, la solicitarea împăratului Maximilian, a proiectat un colosal arc de triumf a cărui imagine s-a păstrat în varianta unei xilogravuri enorme. Proiectul însă a rămas nerealizat.

Deşi condiţiile noastre se deosebesc mult de cele în care au creat înaintaşii, iluziile şi neîmplinirile rămîn a fi aproape aceleaşi. De mult timp mă frămîntă ideea unei lucrări demne de istoria şi vocaţia neamului nostru. Ştiu şi locul unde trebuie amplasată. Este vorba de o creaţie-sinteză, la a cărei realizare ar conlucra toate genurile artelor plastice, rolul dominant revenindu-i arhitecturii. Pentru îndepli-nirea unui astfel de proiect însă e nevoie de multe forţe, timp şi mijloace materiale...

— Stimate Gheorghe Vrabie, vă mulţumim mult pentru această edificatoare incursiune în laboratorul Dumneavoastră de creaţie.

Consemnare:
Leo BORDEIANU

"PRIN VICTORIA NOASTRĂ ÎNVINGE LIMBA ROMÂNĂ"

"Limba unui popor e reflexul stării de civilizaţie şi de cultură a acelui popor" iar "Literatura este expresia sufletului unui popor şi oglinda vieţii lui" spune Garabet Ibrăileanu în **Cugetări**.

Prin urmare, a stărui în ideea cunoaşterii limbii şi literaturii noastre înseamnă a ne cunoaşte pe noi înşine. Organizarea în fiecare an a Olimpiadelor şcolare la limba şi literatura română îi obligă pe elevi la un studiu mai profund al valorilor naţionale, le dă posibilitatea să-şi manifeste cunoştinţele şi capacităţile şi totodată scoate din anonimat tinere talente.

Pe data de 10 martie 1999 la *Casa Limbii Române* s-a făcut bilanţul concursului la limba şi literatura română, etapa a II-a (municipală) care a avut loc pe 14 februarie a.c. La ceremonia de înmînare a diplomelor au participat: dl Alexandru Bantoş, redactor-şef al revistei "Limba Română", poeţii Arcadie Suceveanu şi Leo Bordeianu, criticii literari Ana Bantoş şi Ion Ciocanu, precum şi dna Nicoleta Toia, ataşat cultural al României din Republica Moldova. Prin eforturile domniei sale, laureaţii concursului au primit cîte un set de carte românească, completat cu cîte un număr proaspăt al "Limbii Române" şi cu recentele apariţii editoriale din colecţia revistei: **Român mi-e neamul, românesc mi-e graiul** de Nicolae Mătcaş şi **Cetăţile de pe Nistru** de Alexandru Husar, Gheorghe Gonţa şi Silvia Dimitriu-Chicu.

Conform informaţiei prezentate de dna Silvia Gâlcă, inspectoare la Direcţia Generală a Învăţămîntului, la prima etapă a concursului (13.12.'98) au participat 309 elevi, clasele IX-XII, din 44 de instituţii preuniversitare.

La etapa a doua au participat 69 de elevi, dintre care unsprezece au obţinut locul I, opt — locul II, nouăsprezece — locul III şi unsprezece — menţiuni:

CLASA A IX-A

Locul I: Ecaterina Robu, şcoala nr. 87 (prof. I. Donţu); Irina Postică, şcoala nr. 87 (prof. I. Donţu); Cristina Haruţă, liceul "D. Alighieri" (prof. L. Solomon).

Locul II: Ana Iovciu, liceul "M. Eminescu" (prof. L. Stati).

Locul III: Andrei Crigan, gimnaziul nr. 8 (prof. A. Cravcenco); Andrei Cioarec, şcoala nr. 56 (prof. N. Geru); Olga Popov, liceul nr. 10 (prof. O. Starţun); Alina Negara, liceul "M. Eliade" (prof. D. Isac); Ion Martea, liceul 'I. Creangă" (prof. I. Coman).

Menţiuni: Sofia Tuchila, liceul "V. Alecsandri" (prof. G. Caliniuc); Adriana Beniuc, şcoala nr. 82 (prof. E. Mahu).

CLASA A X-A

Locul I: Elena Poiată, liceul 'M. Eliade" (prof. G. Negară); Olga Patraş, liceul "Gaudeamus" (prof. A. Tănase).

Locul II: Silvia Ursu, şcoala nr. 56 (prof. V. Şerpu).

Locul III: Andrei Busuioc, liceul "Gh. Asachi" (prof. N. Bulat); Cristina Frunză, liceul "Prometeu" (prof. T. Cristei); Violeta Secară, liceul "M. Eliade" (prof. I. Negară).

Menţiuni: Larisa Pantea, liceul nr. 10 (prof. O. Starţun); Ana Tenti, liceul 'D. Alighieri" (prof. S. Botnaru).

CLASA a XI-A

Locul I: Mihaela Mîrza, şcoala nr. 1 (prof. L. Mitracov); Florin Romanciuc, liceul "Prometeu" (prof. N. Ţurcanu); Ana Ghimpu, liceul "M. Eliade" (prof. G. Negară); Inga Ivanov, liceul 'D. Alighieri" (prof. L. Solomon).

Locul II: Tatiana Ştefănescu, şcoala nr. 62 (prof. R. Pripa); Cristina Limari, liceul "Gaudeamus" (prof. A. Tănase).

Locul III: Diana Albu, şcoala nr. 1 (prof.Z. Mitracov); Sergiu Darie, liceul "D. Dadiani" (prof. S. Strătilă); Ana Paraschiv, liceul 'D. Dadiani" (prof. S. Strătilă); Ana Gonţa, liceul 'Gaudeamus"

(prof. Z. Popa); Anastasia Safarov, şcoala nr. 20 (prof. S. Chisianu); Liliana Verlan, gimnaziul nr. 6 (prof. V. Olaru).

Menţiuni: Maia Leuta, liceul "M. Kogălniceanu" (prof. A. Cazacu); Ruxanda Baban, şcoala nr. 62 (prof. R. Pripa); Mariana Ciumaş, şcoala nr. 39 (prof. G. Cazacu); Igor Coban, gimnaziul nr. 8 (prof. A. Cravcenco); Florin Buruiană, şcoala nr. 39 (prof. D. Condurache); Doina Prisăcaru, gimnaziul nr. 6 (prof. V. Olaru).

CLASA A XII-A

Locul I: Dorin Dusceac, liceul "M. Eliade" (prof. D. Isac); Liliana Ţurcanu, liceul 'I. Creangă" (prof. N. Talpalaru); Adelina Buieniţa, lic.eul"N. Iorga" (prof. A. Cocimariuc).

Locul II: Cristina Tabacaru, liceul "Gaudeamus" (prof. L. Sîrbu); Salina Timco, liceul "Gh. Asachi" (prof. E. Marin); Nelu Bunici, liceul "I. Creangă" (prof. N. Talpalaru); Stela Vătămănescu, liceul "D. Alighieri" (prof. G. Cărăuş).

Locul III: Nadia Serbina, liceul "V. Alecsandri" (prof. M. Burlacu); Veronica Margun, liceul "D. Dadiani" (prof. Z. Cerbuşca); Angela Melentiev, liceul "D. Dadiani" (prof. Z. Cerbuşca); Violeta Salagub, liceul "M. Eliade" (prof. D. Isac); Inga Panfil, liceul "V. Alecsandri (prof. M. Burlacu).

Menţiuni: Ludmila Plotnic, liceul "Gh. Asachi" (prof. E. Fortuna).

Direcţia Generală de Învăţămînt a decis să delege 21 de elevi, deţinători ai locurilor I-II, pentru a participa la etapa a III-a (republicană) a concursului.

În partea a doua a festivităţii, oaspeţii au felicitat învingătorii, dorindu-le în continuare mult succes şi izbîndă, care, s-a subliniat, nu pot fi obţinute fără muncă asiduă, fără cunoştinţe temeinice, fără o solidă cultură literară. Pentru că, după cum afirmă Arcadie Suceveanu, numai prin cultură ne putem salva şi putem învinge, iar prin victoria noastră învinge Limba Română.

L. R.

AXA CHIŞINĂU —UNGHENI

Inaugurarea *Casei Limbii Române* de la Ungheni la 1 martie a. c. nu este doar o simplă acţiune culturală. Prin iniţiativa autorităţilor locale, prin obiectivele acestei instituţii, prin maturitatea gîndurilor şi a ideilor expuse de cei prezenţi, acest eveniment constituie încă o victorie asupra deformărilor din conştiinţa noastră naţională, o încercare de redobîndire a demnităţii la nivel de individ şi de popor.

Nu mai putem da vina la nesfîrşit pe un trecut ce ne-a fost, într-adevăr, defavorabil, distrugător chiar, şi care ne-a marcat pentru generaţii în şir. A venit timpul să recuperăm ceea ce este al nostru, ce am pierdut sau ce ni s-a luat cu forţa.

Trebuie să recunoaştem că nu mai sîntem constrînşi de nimeni, că avem libertatea de acţiune, de studiu, de umplere a golurilor din cultura noastră generală, fără de care nu vom putea izbîndi. În acest sens, misiunea Centrului de Cultură şi Asistenţă Didactică *Casa Limbii Române* de la Chişinău şi, de aici încolo, a filialei acestuia la Ungheni, nu este deloc uşoară. Apariţia unor centre similare în toate judeţele Basarabiei ar constitui una dintre dimensiunile devenirii noastre naţionale.

Ceremonia de deschidere a *Casei Limbii Române* la Ungheni a avut loc în prezenţa unor personalităţi marcante din Chişinău şi Iaşi: dl acad. Mihai Cimpoi, preşedintele Uniunii Scriitorilor din Moldova, dl acad. Silviu Berejan, directorul Institutului de Lingvistică al Academiei de Ştiinţe din Republica Moldova, dl prof. Constantin Semirad, primar al municipiului Iaşi, dna Nicoleta Toia, ataşat cultural la Ambasada României din Republica Moldova, dl Alexandru Bantoş, director al *Casei Limbii Române* de la Chişinău, redactor-şef al revistei "Limba Română", dl Ion Ciocanu, şef Direcţie la Departamentul Relaţii Interetnice şi Funcţionarea Limbilor, dl prof. Alexandru Husar din Iaşi, dl prof. Gheorghe Gonţa din Chişinău ş. a.

Cuvînt de deschidere a avut directoarea *Casei Limbii Române* de la Ungheni, dna Svetlana Ciobanu. După o scurtă prezentare a activităţilor noului

lăcaş în care a pus accentul pe organizarea cursurilor de studiere a limbii române, pe elaborarea unui suport didactic în această direcţie, pe propagarea culturii şi spiritualităţii româneşti în general. Dumneaei a mulţumit tuturor celor care au contribuit la crearea Centrului: Primăria municipiului Ungheni în persoana dlui primar Mihai Cozaru, preşedintele Executivului raional, dl Sergiu Gladco, colectivul şcolii primare "Spiridon Vangheli", director Valentina Butnaru, care a pus la dispoziţia centrului încăperile necesare, precum şi sponsorilor care au susţinut financiar această idee.

În continuare, dnii M. Cozaru şi S. Gladco şi-au exprimat încrederea că eforturile comune depuse pentru realizarea proiectelor *Casei Limbii Române* de la Ungheni se vor încununa de succes, aceasta devenind "un străjer ce va veghea integritatea şi onoarea limbii noastre".

Dl acad. M. Cimpoi a menţionat că orice s-ar spune, a-ţi sărbători limba e un lucru firesc, pentru că limba ne modelează, ne creează ca patrioţi, ca oameni de cultură. Limba, după Heidegger, ne dă certitudinea identităţii. Iar prezenţa oaspeţilor de peste Prut, şi-a încheiat dl academician alocuţiunea, prin prelegeri şi dialog, ne va permite să reînnodăm firele spiritualităţii noastre şi să ne integrăm în spaţiul cultural general românesc.

Prin discursul dumisale, dl acad. Silviu Berejan a încurajat şi a îndemnat noua instituţie la o muncă permanentă, promovînd adevăruri şi valori.

Cu multă afecţiune a salutat iniţiativa unghenenilor dl C. Semirad. Totodată Domnia sa a subliniat importanţa culturală şi istorică a oraşului Iaşi care este atît de accesibil unghenenilor.

Din spusele dlui primar, curînd la Iaşi va fi reînălţată statuia "Unirii", construită în 1923 şi distrusă mai tîrziu de către ocupanţii ruşi. Monumentul va fi plasat în faţa Universităţii de Medicină şi va constitui un loc de pelerinaj pentru toţi cei ce au luptat, luptă sau vor lupta pentru Unirea ţărilor noastre.

Dna Nicoleta Toia a transmis asistenţei salutul instituţiei pe care o reprezintă, iar din partea Fundaţiei Culturale Române — o donaţie de carte valoroasă care va constitui temelia bibliotecii Centrului de la Ungheni.

Casa Limbii Române de la Chişinău şi respectiv de la Ungheni sînt centre de cultură, accesibile pentru toate păturile societăţii noastre, a afirmat dl Alexandru Bantoş. Inaugurarea de curînd a cursurilor de studiere a limbii române pentru alolingvi, pe care le frecventează în prezent peste o sută de persoane de diferite naţionalităţi, denotă că aceste centre sînt deschise pentru toţi cei care vor să ne cunoască limba, iar prin intermediul ei — literatura, istoria, cultura, trecutul şi prezentul.

În continuare Domnia sa a dat citire unei emoţionante telegrame de felicitare şi susţinere adresată *Casei Limbii Române* de la Ungheni din partea dlui Valeriu Rusu, profesor la Universitatea Provence din Franţa, director al Departamentului Lingvistică Comparată a Limbilor Romanice şi Română de la această Universitate, în care, printre altele se afirmă că, dacă la 31 august 1998, prin simbolul trainic şi profund al *Casei Limbii Române* de la Chişinău ne-am reafirmat frumuseţea, atunci prin acţiunea de la Ungheni de la 1 martie 1999 ne afirmăm rodnicia în cuget şi faptă.

Referindu-se la situaţia lingvistică actuală din republică, dl I. Ciocanu a subliniat o realitate esenţială: este important ca alolingvii să ne studieze limba dar şi mai important este ca noi să ne cunoaştem şi să ne vorbim corect propria noastră limbă, pentru că ne caracterizează nu atît cît de bine ne cunosc alţii limba ci cît de bine ne-o cunoaştem noi înşine.

Sărbătoarea de inaugurare a *Casei Limbii Române* de la Ungheni şi-a continuat programul cu lansarea cărţilor **Român mi-e neamul, românesc mi-e graiul** de N. Mătcaş şi **Cetăţi de pe Nistru**, coautori A. Husar, Gh. Gonţa, Silvia Dimitriu Chicu şi vernisarea unei expoziţii de lucrări ale plasticianului Mihai Mereanu, originar din Ungheni, membru al Uniunii Artiştilor Plastici din Republica Moldova şi din România (filiala Constanţa).

Raliindu-ne la felicitările adresate *Caselor Limbii Române* şi celor prin care ele există, avem certitudinea că prin multă muncă, răbdare, credinţă şi speranţă vom reuşi să ne ridicăm ca Neam la adevărata noastră valoare!

Ilinca ROŞCA
Chişinău
3 martie 1999

Constantin OSTAP
Iaşi

DE STRAJĂ LA APA NISTRULUI...

În ziua de 28 august 1997 eram la Soroca — oraşul tinereţii mele — pentru a asista la dezvelirea bustului în marmură a lui Mihai Eminescu (sculptor Const. Crengăniş), donat de Fundaţia Umanitară "Mihai Viteazul" din Iaşi oraşului de pe malul Nistrului. Cu emoţie, am vizitat atunci vechea cetate a lui Petru Rareş ce se oglindeşte, din 1543, în apele bătrînului fluviu, cîndva hotar dinspre răsărit al României întregite în 1918. Tot atunci am intrat în posesia lucrării lui G.F. Cebotarenco **Creposti na Dnestre**, cu o versiune în limba engleză (**The fortress on the Dniester**), dar fără versiunea în limba română. Fusese tipărită la Chişinău, în 1989. Mediocru cunoscător al ambelor limbi în care fusese tipărită lucrarea, nu am putut "descifra" decît fragmente din ea, cu regretul de a nu-i fi putut desluşi întregul conţinut.

Iată însă că, recent, graţie profesorului universitar dr. Alexandru Husar, am intrat în posesia volumului **Cetăţi de pe Nistru**, avîndu-i ca autori pe Alexandru Husar, Gheorghe Gonţa şi Silvia Dimitriu-Chicu, în care se vorbeşte despre cetăţile *Hotin, Soroca, Tighina, Cetatea Albă* şi *Chilia* într-o frumoasă limbă românească. Volumul a fost editat de Revista "Limba Română" — Asociaţia Culturală "Grai şi suflet", Chişinău, 1998.

După ce am citit-o, am deschis o altă carte tipărită la Chişinău, în 1992. Se intitulează **Drumuri basarabene** de Mihail Sadoveanu, ediţie îngrijită şi prefaţată de I. Oprişan. În *Notă asupra ediţiei* se spune că, iniţial, lucrarea a fost editată în 1921 la Chişinău, la Editura Glasul Ţării, cu titlul **Orhei şi Soroca**. Recitesc, înfiorat, începutul (*Vechea şi frumoasa Moldovă...*): *...Văd Moldova cea veche din munţi şi pînă-n Nistru şi pînă-n limanurile mării, cu cetăţile ei de piatră şi satele albe presărate în lungul apelor. Lanuri, turme şi prisăci — o ţară ca o grădină, înspre care*

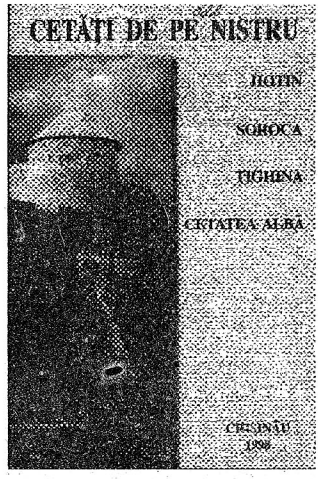

rîvnesc necontenit limbile prădalnice. Toate seminţiile spîne şi urîte au bîntuit-o. Din zorii veacurilor pămîntenii au avut de suferit necontenite izbiri... N-a fost neam mai lovit, ca să se apere cu o mai cumplită îndîrjire (...) Ţara aceasta rar s-a bucurat deplin de bunurile ei. Pe pămîntul ei au curs atîta sînge şi lacrimi, a fost atîta încălcare şi atîta silă, încît privirile şi cîntecele urmaşilor au rămas triste. Stau aşa aplecat asupra unei pagini unde găsesc scrise nume de cetăţi: Chilia, Tighina, Soroca, ori Hotin. Cîtă călărime de răzeşi şi mazili au roit în lurul lor, la Nistru! ... Sfînt pămînt al Moldovei, din munte la Nistru, oricît au încercat cei vicleni să te sfîrtice, cei răi să-ţi strice rînduielile, cei întunecaţi să ridice duşmănii, tu eşti unul şi nedespărţit, ca un uriaş mormînt în care dorm părinţii noştri...

Şi mă întreb de ce aceste cuvinte nu au fost utilizate drept moto la lucrarea la care mă voi referi pe scurt.

Profesorul Alexandru Husar, ardelean (n. 1920 la Ilva Mare, jud. Năsăud), dar ieşean prin adopţiune (ca şi Topârceanu...), este un iremediabil îndrăgostit de Moldova dintre Prut şi Nistru. El este, între altele, autorul volumului **Lecţiile istoriei**. Prin volumul **Cetăţi de pe Nistru**, el adaogă încă o superbă *lecţie*, dăruind-o celor care vor să cunoască adevărata istorie a acelor locuri străjuite de cetăţile ce se oglindesc, de veacuri, în apa Nistrului. În aceste *lecţii* istoricul se îmbină cu poetul care a scris volumul de versuri **Irenikon** (1990), dar şi **Cetăţi medievale** (1959). Iată de ce, vorbind de cetatea Hotin, nu omite să reamintească *... un cîntec vechi care porneşte*

aşa: Hotine, Hotine / Păzeşte-te bine,/ Că muscalul vine / Cu oaste spre tine... Au venit aici polonezi, cazaci, turci, tătari, au stăpînit — vremelnic — cetatea şi au plecat, lăsînd-o în grija hatmanilor de Hotin, începînd cu acel *Stephanus de Chetin*, amintit de documentele din vremea lui Petru Vodă Muşat (1374-1392), cu Manuil, pîrcălab de Hotin prin 1444, cu Goian şi Vlaicu, pîrcălabi în vremea lui Ştefan cel Mare, cu Toader, Nicolae Hira, Buhuş, cu Hîjdău, Lupu serdar şi ceilalţi hatmani, pînă la 19 noiembrie 1806, cînd *ruşii forţară Nistrul, loviră mai întîi cetatea Hotin, care căzu, luată prin surprindere, în mîinile lor*, obligîndu-i pe turci *... să dea Rusiei Basarabia pînă la Prut*. Apoi, spune autorul, citînd din documente, *...ruşii răşluiră Basarabia şi ocupară cetatea*, dar adaogă: Rusia... *renunţă la Moldova şi Valahia, dar conservă (perfect simplu) Basarabia, Ţară Românească (pays roumain) cu fortăreţele sale Hotin şi Bender*. Şi astfel de *trimiteri* găsim şi în capitolul, scris tot de Alexandru Husar, **Chilia şi Cetatea Albă** (*... Mai degrabă ajungi azi din Iaşi pînă la Aachen, adică din capitala Moldovei de odinioară în vestul Germaniei, decît din Iaşi la Belgorod-Dnestrovski, cum se numeşte astăzi Cetatea Albă — traversînd frontiere, secole în şir inexistente în această parte a lumii)*.

Cu greutate a putut ajunge aici, acompaniat de inimosul român din Izmail, Dumitru Haşdeu, aşa cum, tot cu greutate, a vizitat cetatea Hotinului, avînd-o ca ghid pe Alexandrina Cernov, preşedinta Societăţii "Mihai Eminescu" din Cernăuţi. Cele văzute şi auzite acolo l-au determinat să scrie: *... Istoria Hotinului se varsă în albia istoriei noastre, în acest context european, în jocul celor trei mari puteri beligerante...* După cum încheie însemnările despre Chilia şi Cetatea Albă redînd *... o întîmplare a lui Mihai Cimpoi, scrisă în cărţile vremii: — Cetatea Albă este o cetate ucraineană, de totdeauna, de cînd lumea — spune ghidul vizitatorilor ei, în zilele noastre.*

— Asta este cetatea lui Ştefan cel Mare.

Ghidul sare ca ars:

— Sînteţi din Chişinău? De ce nu aţi spus? Avem alt ghid pentru moldoveni, cu altă istorie.

Cine va citi acest volum, va găsi şi alte *lecţii ale istoriei* — ale istoriei adevărate, consemnate cu dragoste pentru adevăr de către Alexandru Husar.

Frumos scrie şi Silvia Dimitriu-Chicu despre **Cetatea Soroca**, lămurindu-mi ceea ce nu reuşisem să desluşesc din lucrarea lui G.F. Cebotarenco. Aflu acum mai multe despre această cetate care *... ocupă un loc aparte în istoria Moldovei, ea reprezentînd unicul monument al epocii medievale din spaţiul pruto-nistrean care s-a păstrat aproape integral*. Atestată documentar într-un act din 23 noiembrie 1470, unde se vorbeşte despre *ţinutul Sorocii*, este dovada că ea exista cu mult înainte, dat fiind existenţa la acea dată a *ţinutului Soroca*, căruia ea îi dăduse numele. Construcţia ei în forma actuală a început în primăvara anului 1543, pe locul unei mai vechi cetăţi de lemn înălţate de Ştefan cel Mare la vadul de trecere a Nistrului. Prin acest vad trecuseră tătarii care au jefuit Moldova, fiind nimiciţi de Ştefan cel Mare la 20 august 1470, în lupta de la Lipnic. Aflăm numele primului *pîrcălab de Soroca*, acel *Coste pîrcălab*, menţionat în actul din 12 iulie 1499. La 16 decembrie 1554, Nicolae, pîrcălab de Soroca, semna tratatul încheiat de Alexandru Lăpuşneanul cu ducele Lituaniei. Lucrarea Silviei Dimitriu-Chicu abundă în informaţii şi cuprinde 65 note bibliografice, dovadă a unei conştiincioase preocupări pentru dezlegarea tainelor trecutului legate de cetatea Soroca.

...Şi gîndurile se întorc spre romanul lui Mihail Sadoveanu, **Nunta domniţei Ruxandra** cu acel *Ştefan, pîrcălab de Soroca* din vremea lui Vasile Lupu şi cu Bogdănuţ Soroceanu, care visa la dragostea lui cînd sta de strajă în cetatea Sorocii: *... Acolo am petrecut eu vreme care mi s-a părut multă, zile după zile şi ceasuri după ceasuri... Cînd acea apă mişcătoare s-a prefăcut în pod de ghiaţă, au prins a veni viscole din Răsărit. După acele viscole, treceau în vremea nopţii, pe podul luciu, cîrduri de lupi. Şi străjerii de pe ziduri mi-i arătau, întinzînd baltagul spre ei...* Sadoveanu privise de pe meterezele cetăţii spre pustiurile Ucrainei...

Mărturisesc, despre *cetatea Tighina* nu aveam decît vagi informaţii. De aceea am citit cu plăcere capitolul scris de Gheorghe Gonţa, cu bogata documentare cuprinsă în cele 84 note bibliografice. Iau cunoştinţă de textul integral al hrisovului din 8 octombrie 1408 al lui Alexandru cel Bun, în care, pentru prima

dată, se pomeneşte de Tighina ca punct vamal, dar şi despre Iaşi: *Cu mila lui Dumnezeu, Noi Alexandru Voievod, Domn al Ţării Moldovei, facem cunoscut cu această carte a noastră, tuturor care vor căuta la dînsa sau o vor auzi, că am încheiat cu sfetnicii şi cu orăşenii din tîrgul Liovului şi cu tot poporul lor şi am făcut aşezămînt despre vamă, în Ţara noastră şi am încheiat cu dînşii ca să umble în Ţara noastră cu mărfurile lor (...). Iar cine va merge către ţinutul tătăresc, pentru 12 cîntare, în Suceava o rublă de argint, în Iaşi treizeci de groşi şi în Cetatea Albă, o jumătate de rublă de argint. Iar cine nu merge la Cetatea Albă, va da la Tighina ca şi la Cetatea Albă, afară de plata trecătorii, iar la straja de fiecare car cîte doisprezece groşi. Şi cine va duce vite cornute la tătari, la vama principală, în Suceava, de vită cornută patru groşi, iar în Iaşi doi groşi, iar la Tighina doi groşi. Iar pentru o sută de oi, în Suceava şasezeci de groşi, iar în Iaşi treizeci de groşi, iar la Tighina treizeci de groşi.*

Aflu că ... *La finele sec. al XV-lea lîngă vechea localitate moldovenească Tighina a fost construită o fortăreaţă din lemn şi pămînt...* Ulterior, ca şi în cazul Sorocii, s-a construit, tot aici, o cetate de piatră, *foarte întărită* — după cum a scris Dimitrie Cantemir. Ni se spune: *Cetatea avea menirea de a reţine pătrunderea în Moldova, prin trecătoarea de la Tighina, a tătarilor care participaseră la campaniile otomane din 1476 şi 1484 împotriva lui Ştefan cel Mare.* În 1538 este ocupată de turci, care o numesc *Bender*, adică *trecătoare întărită*. Din ordinul lui Soliman Magnificul, între 1538-1539 s-a construit aici ... *în locul citadelei vechi o puternică cetate de piatră*. Trufaşul sultan a pus să se dăltuiască pe o lespede de marmură, fixată pe porţile de miazăzi ale cetăţii, următoarea inscripţie: *Pe voievodul Petru (Rareş), un viclean cu multe răutăţi, l-am izgonit şi cînd potcoava calului meu a stîrnit praful am devenit stăpîn al Ţării Bogdania (Moldovei)*. Lespedea inscripţionată s-a păstrat pe poarta cetăţii pînă la sfîrşitul sec. al XIX-lea.

Impresionează descrierea cetăţii făcută de călătorul turc Evlia Celebi: *Această cetate e o minunată fortificaţie de formă pătrată zidită din piatră (...). Deoarece această cetate e din două rînduri de pereţi, apoi spre interiorul ei de la poarta principală se mai află încă o poartă de fier. Ea e îndreptată spre ciblă (*parte către care musulmanii se îndreaptă cu faţa spre Meca, în timpul rugăciunii — C.O.*) şi deasupra ei, pe o lespede pătrată din marmură albă se găseşte tarihul....* Cetatea a fost construită de arhitectul otoman Sinan-aga. În realitate, Sinan-aga a întărit cetatea existentă. Se dă şi data: *în anul 945 al hegirei (30 mai 1538 — 18 mai 1539).*

Distrusă în timpul unor lupte, a fost refăcută în 1584 de Petru Şchiopul. Şi istoria îşi urmează cursul. În cetatea Tighina şi-a găsit vremelnic adăpost regele Suediei Carol al XII-lea, după lupta de la Poltava, fiind rănit aici în asediul turcilor din 12 februarie 1713. Apoi, după asediul din 15 septembrie 1770, ruşii pun stăpînire pe cetate. A fost din nou ocupată de ruşi în octombrie 1789. În 1807 cetatea este retrocedată Moldovei, pentru scurt timp. Apoi a venit fatidicul an 1812... apoi nenorocitul an 1940... apoi 1944... Studiul lui Gh. Gonţa se încheie astfel: *... În prezent, situaţia urbei (Tighina) şi a cetăţii Tighina s-a agravat din cauza tendinţelor proimperiale ale separatiştilor din Tiraspol. Istoria cetăţii Tighina, gloria şi drama ei, constituie o parte indisolubilă a istoriei poporului român. Datoria noastră este de a salva acest monument, transformîndu-l într-un complex istorico-arhitectonic în aer liber.*

Această datorie este susţinută de lucrarea celor trei autori, **Cetăţi de pe Nistru**, scrisă cu adevăr şi iubire de neam şi de istorie.

Niculina IACOB
Universitatea
"Ştefan cel Mare", Suceava

GHEORGHE C. MOLDOVEANU: *LIMBA ROMÂNĂ ÎN BUCOVINA. STATUTUL SOCIO-CULTURAL ŞI POLITIC**

Lucrarea pe care o semnalăm în rîndurile de faţă se înscrie printre realizările conferenţiarului Gheorghe C. Moldoveanu în domeniul cercetării limbii române. După o serie de studii şi articole apărute în publicaţii de prestigiu ("Limba Română", Bucureşti, "Limba Română", Chişinău, "Limbă şi Literatură", "Catedra" etc.) şi după **Nume de locuri din Valea Milcovului** (Editura Neuron, Focşani, 1996), autorul reţine din nou atenţia cititorilor, de data aceasta cu o lucrare ce propune soluţii pentru unele probleme privind statutul socio-cultural şi politic al oricărei limbi ce se află în condiţii similare celor în care a evoluat limba română din Bucovina în perioada 1774-1918.

Prin **Nume de locuri din Valea Milcovului**, autorul se adresează în primul rînd specialiştilor, dar şi celor care doresc să afle cît mai multe despre domeniul toponimiei, oferindu-le un bogat material, riguros interpretat, şi, cum preciza academicianul Ion Coteanu în prefaţa cărţii, "o metodă destinată să descifreze şi să explice însuşi procesul socio-cultural care a dus la formarea numelor de locuri din regiunea văii Milcovului". Dacă în lucrarea de mai sus se doreşte evidenţierea, prin toponimie, a legăturii dintre om şi pămînt, în **Limba română în Bucovina. Statutul socio-cultural şi politic** această legătură rezultă din analiza condiţiilor extralingvistice în care a evoluat limba română.

Scrisă de un filolog, lucrarea se adresează atît filologilor şi istoricilor, cît şi tuturor acelora care vor să afle dintr-o bogată documentaţie cît de scump au plătit românii din Bucovina — între 1774-1918 — dreptul de a-şi păstra identitatea.

Cunoscut fiind faptul că un neam trăieşte în primul rînd prin limba în care îşi dezvăluie cel mai uşor gîndurile, este de înţeles asaltul permanent asupra limbii române în provinciile aflate sub stăpînire străină. Aşa au stat lucrurile şi în Bucovina, iar în cele trei capitole ale cărţii de faţă — *Perioada guvernămîntului militar, Sub administraţie galiţiană, Bucovina, ducat autonom* (1861-1918) — se conturează evoluţia limbii române.

Acceptată iniţial (1775) ca limbă oficială şi spirjinită de două instituţii fundamentale: biserica şi şcoala, limba română părea a avea o situaţie privilegiată. Totuşi, nici acum şi cu atît mai puţin sub administraţie galiţiană (1786-1860), cînd va fi alungată cu totul din instituţiile publice, din şcoală şi chiar din biserică, statutul limbii române nu a fost cel firesc pentru limba populaţiei majoritare. Înlocuită de germană sau de polonă, româna şi-ar fi putut pierde funcţia de limbă oficială şi limbă de cultură, dacă nu ar fi avut în sprijinul ei atît personalităţi

* Iaşi, Editura A 92, 1998, 235 p.

venite dintr-un alt spaţiu în care românii erau supuşi aceleiaşi politici de deznaţionalizare, Transilvania, cît şi vechi familii boiereşti din partea locului, care îşi făcuseră o adevărată profesiune de credinţă din a apăra românismul (Aron Pumnul, elevul acestuia, I. G. Sbiera şi membrii familiei boierului bucovinean Doxachi Hurmuzachi, în al cărui testament politic patria, limba şi biserica reprezentau pentru urmaşi trei datorii "mari şi sfinte").

Statutul limbii române nu s-a modificat esenţial nici după 1861, cînd prin noua constituţie a Imperiului Habsburgic, apărută chiar la începutul acestui an, se consfinţea autonomia Bucovinei. Chiar dacă autonomia ţării presupunea că limba oficială era româna, acesta a rămas doar un deziderat, de vreme ce românii din Dieta Bucovinei vorbeau mai bine nemţeşte decît româneşte. Se vedeau acum rezultatele politicii consecvente de deznaţionalizare din perioada precedentă. În mod paradoxal, deşi limba română a avut "în întreaga perioadă de supunere austriacă statutul de limbă oficială" (p. 118), totuşi, în instituţiile din oraşe nu se putea comunica decît în germană, ceea ce-i determina pe români să deprindă o altă limbă, impusă indirect de autorităţi.

În *Epilog?* autorul analizează situaţia actuală a limbii române din nordul Bucovinei, susţinînd argumentat inexistenţa unui dialect bucovinean în regiunea amintită.

Bazîndu-se pe documente de epocă şi punînd la contribuţie părerile unor personalităţi incontestabile în domeniu, autorul realizează o lucrare prin care, eliminînd subiectivismul, probează că istoria limbii nu trebuie să fie auxiliară în studierea istoriei unui popor, ci chiar un punct de plecare, aşa cum a dovedit-o, cu un secol în urmă, şi B.-P. Hasdeu.

Silvia MAZNIC
Chişinău

REFLECŢII PE MARGINEA UNUI STUDIU DE TOPONIMIE*

Printre apariţiile editoriale de la sfîrşitul anului 1998 este şi micromonografia **Din toponimia istorică a Transnistriei**. Autoarea, Magdalena Lungu, conferenţiar la Catedra de Limba Română a Universităţii Pedagogice de Stat "Ion Creangă", şi-a propus să demonstreze că numele topice servesc drept o probă elocventă în elucidarea unităţii şi continuităţii de neam (p. 38).

Lucrarea reprezintă un studiu în care sînt comparate denumirile toponimice din Transnistria cu cele din Basarabia şi de pe întreg teritoriul actual al României. Se constată, în bază de multiple exemple, că în toate provinciile istorice româneşti aceleaşi fenomene, lucruri, impresii etc. au fost numite cu aceiaşi termeni ai limbii române.

Examinînd elementele componente esenţiale din toponimia Basarabiei, cum sînt: cot, măgură, vale, gură, deal, fîntînă, budăi, ştiubei, cişmea, frasin, plop, ulm, mal, vad, izvor etc., M. Lungu observă că ele se regăsesc în fiecare grai al limbii române. Autoarea se întreabă retoric: "Oare despre ce ne vorbesc denumirile de localităţi ca: Petreşti (Ungheni) şi Petreşti (Cluj), Costeşti (Rîşcani) şi Costeşti (Hunedoara), Slobozia în Transnistria şi Slobozia în judeţul Argeş, centrul Munteniei; Lăpuşna în Basarabia şi Lăpuşna în judeţul Mureş, inima Transilvaniei etc.?" (p. 24).

Conţinutul lucrării este structurat în trei părţi: partea I, intitulată *Toponimia istorică a Transnistriei oglindită în hărţi vechi*, include referinţe la sursele de studiere a numelor de locuri. Acestea sînt vechile documente scrise. Unul dintre primele izvoare de cercetare a topo-

* Lungu, Magdalena, **Din toponimia istorică a Transnistriei**, Chişinău, 1998.

nimiei istorice este harta geografică, care prezintă cîteva avantaje în comparaţie cu izvoarele necartografice. Printre acestea sînt:

1. localizarea vizuală a aşezărilor omeneşti ce contribuie la identificarea corectă a denumirilor de sate;

2. expunerea atît a materialului toponimic, cît şi a celui extratoponimic, care are un rol important în procesul de cercetare a toponimiei istorice locale;

3. fixarea formelor de nominativ ale toponimelor, spre deosebire de cazurile oblice ale acestora din izvoarele necartografice (Peştera de Jos şi Peştera de Sus).

Astfel, hărţile vechi, cu toate inconsecvenţele şi inadvertenţele ce le conţin, rămîn a fi cea mai completă sursă de studiere a numelor topice.

Se remarcă specificul toponimiei secolului al XVIII-lea, perioadă în care ea "suferă", mari schimbări în virtutea factorilor extralingvistici (împroprietărirea cu pămînt a ţăranilor, războaiele ruso-turce, colonizarea teritoriilor etc.).

Autoarea studiază investigaţiile toponimice din epocile anterioare pentru a face posibilă cercetarea sistemului toponimic actual. Prin aceasta se motivează, după părerea noastră, introducerea în lucrare a capitolului respectiv.

În partea a II-a M. Lungu se referă la numele geografice din Basarabia, relevînd trăsăturile lor identice cu toponimia românească de pe întreg teritoriul dacoromân: *Chilia* (Cetatea Chilia) — *Chilia* (Neamţ, Bacău, Olt, Satu Mare), *Chilia Veche* (Tulcea), *Chilieni* (Vaslui, Covasna), *Chilii* (Neamţ, Olt), *Chiliile* (Buzău), *Chilioara* (Sălaj) etc.

La sfîrşitul acestui capitol se concluzionează că în denumirile topografice din Basarabia s-a păstrat nealterată unitatea toponimică originară românească. Autoarea face această concluzie în urma analizei următoarelor fapte:

1. stratificarea toponimică, stratul românesc este cel mai vechi şi cel mai important (*Grozeşti, Novaci, Codreni, Dumbrăviţa*);

2. structura derivativă se manifestă prin aceleaşi tipuri derivative (cei mai frecvenţi topoformanţi sînt *-eni* (*-ani*) şi *-eşti*): *Cristeşti* (20), *Petreşti* (10), *Popeşti* (10); *Băleni* (8), *Broşteni* (20), *Movileni* (14) — Moldova; *Bădeni* (24), *Copăceni* (15), *Fundeni* (15) — Ţara Românească;

3. procesul de toponimizare a apelativelor este identic. Drept exemplu poate servi fenomenul de toponimizare a apelativului *moară*: *Moara de Piatră* (Drochia), *Moara Domnească* (Glodeni), *Moara Nouă, Moara Mică, Moara Carp* (Suceava), *Moara Ciornei* (Iaşi), *Moara Domnească* (Vaslui, Prahova, sect. Ilfov), *Moara Jorii* (Botoşani), *Moara de Jos* (Mureş), *Moara de Groapă* (Dîmboviţa), *Moara* (Prahova), *Moara Mocanului* (Argeş), *Moara Nouă* (Prahova), *Moara Vlăsiei* (sect. Ilfov) ş.a.

4. denumirile topice compuse au structuri identice: al doilea termen, determinativul, de regulă, arată vechimea aşezării, dimensiunile, poziţia geografică: *Satu Nou* (Căinari) — *Satu Nou* (Iaşi, Bacău, Vrancea, Vaslui, Galaţi etc.);

5. prezenţa unei civilizaţii de tip rustic, lipsa centrelor culturale mari în epoca veche, practicarea transhumanţei pastorale.

În partea a III-a se relevă raportul de asemănare dintre toponimia transnistreană şi numele topice din Basarabia şi de pe întreg teritoriul actual al României.

Cercetătoarea conchide că jumătate din localităţile Transnistriei au denumiri identice sau foarte asemănătoare cu cele ale localităţilor din Republica Moldova şi România. M. Lungu mai notează că, din punct de vedere onomasiologic, atît nomenclatura topică transnistreană, cît şi cea basarabeană se încadrează în categoriile stabilite de acad. Iorgu Iordan pentru toponimia întregului masiv românesc (nume topografice, sociale, istorice şi psihologice).

Tot aici sînt comentate în plan etimologic oiconimele *Dubăsari, Slobozia, Cobasna*.

Salutînd apariţia lucrării prezentate, nu ne rămîne decît să ne raliem la concluzia cercetătoarei: "spaţiul românesc este clădit pe o multitudine de localităţi gemene, ades repetate, fapt ce aduce o dovadă peremptorie a cugetării şi simţămintelor comune ale aceluiaşi neam statornic" (p. 55).

E o afirmaţie convingătoare, logică şi irecuzabilă!

Vitalie RĂILEANU
Catedra de Literatură Română a USM

CANDOAREA — ATITUDINE ÎN FAŢA REALULUI

Apariţia culegerii de eseuri **Poezia de după poezie*** a lui Em. Galaicu-Păun ne-a oferit mostre elocvente de sensibilitate şi atitudine. Substanţial, poezia este considerată o artă tînără... Tinereţea ei rezultă din aspectul vibrant prezentat de poet în faţa spectacolului dinamic al vieţii, din modul cum este descris eternul în contingent, durata în clipă etc.

Ceea ce surprinde în aceste inserări critice... este maturitatea plină de energie a criticului, ambiţia lui ne- lipsită de un suport profesional. Autorul încearcă o privire de sinteză asupra unor aspecte şi direcţii ce au caracterizat perioada literară de la "Eliberarea" din '40... (p. 17) pînă la "Era unui poet cuminte" (p. 276). Fără îndoială, tabloul expus *suferă* de prea mult alb, tînărul critic însă vede dincolo de autorii izolaţi şi, prin intermediul lor, schiţează un întreg peisaj literar al epocii noastre, stabileşte în cadrul acestuia momente de evoluţie (iar dacă e cazul, şi de progres), tangenţe mai mult sau mai puţin reliefate, structuri şi nuanţe, orientări semnificative. Pornind de la concretizările făcute în **Post — restant** (p. 13-78) şi pînă la referinţele şi ideile ce însoţesc prezentările de ansamblu ale unor autori **Auto-Portret de grup** (p. 83-222), criticul dă dovadă că are o bună perspectivă de istoric literar (p. 21-41), cel puţin în ceea ce priveşte trecutul nu prea îndepărtat, cînd "Odată cu înăbuşirea primăverii pragheze" trec la contraofensivă trupele motorizate ale Realismului Socialist (p. 30). Ţinta autorului este, ni se pare, de a oferi comentarii şi analize cuprinzătoare, stînd sub zodia unor preocupări de sinteză, de ordonare "tipologică" sau cronologică a scriitorilor, căutînd să distingă "notele diferenţiale" prin care se poate defini literatura timpului nostru, atunci cînd "Se schimbă mereu trei generaţii" (p. 31). Această tendinţă, meritorie în principiu, devine valabilă abia cînd acela care o aplică se arată a fi un critic de certă vocaţie, un critic adevărat, dăruit cu harul înţelegerii adecvate a literaturii şi totodată cu dispoziţia de a-şi traduce expresiv şi cu precizie gîndurile şi impresiile.

Cititorul atent a parcurs un şir de studii-sinteză sau chiar diverse panorame ale unor critici literari, observînd că nu toţi au stil critic demn de interes, adică un mod individual de a privi şi interpreta fenomenul literar. Em. Galaicu-Păun aminteşte de opul **Cu povestea nu se glumeşte** din "Comunistul Moldovei", nr. 5 / 1973, de I. Racul şi V. Senic, astfel justificînd intenţia sa de a muşca cu "incisivii" din "granitul calcaros" al unor autori contemporani (p. 32).

Em. Galaicu-Păun este, aşa cum atestă scrisul său, posesorul unui limbaj clarisim şi simplu, al unei inteligenţe penetrante şi disociative, al unei sensibilităţi de largă receptivitate, unde "totul

*Editura Cartier, Chişinău, 1999.

urmează a fi transformat în acțiune ritualică" (p. 101). Mai mult, el este bine informat și, pe lîngă toate acestea, are cutezanța de a se fundamenta pe propria sa judecată în afirmarea valorilor (p. 32, 85, 128 ș.a.) sau în respingerea falselor producții ori atitudini literare (căutați referințele!).

Autorul volumului s-a manifestat destul de acerb la diversele dezbateri critice (*Gama Do-major a poeziei basarabene*; p. 50-66), poziția sa se caracterizează printr-un demers obiectiv bine cumpătat, printr-o replică fermă ce nu se abate însă de la tonul sobru, civilizat. Em. Galaicu-Păun nu se limitează a fi un simplu degustator al valorilor estetice, el simte "farmecul discret al imperfectului" (p. 233). Paraxenia sa îl cataliza să observe, să canalizeze mai amplu contextul în care se manifestă actul creator, contextul istoric și social-politic și nu mai puțin climatul de cultură.

Acțiunea dată nu rămîne fără consecințe pozitive în interpretările sale și subliniază în Em. Galaicu-Păun un critic de incontestabilă vigoare intelectuală, cu strălucite perspective în mînuirea uneltelor specifice disciplinei pe care o slujește argumentînd că "Poezia este o ființă androgină" (p. 185; nu vom deschide **Dicționarul de termeni medicinali!**).

Desigur, autorul volumului **Poezie de după poezie** nu vrea să rămînă un simplu comentator de opere, la întîmplare; el este atras mereu de fenomenul general, cu aspectele și sensurile lui cele mai profunde. A circumscrie critic aproximativ patruzeci de scriitori — poeți, prozatori, critici, eseiști, istorici literari —, mulți dintre ei avînd deja o operă bogată, înseamnă o frumoasă performanță. Anume performanță, deoarece nu e vorba doar de o înșiruire de specificări, de formule din repertoriul comun al limbajului critic, ci de o strădanie de a creiona în termeni cît mai exacți și mai sugestivi trăsăturile specifice, diferențiate (fie că e vorba și de "niște portavoce ale graiului retor") ale fiecărui autor.

Bineînțeles, Em. Galaicu-Păun nu e grațiat de inegalități: unele prezentări sînt prea restrînse, chiar fragmentare, pentru a nu provoca o anume nemulțumire. Dacă privim lucrurile în ansamblu, e cazul să evidențiem tocmai excelența acestor profiluri critice care se pot afilia mențiunii: ar fi o mare greșeală să se creadă că achizițiile poeziei de după poezie — conștiința parodică a textului, conștiința ironică a realului, asumarea corporalității umane "nu i-au costat nimic" pe autorii respectivi (p. 270).

În aceste argumentări găsim, fie că se referă la poeți sau la prozatori, o bună capacitate de a depista aspecte, probleme, accente și structuri specifice pentru cei în cauză, o știință a formulărilor nete și sugestive totodată, racursuri bine întocmite, idei și raportări nu o dată inedite.

Trufia vocației artistice, conștiința unui privilegiu al frumosului tradusă în vocație artizanală ("și-a pus pe chipul său de Pierrot o mască de Arlechin" (p. 253), cu năzuință "aristocratică" sînt pretutindeni evidente, deși fără ardoarea de tip macedonskian; flacăra sublimă ia forma caracteristică a luminozității, elanul este convertit în măsură, în subtilitate, în pedantă artă de giuvaer cu care sînt lucrate cuvintele, în lumea tainică și calculată, cînd melancolică și cînd cenzurată cu discretă ironie.

Și dacă inserările autorului au avut reperul în imperativul din ultima pagină "... trebuie să mai scrii cărți după ce le-ai citit pe toate", atunci prin datele bibliografice care o însoțesc, precum și, mai cu seamă, prin substanțialul excurs critic în literatura noastră în plină afirmare, cartea lui Em. Galaicu-Păun **Poezie de după Poezie** constituie un prețios domeniu de referință și de aleasă delectare critică și în același timp o admirabilă recomandare pentru autorul ei — critic pretențios al generației pe care o prezintă aici.

Să fie oare critica profesată de scriitorul optzecist una de direcție maioresciană, fără virulență, adică o critică în care accentul nu cade atît pe impunerea unor opere noi, cît pe persistența valorilor culturale? Mai degrabă autorul e captivat de posibilitatea unor scrieri autentice, care ar putea în viitorul apropiat să genereze noi idei. Alura criticului este fermă, asentimentul și respingerea sînt exprimate franc. Posibil că anume acesta e reperul ce accentuează că dincolo de propoziția critică stă, rigid, un principiu director.

Ion STRUŢ
Chişinău

SINGURĂ ÎN *GRĂDINA DE TAINĂ*

După mai multe *ieşiri* în faţa cititorului prin intermediul mai multor publicaţii de la Chişinău ("Literatura şi arta", "Femeia Moldovei", "Noi" ş.a.), Doina Iachim vine să declare în prima plachetă — **Grădina de taină** — că a *înfrunzit de tăcere / şi mi s-a scîrbit de atîta sentimentalism./ Să-ţi vorbesc mai bine despre un fir / de nisip / ce freamătă în malul meu stîng* (**Monolog**).

Însăşi denumirea volumului (apărut la finele anului trecut în admirabila colecţie *Prima verba* a editurii ARC), ne spune că autoarea tinde spre curaţenia sufletească, spre ceva dumnezeiesc, care în închipuirea fiecărui creştin nu e altceva decît Grădina Edenului — Grădina tăinuită. În acest context Doina Iachim încheie acelaşi *Monolog* spunînd, probabil la judecata de apoi: ... *îmi voi permite să-ţi plîng / că se sparg toţi pereţii, / că se usucă orice stea, / că n-am avut niciodată grădini*, adică n-am avut (noi toţi) destulă credinţă...

Chiar şi în poeziile de dragoste, poeta face trimiteri la Cartea Cărţilor, semnalînd ispita şi urgia păcatului: ... *m-a învăţat Satan să-ţi las un măr / sub prispă. / E cald încă. / Ai toată veşnicia înainte să-l miroşi, / să-l pipăi, să-l săruţi, să-l alini. / Să nu rupi din el* (**Cică tu baţi în uşa mea de vînt...**).

Constatînd, cu regret, că dragostea dintre el şi ea (poeta) nu mai e la fel ca altă dată, (ea) îşi aminteşte că i-a *prins sub geană buzele* (**Culori**) şi îi trimite gîndul: *te aştept la începutul Bibliei şi să mănînc de una singură măr. /.../ ai greşit odată cînd mi-ai dat coasta să-mi împletesc trupul mincinos, / mai greşeşte o dată: dă-mi inima să mă fac iar fărîmă din tine* (**Înainte de somn**).

Aproape în toate poeziile se simte vibraţia timpului, mai ales scurgerea lui dulce-amară. Spre exemplu: *Munte dulce, cică / tu / baţi în uşa mea. / Mi-e frică să nu îmbătrînesc pînă voi trage / zăvorul* (**Cică tu baţi în uşa mea de vînt**); *Lîngă tine clipele / se scuturau sub greutatea viorii...* (**Nu cred nici pînă acum că tu...**).

Doina Iachim are şi harul de a da cuvintelor şi expresiilor, mai mult sau mai puţin banalizate, o altă formulă, mai nouă, aşa încît se creează impresia că nu le-ai mai auzit niciodată: *Te văd cum vii / şi lucrurile care au ţinut atîta la mine / mă trădează: / mărul, lumina din buzele geamului, / dorul, ah, dorul... / portretul unui Adam cu o jumătate / de şarpe pe torsul bronzat, / veacul în care am ştiut să te urăsc, / drumul şi marea. / Nimic nu mai e cum a fost* (**Frîntură**); *Ce zideşti? Lut preasfînt ţi se coase de brumă, / Templul tău de Amurg se frînge mereu de destin. / Îmi spui Ana... Manole, te rogi de furtună?! / Dar nu crede că vin. / Nu mai ştiu... Ochi de soare se scaldă pe duh / Şi alunec pe prag cu brîu-mi rănit de livezi. / Nu mi-e frică de piatră. E de mosc. E de nuc. / Vin spre zid. / Te iubesc. / Mă mai crezi?...* (**Ana**).

Aidoma unui pictor care *prinde* păsările din zbor şi le pictează cu cele mai gingaşe culori, Doina Iachim *prinde* cuvintele ca mai apoi să le *deseneze* ca pe un cerc împrejurul trăirilor sale: *Şi dacă arinul ar vrea să-mi aştepte-mplinirea tîrzie / Te-aş iubi... Dar cum te-aş iubi în frunze toride? / E trist să te am. Să-ţi beau nimbul, vocea, şi dorul — / Umbra ta înstelată ucide* (**Iată, mai jos, fluturii se coc în umbrelă...**).

*COLINDA** DE LA GALAŢI

Această revistă, a cărei orientare — de literatură şi folclor — se vădeşte chiar din titlul său, vine să repună în drepturi tradiţiile populare şi să anime viaţa literară şi culturală din zonă. Scriitorul Sterian Vicol, directorul Centrului judeţean al Creaţiei Populare, care editează publicaţia, în interviul inaugural **Cultura populară în perioada de tranziţie** afirmă: "Judeţul Galaţi, considerat pînă mai ieri pată albă pe harta folclorică a ţării, şi-a regăsit în ultimul timp, datorită specialiştilor Centrului de Colectare şi Valorificare a Tradiţiei şi Creaţiei Populare, o autentică vatră-izvor de comori populare inestimabile. Rezultatele cercetărilor pe teren se regăsesc în volumul I de folclor intitulat **Datini şi obiceiuri de Crăciun şi Anul Nou**."

Datina colindului la slavi şi la români. *Studiu comparat* este titlul lucrării de mare rezonanţă a lingvistului, filozofului şi etnologului Petru Caraman al cărui centenar de la naştere este omagiat pe larg în paginile revistei. Despre celebrul profesor al Universităţii din Iaşi, născut (14.12.1898) la Vîrlezi, Covurlui (astăzi jud. Galaţi), scriu prof. dr. Ioan Brezianu (**Petru Caraman — 100 de ani de la naştere**), dr. Steluţa Pârău (**Sublimul creaţiei întru tradiţie...**), dr. Grigore Botezatu, Chişinău (**Etnologul Petru Caraman**), dr. Iordan Datcu (**Petru Caraman — comparatistul**), dr. Lucia Berdan (**Petru Caraman — modelul savantului**), Varvara Buzilă, Chişinău (**Petru Caraman despre originea colacilor**) şi Dan Ravaru (**Omul cel drept din Cetate**). Din ultimul articol citäm o dramatică mărturie despre impactul dintre savantul cu studii făcute la Iaşi (avîndu-i ca profesori pe G. Ibrăileanu Al. Philippide, Ion Petrovici, Dimitrie Gusti ş.a.), Varşovia, Lvov şi Cracovia şi regimul prosovietic din România: "I s-a cerut numai ceea ce intelectualii români fără principii şi cinste elementară — au fost atît de mulţi — considerau un fleac, adică *să recunoască existenţa unei limbi moldoveneşti, diferită total de limba română*" (s.n. — L. B.). Şi în continuare: "Înalt, frumos, cu trăsături regulate, dar extrem de expresive, cu un păr bogat încărunţit foarte devreme, prin 1960, cînd am început facultatea (la Universitatea din Iaşi — L. B.), Caraman era un fel de "trouble fête" al comemorărilor şi aniversărilor organizate oficial. Intra nechemat în sală, stătea liniştit şi, cînd le era lumea mai dragă tovarăşilor numiţi intelectuali de către partid, lua furtunos cuvîntul. După ce îi strivea cultural pe cei din prezidiu prin cunoştinţele sale, trecea direct la atacarea imixtiunii politicului în viaţa universitară. Cu o jalnică laşitate, neîndrăznind să dea cea mai mică replică, universitarii părăseau sala, rămîneam numai noi, studenţii, să-l ascultăm pînă la capăt".

Articolul **Folcloristul Tudor Pamfile — animator al vieţii spirituale din România** semnat de Ştefan Andronache evocă o personalitate despre care Nicolae Iorga scria "rareori am avut un suflet aşa de îndrăgostit de muncă şi de ajutorare ca a lui. În Basarabia a dovedit o inimă de frate cum n-a mai fost alta mai caldă".

Scoţînd în lumină **Tradiţiile din Ţara Moldovei de jos** în contextul cultural actual, Vasile Plăcintă se referă şi la cele din sudul Republicii Moldova şi din regiunea Odesa, adică din sudul Basarabiei.

Pentru a continua şirul interferenţelor culturale, menţionăm şi prezentarea cărţii lui Vladimir Curbet **La gura peşterii de comori** (Editura Hyperion, Chişinău, 1994), realizată de Ioan Horujenco.

Literatura este prezentă cu mai multe *Condeie tinere* dintre care se evidenţiază Florina Zaharia şi Cati Motea.

Rubricile *Un cavaler al penelului* şi *Un lăutar adevărat* scot în evidenţă două nume de creatori: pictorul Mircea Cojocaru şi fluieraşul Ion Marin.

Cititorii, mai mult sau mai puţin avizaţi, vor citi cu plăcere cognitivele şi instructivele articole: **Factorii conservării şi valorificării descîntecelor în cultura populară actuală** (Cati Motea), **Masca populară** (prof. Mariana Chiriţă, Buţa Paul), **Jienii** (Ioan Horujenco), **Costache Dragoş, ultimul haiduc al plaiurilor tecucene** (Ştefan Andronache) ş.a.

Prin varietatea subiectelor abordate şi prin modul original şi competent de tratare a lor "Colinda" apare drept un bun ghid pentru cunoaşterea tezaurului folcloric, în special al celui din judeţul Galaţi, pentru regăsirea liniilor de contur ale sufletului nostru naţional.

Leo BORDEIANU

*Nr. 1, 1998

Compania de Asigurare

ARTAS

PROPUNE

la cele mai avantajoase preţuri

asigurarea
mijloacelor de transport
pe teritoriul României;
. asigurarea medicală
a persoanelor
care pleacă în străinătate.

Relaţii la tel.: 22.84.74, 22.96.49

CASA LIMBII ROMÂNE

susţine orice iniţiativă de editare
a cărţilor, broşurilor, albumelor, pliantelor
şi a altei producţii poligrafice;

publică lucrări originale şi retipăreşte opere de referinţă;

asigură apariţia operativă a lucrărilor comandate.

Adresa noastră:
Chişinău, str. M. Kogălniceanu nr. 90.
Pentru corespondenţă:
căsuţa poştală nr. 83, bd. Ştefan cel Mare nr. 134, Chişinău, 2012.
Telefon: 23.87.03.

LIMBA ROMÂNĂ

